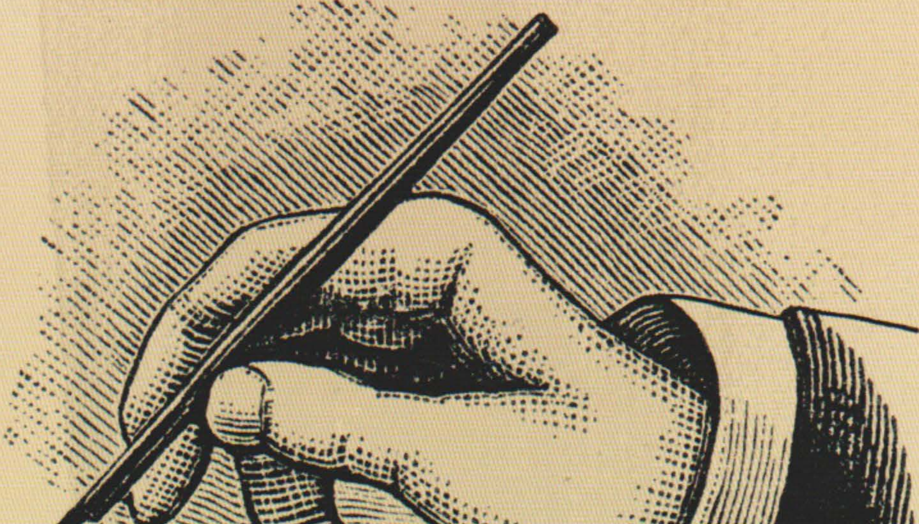
MÊXEK

بنەماکانی نووسینی ئەکادیمی

فەرمان حەسەن

MÊXEK

بنەماکانی
نووسینی ئەکادیمی

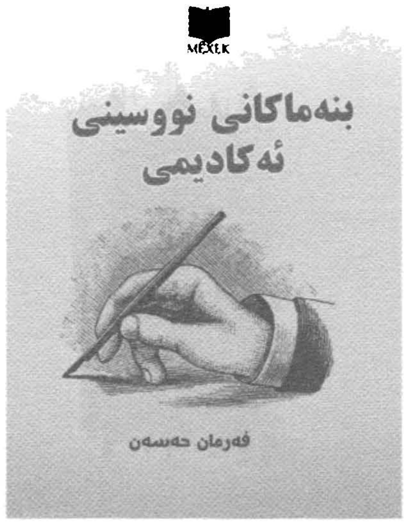
فەرمان حەسەن

پرۆژەی چاپی کتێبی مێخەک

زنجیرەی کتێب: ٥٤

***

سەرپەرشتی گشتیی زنجیرە: سۆران خالد

کتێب: بنەماکانی نووسینی ئەکادیمی

بابەت: نووسینی ئەکادیمی

نووسەر: فەرمان حەسەن

چاپ: یەکەم

تیراژ: ١٠٠٠دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارە سپاردنی (١٣٢٤)ی پێ دراوە.

ساڵی چاپ:٢٠٢٠

چاپخانە: مێخەک

نرخ: ٥٠٠٠ دینار

---

mexekbooks@gmail. com٠٧٥٠٤١٤٥٢٥٠ facebook/ktebfroshymexak

بنەماکانی نووسینی ئەکادیمی

فەرمان حەسەن

چاپی یەکەم

٢٠٢٠

پێڕستی بابەتەکان Index of topics

بەشی سێیەم:

پێشەکی Introduction

نووسین(writing) شێوازێکە لە شێوازەکانی گوزارشتکردنی مرۆڤ لە بیروڕاکانی لە ڕێگەی وشەو ڕستەو کۆمەڵێك دەستەواژەی زمانەوانی و داڕشتنیان لە چوارچێوەی بابەتێکی دیاریکراودا، گرنگترین ئامرازی گەیاندن و پەیوەندیکردنی مرۆڤە بە ژینگەی دەوروبەری و هەموو ئەو شتانەی کە چواردەویان گرتووە، پرۆسەیەکە کۆمەڵێك توانست و کارمەیی عەقڵی و هزری و دەستی لەیەك کاتدا لەخۆگرتووە کە پێویستی بە جۆرێك لە هاوڕێکی و گونجانی تەواو لە نێوان چاو دەست و عەقڵ و بیرکردنەوە هەیە، لە هەمان کاتدا پێوستی بە پابەندبوون بە کۆمەڵێك بنەماو داواکاری و هەنگاوی دروست هەیە.

ئەگەر نووسین وەك پرۆسەیەکی عەقڵی و هزری ئالۆز بە مانا گشتیەکەی پێویستی بە شارەزایی و چوارچێوەبەندیەکی دیاریکراو هەبێت، ئەوا نووسینی ئەکادیمی(Academic writing) پرۆسەیەکی زۆر ئاڵۆزترەو پێویستی بە ئاستێکی بەرزی کارامەیی و شارەزایی و پابەندبوون بە کۆمەڵێك یاسا و ڕێسای نووسین و داواکاری زمانەوانی وپەیڕەوکردنی زنجیرەك هەنگاوی هزری و کرداری دروست هەیە، لە سەرووی هەمووشیانەوە دەستپاکی لە نووسین و پابەندبوون بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی.

ئامانجی نوسەر لە نووسینی ئەم کتێبە ئاشناکردنی خوێنەری کوردە بە بنەماکانی نووسینی ئەکادیمی بە تایبەت کەسانێك کە سەروکاریان لەگەڵ کاری ئەکادیمی لە زانکۆو ناوەندە زانستی و ئەکادیمیەکاندا هەیە، لە ناویاندا فێرخوازانی زانکۆ کە زۆربەیان وێرای زانینی زمانی بێگانەو خوێندنەوەو نووسین بەزمانی تر، بەڵام لەگەڕان بە دوای سەرچاوەی زانستی و بەدەستهێنانی زانیاریدا بە پلەی یەکەم پشت بەزمانی دایك کە زمانی کوردیە دەبەستن، هەروەها پڕکردنەوەی کەلێنێکی بچووك لە کتێبخانەی کوردی کە تا ئێستا هەژاریەکی زۆری لەبێ سەرچاوەیی ئەم بابەتەوە پێوە دیارە.

گرنگی ئەم کتێبە لەوەدایە کە نوسەر لە ئامادەکردن و نووسینی نووسینیدا پشتی بە کۆمەڵێك سەرچاوەی جۆراوجۆری پەیوەندار بە بنەماکانی نووسینی ئەکادیمی بە زمانەکانی عەرەبی و ئینگلیزی وفەرەنسی بەستووە بە جۆرێك زۆرترین زانیاری دەبارەی نووسینی

ئەکادیمی و لایەنە جیاجیاکانی نووسینی ئەکادیمی لەخۆگرتووە، ناوەڕۆکی کتێبەکەشی بەسەر سێ بەشدا دابەش کردووە، لە بەشی یەکەمدا بە ناساندنی چەمکی نووسینی ئەکادیمی و گرنگترین تایبەتمەندیەکانی نووسینی ئەکادیمی کەپێیانەوە دەناسرێتەوەو بە هۆیانەوە لە شێوازەکانی تری نووسین جیادەکریتەوە دەستی پێ کردووە، دواتر ڕەگەزە بنەڕەتیەکانی نووسینی ئەکادیمی و هەنگاوەکانی ئەنجامدانی نووسینی ئەکادیمی وەك پرۆسەیەکی هزری و عەقڵی و داواکاریە زمانەوانیەکانی نووسینی ئەکادیمی خستۆتەڕوو. لە بەشی دووەمیشدا گرنگترین جۆر و شێوازەکانی نووسینی ئەکادیمی خستۆتەڕوو کە بریتین لە وتارو ڕاپۆرت و کورتەنامەی زانستی و کورتەتوێژینەوەو سانتێزو توێژینەوەو پەرتووکی توێژینەوەو پێداچوونەوەی پەرتووك و پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو و پێداچوونەوەی هاوەڵان گۆڤاری زانستی. هەرچی بەشی سێیەمە کە تایبەتە بە دەستپاکی ئەکادیمی لە نووسیندا تیایدا بە چەمکی دەستپاکی ئەکادیمی و بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی دەستی پێ کردووە، دواتر چەمکی ناپاکی ئەکادیمی و گزیکردن لە ڕوانگەی زانکۆو ناوەندەئەکادیمیەکان و جۆرو شێوازەکانی گزیکردن و هۆکارەکانی گزیکردن و چۆنیەتی ریگرتن لە گزیکردن و پێداویستیە بنەڕەتیەکانی دوورکەوتنەوە لە گزیکردن و ئامرازەکانی ئاشکراکردنی گزیکردن و بەناوبانگترین کەیس و دیاردەکانی گزیکردنی خستۆتەڕوو.

نوسەر

١٧ ی ئەیلولی ٢٠٢٠

بەشی یەکەم

نووسینی ئەکادیمی

Academic writing

نووسینی ئەکادیمی Academic writing

نووسینی ئەکادیمی (Academic writing) چەمکێکی فراوان و گشتگیرو پەیوەندار بە بوارگەلی زاستی و ئەدەبی جۆراوجۆرە، تا ئێستا پێناسەیەکی گشتی و دیاریکراوی بۆ نەکراوە، چونکە بەکارهێنانی لە هەر بوارێکدا کەوتۆتە ژێر کاریگەری چەندین فاکتەری پەیوەندار بە بوارەکەوە، بەڵکوچەمکێکە زۆرترین پێناسەی بۆکراوە بە جۆرێك هەر نوسەرێك یان شارەزایەکی بواری نووسین لە ڕوانگەی خۆی و ئاراستە زانستیەکەی پێناسەی کردووە، ئەمەش بۆتە هۆی بوونی پێناسەگەلی جیاواز بۆ چەمکەکە، هۆکاری ئەم جیاوازیەش دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازی میتۆد و جیاوازی ڕێگاکانی لێکۆڵینەوە لە بوارە جیاجیاکانی ئەدەبی و زانستی و تەنانەت لەناو یەك بوار لە ڕشتەی جۆراوجۆردا. لەگەڵ ئەوەشدا کۆمەڵێك بنەمای گشتی هەن کە هەموو لایەك لەسەری کۆکن، وەك پابەند بوون بە بنەماکانی دەستپاکی و زمان پاراوی و فۆڕماڵیتی ووردبینی وبابەتێتی و بێ لایەنی و بەرپرسیارێتی و ئامانجداری و بەڵگەداری وشیکاری و چڕی و ئالۆزی و دابەشکردنی دەقی نوسراو بەسەر پێشەکی و ناوەڕۆك و کۆتایی.

نووسینی ئەکادیمی(Academic writing) لە پێناسەیەکی کورتدا بریتیە لە شێوازێك لە شێوازەکانی بلاّوکراوەی شیکاری ئامانجدار پشت بەستوو بە بنەمای فۆڕماڵیتی و وردبینی لە نووسیندا (Define Academic Writing,www. tutorvista. com). یان بریتیە لە شێوازێك لە نووسین کە پابەندە بە چوار چێوەو هەنگاوگەلێکی کرداری وەك پێکهاتەی فەرمی و سیستم و گەڕان بە دوای توێژینەوەکانی پێشووتر بۆ پاڵپشتی کردنی بیرۆکەکان و ڕەچاوکردنی تۆن و بنەمازمانەوانیەکان و دانانی خاڵبەندی لە نووسیندا. ئەمەش بۆتە هۆی جیاوازی نووسینی ئەکادیمی لەگەڵ جۆرو شێوازەکانی دیکەی نووسینی ئاساییدا(Academic Writing Definition,www. reference. com).

لە فەرهەنگی (Your Dictionary) پێناسەی نووسینی ئەکادیمی کراوە بە بەوەی بریتیە لە هەر نوسراوێك کە هەوڵی هێنانەدی داواکاریەك لە یەکێك لە فاکەڵتی یان زانکۆکاندا دەدات، هەروەها ئەو نوسراو چاپکراوانەش کە مامۆستا و توێژەرەکان دەینوسن و لە کۆنگرەو ناوەندە زانستیەکاندا پێشکەشەی دەکەن، بەلاّم لە پێناسەیەکی فراواندا نووسینی ئەکادیمی دەشێت

سەرجەم چالاكی و بەرهەمی نوسراوی وەك وتار و پرۆپۆزەڵ و لێکۆڵینەوەو نامەی ماستەرو تێزی دکتۆرا و بابەتی جۆراوجۆری زانستی ناو گۆڤارە ئەکادیمیەکان و هەڵسەنگاندن و پێداچوونەوە بە دەقی زاستی لە ناوەندگەلی زانستی و ئەدەبی و ئەکادیمی بگرێتەوە (Definition of Academic Writing,www. grammar. yourdictionary. com)

سوایەلز و فیك (Swales and Feak) لە پێناسەی نووسینی ئەکادیمیدا دەڵێن: بریتیە لە شێواز و رێکخستنێکی زمانەوانی کە کۆمەڵێك ئامراز و واتا و وشەو پێکهاتەو تایبەتمەندی لەخۆگرتووە بۆ نووسینی لێکۆلینەوەی زانستی و نامەو تێز و راپۆرت و بابەتی زانستی کە بۆتە هۆی جیاوازی ئەم شێوازە نووسینە لەگەڵ جۆرەکانی تری نووسیندا(Swales & Feak ,٢٠٠٥).

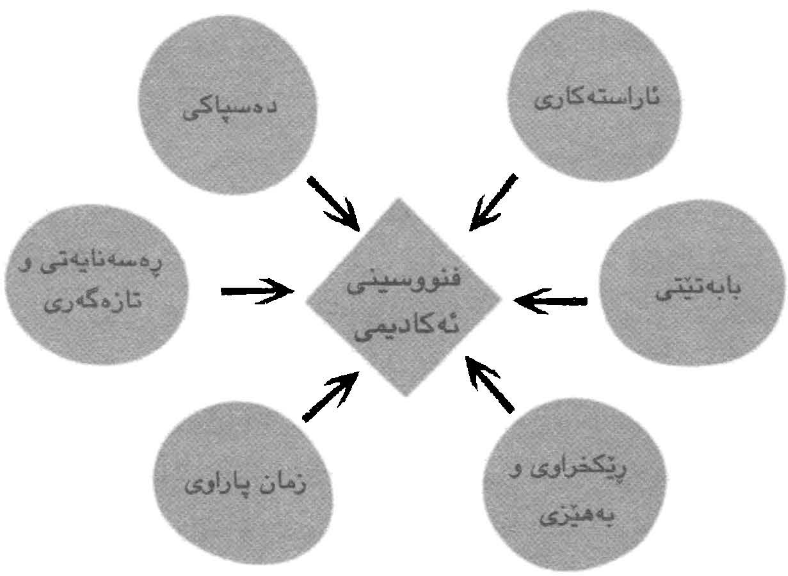
نووسینی ئەکادیمی، بریتیە لە نووسینی زاناکان بۆ زانایانی تر (Academic writing is writing done by Schoras for other scholars)، یان نووسینی فێرخوازان و زانایانی پسپۆر بۆ هاوەڵەکانیان (Dartmouth Writing Program,www. dartmouth. edu). هەروەها پێناسە کراوەبەوەی بریتیە لە شێوازی نووسینی تایبەت بە دام و دەزگا ئەکادیمیەکان. بە واتایەکی تر بریتیە لە شێوازێك مامۆستایان و فێرخوازانی زانکۆ و خوێندنی بالا بۆ نووسینی وتارو نامەو تێز و پەراوی زانستی بەکاری دەهێنن، گرنگترین ئەو وتار و پەراوە زانستیانەش بریتین لە نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا وەك پێداویستیەك بۆ دەست هێنانی بروانامەی ماستەر و دکتۆرا لە لایەن فێرخوازانی خوێندنی بالاوە، هەروەها وتارو بلاوکراوەی زانستی و رەخنەی زانستی و توێژینەوەکان و پێداچوونەوەی ئەدەبی (Literature Review) وتوێژینەوەی بەراوردکاری و مێژووی (Comparative and Historical Studies) و راپۆرتی تاقیگەیی (Lab Reports) و ئەبستراکت (Abstracts) وەك ئەوەی (Way link enghish) ئاماژەی پێ کردووە:

Academic writing is a particular style of writing that is characteristic of academic Institutions. In other words, it is a style that is used by undergraduates, graduates, and lecturers when they explore particular academic questions in essays, dissertations, PhD theses, and academic papers"(What is Academic writing, ww w. waylink-english. co. uk).

بەو مانایە نووسینی ئەکادیمی چەمکێکی پەیوەندارە بە بوارە جۆربەجۆرەکانی نووسین و بڵاوکردنەوە، چەندین ڕێگاو شێوازی جیاجیا لەخۆ دەگرێت کە هەرکەیان تایبەتمەندی خۆیان هەیە، بابەتێکە بە شێوازێکی ڕەخنەگرانەی زانستی لەسەر بنەمای عەقڵ و لۆژیك ئامادەکراوەو دابەش کراوە بەسەر پێشەکی و ناوەڕۆك و کۆتایی بە جۆرێك هەموو ڕێ و شوێن و هەنگاوە زانستیەکانی نووسینی ئەکادیمی لەخۆ گرتووە، ئەم تایبەتمەندیەش لە نووسیندا بۆتە هۆی جیاوازی نووسینی ئەکادیمی لەگەڵ شێوازەکانی تری نووسینی ئاساییدا.

١-تایبەتمەندیەکانی نووسینی ئەکادیمی Characteristics of Academic Writing

نووسینی ئەکادیمی چەندین کارامەیی گرنگی لەخۆگرتووە، وەك پێکهینان و دروست کردنی ڕستە (Sentence Structure) و ڕێکخستنی بیرۆکەکان (Organization) و دانانی خاڵبەندی و پەیڕەوکردنی بنەما ڕێزمانیەکان (Grammar and punctuation) و هەوڵدان بۆ تیشك خستنە سەر چەند لایەنێکی گرنگی پەیوەندار بە باب٠ەتی نووسین، بۆیە هەمیشە بە چەند تایبەتمەندیەك دەناسرێتەوەو گرنگترینیان بریتین لە ئاراستەکاری(Orientation) وبابەتێتی (Objectivity) و ڕێکخستن و بەهێزی(Organization and Strength) و زمان پاراوی و (Faultlessness) و ڕەسانەیەتی و تازەگەری(Authenticity and Modernity) و دەسپاکی .(Integrity)

شێوە(١. ١)تایبەتمەندیەکانی نووسینی ئەکادیمی ڕوون دەکاتەوە

١.١–ئاراستەکاری Orientation

بواری نووسین بە گشتی دابەش دەبێت بەسەر دوو بواری ئەدەبی و زانستی، هەر بوارێکیش لەو دوو بوارە چەندین ڕشتەی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێت بە جۆرێك هەر ڕشتەیەك جەماوەرو خوێنەری تایبەت بە خۆی هەیە، بۆیە هەر بابەتێك کە پەیوەندی بە ڕشتەیەك لە ڕشتە ئەدەبی و زانستیەکانەوە هەبێت ئاراستەی جەماوەرێکی تایبەت دەکرێت کە خوێنەری تایبەتی بوارەکەن، جەماوەری ڕشتە ئەدەبیەکان خوێنەری شیعرو چیرۆك و ڕۆمان و لێکۆڵینەوەو رەخنەی ئەدەبین، رەنگە بەشێکیان خوێنەری چیرۆك و ڕۆمان بن و بەشەکەی تریان خوازیاری خوێندنەوەی شیعر و رەخنەو لێکۆڵینەوە بن، بە هەمان شێوە جەماوەری ڕشتە زانستیەکانیش خوێنەری بابەتی زانستی و ڕشتەی جۆراوجۆری زانستین. لە لایەکی تر هەر بابەتێك ئاراستەی جەماوەرێکی تایبەت لە خوێنەر دەکرێت کەلەگەڵ توانستی خوێندنەوەو ئاستی تێگەیشتنیان لە بابەتەکە گونجاو بێت. بۆ نموونە ئەدەبی منداڵان و نووسین بۆ توێژێکی تایبەتی وەك منداڵ پێویستی بە زمانێکی ساکارو شێوازێکی سادەو ڕوون هەیە بۆ ئەوەی بتوانن بە باشی بیخوێننەوەو لێی تێ بگەن. بەو مانایە نووسینی ئەکادیمی بابەتێکە جەماوەری تایبەت بە خۆی هەیە و ئاراستەی خوێنەرێکی تایبەت دەکرێت، جەماوەری نووسینی ئەکادیمیش بریتین لە مامۆستایان و ئەندامانی دەستەی وانەوتنەوە لە زانکۆ کان و توێژەران و کەسانی ئەکادیمی لە ناوەند و دەزگاکانی توێژینەوەو فێرخوازانی خوێندنی باڵا، پێویستی نووسینیش بۆ ئەم جەماوەرە بریتین لە وردەکاری و ڕاستگۆیی و بابەتی بوون لە نووسین و شارەزایی و دانسقەیی و کارامەیی لە خستنەڕووی بیرۆکەو وردەکاری لە شیکردنەوەو سەلماندن، هەروەها دیاریکردنی چەمکەکان و لۆژیکی لە گواستنەوەی بیرۆکە بۆ بیرۆکەیەکی تر و لە بەشێکەوە بۆ بەشێکی تر (للکتابة الاکادیمیة، مفهوم الکتابة الأکادیمیة، www. sites. google. com).

لە لایەکی تر نووسینی ئەکادیمی ئامانجدارەو یەکێکە لەو ئامرازە گرنگانەی مرۆڤ لە ڕێگەیەوە هەوڵی هێنانەدی ئامانج یان کۆمەڵێك ئامانج دەدات بە مەبەستی دەرخستنی ڕاستی وڕووی ڕاستەقینەی گرفتێك و هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی گرفتەکە، کەوابوو نووسینی ئەکادیمی بابەتێکی ئامانجدارەو ئامانج ومەبەستی نووسین یەکێکە لە هەنگاوە گرنگەکانی، جیاوازی ئامانج و مەبەستی نووسینیش لە نووسینی ئەکادیمی لەگەڵ شێوازەکانی دیکەی

نووسینی ئاسایی لەوەدایە کە ئامانجەکان لۆژیکی و گونجاون لەگەڵ قەبارەی نووسین و بواری هێنانەدیان هەیە.

ڕۆشنی ئامانجەکان (Goal and hypotheses) ودەست نیشان کردنیان بە دروستی لەهەر بابەت و پسپۆڕیەکدا یەکێکە لە مەرجە گرنگەکانی نووسین، ڕوونی گریمانەکانیش بە هەمان شێوە بە تایبەت لە لێکۆڵینەوەو نووسینی ئەکادیمی لە بواری دەروونزانیدا. بەڵام دیاریکردنی گریمانەکان لە سەرەتادا لە هەندێ بابەت ڕەنگە کارێکی سەخت بێت، بۆ نموونە لە لێکۆڵینەوەکانی مرۆڤناسی گریمانە یان بنەمایەکی دیاریکراو نیە، بەڵام ئامانجی دیاریکراویان هەیە کاتێك لە کەلتوری گەلێکی دیایکراو دەکۆڵنەوەو هەوڵی تێگەشتن لە ڕەفتاری ئەو گەلە دەدەن(What is Research,www. explorable. com).

نووسینی ئەکادیمی(Academic writing) بابەتێکە تیایدا نوسەر بە پێی پێویستی بابەت و بواری نووسینەکەی پەیڕەوەی لە ستایلێکی تایبەتی نووسین کردووە، بابەتی نوسراو بە شێوازێکی زانستیانە داڕێژراوە، خستنەڕووی بیرۆکەکان و داڕشتن و دەربڕینیان بە بەکارهێنانی وشەی گونجاو ڕوون و دیاریکراوەو هیچ جۆرە تێکەڵی و ئاڵۆزیەکی تێدا نیە، نوسەر خۆی بە دوور گرتووە لە بەکارهێنانی وشەی بێ سوود و گرنگی بە بەکارهێنانی ئەو وشەو دەستەواژانە داوە کە مەبەست و ئامانجی نووسینیان ڕوون کردۆتەوە، لە دڕاشتنی نووسیندا لە جیاتی شێوازی درێژبڕانە پەیڕەوی لە شێوازی کورتبڕانە کردووە تا ئەو ئاستەی بابەتەکە بەو ئەندازەیە کورت نەبێت مانای خۆی لە دەست بدات.

هەروەها نووسینی ئەکادیمی تۆن(Tone)ی تایبەت بەخۆی هەیەو شێوازێکە چەمك و زاراوەی زانستی تایبەتی تیادا بەکار دەهێنرێت، وەك ئاراستەی نوسەر بەرەو بابەت و جیاوازی وشەو ڕستەو پێکهاتەو درێژی وجۆر لە نووسیندا، هەر بابەت یان توێژینەوەیەك باکگراوندێکی زانستی (Scientific background)هەیە کە نوسەر لە ئامادەکردن و دارشتنیدا پشتی پێ بەستووە، بۆیە شارەزایی لە بابەت و بیرۆکەی زانستی و تیۆر و توێژینەوەی پەیوەندار بە بابەتەکە یەکێکە لە بنەما گرنگەکانی نووسین و مەرجەکانی سەرکەوتن لە نووسینی ئەکادیمیدا.

١.٢ –بابەتێتی Objectivity

نووسینی ئەکادیمی(Academic writing) زمانێکی بابەتیە نەك سۆزداری و خودی، بۆیە جەخت لەسەر زانیاری و بەڵگەو شیکاری و ڕاڤەکاری و پێکهینان و بەرهەمهێنان بە شێواز و دارشتنێکی بابەتی دەکات، بە شێوازیکی بابەتیانە راڤەی دیاردەکان دەکات و هەوڵ دەدات پشت بە بەڵگەو زانیاری سەلمێنراو ببەستێت لە ڕاڤەکردن و گفتگۆکردن دەبارەی دیاردە جیاجیاکان. بۆ نموونە پرسیار کردن لەوەی بوونەوەر چیە؟وەڵامی ئەم پرسیار پێویستی بە ڕوونکردنەوەو پێشەکیەکی شیکاریانە هەیە بۆ پاڵپشتی بابەتەکە. دواتر دانانی گریمانەو دیاریکردنی شێواز و ڕێگاکانی کۆکردنەوەی زانیاری و شیکردنەوەیان، بێگومان دەرنجام و پێشنیارەکان لە کۆتایی دەقی ئەکادیمیدا خودین و پەیوەندیان بە خودی نوسەر و کۆشش و کارکردنی ئەوەوە هەیە، بەڵام کۆمەڵێك بریارو ڕای کەسی نین کە تیایداپشت بە بەڵگەی زانستیەوە نەبەسترێت (الشهراني، ٢٠١١).

لە نووسینی ئەکادیمیدا توێژەر بەرپرسە لەو بابەتەی دەینوسێت و بە شێوازیکی زانستیانەو بابەتیانە مامەڵە لەگەڵ دەقدا دەکات، چونکە هەست کردن بە بەرپرسیارێتی توێژەر بەرامبەر بە توێژینەوەکەی وای لێ دەکات ڕژد بێت لەسەر خوێندنەوەی قوڵ بۆ بابەتەکەی و گفتوگۆکردن لەگەڵ ناوەندی ئەکادیمی و توێژەرو پسپۆرانی پەیوەندار بە بواری توێژینەوەکەی، هەروەك چۆن ناچاری دەکات پابەند بێت بە دەستپاکی لە نووسین و قبووڵکردنی ڕەخنەو ڕاستگۆیی و دان بەخۆگرتن و گێرانەوەی هەموو بیرۆکەو ڕاستیەکان بۆ خاوەنەکانیان کە لە توێژینەوەکە بەکارهاتوون و کەڵکیان لێ وەرگیراوە(الشهراني، ٢٠١١).

لە نووسینی ئەکادیمیدا نوسەر یان توێژەر بی لایەنانە مامەڵە لەگەڵ دەق دەکات و هەوڵ دەدات هەڵویستی بێ لایەنی خۆی بپارێزێت، هەر جۆرە لایەنگیریەك بە هەر هۆکارێکی خودی یان کۆمەلایەتی یان شارستانی بێت بابەتەکە بە لارێدا دەبات و وای لێ دەکات نەچێتە خانەی نووسینی ئەکادیمی، جگە لەوە نووسەر لە نووسیندا خۆی لە هەر جۆرە شێوازێك لە توانج و گاڵتەکردن بە دوور دەگرێت. لە لایەکی تر لە نوسەر نهێنی پارێزەو پارێزگاری لە هەموو ئەو نهێنیانە دەکات کە پەیوەندیان بە بابەتی نووسین یان توێژینەوەکەیەوە هەیە. بۆ نموونە کاتێك بابەتی نووسین پەیوەندی بە وەرگرتنی ڕای کۆمەڵێك کەسەوە هەبێت، یان کاتێك

کۆمەڵگای توێژینەوە پێك هاتبێ لە کۆمەڵێك کەس نوسەر و توێژەری ئەکادیمی پارێزگاری لە نهێنی کەسی و شوناسی کەسەکان دەکات و بە هیچ بیانوو و پاساوێك ناسنامەی ڕاستەقینەیان ئاشکرا ناکات، لە لایەکی تر ئەگەر بابەتی نووسین یان توێژینەوە پەیوەست بێت بە ئاژەڵ و تاقیکردنەوە لەسەر ئاژەڵان چ لە تاقیگە یان مەیدانی توێژینەوە توێژەر ناچارە ڕەچاوی مافی ئاژەڵان(Animal Rights) بکات و مامەڵەی مرۆڤانە لەگەڵ ئاژەڵەکان بکات و وردەکاری لێکۆڵینەوەکە بە نهێنی پارێزراو بهێڵێتەوە.

نووسینی ئەکادیمی(Academic writing) بابەتێکە سوود و گرنگیەکی زۆری بۆ کۆمەڵگا هەیە، مەبەست لەوە ئەو سوودە زانستیانەیە کە لە ڕووی تیۆری و پراکتیکیەوە پێشکەش بە کۆمەڵگاو دام و دەزگا زانستی و ئەکادیمیەکان دەکات، ئەم گرنگیەش لە ڕەزامەندی خوێنەر یان لایەنی تر بە ئەنجامانی بابەتەکە دەردەکەوێت، بۆیە نوسەر لە لە نووسینی ئەکادیمیدا هەوڵ دەدات بە شیوەیەکی بابەتیانە مامەلە لەگەڵ دەرەنجامەکان بکات وبۆ سەلماندنی ئەو دەرەنجامە نوێ و تازانەی بە دەستی هێناوە پشت بەڵگەی زانستی و داتای ئاماری ببەستێت و لەژێر ڕۆشنایی دەرنجامەکان بە شێوازیکی بابەتیانە لێکدانەوەو شیکردنەوە بۆ بابەتەکە بکات و لە کۆتاییشدا دەرەنجامەکانی بەسەر کۆمەلگادا بگشتێنێت.

بابەتێتی(Objectivity)یەکێکە لەوتایبەتمەندیە دیارانەی کە نووسینی ئەکادیمی و توێژینەوە زانستی و ئەکادیمیەکانی پێ دەناسرێتەوە، بەلآم لەڕوانگەی زۆریك لە پسپۆران و شارەزایانی بواری نووسینی ئەکادیمی زۆربەی ئەو توێژینەوە تیۆری و پراکتیکیانەی لە ولآتانی گەشە سەندوو بە تایبەت ولآتانی خۆرهەلآتی ناوەڕاست ئەنجام دەدرێن بە کوردستانیشەوە لەو تایبەتمەندیە بێ بەرین، ناونیشانی زۆرێك نوسراوی ئەکادیمی گوزارشتی تەواویان لە ناوەڕۆکی نووسراوەکە نەکردوو، یان ناونیشانی زۆرێك لە توێژینەوەکان لە سەرجەم ئەو یەکانەی لەخۆ نەگرتووە کە توێژینەوەکەیان پێکهێناوە، هەروەها کەم و کورتی لە دیاری کردنی گریمانەو دانانی ئامانجەکان بە ڕوونی و دیاریکردنی گرفتی توێژینەوەو ناساندنی و شیکردنەوەی دەرەنجامەکان بە پێی گریمانەو ئامانجەکانی توێژینەوە.

١.٢ –ڕێکخراوی و بەهێزی Organization and Strength

یەکێك لە گرنگترین بنەماکانی نووسینی ئەکادیمی توانستی ڕێکخستن(Organizational ability)ی پێکهاتەو بەشە جیا جیاکانی بابەتی نووسینە، ئەم توانستە یارمەتی کەسی توێژەر دەدات بۆ بەش بەشکردن و ڕیزبەندی کردنی بەشەکانی بابەتەکەی بەسەر بەش و لقی جیاجیا بە شێوەیەکی ڕێکخراو کە هەر بەشێك تەواوکەری بەشکەی تر بێت و پەیوەندیەکی زانستی و لۆژیکیانە بە یەکتریان ببەستێتەوە (العزاوی، ٢٠٠٨). بۆیە نووسینی ئەکادیمی، نووسینێکی پلان بۆ دارێژراوە نوسەر یان توێژەر لە دەستپێکی نووسینیدا پلان بۆ پرۆژەکەی دادەنێت و هەنگاو هەنگاو جێبەجێی دەکات، نووسینێکی ڕێکخراوە بە شێوەیەك دەق پێك هاتووە لە ئەبستراکت و پێشەکی و ناوەڕۆك و کۆتایی، لە خستنەڕوودا ڕەچاوی یەکیەتی بابەت لە نێوان بەشەکان کراوە، هەروەها ناونیشانی سەرەکی و لاوەکی و هێماو ئامرازەکانی خاڵبەندی و پەیوەستکردن بە شێوەیەك دانراون یارمەتی دەر بێت خوێنەر بە باشی لە بابەتەکە بگات (Features of Academic Writing,www. ٢. elc. polyu. hk).

لە نووسینی ئەکادیمی(Academic writing)دا وردبینی ورووونکردنەوە(Precision and Explicitness)یەکی تەواو لە خستنەڕووی تیۆر و ڕاستی و داتای ئاماری وسەرجەم زانیاریەکانی پەیوەندار بە بابەتی نووسین ڕەنگی داوەتەوە، تیایدا نوسەر یان توێژەری ئەکادیمی هەوڵی داوە لە بە شێوازێکی ڕاشکاوانەی ڕێکخراو دەق و زنجیرەی بیرۆکەو پەیوەندیەکان بە ڕوونی و لۆژیکی دابرێژێت و پێکهاتەی دەق بە گشتی لە ڕووی ڕستەو بیرۆکەو برگەو ناونیشانەکان و سەرجەم بەشەکان بەیەکەوە پەیوەست بکات و لەناو چوارچێوەیەکی لۆژیکی و بابەتی جێیان بکاتەوە(الشهرانی، ٢٠١١).

هەروەها توانستی تێبینی کردن(Observation and experimentation ability) و ئەزموون کردن دوو بنەمای گرنگن لە نووسینی ئەکادیمیدا و گرنگترین سەرچاوەن کە نوسەر لە ڕێگەیانەوە هەوڵ دەدات زانیاری و داتای پیویست دەربارەی کێشە یان دیاردەیەکی دیاریکراو کۆ بکاتەوە، مەبەست لە تێبینی کردن ڕۆچوون و قاڵبوونەوەیە لە دیاردەیەك یان درککردنە بە بیرۆکەیەك بە مەبەستی گەیشتن بە هۆکارە ڕاستەقینەکانی دیاردەکەو دەستکەوتنی زانیاری و دەرەنجامی نوێ دەربارەی دیاردەکە، ئەم ڕێگایە زۆر جار تاکە ڕێگایە بۆ کۆکردنەوەی زانیاری

له كاتێكدا لێكۆڵینەوە لە دیاردەیەك و هەوڵدان بۆ كۆكردنەوەی زانیاری دەربارەی دیاردەكە بە ڕێگای ئەزموون و تاقیكاری ئەستەم بێت، هەرچی ئەزموونكردنە بریتیە لە تواناو شارەزایی و كارامەیی نوسەر كە لەڕێگەی تێبینی كردنەوە بە دەستی هێناون و پشتیان پێ دەبەستێت لە كۆكردنەوەی زانیاری و داتاكان لە ڕێگەی ئەزموون و تاقیكاریدا.

نووسینی ئەكادیمی (Academic writing) توانستێكی باڵای لێكدانەوەو شیكردنەوەو ڕاڤەكردنی چەمك و بیرۆكەو زانیاری و داتاكان(Analytical ability)لەخۆ گرتووە، قۆناغی شیكردنەوەی داتاكان (DataAnalysis) لە هەر بابەت و توێژینەوەیەكی ئەكادیمی بە گرنگترین قۆناغ دادەنرێت ، لەم قۆناغەدا نوسەر داتا كۆكراوەكانی خستۆتەڕوو و بە پێی ئەو ئامانجی بابەتەكەی شیكردنەوەو لێكدانەوەی بۆ كردوون، لە كاتیكدا شیكردنەوەی داتا و دەرەنجامەكان پرۆسەیەكی سەخت و ئاڵۆزەو پێوستی بە ئاستێكی بەرزی توانست و كۆششی هزری هەیە، لە باشترین دۆخیشدا نوسەر گرنگی زیاتری بە شیكردنەوەی داتاو دەرەنجامەكان داوە نەك تەنها پشت بەستن بە وەرگرتن و پاڕافرەیزكردنی بابەت و بیرۆكەی كەسانی تر، چونكە خستنەڕووی دەرەنجامەكان و ڕیزبەندی كردنیان بە بێ لێكدانەوەو پێشكەش كردنی دیدو تێڕاونینێكی تازە تەنها پێداچوونەوەیەكە نەك توێژینەوە، بۆ نموونە پشت ڕاستكردنەوەی داتاو زانیاری پێشووتر لە قالبێكی نوێدا وەك ئەوەی لە زۆربەی كاتدا لە بزاڤی توێژینەوەو توێژینەوەكاری كوردی و عەرەبی دەبینرێت.

هەروەها یەكێكی تر لەو تایبەتمەنیە بەهێزانەی كە بە سروشتی نووسینی ئەكادیمیەوە دیارە ئارەزوومەندی و خولیاو حەزی نوسەرە بۆ نووسین (Desire to write)، نوسەر لە دەستپێكی نووسیندا هەست بەوە دەكات تا چەند ئارەزوومەندی كارەكەیەو خوازیاری ئەنجامدانیەتی، تا چەند دەتوانێت بابەتەكە بنوسێت و تیایدا سەركەوتوو بێت ولە كاتی دیاریكراودا تەواوی بكات، تا چەند دەتوانێت بەسەر ئاستەنگەكانی بەردەمی زاڵ بێت و دەستی بە سەرچاوەو كەرەستەو ئامرازی پێویست بگات، ئەمانەو كۆمەڵێك پرسیاری تر، بەمەش دەرەفەتی سەركەوتن و داهێنانی بۆ فەراهەمتر دەبێت بە پێچەوانەی نووسینی نا ئارەزوومەندانەو سەپێنراو كە دەرفەتی سەركەوتن و داهێنانی تیایدا كەم و سنووردارەو تایدا نوسەر لە زۆربەی كاتدا دووچاری تەنگژوە دەروونی دەبێت و هیچ جۆرە خوشی و چێژێك لە كارەكەدا نابینێت.

٤ .١ –زمان پاراوی Faultlessness

زمانی ئەكادیمی زمانێكە چڕتر و ئاڵۆوتر(Complexity and Density) ە لە زمانی قسەكردن یان زمانی نووسینی بابەتی ئاسایی، ئەم چڕی و ئاڵۆزیەش لەوەدا هاتووە كە دەقی ئەكادیمی دەقێكی كورت و پوختە بەڵام كۆمەڵێك وشەو دەستەواژەی چڕو واتادار و ڕستەی درێژی لەخۆگرتووە كە نە نوسەری ئاسایی دەتوانێت بینوسێت و نە خوێنەری ئاسایش دەتوانێت بە ئاسانی لێی تێ بگات. زمانێكە پێك هاتووە لە وشەو ڕستەو زاراوە و چەمك و پێكهاتەو دەق و تیۆری هەمەجۆری ئاڵۆز، ئەم زمانەش زمانێكی ڕێزمانیە تەنها كەسانێك دەتوانن بەكاری بهێنن كە لە ئاستێكی بەرزی زانینی زماندان (Features of academic writing,www. uefap. com).

نووسین بە هەر زمانێك بێت، چ بە زمانی كوردی یان عەرەبی یان ئینگلیزی پەیوەندیەكی پتەوی بە ئاستی ڕۆشنبیری و هزری تاكەكانی كۆمەڵگاوە هەیە. زمان لە نووسینی ئەكادیمیدا زمانێكی فەرمی و ڕێزمانیەو بە هیچ شێوەیەك وشەو دەستەواژەی زاراوەیی و نەشیاوی تیایدا بەكار ناهێنرێت، زمانێكی تایبەتەو بە شێوەیەكی ڕاستەوخۆ گوزارشت لە خودی نوسەر ناكات. نووسینی ئەكادیمیش بەوە لە نووسینی ئاسایی جیادەكرێتەوە كە تیادا ئاستێكی بەرزی زمانەوانی و زمان پاراوی ڕەنگ دەداتەوە، تەنانەت شێوازی داڕشتن و زمانەوانی باش لە نووسینی ئەكادیمیدا پێوەرێكی بنەڕەتیە بۆ بڕیاڕدان لەسەر باشی و ڕاستگۆیی و بابەتی بوونی وتار و توێژینەوەی زانستی و گرنگی و وەرگرتنیان لە ناوەندگەلی زانستیدا، بۆیە زمانی نووسین لە نووسینی ئەكادیمیدا زمانێكی پاراو بی كەم و كورتی و هەڵەی زمانەوانیە.

دەقی نوسراو بە شێوازی ئەكادیمی، دەقێكی بەهێزە لەڕووی زمان وناوەڕۆك و داڕشتنەوە، ئەم بەهێزیەش گوزارشت لە بیركردنەوەی قوڵ و بەهێزی زمان وئاستێكی بەرزی ڕۆشنبیری دەكات كە لە دەقی تردا بوونی نیە(الشهراني، ٢٠١١). هەروەها لە دەقی نوساروی ئەكادیمیدا كۆمەڵێك توانستی زانستی و كرداری (Scientific and procedural ability) ڕەنگی داوەتەوە كە پەیوەندیان بە بەهێزی زمان لە داڕشتن و بەگارهێنانی چەك و زاراوەی شیاو بۆ گوزارشتكردن و زانینی زمانی بێگانەوە هەیە(صبيح واخرون، ١٩٩٧).

١. ٥-دەستپاكی Integrity

پشت بەستن بە سەرچاوەی زانستی باوەرپێکراو مەرجی سەرەکی بەهێزی بابەت و ڕاستگۆییە لە نووسیندا، بۆیە دابین کردنی سەرچاوە لە هەر بابەت و توێژینەوەیەکدا نەرخ و بەهای زانستی بابەتەکە دیاری دەکات. لە نووسینی ئەکادیمیدا نوسەر لە سەرەتادا لەو بابەتە دوور دەکەوێتەوە کە سەرچاوەی دەگمەنە وگرنگی بە بابەتێك دەدات سەرچاوە گەلی جۆراوجۆری لەسەر هەبێت تا کات و توانای خۆی بە فیڕۆ نەدات، بۆ ئەوەی نووسینەکەی بەهادار و زانستیانە بێت بۆ ئەو سەرچاوانە دەگەڕێتەوە کە خاوەن بەهای زانستین و لە نووسینەکەیدا کەڵکیان لێ وەردەگرێت. هەروەها لە دەستپێکی کارەکەیدا هەوڵ دەدات زانیاریەکی بەرفراوان دەربارەی بابەتەکەی لەسەرچاوەی جۆراوجۆردا کۆبکاتەوە، چونکە فرە سەرچاوەیی و بەکارهێنانی سەرچاوەی هەمەجۆر بە شێوەیەکی زانستی یەکێکە لەو پێوەرانەی نرخ و بەهای زانستی هەر نامەو توێژینەوەیەك دیاری دەکات.

ئەگەر پشت بەستن بەسەرچاوەی زانستی بەهادار وفرە سەرچاوەیی لە نووسیندا مەرجی بەهێزی و بەهاداری بابەتی نووسین بێت، ئەوا ئاماژە کردن بەسەرچاوەو خاوەنی ڕاستەقینەی سەرچاوەکان چ لە ناو ناوەڕۆك یان لیستی سەرچاوەکاندا بابەتەکە بەهێزترو بەهادارتر دەکات. بۆیە لە نووسینی ئەکادیمیدا نوسەر بە وردی مامەڵە لەگەڵ سەرچاوەکان و چۆنیەتی بەکارهێنانیان دەکات بە جۆرێك پشت بە کۆمەڵێك سەرچاوەی تازەو کۆنی پەیوەندار بە بابەتی نووسین دەبەستێت و ئاماژەی تەواو بە سەرچاوەکان لە ناو ناوەڕۆك و لیستی سەرچاوەدا دەکات.

دەستپاکی لە نووسیندا ڕۆڵی سەرەکی هەیە لە بەهێزکردنی بابەت، بە پێچەوانەوە پابەند نەبوون بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی لەنووسیندا بابەتی نووسین بەلاڕێدا نوسەر دووچاری ناپاکی ئەکادیمی و گزیکردن (Plagiarism) دەکات، بۆیە لە نووسینی ئەکادیمیدا نوسەر ئاماژایەکی ڕوون و تەواوی بە سەرچاوەی ئەو زانیاریانە کردووە کە وەری گرتوون، مەبەست لە وەرگرتن تەنها وەرگرتنی نووسین یان بڕگەیەك وەکو خۆی ناگرێتەوە بەڵکو سەرجەم ئەو زانیاریانەیە کە پەیوەستن بە سوود وەرگرتن لە شێوازی نووسین و بیرۆکە و کەرەستەو ئامرازی نووسین و وێنەو گرافیك و هێلکاری و هەر هەزانیاریەکی تر.

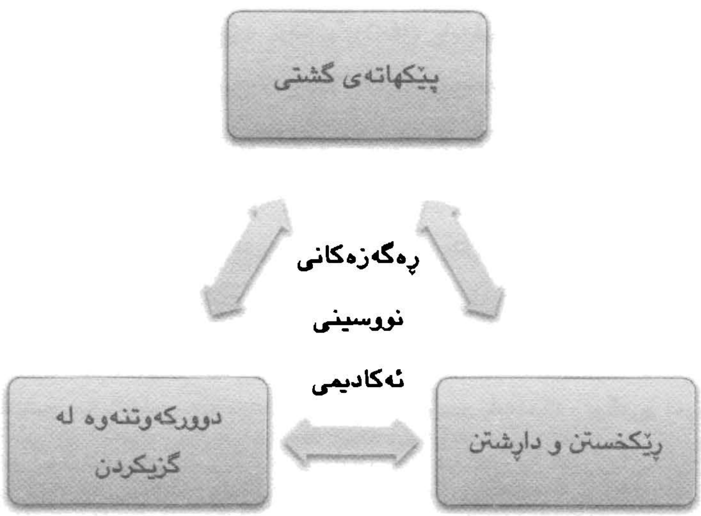
٦.١ –ڕەسەنایەتی و نوێخوازی Authenticity and Modernity

لە نووسینی ئەکادیمیدا پشت بە بیرۆکەو ڕاوبۆچوونی تازە دەبەسەترێت نەك تەنها گێرانەوەو دووبارەکردنەوەی ڕاوبۆچوونی توێژەرانی ترو دووبارە دارشتنەوەیان لە قاڵبێکی نوێدا، بەڵکو توێژەر یان نوسەری ئەکادیمی بە گەڕانەوە بۆ توێژینەوەکانی لەمەوپێش دەشێت پشت بە بیرۆکەو ڕاوبۆچوونی توێژەرانی تر ببەستێت بۆ مەبەستی سوود وەرگرتن لە بیرۆکەو دەرنجامەکانیان لە پێکهینانی بیرۆکەو گریمانەی نوێ و دەستکەوتنی دەرەنجامی تازە دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو. ڕەسەنایەتی هەر بابەتیش بەندە بە تواناو شارەزایی نوسەر لە نووسینی بابەت و خودی بابەتەکە لە گرنگیدانی بە کۆمەڵگاو تازەگەری و داهێنان و بەدەستهێنانی زانیاری و دەرنجامی تازەو نوێ(عنایە، ٢٠٠٨).

نووسینی ئەکادیمی بابەتێکی نوێ و تازە و خاوەن بەهای زانستیە، کاتێکیش بابەتی نوسراو یان توێژینەوە سوود و بەهای خۆی دەبێت کە تازە بێت و جۆرێك لە تازەگەری و داهێنانی نوێی تیایدا بەرجەستە بووبێت. واتە بابەتەکە، بابەتیکی دووبارە نەبێت وپێشتر لە لایەن نوسەری ترەوەنوسرابێت (صبیح واخرون، ١٩٩٧). چونکە نوێکاری و داهێنان بنەمای بنچینەیین لە هەر بابەت و توێژینەوەیەکدا و بابەتی وەرگێردراو و لاسایی کەرەوە بە بابەتی زانستی و ئەکادیمی هەژمار ناکرێت. بەلاّم نوێکاریش ئەوە ناگەیەنێت نوسەر یان توێژەر نەتوانێ بابەتێك بنوسێت یان کار لەسەر پرۆژەیەك بکات کە پێشتر لە لایەن کەسانی ترەوە کاری لەسەر کرابێ، بەڵکو دەتوانێت کار لەسەر بیرۆکە یان لایەنێکی تری پەیوەندار بە بابەتەکە بکات کە پێشتر باسی لێوەنەکراوەو پێویستی بە لێکۆڵینەوەی زیاتر و هەوڵی بەردەوامە بۆ گەیشتن بە زانیاری و دەرنجامی تازە دەربارەی بابەتەکە. جگەوە لەوە نوێکاری چەندین لایەنی تر دەگرێتەوە، وەك ڕێکخستنی بابەت و بەشەکانی بە شێوازیکی تازەی دروست و درککردن بە هۆکاری نوێ بۆ ڕاستیە کۆنەکان و بواری تازە بۆ تیۆری نوێ.

٢-ڕەگەزە بنەڕەتیەکانی نووسینی ئەکادیمی Essential Elements of Academic Writing

هەر بابەتێك لە چەند ڕەگەزێکی بنەڕەتی پێك هاتووە کە پێکهێنەری بابەتەکەن و ناتەواوی لە هەر ڕەگەزێکدا لاوازی بابەتەکەی دەگەیەنێت. زانکۆی لۆس ئەنجلوس پاسیفیك(Los Angeles Pacific University) لە ولاَتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ئامازەی بە سێ ڕەگەزی سەرەکی بۆ نووسینی ئەکادیمی کردووە کەبریتین لە پێکهاتەی گشتی (Structure) و ڕێکخستن و دارشتن (Formatting) و دوورکەوتنەوە لە گزیکردن(Avoiding Plagiarism) وپابەند بوون بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی(Essential Elements of Academic Writing,www. elearning. uc. apu. edu).

شێوە(١. ٢)ڕەگەزەکانی نووسینی ئەکادیمی بە پێی زانکۆی لۆس ئەنجلۆس(Los Angeles Pacific University) پاسیف ڕوون دەکاتەوە

٢. ١-پێکهاتەی گشتی Structure

پێکهاتەی گشتی نووسین لە هەر بوارێکدا دابەش دەبێت بەسەر سێ بەشی سەرەکی، ئەوانیش بریتین لە پێشەکی و ناوەڕۆك(Body) و کۆتایی(Conclusion).

٢. ١. ١- پێشەکی Introduction

لە پێشەکیدا توێژەر بابەتەکە دەناسێنێت و گرفتی بابەتەکە دەخاتەڕوو، هەروەها ئامانج و گرنگی بابەتەکە ڕوون دەکاتەوەو گریمانەو پرسیارە سەرەکیەکانی پێشکەش دەکات. پێشەکی دەروازەیەکە بۆ خستنەڕووی بابەت و سەرنج ڕاکێشانی خوێنەر بۆ ناوەڕۆك و خوێندنەوەی بابەتەکە، بۆ ئەم مەبەستە توێژەر چەند هەنگاوێك دەگرێتەبەر:

- پێشەکیەك دەربارەی بابەتی توێژینەوەو ئەو هۆکارو پاڵنەرانەی کە دنەی توێژەریان داوە بۆ بڕیار دان لەسەر ئەنجامدانی توێژینەوەو گرنگی ئەنجامدانی توێژینەوەکە.
- خستنەڕووی ئامانجەکانی توێژینەوەو ئەو دەرەنجامانەی کە لە توێژینەوەکەدا بەدەست هاتوون.
- خستنەڕووی گرفتی توێژینەوەو ڕوونکردنەوەی گرفتەکە یان ئەو بابەتەی کە توێژەر هەوڵی چارەسەرکردنی دەدات. واتە پێشکەشکردنی پوختەیەکی ڕوون و بە خوێنەر دەربارەی گرفتی توێژینەوەکە
- خستنەڕووی گریمانەکانی توێژینەوەو ئەو دەرەنجامانەی کە توێژەر پێشبینیان دەکات.
- ڕوونکردنەوەی ئەو ڕەهەندو یەکانەی کە توێژینەوەکەیان لەخۆگرتووە.
- خستنەڕووی ڕوداو داتاو ژمارەی سەرنج ڕاکێش.
- پێناسەکردنی گرفت یان بابەت لە ڕوانگەی جۆراوجۆر کە پەیوەندیان بە بابەتی توێژینەوەکە هەیە.
- وەرگرتن و خستنەڕووی ڕای زاناو کەسانی ناودار.
- خستنەڕووی میتۆدی توێژینەوە، وەك ڕێگاو شێوازی ئەنجامدان و سەرچاوەی زانیاریەکان و چەمك و زاراوەکانی توێژینەوەو ناوەڕۆك و کۆتایی پێشەکی

٢. ١. ٢- ناوەڕۆك Body

ناوەڕۆك دڵی توێژینەوەیە، بە پێی پێویستی بابەتەکە ناوەڕۆك دابەش دەبێت بەسەر چەند بەشێك و هەر بەشێکێش لقی جیاجیای لێ دەبێتەوە بە جۆرێك سەرجەم بەش و لقەکان ناونیشانی خۆیان دەبێت. لە ناوەڕۆکدا توێژەر گرنگترین ئەو تیۆرانە دەخاتەڕوو کە پەیوەندیان بە گرفتی توێژینەوەکە هەیە بە لەبەرچاوگرتنی یەکێتی بابەت لە نێوان بەشەکان. بۆ ئەم مەبەستە پێویستە توێژەر پابەند بێت بە چەند هەنگاوێکی گرنگ:

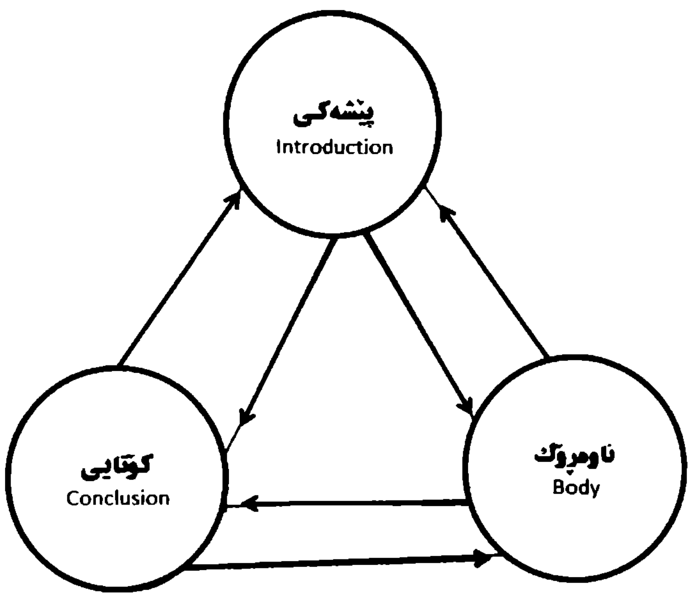
- سەرجەم بەش و لقەکان بە شێوەیەکی لۆژیکی و ڕوون پاڵپشتی بابەتی توێژینەوەکە بکەن.
- بابەتەکان بە پێی گرنکی و بە شێوەی زنجیرە بە باشترین ڕێگا ڕێکخرابن. بۆ نموونە بابەتی یەکەم تەواوکەی بابەتی دووەم بێت و بابەتی دووەمیش ئەڵقەی پەیوەندی نێوان بابەتی یەکەم و بابەتی سێیەم بێت.
- دوورکەوتنەوە لە خستنەڕووی هەر زانیاریەك کە پەیوەندی بە بابەتی لێکۆڵینەوەکە نەبێت.
- خستنەڕووی بیرۆکەی پاڵپشت لە ناو ناوەڕۆکی بەش و لقەکان.
- دوورکەوتنەوە لە خستنەڕووی ئەو زانیاریانەی سەرچاوەیەکی دیارو ڕوونیان نیە.
- بەستنەوەو گرێدانی ناوەڕۆك بە پێشەکی و بەشی کۆتایی لێکۆلینەوەکە.

٢. ١. ٣- کۆتایی Conclusion

ئامانجی سەرەکی توێژەر لە توێژینەوەدا بەدەست هێنانی چەند دەرەنجامێکی تازەو بەهێزە دەربارەی گرفتی لێکۆڵینەوەکە، بۆیە لە کۆتایی توێژینەوەدا توێژەر دەرەنجامی توێژینەوەکەی دەخاتەڕوو لەگەڵ شیکردنەوەو لێکدانەوەی دەرنجامەکان، بۆ ئەم مەبەستەش پێویستە پابەند بێت بە چەند هەنگاوێکی گرنگ:

- پێشەکیەك دەربارەی گرفتی توێژینەوەکەو خستنەڕووی دەرنجامەکان.
- لێکدانەوەوەی ئەو دەرەنجامانەی بەدەست هاتوون لەگەڵ هاوجووتی و ناهاجووتیان لەگەڵ گریمانەکان و پرسیارە سەرەکیەکانی توێژینەوە.

- ڕوونکردنەوەی سەرجەم خاڵە سەرەکیەکانی توێژینەوەو ئەو دەرەنجامانەی بەدەست هاتوون.
- دووبارەکردنەوەی چەمك و دەستەواژە گرنگەکان و شیکردنەوەو ڕوونکردنەوەی پەیوەندی نێوانیان.
- بەکارهێنانی وشەو دەستەواژەی گرنك بۆ پەیوەست کردنی بڕگە بە بڕگەیەکی ترو ڕستە بە ڕستەیەکی تر.
- ئاماژەکردن بە ئاستەنگانی بەردەم لێکۆڵینەوەو ئەم دەرەنجامە تازانەی بەدەست هاتوون.
- ئاماژەکردن بە بڕۆکەو پێشنیاری تازە بۆ توێژینەوەی داهاتوو.

شێوە(١. ٣)پێکهاتەی گشتی نوسینی ئەکادیمی و پەیوەندی نێوان بەشەکانی ڕوون دەکاتەوە

٢.٢-ڕێکخستن و دارشتن Formatting

لە نووسینی ئەکادیمیدا نوسەر یان توێژەر پابەندە بە پەیڕەوکردنی فۆرم و شێوازێکی تایبەت لە نووسین بە پێی یاسا و ڕێساکانی شێوازەکە بابەتەکە دادەڕێژێت و ڕێکی دەخات، بۆ نموونە نووسینی بابەتی ئەکادیمی لە بوارەکانی دەروونزانی و کۆمەڵزانی و پەروەردەو کارگێری و زانستە سیاسیەکان نوسەر ناچار دەکات پایەند بێت بە پەیڕەو کردنی یاساو ریساکانی ستایلی ئاپا(APA)کۆمەڵەی دەروونزانانی ئەمەریکی (American psychological Association). هەروەها نووسینی بابەت لە بوارەکانی زانستە مرۆییەکانی وەك مێژوو و فەلسەفەو زمان و ئاینەکان نوسەر پاپەند دەکات بە پەیرەوکردنی یاساو ریساکانی هەردوو ستایلی(MLA) کۆمەلەی زمانی نوێ(Modern Language Association) و (CMS) ستایلی شیکاگۆ(The Chicago Manual of Style). هەروەها نووسین لە بوارەکانی فیزیك و گەردوونزانی(Physics and Astronomy) نوسەر یان تویژەر ناچار دەکات پابەند بیت بە ستایلی(AIP) ی پەیمانگای فیزیکی ئەمەریکی(American Institute of Physics). هەروەها نووسین لە بواری بایۆلۆژی پێویستی بە پابەندبوونی نوسەر بە ستایلی(CSE)ی ئەنجومەنی نوسەرانی زانست (Council of Science Editors)ی هەیە. نووسین لە بواری پزیشکیدا پێویستی بە پابەندبوون بە ستایلی (AMA)ی کۆمەلەی پزیشکانی ئەمەریکی (American Medical Association) هەیە. نووسین لە هەندێ بواری زانستی و ئەدەبی تردا نوسەر ناچار بە پابەندبوون بە ستایلی هارڤارد (Harvard) دەکات.

نووسین یان ئەنجامدانی توێژینەوە بە پێی فۆرمی ئاپا (APA)ی کۆمەڵەی دەرونزانی ئەمەریکی (American Psychological Association) پێویستی بە گرتنەبەری چەند هەنگاوێکی زانستیانەی تیۆری و پراکتیکیە. مەرجی یەکەم لە دەستپێکی نووسیندا بوونی ناونیشانێکی دروستە، ناونیشانێك بۆ بابەتەکە کە کێشەیەك بخاتەڕوو بە ئامانجی بەدەستهێنانی زۆرترین زانیاری لەسەر لایەنە گرنگەکانی کێشەکە بە جۆرێك هەموو ئەو یەکانە لەخۆ بگرێت کە بابەتەکە بەیەکەوە دەبەستێتەوە و دوورکەوتنەوە لە زاراوەو وشەی بی سوود. پێویستە نوسەر لە سەرتادا چەند ڕێنماییەکی گشتی لەبەرچاو بگرێت، وەك:

- چاپەکەی نووسینەکە جوان بێت و کاتی پێویستدا نەبێت هیچ جۆرە ڕەنگکارییەکی تیادا بەکار نەهێنێت.
- فۆنتی ١٢ و تایپی (Times New Roman)بەکاربهێنرێت کاتێك توێژینەوەکە بە زمانی ئینگلیزی بوو. بەلأم لە کاتی نووسین بە ڕێنووسی کوردی واباشە بە فۆنتی ١٤ و (Unikurd Goran) یان ئەلیکەی سەحیفە(Ali_K_Sahifa) و بە زمانی عەرەبیش فۆنتی(Arial)یان(Courier) بەکار بهێنرێت و نێوان دیرەکانیشی ١. ٥ بێت.
- ئەگەر بابەتی نووسین توێژینەوەی زانستی بوو توێژەر ناوی خۆی و ئەدرێسی ئیمێلەکەی و ناوی سەرپەرشتیاری توێژینەوەکە و دوو ماموستا لە لیژنەی هەڵسەنگاندنی توێژینەوەکە لەسەر لاپەڕەی یەکەم لە خوارەوەی ناونیشانی توێژینەوەکەدا دەنوسێت. دواتر لە لاپەڕەی دووەمدا، توێژەر سوپاسی هەموو ئەو لایەنانە دەکات کە لە کاتی ئەنجامدانی توێژینەوەکەدا بە شێوەیەك لە شێوەکان هاوکاریان کردووە و یارمەتیان داوە. هەروەها سوپاسی تاقیگەو ئەو دەزگایانە دەکات کە لە کاتی ئەنجام دانی توێژینەوەکەدا کاری پراکتیکی و کرداری تیا ئەنجام داوە.
- دەست بە جێبەجی کردنی هەنگاوە تیۆری و پراکتیکەیکانی دەکات کە بە کورتەی توێژینەوە دەست پێ دەکات و بە ڕاسپاردەو پێشنیارەکان کۆتایی دێت.

بۆ نموونە لە پوختەی توێژینەوەدا توێژەر کورتەی توێژینەوەکە بەچەند دێرێك دەنوسێت کە لە ٥٠ دێر و نیو لاپەڕە زیاتر نیە، لەگەڵ نووسینی کورتەی توێژینەوەکە بە زمانی ئینگلیزیلە هەمان لاپەڕەدا بە دوای یەك. ئامانج لە نووسینی کورتەی توێژینەوە یارمەتی دانی خوێنەرە بۆ ئەوەی بەبێ خوێندنەوەی ناوەڕۆکی توێژینەوەکە بزانیت بابەتەکە چیەو ئەو دەرەنجامانەی بەدەست هاتوون چین، وە چ میتۆدێك بەکارهاهێنراوەو پشت بە چ تیۆریك بەستراوە.

یان چوارچێوەی تیۆری توێژینەوەکە بەسەر دوو یان سێ بەش دابەش دەکات بە جۆرێك هەربەشێکیان ناو نیشانی خۆی هەیە و چەندین لقی جیاجیای لێی دەبێتەوە، لەبەشی یەکەمدا بابەتەکە لە ڕوانگەی چەند تیۆریك و لەبەشی دووەمدا چەند بابەتیکی پەیوەندار بە گرفتەکەو

لە ڕوانگەی لەبەشی سێیەمیشدا تێڕوانینی هەندێك توێژەر تر دەخاتە ڕوو و هەوڵ دەدات بیرۆکە بنەڕەتیەکان بە جوانی دیاری بکات و پوختەیان بکات.

٢. ٣-دوورکەوتنەوە لە گزیکردن Avoiding Plagiarism

دوورکەوتنەوە لە گزیکردن و پەیرەوکردنی بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی لە نووسیندا یەکێکە لە ڕەگەزە هەرە گرنگەکانی نووسینی ئەکادیمی، بۆیە پێوستە نوسەر لە دەستپێکی کارەکەیدا ورد بێت لە بەکارهێنانی سەرچاوەو ئاماژەکردن بە سەرچاوەکان لە نێو ناوەڕۆك و لیستی سەرچاوەکاندا، بە پێچەوانەوە ئاماژەنەرکردن بە سەرچاوەکان بە مەبەست بیت یان بێ مەبەست هیچ بیانوویەکی بۆ نیەو دەچیتە خانەی ناپاکی و گزیکردنی زانستی. هەروەها پێویستە نوسەر لە ڕێگەی بەکارهینانی پڕۆگرامە ئەلکترۆنیەکانی کانی تایبەت بەئاشکراکردن و و دەرخستنی گزیکردن وەك پرۆگڕامی (Turnitin) و (WriteCheck. com) و (Plagiarism. org) پشکنین بۆ بابەتەکەی بکات و لە دروستی و پاکی نووسینەکەی دڵنیا بێت ئینجا بڕیاری کۆتایی لەسەر بدات.

٣-هەنگاوەکانی نووسینی ئەکادیمی The steps of academic writing

نوسەر لە دەستپیکی نووسین(Prewriting)دا پێویستی بە هەڵبژاردن و دیاریکردنی بابەتی نووسین(Choosing and narrowing Topic)هەیە، بۆ ئەم مەبەستە بابەتێکی گشتی هەڵدەبژێرێت و لە نێو بابەتەکەشدا تەوەرێکی تایبەت دیاری دەکات، دواتر لە نێو تەوەرە تایبەتەکەدا جەخت لەسەر خاڵێکی دیاریکراو دەکات وکاری لەسەر دەکات، دوای هەڵبژاردنی بابەت، نوسەر پێوستی بە ئەنجامدانی کرداری بیربارین (Brain Storming) هەیە کە بۆ ئەم مەبەستە دەتوانێت سوود لە سێ ئامرازی گرنگی وەك لیست(list) ونووسینی سەربەست (Free writing)و کۆکردنەوە(Assembly)وەربگرێت وهەرسێ ئامرازەکەش بەیەکەوە بەکار بهێنێت. کە دەشێت لە رێگەی کرداری بیربارینەوە بابەتەکەی بناسێنێت و راڤەو شیکردنەوەی بۆبکات و دووبارە دارشتنەوەی بۆ بکات و هەڵسەنگاندن بۆ بیرۆکەکانی بکات (الكتابة الأكاديمية، مهارات الكتابة الأكاديمية، www. sites. google. com). یەکێك لە گرنگترین ئەو کارانەی کە پیویستە نوسەر لە دەستپێکی نووسینی ئەکادیمیدا ئەنجامی بدات بە دەست هێنانی زۆرترین سەرچاوەی زانستی باوەرپێکراوە کە وای لێ دەکات لە هەر سەرەتاوە بەرچاو روونیەکی باشی هەبیت دەبارەی ئەو بابەتەی لێی دەکۆڵێتەوە.

شێوە(١. ٤)چۆنیەتی هەڵبژاردن و دیاریکردن بابەت لە دەسپێکی نووسینی ئەکادیمی روون دەکاتەوە

نووسینی ئەکادیمی کارامەییەکە وەك هەرکارامەییێکی تر بە ڕاهێنان و کار لەسەر کردنەوە گەشە دەکات و پەرەدەستێنێت، ئەمەش پێوستی بە بەرنامەیەکی تۆکمە و ئەنجامدانی چەند هەنگاوێکی کرداری هەیە، وەك:

١.٣ –پلان دانان Planning

مەبەست لە پلاندانان بە شێوەیەکی گشتی ئامادەکاری و بڕیاردانە لە ئێستا بۆ گەیشتن بە چەند ئامانجێکی دیاریکراو و هێنانەدی ئەو ئامانجانە لەئاییندەدا. مرۆڤ بۆ لە گرتنەبەری هەر کارێك یان پرۆسەیەك پێویستی بە دانانی پلانی کارکردن هەیە، بۆیە لە دێرزەمانەوە بۆ ئەنجامدانی ئیش و کارەکان و ڕێکخستنی ژیانی پلانی داناوە، بۆ ئەم مەبەستە چەندین جۆر وشێوازی جۆراوجۆی پلاندانی داهێناوە، بەڵام لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا جۆر و شێوازی پلاندانان گۆڕانی بەسەر داهاتووە، چونکە هەر پلانێك دەبێت لەگەڵ سروشتی کارو پێداویستی و داواکارییەکانی سەردەم بگونجێت.

لە ڕووی زمانەوانیەوە پلاندانان (Planning) بریتیە لە دیاریکردن و جێگیرکردنی بیرۆکە لەسەر کاغەز لە شێوەی وێنە یان نووسین بە جۆرێك وێنەو نووسینەکان دیارو ڕۆشن بن و گوزارشتی تەواو لە ئامانج و مەبەستی پرۆژەیەك لە پرۆژەکان بکات، نادیاری و ناڕوونی بیرۆکەکانیش لەسەر کاغەز دەبیتە هۆی لێڵی و ناڕۆشنی پلانەکە لە هزردا و بە پێچەوانەشەوە.

لە ڕووی زانستیەوە پلان(Plan) چەندین پێناسەی جیاوازی بۆ کراوە، لە سادەترین پێناسەدا بریتیە لە ئامادەکارییەکی ڕێکخراو بە ئامانجی چارەسەرکردنی کێشەکان و گۆڕانکاری لە کۆمەڵدا. یاخود بریتیە لە پرۆسەی هەڵبژاردنی ئامرازی گونجاو بە مەبەستی جێبەجی کردنی پرۆژە یان کارێکی دیاریکراو و بڕیاردان بۆ کارکردن لە ئاییندەدا.

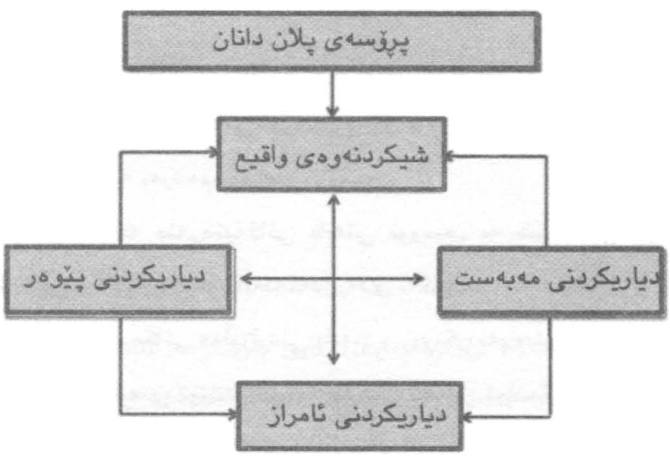
پلان(Plan) و پلاندانان(Planning) چەندین جۆرو شێوازیان هەیەو جیاوازیشیان دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێکی وەك:

- پرۆسەی پلاندانان و جۆر و شێوازی پلانەکان بە پێی کات و ڕۆژگاردا گۆڕانی بەسەردا هاتووە.
- جیاوازی پلاندانان بە هۆی جیاوازی کۆمەڵگاکانەوە.
- جیاوازی بنەما ئایدیۆلۆژی و ئابوورییەکانی نێوان وڵاتان.

- جیاوازی پسپۆری توێژەر و نوسەران و پێشینەی ئایدیۆلۆژی و فکری و ڕۆشنبیریان.
- جیاوازی میتۆد و هەنگاوەکان و کەرەستەو ئامرازەکانی لێکۆڵینەوە لە زانستە جیاجیاکان و ڕشتەی جۆراوجۆر لەناو یەك زانستدا (فرج، ٢٠٠٩).

پرۆسەی پلاندان(Planning)دابەش دەبێت بەسەر چەند پێکهاتەیەك، بە بڕوای وۆتۆن (Wootton) و هۆڕن(Horne)پلاندانان چوار پێکهاتەی سەرەکی لەخۆدەگرێت:

- شیکردنەوەی واقیع (من کێم)
- دەست نیشانکردنی مەبەست (بۆ کوێ بڕۆم)
- دیاریکردنی ئامراز یان کەرەستە (چۆن بڕۆم)
- دیاریکردنی پێوەرەکان (لە کوێ بوەستم)
(Wootton&Horne,١٩٩٧)

خشتەی ژمارە(١. ٥)پێکهاتەکانی پلان و پرۆسەی پلاندانان بە پێی وۆتۆن(Wootton) و هۆڕن(Horne) ڕوون دەکاتەوە

نووسینی ئەكادیمی(Academic writing) پرۆسەیەكی فەرمی و ڕێكخراوەو بە بێ بوونی پلان و دارشتنی پلانێكی گونجاو سەركەوتوو نابێت، بۆیە لە دەسپێكی نووسیندا توێژەر یان نوسەر پێویستی بە دانانی پلانێكی تۆكمە هەیە بۆ كاركردن، یەكەم شت كە پێوستە بیكات دیاریكردنی كاتی دەسپێك و تەواوكردنی نووسینەكەیە بۆ ئەوەی بزانێت لە چ كاتێكدا دەست بە نووسین دەكات و كەی كۆتایی پێ دەهێنێت، دواتر پێویستی بە كۆكردنەوەی كەرەستەو ئامرازی نووسین و خوێندنەوەو هەڵهێنجان و كورتكردنەوەو ڕێكخستنی بیرۆكەكانە، ئینجا دیاریكردنی كاتی گونجاو بۆ نووسین لە شەو ڕۆژدا لەگەڵ دەست نیشانكردنی ڕێگاكانی نووسین لە كاتی دەستنوسی یان تایپكردندا، هەروەها دیاریكردنی شوێنی نووسین ئایا لە ماڵەوە دەنوسێت یان باخچە یان نووسینگە یان قاوەخانە یاخود هەر شوێنێكی تر، پابەندبوونیش بە پلانەكە بە تەواوەتی دەبێتە هۆی ئەوەی نوسەر ئاراستەیەكی دروست و بەرهەمدار لە كاركردندا بگرێت (الموسی، ٢٠١٤).

پلان دانان (Planning)چەندین سوود و گرنگی بۆ نوسەر هەیە، گرنگترین ئەو سوودانە بریتین لە:

- دیاریكردنی ئامانجەكانی نووسین و هەڵبژاردنی ناونیشانی بابەتی نووسین.
- دیاریكردنی ڕێگاو شیوازەكانی نووسین و زاڵ بوون بەسەر ئەو كۆسپ و تەگەرانەی كە ئەگەری هەیە بێنە بەردەم پرۆژەی نووسین.
- دیاریكردنی بیرۆكە بنەڕەتیەكانی بابەتی نووسین بە شێوازێكی ڕوون و تەواو بە جۆرێك لێڵی و نادیاریەك لە بابەتەكەدا بەدی نەكرێت.
- دیاریكردنی هۆكارەكانی هەڵبژاردنی بابەت و ڕوونكردنەوەیان.
- هەڵسەنگاندنی بابەتی نووسین و دیاریكردنی ئاستی توانستی نوسەر لە بەدواداچوون و بەردەوامی لە نووسیندا.
- دیاریكردنی هەنگاوە تیۆری و پراكتیكیەكان لە نووسیندا.
- بەكارهێنانی وەك نەخشە ڕێگایەك بۆ دیاریكردنی كاتی دەست پێكردن و تەواوكردنی نووسین.
- سوود وەرگرتن لە كات و ئەنجامدانی پرۆژەی نووسین بە كەمترین تێچوو.

٢.٣ – نەخشەی هزری Mindmap

دوای پلاندانان لە هەنگاوی سێیەمدا نوسەر پێویستی بە دانانی نەخشەیەکی هزریە. نەخشەی هزری یان عەقڵی(Mindmap) بریتیە لە وێنەیەکی ڕوونکەرەوەیی لەسەر پارچە کاغەزێکدا تیایدا نەخشەی بابەتەکەو هەموو ئەو لایەنانەی پەیوەندیان بە بابەتەکە هەیە دەکێشریت. نەخشەیەکە لەناو مێشکەوە دەخرێتە سەر کاغەز یان دیوارێك بە شێوەیەك هەموو کات لەبەرچاوەو یارمەتیدەرە بۆ بیرهاتنەوەی ئەو شتانەی کە بیرکەوتنەوەیان قورسە، تەنانەت بە سەیرکردنی نەخشەکە توێژەر هەموو ئەوشتانەی بەیەك جار دەکەوێتە بەرچاو کە ڕەنگە بیرهاتنەوەیان بەیەکەوە سەخت بێت.

چەمکی نەخشەی هزری (Mindmap) لە کۆتایی شەستەکانی سەدەی ڕابردوویو یەکەم جار لە لایەن دەروونزانی بەریتانی تۆنی بوزان[١](Tony Buzan) داهێنرا، دواتر پەرەی پێ داو ڕوونی کردەوە کە وێنەکیشانی هزری کارەکان ئاسان دەکات و فشار لەسەر مێشك کەم دەکاتەوەو چارەسەری زۆرێك لە گرفت و کێشەکان دەکات و هاوئاهەنگیەك لە نێوان مێشك و نەخشەکە دروست دەکات.

---

[١] تونی بوزان(Tony Buzan) نوسەرو پەروەردەکاری بەریتانی و مامۆستای یادەوەری و داهێنەری نەخشەی هزری(Mindmap) یە.ساڵی ١٩٤٢ لە لەندەن(London)لە دایك بووە.ساڵی ١٩٦٣ زانکۆی کۆلۆمبیای بەریتانی(University of British Columbia) تەواوکردووەو ڕشتەکانی دەروونزانی و زمانی ئینگلیزی و ماتماتیکی لەو زانکۆیەدا خوێندووە،زیاتر لە ١٠٠ کتێبی دەربارەی عەقڵ و مێشك و فێربوون بلاوکردۆتەوە،یەکێکە لە وانەبێژە جیهانیەکان و ساڵی ١٩٩٤ لە لایەن گۆڤاری فۆربس (Forbes)لە نێوان پێنج وانەبێژدا بە یەکێك لە باشترین وانەبێژەکانی جیهان هەڵبژێردراوە، سەرنوسەری گۆڤاری مێنسا(MENSA)ی نێودەوڵەتی بووە، ساڵی ١٩٧٤پێشکەشکاری پرۆگرامی داهێنانی نوێ بووە لە کەناڵی بی بی سی (BBC) و خاوەن سایتێکی فەرمیە لەسەر تۆڕی (http://www.thinkbuzan.com).

نەخشەی هزری (Mindmap) چەندین تایبەتمەندی گرنگی لەخۆگرتووە، گرنگترین ئەو تایبەتمەندیانە بریتین لە:

- دروستکردن و بەکارهێنانی ئاسانە و پرۆسەی فراوانکردن و پۆلینکردنی بابەتەکانیشی تیایدا ئاسانە.
- نەخشەیەکە هەمیشە لەبەرچاوەو دەبینرێت، بەمەش پرۆسەی بیرهاتنەوەو درککردن بە پەیوەندی نێوان بابەتەکان ئاسان دەکات.
- هۆکارێکە بۆ فراوان بوونی پرۆسەی بیرکردنەوەو خەیاڵکردن و زیادبوونی پاڵنەرێتی و بەدەست هێنانی دەرنجامی باشتر.
- هۆکارێکە بۆ دۆزینەوەی بیرۆکەی تازەو نوێ.
- هۆکارێکی گرنگە بۆ بەیکەوە بەستنەوەی بابەتەکان و ئەنجامدانی هەنگاوی کرداری (ابراهیم، ٢٠١٤).

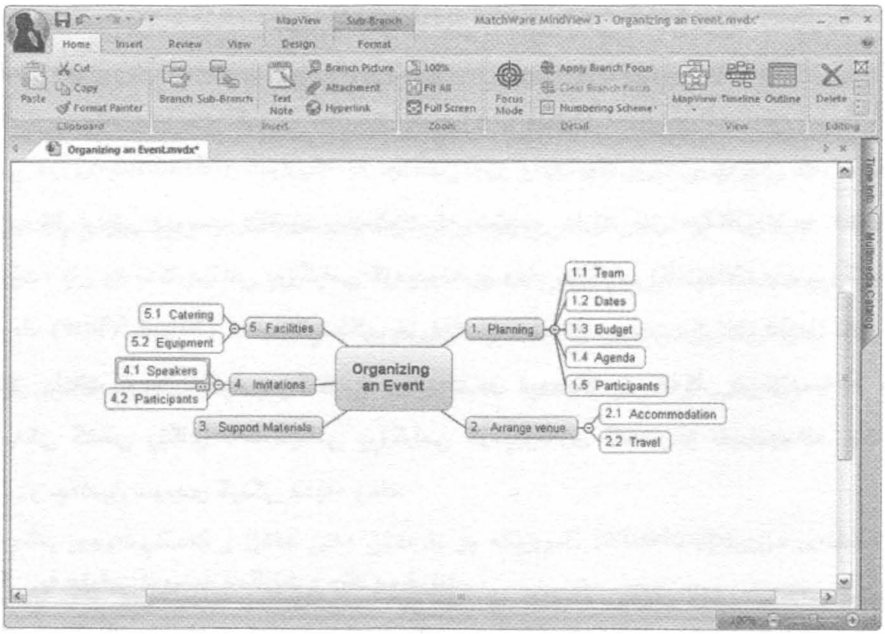
نەخشەی هزری(Mindmap) ئامرازێکە بۆ یارمەتی دانی عەقڵ و کەمکردنەوەی پاڵەپەستۆ لەسەر عەقڵ ، تەکنیکێکی تازەیە بۆ وێنەکێشانی مەیدانی توێژینەوەو ئەو بابەتانەی پەیوەندیان بە بواری تویژینەوەکە هەیە بە شێوەیەك لەسەر نەخشەیەکی کاغەزی سەرجەم لایەنەکانی پەیوەندار بە بابەتەکە دیاری دەکرێت و بە پێی گرنگیان پۆلین دەکرێن، بەجۆرێك:

- وێنەیەکی تەواو دەربارەی بابەتی نووسین دەبەخشێت بە جۆرێك هەر بە سەیرکردنی نەخشەکە نوسەر تەواوی لایەنەکانی پەیوەندار بە بابەتەکەی دەبینێت.
- وێنەیەکی تەواو دەربارەی ئێستای نوسەر دەبەخشێت، لە رێگەیەوە دەزانێت ئامانجی چیەو لە کوێ دەست پێ بکات و گەیشتۆتە کوێ وئاستەنگەکانی بەردەمی چین.
- وا لە نوسەر یان کەسی توێژەر دەکات بتوانێت زۆرترین زانیاری لەسەر نەخشەیەکی کاغەزی کۆبکاتەوەو رێکیان بخات.
- یارمەتی توێژەر دەدات بتوانێت هەموو ئەو بیرۆکانەی لە هزرو مێشکیدایە بیخاتە سەر کاغەزێك و بیانبینێت.

- یارمەتی توێژەر دەدات بتوانێت هەر هەڵەیەك لە پلانی کارکردنیدا هەبێت ڕاستی بکاتەوەو چارەسەری گونجاو هەڵبژێرێت(فوائد الخرائط الذهنية، www. annajah. net).
- یارمەتی نوسەر دەدات بتوانێت زانیاریەکان بە شێوەیەکی ئاسان کورت بکاتەوە.
- وا لە نوسەر دەکات بە خێرایی زانیاریەکانی بیربکەوێتەوە (الرفاعي، ٢٠١٣).

نەخشی هزری(Mindmap) ئامرازێکە بە چەندین جۆر و بە بەکارهێنانی چەندین کەرەستەو ئامرازی جۆراوجۆر دروست دەکرێت، دەشێت لە شێوەی دارێك یان هێلکاریەك بە دەست بکێشرێت، یان بە بەکارهێنانی پرۆگرامی کۆمپیوتەری وەك پرۆگرامی(Map-it) یان پرۆگرامی تری وەك (Mind View) کە پرۆگرامێکی خۆڕاییە نەخشەکە دروست بکرێت. لەگەڵ ئەوەی پێوستی بابەت نوسەر ناچار دەکات چ ڕێگایەك بۆ دروستکردنی بەکار بهێنێ؛ بەلآم بە شێوەیەکی گشتی ڕێگای بەکارهێنانی پرۆگرامی کۆمپیوتەری ئاسنتر و خێراترە لە ڕێگای دەستی و چەندین سوودی گرنگی هەیە، وەك:

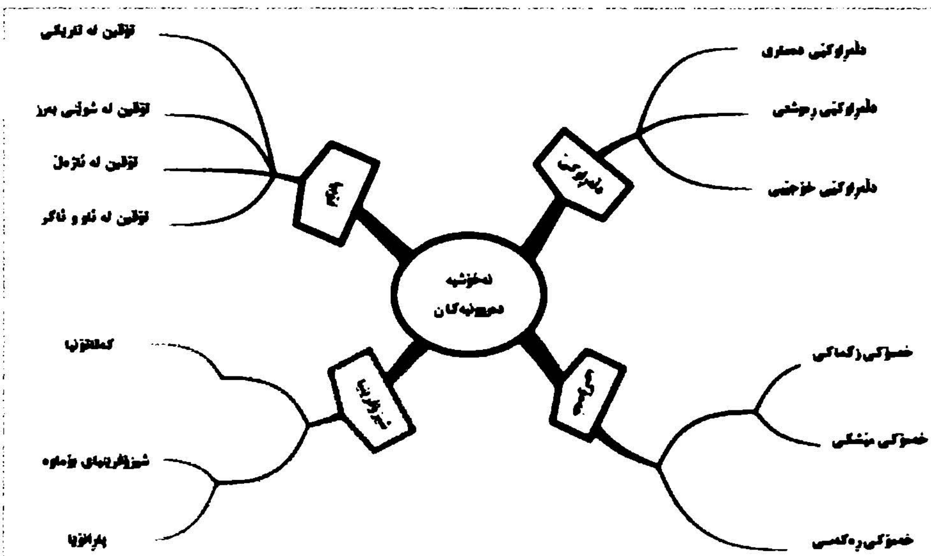
- بەخێرایی دروست دەکرێت و ڕێك دەخرێت.
- بە ئاسانی فراوان دەکرێت و زیادی و کەمی تیایدا دەکرێت.
- دەتوانرێت بە نەخشەکانی ترەوە ببەسترێتەوە.
- دەشێت لەگەڵ نەخشەکەدا وێنەو خشتەو گرافیك و هەر ئامرازێکی تری ڕوونکردنەوە بەکاربهێنرێت.
- دەتوانرێت بە پێی پێویست بەسەر چەندین لاپەڕەدا پۆلێن بکرێت.
- دەتوانرێت بە ئاسانی بۆ پرۆگرامەکانی وۆرد(Ward) و پاوەرپۆینت (PowerPoint) وپرۆگرامەکانی تری وەك(Hypertext Markup Language) بگوێزرێتەوە و لە ڕێگەی ئەو پرۆگرامانەشەوە چی پێویست وەربگیرێت(Benefits of using Mindview,www. matchware. com).

شێوه(١. ٦)چۆنیەتی دروستکردنی نەخشەی مزری بە بەکارهێنانی پرۆگرامی(Mind View) ڕوون دەکاتەوە

نەخشەی مزری(Mindmap)بۆ لێکۆڵینەوە لە سەرجەم بوارەکانی ژیان بەکاردەهێنرێت ، وەك بەکارهێنانی بۆ مەبەستی لیکۆلینەوە لە ژیان و بەرهەمی کەسانی تر کە چۆن کاریان کردووە و چ ڕێبازێکیان بۆ کارکردن بەکارهێناوە. بۆ نموونە، لێکۆڵینەوە لە شیعری کوردی پێویستی بە کێشانی نەخشەیەك هەیە تیایدا قۆناغەکانی شیعری کوردی بەسەر کلاسیك و ڕۆمانتیك و ڕیالیزم و شیعری نوێ دابەش کرابێت، دواتر بزاڤی شیعری کوردی لە هەر قۆناغێك لە قۆناغەکاندا، ئینجا ناوی شاعیرەکان و پۆلین کردنی شیعرەکانیان بەسەر شیعری نیشتیمانی

و ئاینی و موناجاتات وخۆشەویستی و جوانی سروشت. . تاد. یان لێکۆڵینەوە لەباری دەروونی کۆمەڵێك نەخۆشی تووشبوو بە شیزۆفرینیا و فۆبیاو دڵەڕاوکێ و خەمۆکی لە یەکێك لە سەنتەرە دەروونیەکاندا پێویستی بە نەخشەیەك هەیە تیایدا نەخۆشیە دەروونیەکان بەسەر دڵەراوکێ و خەمۆکی و فۆبیاو شیزۆفرینیا دابەش کرابێت، ئینجا دابەشکردنی هەر نەخۆشیەك لەو نەخۆشیانە بەسەر لق و جۆرەکانیان و دیاریکردنی ئەو هۆکارانەی پەیوەندیان بە هەر یەکێك لەو نەخۆشیانەوە هەیە، دواتر دەست نیشان کردنی ئەو بوارانەی کە پێویستە بۆ یەکەم جار کاریان لەسەر بکرێت، بۆ ئەمەبەستەش ژمارە یان ڕەنگ یاخود کێشانی بازنەیەك بە ڕەنگێکی جیاواز بەکاردەهێنرێت. بەڵام گرنگترین شت لە ئامادەکردنی نەخشەی هزریدا ئەوەیە نابێت ئاماژە بەو لایەنانە بکرێت کە پەیوەندیان بە بابەتەکەوە نیە.

شێوە(١. ٧)هێڵکاری نەخشەی هزری نەخۆشیە دەروونەیەکان ڕوون دەکاتەوە

٣.٢ – خوێندنەوە Reading

خوێندنەوە(Reading) بە مانا گشتیەکەی بریتیە لە هەڵهێنجانی واتاو کورتکردنەوەیان لە بابەتی چاپکراو نوسراودا، یان توانستی جیاکردنەوەی هێمای واتاکانە لە بابەتی نوسراودا. پرۆسەیەکە بە تەنها لە ناسینی هێماکان(وشە، ڕستە) کورت نابێتەوە، بەڵکو زنجیرەیەك پرۆسەی عەقڵی و مەعریفی و ویژدانی بەیەکەوە گرێدراوی وەك هەستیاری و بە ئاگایی و درککاری و بیرهاتنەوەو تێگەیشتن و چێژ و هەڵچوونە. بەو واتایە خوێندنەوە پرۆسەیەکی بیرکاری ئاڵۆزە پێك دێت لە ڕاڤەکردنی هێماکان و پەیوەستکردنیان بە واتا، دواتر ڕاڤەکردنی واتاکان بە پێی ئاستی شارەزایەکانی کەسی خوێنەر. کەوابوو خوێندنەوە دوو پرۆسەی بەیەکەوە گرێدراو لە خۆ دەگرێت و بریتین لە:

- پرۆسە میکانیکیەکان Mechanical processes

ئەم پرۆسانە پەیوەستن بە بینین و ئاستی بینینی خوێنەر بۆ پێکهاتەو ڕستەو وشەو پیتی نووسراو لە ڕێگەی کۆئەندامی بینینەوە، هەروەها دەربڕینیان بە یارمەتی کۆئەندامی ئاخاوتن.

- پرۆسە عەقڵیەکان Mental processes

بریتین لە کۆمەڵێك پرۆسەی عەقڵی وەك تێگەیشتنی ڕاشکاوانە و ڕاستوخۆ و تێگەیشتنی بەشەکی ناڕاستەوخۆ و چێژ وەرگرتن و لە خوێندنەوەو ڕەخنەگرتن و هەڵسەنگاندنی بابەت و ڕاڤەکردنی.

خوێندنەوە(Reading) بە یەکێك لە گرنگترین ئامرازەکانی فێرکردنی مرۆڤ دادەنرێت، چونکە مرۆڤ لە ڕێگەیەوە پەرە بە زانست و زانیاریەکانی دەدات و بەهۆیەوە دەتوانێت دەرگا داخراوەکانی ژیان بە ڕوویدابکاتەوە. ئامرازی سەرەکی پێشکەوتنی هەر تاك و کۆمەڵگایەکە، کۆمەڵگای خوێنەر کۆمەڵگایەکی پێشکەوتوو و خوێندەوارەو تاکی خوێنەریش تاکێکە بیردەکاتەوەو بەردەوام هەوڵی فێربوونی شتی تازەو بەدەست هێنانی زانیاری زیاتر دەدات، چونکە خوێندنەوە هۆکاری سەرەکی پرۆسەی بیرکردنەوەیەو بیرکردنەوەش هۆکاری سەرەکی پێشکەوتنە.

خوێندنەوە(Reading) ئامرازێکی کاریگەری چالاککردنی عەقلّ و جولأندنیەتی، لە ڕێگەیەوە توانستە عەقلّی و مەعریفیەکانی مرۆڤ گەشە دەکەن ومرۆڤ باشتر دەتوانێت لە دیاردەکانی دەوروبەری تیّ بگات و درك بە پەیوەندی نێوانیان بکات و بە ورەو باوەڕی پۆلاّیینەوە بەرەنگاری کێشەو داواکاریە ژینگەییەکان ببێتەوە، لە ڕێگەیەوە کارامەییە خودیەکانی مرۆڤ گەشە دەکەن وهەستی بڕوا بەخۆ بوونی لا زیاد دەبێت، باشتر دەتوانێت دەست نیشانی هەڵبژاردەکانی بکات و لایەنە پۆزەتیف و نێگەتیفەکانی شتەکانی دەوروبەری لە یەکتر جیا بکاتەوە و لە زۆربەی کاتدا پشت بە خۆی ببەستیّ. مرۆڤ لە ڕێگەی خوێندنەوەوە دەتوانێت پەرە بە زانست و زانیاری و پسپۆریەکەی بدات لەو بوارەی کە کاری تێدا دەکات. لە ریگەی خویندنەوەوە دەتوانیت هەنگاو بەرەو نووسین بنێت و بەردەوامی لە خوێندنەوەو خوێندنەوەی زیاتر وای لیّ دەکەن ڕۆژ بەڕۆژ باشتر و جوانتر بنوسێت.

لە ڕاستیدا هەنگاوی یەکەم لە دەسپێکی نووسینی ئەکادیمی لە هەر بابەت و پسپۆریەکدا دوای پلاندانان بە خوێندنەوەو بەدەست هێنانی زانیاری لە پسپۆریەکەدا دەست پیّ دەکات، ئینجا زانین و ئاشنا بوون بە ڕێگاو شێوازەکانی نووسین. بۆ ئەم مەبەستە نوسەر دەتوانێت سوود لە سەرجەم کەناڵەکان وەربگرێت کە پەیوەندیان بە پسپۆری و بابەتەکەیەوە هەیە. خوێندنەوەی گۆڤاری زانستی و کتێبی ئەکادیمی هۆکاری یەکەمن بۆ ئەوەی بتوانێت زانیاری و شارەزایی لە پسپۆیەکەیدا پەیدا بکات و کەڵەکەیان بکات و نموونەی ناوازە لە خوێندنەوەو شێوازی نووسینیان وەربگرێت، لە ڕێگەیانەوە دەتوانێت دەست نیشانی ئەو هۆکارانە بکات کە وا دەکەن بابەتەکە بچێتە خانەی نووسینی ئەکادیمی وشیاوی بلأوکردنەوە بێت. دواتر دەتوانێت بیرۆکەکان کورت بکاتەوەو یەکیان بخات و شیکردنەوەیان بۆ بکات، دوای خوێندنەوەی هەر بابەتێك یان برگەی هەر کتێبێك دەکرێت دەست نیشانی هەندیّ ڕستەو چەمکی ڕەسەن بکات بۆ ئەوەی لە نووسینەکەدا بەکاربهێنێت و کەڵکیان لیّ وەربگرێت، هەروەها دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەی تری نوسراو یان ئەلکترۆنی بۆ ئەوەی بیرۆکەی ترو پێشنیاری تری دەست بکەوێت ولە نووسینەکەدا کەڵکیان لیّ وەربگرێت.

٤.٣ –نووسین Writing

مێژوونووس وکۆمەڵناسی گەورە ئیبن خەلدون(ابن خلدون) لە پێشەکیەکەیدا(المقدمە) دەڵێت:خەت و نووسین لە گرنگترین داهێنانی مرۆڤن و بریتیە لە وێنەو شێوەی پیتەکان بۆ گوزارشت کردن لە وشەو ئەو شتانەی لە ناخی مرۆڤەکاندایە. یەکێکە لەو تایبەتمەندیانەی مرۆڤ لە بوونەوەرەکانی تر جیادەکاتەوە، لە ڕێگەیەوە مەبەستەکانی بۆ دوورترین شوێن دەنێرێت و هاوکاریەکانی پێشکەش دەکات و داوای هاوکاری دەکات، هەروەها لە ڕێگەیەوە هەواڵ و زانست و زانیاری هەمەجۆر وەردەگرێت وشارەزایی و کارامەییەکانی زیاتر دەبێت(إبن خلدون، ٢٠٠٨).

نووسین (Writing) چەمکێکە پێناسەگەلی زۆری بۆ کراوە، بەڵام سەرجەم پێناسەکان لە ناو یەك بازنەدا دەخولێنەوە، ئەویش ڕاڤەکردنی پرۆسەی نووسین و چۆنیەتی ئەنجامدانیەتی، پرۆسەیەکی ئاڵۆزە تیایدا توانست و لێهاتوویی نوسەر ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن لە وێناکردنی بیرۆکەکان و وێنەکێشانیان لە پیت و وشەو ڕستە و پێکهاتەی دروست لە ڕووی زمانەوانیەوە. هەروەها توانست و لێهاتوویی لە بەکارهێنانی شێوازی هەمەجۆر و بیرکردنەوەی قوڵ و خستە ڕووی بیرۆکەکان بە ڕوونی و بەدواداچوون و چارەسەرکردنیان، دواتر بژارکردن وپێداچوونەو بە پێکهاتەو بیرۆکەکان وکۆنترۆڵکردنی (ربابعە، ٢٠١٦).

نووسین(Writing) جۆرێکە لە توانست و کارامەیی عەقڵی و دەستی کە لە یەك کاتدا نوسەر پرۆسەیەکی داهێنەرانەی گرنگ ئەنجام دەدات، توانست و کارامەیی لە پێکهێنانی جۆرێك لە گونجانی دەروونی لە نێوان چاو دەست و عەقڵ و بیرکردنەوە، چونکە پرۆسەی بیرکردنەوە پرۆسەیەکی ئۆتۆماتیکیە لە هەمان کاتدا. بۆیە لە پێناسەیەکی سادەدا دەشێت پێناسەی چەمکی نووسین بکرێت بەوەی بریتیە لە ڕێگایەك بۆ گەیشتن و گوزراشت کردن لە هەستەکان.

نووسین(Writing)پرۆسەیەکی سەخت وئاڵۆزەوپەیوەندی بە کۆمەڵێك کارامەیی بنەڕەتیەوە هەیە، ناکارامەیی و نەشارەزایی لە نووسیندا دەبێتە هۆی نزمی بابەتی نوسراو و بە نووسینی ئەکادیمی هەژمار نەکرێت، بۆیە مەرجە لە سەرتادا توێژەر یان نوسەر بە باشی لەو بابەتە بگات کە لەسەری دەنوسێت و ئامانجی نووسینی ڕوون و ئاشکرا بێت و جەماوەرەکەی بناسێت و بزانێت بۆ کێی دەنوسێت، ناکارامەیی و نەشارەزاییش لە نووسیندا لە زۆربەی کاتدا نوسەر ڕووبەڕووی چەندین هەڵەی زەق و گەورە دەکاتەوە، وەك:

- گەڕان و لێکۆڵینەوە لە زانیاری فرەمەبەست وکۆکردنەوەیان.
- سەرنەکەوتن لە ڕێکخستنی بابەت و گوزارشت کردن لە ڕوانگەی تەسك و پشتگوێ خستنی پێداچوونەوە بە ڕەشنوسی بەرایی.
- جیاوازی نێوان بابەت و جەماوەر. واتە ئەو جەماوەرەی کە بابەتەکەی بۆ نوسراوە.
- هەڵەی زمانەوانی وەك زۆربڵێی و درێژدادڕی و نووسینی ڕستەی درێژ لە ناو پەڕەگرافدا لەگەڵ نەبوونی یەکیەتی بابەت لە نێوان بەش و لقەکانی ناو بابەتەکەو نەبوونی پێشەکی و کۆتاییەکی گونجاو.
- بەکارهێنانی چەمکی نادیار و ناڕۆشن و پەنابردن بۆ شێوازێکی زمانەوانی نامۆ لە گوزارشت کردندا (نحو کتابة افضل، www. siironline. org).

نووسین(Writing) پەیوەستە بە خوێندنەوەو دوو پرۆسەی تەواوکەری یەکترن، بەردەوامی لە هەردووە پرۆسەکەدا دەبێتە هۆی زیادبوونی ئاستی زانیاری و شارەزایی و کارامەیی لە نووسیندا. زۆربەی نوسەر و بیرمەندە گەورەکانی جیهانیش لە ئەنجامی خوێندنەوەو نووسینی بەردەوامەوە توانیوویانە ببن بە نوسەری گەورەو چەندین شاکاری بێ وێنە پێشکەش بە مرۆڤایەتی بکەن. زاناو دەروونشیکانی ئۆتریشی سیگمۆند فرۆید[٢](Sigmund Freud) پێش ئەوەی دەروونزان و تیۆریست و پزیشك وچارەسەرکاری دەروونی بێت، ئەدیب و نوسەرێکی گەورە بووەو زۆربەی کاتی خۆی بە خوێندنەوە ونووسین بەسەر بردووە، شەونخوونی لەگەڵ خوێندنەوەو نووسینی بەردەوام نەك تەنها کردوویەتی بە نوسەرێکی گەورە، بەڵکو بۆتە یەکێك لە زانا هەرە گەورەکانی بواری دەروونزانی و دامەزرێنەری قوتابخانەی دەروونشیکاری کە یەکێك بوو لە دیارترین و کاریگەرترین قوتابخانەی دەروونی لە سەدەی بیستەمدا. نوسەرو

---

[٢] سیگمۆندفرۆید (Sigmund Freud) ساڵی١٨٥٦ز لە دایك بووەو ساڵی ١٩٣٩ ز کۆچی دوایی کردووە،دامەزرێنەری قوتابخانەی دەروونشیکاریەو لە ساڵی ١٩٠٠ز لە نوتریش دایمەزراندووە ،پزیشك و ئەدیب و دەروونزان بووە،لە لێکۆڵینەوەکانیدا جەختی زۆری لە سەر نەست و ڕۆڵی سێکس و ڕووداوەکانی پێنج ساڵی یەکەمی منداڵی کردووە،چەندین تیۆری داهێناوە لە بواری دەروونزانی و بە کارەکانی خزمەتێکی گەورەی بە بوارەکانی کۆمەڵناسی و ئەدەب و هونەر کردووە.

ڕۆمان نووسی گەورەی ئەمەریکی ئێرنست هەمنگوای(Ernest Hemingway)[٢] پێش ئەوەی تفەنگچی و نیشانە شکێنێکی بێ وێنە بێ، پێش ئەوەی ماسیگرو دەریاوانێك بێ لە قوڵایی دەریاکاندا ڕاوی ماسی بکات، خوێنەر ونوسەرێکی گەورەو بلیمەت بووە، خوێندنەوەو نووسین هاوڕێی هەمیشەیی بووە بە شێوەیەك هەموو ڕۆژێ لەگەڵ گزنگی بەیانی لەخەو هەستاوەو دەستی بە خوێندنەوەو نووسین کردووە، تا دواجار توانیوویەتی چەندین بەرهەمی ناوازە لە بواری ئەدەبی چیرۆك و ڕۆماندا پێشکەش بکات و شێوازەکەشی لە نووسیندا ببێت بە یەکێك لە کاریگەرترین و جوانترین شێوازەکانی نووسین لە سەدەی بیستەم.

نووسینی ڕۆتین و بەردەوامی لە نووسیندا دەبێتە وا دەکات نوسەر باشتر و جواتر بنوسێت بە مەرجێك بۆشایی نەکەوێتە نێوان هەردوو قۆناغی خویندنەوەو نووسین، گرنگیدان بە تاقیکردنەوە لەسەر شێوازی نووسینی جۆراوجۆر و وەرگرتنی ڕاو و سەرنج و پێشنیاری کەسانی پسپۆر وشارەزا لە بواری نووسین دەبێتە هۆی دڵنیایی زیاتر وناسینی هەڵەکان و ڕاستکردنەوەی هەڵەو ناتەواویەکان و باشترکردنی شێوازی نووسین (الموسی، ٢٠١٤).

٣ئێرنست هەمنگوای (Ernest Miller Hemingway) نوسەرو ڕۆمانووسی گەورەی ئەمەریکی هەمەنگوایساڵی ١٨٩٩ لە خێزانێکی مام ناوەند و باوکێکی پزیشك و دایکێکی مۆزیسیان لە دایك بووە،ساڵی ١٩٦١ کۆچی دوایی کردووە.لە جەنگی جیهانی یەکەمدا وەك سەربازێك بەشداری لە جەنگەکە کردووەو دوای گەڕانەوەشی بۆ ئەمەریکا وەك پاڵەوانێکی مەزن پێشوازی لێ کراوە.یەکێك بووە لە چیرۆکنوس و ڕۆمان نوسەمەزنەکانی سەردەمی خۆی،لەماوەی ژیانیدا چەندین شاکاری گەورەی نوسیووە، بەناوبانگترینیان: مردن لە ئێوارەدا (Death in the Afternoon)، لافاوی بەهار(The Torrents Of Spring)، ماڵئاوایی لە چەك(Goodbye Weapon)، براوە شتێك بەدەست ناهێنێ(Winner Take Nothing)،تەپۆلکە سەوزەکانی ئەفریقیا(Green Hills of Africa)،زەنگەکان بۆ کێ لێ دەدرێ(For Whom the Bell Tolls).دوایین ڕۆمانیشی پیرەمێرد و دەریا (The Old Man And The Sea)، کە یەکێکە لەو ڕۆمانانەی بۆسەر زۆربەی زمانەکانی جیهان وەگێردراوە(Ernest Hemingway,www.biblio.com) لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووشدا لە لایەن مامۆستا شێرکۆ بێکەس کراوە بەکوردی و مامۆستا شوکر مستەفا پێیداچۆتەوە و ئەمینداریتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوان لەچاپی داوە .

٣. ٥ –پێداچوونەوە Review

پێداچوونەوە(Review)بە دەق یەکێکە لە گرنگترین ئەو کارانەی نوسەر دوای نووسینی بابەتە یان بەشێکی دیاریکراوی بابەتەکەی ئەنجامی دەدات و بە دیدیکی ڕەخنەگرانەوە بە بابەتەکەیدا دەچێتەوە، ئامانج لە پێداچوونەوە ڕاستکردنەوەی دەقە لە هەڵەو لادانی چەمك و لێدوانی بێ مانا و ڕوونکردنەوەی بیرۆکەی ناڕۆشن و هێنانەدی گونجان لە نێوان ڕەگەزەکان و هاوسەنگی و گشتگیدا، پێداچوونەوە ئامرازێکە بۆ باشترکردنی دەق و گەیشتن بە شێوازێکی ناياب لە کۆتاییدا، بۆیە پرۆسەکە پێویستی بە چەندین جار دووبارە کردنەوە هەیە بە مەبەستی دڵنیا بوون لە دروستی ناوەڕۆك و هەڵەی زمانەوانی و خاڵبەندی و پێکهاتەی دەق بە گشتی. لە پرۆسەی پێداچوونەوەدا نوسەر دەتوانێت سوود لە سەرچەم کەناڵە جیاجیاکی تايبەت بە ڕەخنەو پێداچوونەوە چ نوسراو یان ئەلکترۆنی وەربگرێت، دەتوانێت لە دارشتن و ڕێکخستنی ڕستەو بەکارهێنانی یەکەو چەمکو زاراوەکاندا سوود لە شێوازە جیا جیاکانی نووسین وەربگرێت، هەروەها دەتوانێت سوود لە فەرهەنگ و ئینسکلۆپیدیای زمانەوانی وەربگرێت و لە بەکارهێنانی چەمك و واتاو زاراوەکاندا بە شێوەیەکی دروست پشتیان پێ ببەستێت. پێویستە نوسەر کاتی تەواوی بۆ پێداچوونەوە لەبەر دەست بێت، ئەگەر کاتی پێویستی بۆ پێداچوونەوە نەبێت ئەوا لە بنەڕەتدا کاتی گونجاو وپێویستی بۆ نووسین نەبووە، کاتێك نەتوانێت پێداچوونەوە بکات، لە کۆتایی پرۆسەی نووسین و پێداچوونەوە نوسەر دووچاری ماندووبوون و جۆرێك لەبارودۆخێکی وەستانی هزری بوو و نەیتوانی زیاتر بیربکاتەوەو دوا وشە بۆ بابەتەکەی بنوسێت و بڕیاری کۆتایی لەسەر بدات، دەشێت کۆمەڵێك ڕێگا بگرێتە بەر کە یارمەتی دەرن بۆ هەڵگەڕانەوەی بارودۆخەکەو ئاراستەگریەکی هێمنانەی باشتر لەگەڵ نووسیندا، وەك:

- بەردەوامی لە نووسین و بڕوا هێنان بەوەی نووسین پرۆسەیەکی بەردەوام و لەسەرخۆیە هەر بیرۆکەیەك دەبێتە هۆی دروست بوونی بیرۆکەی تر. هەروەها گەڕانەوە بۆ ڕای پسپۆر و کەسانی شارەزا لە بابەتەکەدا و کەڵك وەرگرتن لە تێبینی و بیروبۆچوونەکانیان.
- دەست هەڵگرتن و وازهێنان لە نووسین بۆ ماوەیەکی دیارکراو و دووبارە گەڕانەوەو سەری بە ڕوانگەو دیدێکی تازەو نوێ (نحو كتابة افضل، www. siironline. org).

٦.٣ –پاکنووسی Revision

دوای پرۆسەی پێداچوونەوە بە دەق، دواجار پێویستە توێژەر یان نوسەر بژاری بابەتەکەی بکات و چارەسەری هەر جۆرە کەم و کورتی و ناتەواویەکانی بکات پێش ئەوەی بریاری کۆتای لەسەربدات و پەسەندی بکات. لە پرۆسەی بژارکردندا توێژەر دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵێك بنەماو ڕێنمایی لە نووسینی ئەکادیمیدا، وەك پشت بەستن بە ڕاستی و بەڵگەی زانستی و داهێنان و دوور کەوتنەوە لە وشەی بێ سوود و دووبارەکردنەوەی وشەکان و پەیڕەوکردنی شێوازی کورت بڕی لە نووسیندا و دوورکەوتنەوە لە بەکارهێنانی دەستەواژە و زاراوەی نامۆ و بوونی یەکیەتی بابەت لەنێوان بەشەکانی دەقدا. لە ژێر ڕۆشنایی ئەم بنەمایانەدا دەشێت سەرجەم کەم وکورتیەکانی نووسینەکەی نەهێڵێت وبابەتەکەی بگەیەنێتە ئاستێکی بەرز کە بچێتە خانەی نووسینی ئەکادیمی و شیاوی بڵاوکردنەوە بێت.

پرۆسەی پاکنووسی (Revision) دووبارە خوێندنەوەی بابەت و کۆنترۆڵکردن و ڕاستکردنەوەی هەڵەکان لەخۆدەگرێت، بۆیە بە گرنگترین پرۆسە دادەنرێت لە کۆتایی نووسیندا تیایدا نوسەر هەوڵی نەهێشتنی هەڵەو هەموارکردنەوەی بابەتەکە دەدات لە ڕێگەی:

- ڕاستکردنەوەی هەڵە ڕێنوسیەکان کە لە ئەنجامی خێرایی و جەختکردنی زیاتر لەسەر زانیاری ڕووی داوە.
- ڕاستکردنەوەو هەموارکردنەوەی هەڵە زمانەوانیەکان لە دەقدا.
- ڕاستکردنەوەی ئەو هەلاَنەی لە شێوازی نووسیندان. بۆ نموونە لادانی وشەی نەگونجاو دانانی وشەی گونجاو لە شوێنیدا، یان هەموارکردنەوەی ئامراز و پیتەکان و دەربڕینی لاواز وگۆڕین و دارشتنەوەیان بە شێوەیەکی بەهێزتر.
- پێداچوونەوە بە خاڵبەندی و دانانی ئامرازی خاڵبەندی گونجاو لە شوێنی پێویست (خليل و الصمادي، ٢٠٠٩).
- لادان و سرینەوەی هەر زانیاریەك لە دەقدا کە پەیوەندی بە بابەتی سەرەکی نووسینەکە نەبێت.
- هەوڵدان بۆ دڵنیابوونی تەواو لە دروستی ناونیشانی بابەت و بوونی یەکیەتی بابەت لە نێوان بەشەکانی دەقدا.

٤-داواكاریە زمانەوانیەكانی نووسینی ئەكادیمی Language requirements of academic writing

زمان(Language) ئامرازێكە بۆ تێگەیشتن و گەیشتن لە لایەن مرۆڤ و ئاژەڵەوە بەكاردێت، بەڵام جیاوازی زمانی مرۆڤ لەگەڵ ئاژەڵ لەوەدایە، مرۆڤ سەربەستەیەكی تەواوی هەیە و كۆمەڵێك دەنگ بەكار دەهێنێت بۆ تێگەیشتن كە بەردەوام لە گۆڕاندان، هەرچی ئاژەڵە كۆمەڵێك دەنگ بەكار دەهێنێت و زمانەكەشی سنووردارە. هەروەها زمان ئامرازێكە بۆ گەیاندن و تاكە ڕێگایەكە بۆ ئاڵوگۆڕكردنی زانیاری و پاراستن و گەیاندنی كەلتورو زانیاری لە نەوەیەكەوە بۆ نەوەیەكی تر.

لەڕووی زمانەوانیەوە زمان(Language) وكەرەستەی زمان دەنگە، بەڵام ژمارەی دەنگەكان لە زمانێكەوە بۆ زمانێكی تر جیاوازە. پێوەرێكی دەنگیە بۆ لەیەكتر گەیشتن بەكاردێت، بە ڕشتەی وتن و بیستن لە كۆمەڵێكی دیاریكراودا كاردەكات. یان كۆمەڵێك دەنگ و واتاو ڕێسایە، لێكدانی دەنگ و واتاكان ڕێساكان دروست دەكات و بە هۆی بوونی ئەو ڕێسایانەشە مرۆڤ فێری زمانی تر دەبێت.

لە ئەنسكلۆپیدیای بەریتانی(Encyclopaedia Britanica) پێناسەی زمان كراوە بەوەی بریتیە لە گوزارشت كردن لە بیرۆكەكان (Ideas) بە دەنگی ئاخاوتن (Speech- Sounds) كە لە وشەدا كۆدەبنەوەو ڕستەیەك پێك دەهێنن هەڵگری كەرەستەی فیكری بێت. هەروەها پێناسە كراوە بەوەی بریتیە لە توانست و كارامەییەكانی مرۆڤ بۆ گەیشتن و كارلێكردن و فێربوون لە ڕێگای ئاخاوتن و گوێ گرتن و خوێندنەوەو نووسین لە چوار چێوەی سیستمێكی عەقڵی و دەروونی و سادەو ئاڵۆز لە هەمان كاتدا (Robins & Crystal, ٢٠١٥).

زانایانی بواری زمانزانی هەریەكە لە گۆشەنیگایەكەوە پێناسەیەی زمانیان كردووەو تا ڕادەیەك دیدو تێڕوانیەكانیان بۆ زمان و پرۆسەی زمانەوانی لە یەكتر جیاوازن، ئەو جیاوازیەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئاراستە زانستی و زمانەوانیەی كە هەریەكە لە زمانزانەكان پێڕەویان كردووە لە لایەك، لە لایەكی تر هەرەیەكەیان لە كات و سەردەمێكی جیاواز لە ئەوانی لە زمان و بنەما زمانەوانیەكانی كۆڵیوەتەوە، تەنانەت تا ساتەوەختی ئەمرۆش نەك ڕایەكی یەكگرتوو بەڵكو جیاوازیەكی زۆر لە نێوان زانایانی بواری زمانەوانی لە تێڕوانیان بۆ سروشتی زمان و

ڕیشەو بنەماکانی فێربوون و وەرگرتنی زماندا هەیەو ناکۆکی و مشت و مڕێکی زۆریان لەسەر ئەو بابەتە لە نێواندا هەیە بە جۆرێك زۆربەی بیروراکان دابەش بوونە بەسەر دوو ئاراستە، ئارساتەیەکیان پێی وایە زمان خۆرسکەو لە ڕانگەی ئاراستەی تردا زمان وەرگیراوەو مرۆڤ وەك هەر شتێکی تر لە ژینگە فێری دەبێت و وەری دەگرێت، یەکێك لە بەناوبانگترین ئەو زانایانەش کە لە زمان و بنچینە زمانیەکانی کۆڵیوتەوەو لە لایەن زۆریك لە هەوادارانی زمان و توێژەرەانی بواری لێکۆلینەوە لە زمان پشت بە بیروبۆچوونەکانی دەبەسترێت زاناو فەیەلسوف و زمانزان و بیرمەندی گەورەی ئەمەریکی نۆم چۆمسکی[4](Noam Chomsky)یە کە پێی وایە زمان بریتیە لە کۆمەڵێك ڕستەی دیاری نەکراو و هەر ڕستەکیش لە کۆمەڵەکەدا دیاریکراوە لە ڕووی درێژیەوەو پێك هاتووە لە کۆمەڵێك ڕەگەزی دیاریکراو. لە کاتێکدا زانایانی تر لە گۆشەنیگایەکی تردا پیناسەی زمانیان کردووە، بۆ نموونە لە ڕوانگەی ڕۆمان جاکوبسۆن (Roman Jacobson)[5] زمان بریتیە لە سیستمێکی گەیاندنی کۆمەلایەتی پێك هاتووە لە کۆمەڵێك هێماو گوزراشتی دەنگی کەبە شێوەیەکی هەڕەمەکی وەرگیراون، بەو مانایەش زمان

---

[4]نۆم چمسکی(Noam Chomsky) مامۆستای زمان و فەیلەسوفی ئەمەریکی،ساڵی ١٩٢٨ز لە ویلایەتی پەنسلڤانیا(Pennsylvania) لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە دایك بووە،مێژوونوس و ڕەخنەگرو چالاکوانی سیاسی و یەکیە لە زانا بەناوبانگەکانی بواری لێکۆڵینەوە لە زانین و زانستی لۆژیك.مامۆستای زمانەوانی فەخری پەیمانگای ماساچۆستسی تەکنەلۆژیا (Massachusetts Institute of Technology)یە کە بۆ ماوەی زیاتر لە ٥٠ساڵ کاری تێدا کردووە،زیاتر لە ١٠٠ کتێبی دانسقەی دەربارەی بابەتەکانی جەنگ و ئاشتی و هونەر و زمان و زانستە مرۆییەکان چاپ و بلاوکردۆتەوە.یەکێکە لە ڕۆشنبیرە هەرە بەرزەکان لەسەر ئاستی جیهان و لە ڕاپرسیەکدا لە ساڵی ٢٠٠٥ ز بەیەکەم مرۆڤی ڕۆشنبیر لە جیهان ناوزەدکراوە.هەروەها چۆمسکی باوکی زانستی زمانەوانی نوێ(Linguistics talk) و کەسایەتی سەرەکی فەلسەفەی شیکاری (Analytic philosophy) و زۆرێك لە زانستەکانی وەك ژمێریاری و ماتماتیك و دەروونزانی کەوتوونەتە ژێر کاریگەری بیرو بۆچوونەکانی.

[5] ڕۆمان جاکوبسۆن(Roman Jacobson) زانای زمانزان و ڕەخنەگری ئەدەبی ڕووسی لە تشرینی یەکەمی ١٨٩٦ز لە دایك بووە.یەکێك لە پێشەنگانی قوتابخانەی شێوەکاری ڕووسی(Formalism Russian School) و زمانزانێکی گەورەی سەدەی بیستەم بووە،لە بوارەکانی زمان و شیکردنەوەی پێکهاتەی زمان و ئەدەب و شیعر و هونەر چەندین بابەت و بەرهەمی ناوازەی پێشکەش کردووە. لە تەمموزی ١٩٨٢ز کۆچی دوایی کردووە.

شتێکی خۆرسك نیەو وەرگیراوە نەك وەك ئەوەی چۆمسکی بۆی چووە. بەڵام زانای زمانەوانی فردیناند دو سۆسیر[٦](Ferdinand de Saussure) بڕوای وایە زمان سیستمیکی گونجاو هاوڕێکە لە نیشانەو هێمای جیاواز ئامادەیە لە هزری هەر تاکێك لە کۆمەڵدا و بە شێوەی هەڕەمەکی لە ڕێگەی چالاکیە کرداریەکانی وەری گرتووە. هەرچی ئیدوارد ساپیر[٧](Edward Sapir)ە پێی وایە زمان وەك ڕێزمان و زمانی پەتی ڕێگایەکی مرۆیی نا ڕەمەکیە بۆ گواستنەوەی بیرۆکەو هەست و ئارەزووەکان بە یارمەتی سیستمێك لە هێمای وەرگیراو بە شێوەی هەڕەمەکی. جیاوازی نێوان ئەم پێناسانەو دیدو تێڕوانینی هەریەك لە زاناکان بۆ زمان بە ڕۆشنی دیارە، بەڵام لە هەمان کاتدا تەواوکەری یەکترن (الجبوری، ٢٠١١).

لە ڕووی کەلتور و ڕۆشنبیریەوە زمان(Language) دیاردەیەکی ڕۆشنبیریە، چونکە ڕۆشنبیری و کەلتوورە جیاوازەکان بە وردی زمان و توانای گوزارشتکردنی ماناکان لەیەکتری جیا دەکرێنەوە، لە هەمان کاتدا دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیشە، چونکە زمانی کۆمەڵگا داب و نەریت و بەهاو پێوەرەکان و هەڵچوون و تەنانەت جووڵەی تاکەکانیشی پێك هێناوە.

---

[٦] فردیناند دو سۆسیر(Ferdinand de Saussure) زمانزانی سویسری بەناوبانگ سوسیر ساڵی ١٨٥٧ز لە ژنیف(Genève)دایك بووە،بە دامەزرێنەری زانستی زمانەوانی نوێ و باوکی قوتابخانەی بونیاتگەری زانستی زمانەکان دادەنرێت،لە بەناو بەناگترین ئەو زانایانە بووە کە گرنگیەکی زۆری بە لێکۆڵینەوەی وەسفی داوە لە بواری زمانەوانی،بڕوای بوو زمان دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیەو لێکۆڵینەوە لە زمانیش پێویستی بە لێکۆلینەوە لە مێژووی مرۆڤ و زمان هەیە،یەکێك بوو لەو زانایانەی گرنگیەکی زۆری بە زمانەکانی هیندۆ ئەورووپی و لێکۆڵینەوە لەو زمانانە داوە،یەکەم زانابوو پێی وابوو لە لێکۆڵینەوەی زمانەکان دەکرێت گرنگی بە زانستی ئاماژەکان بدرێت و پێشنیاری ناوی سیمیۆلۆژی (Semiology) بۆ زانستی ئاماژەکان کردووە.ساڵی١٩١٣ کۆچی دوایی کردووە.بەناوبانگترین بەرهەمەکانیشی(Recherche dans la linguistique générale)ە سێ ساڵ دوای مەرگی خۆی لە ساڵی ١٩١٦ز بلاوکراوەتەوە.

[٧] ئیدوارد ساپیر (Edward Sapir) زانای زمانزان و مرۆڤناسی ئەمەریکی بەڕەچەڵەك ئەڵمانی ساپیر،ساڵی ١٨٨٤ز لە ئەڵمانیا لە دایك بووە،کاتێك منداڵ بووە لەگەڵ باوانی ئەڵمانیایان جێ هێشتووەو بەرەو ئەمەریکا کۆچیان کردووە،یەکێك بووە لەو زانایانەی بەشداریەکی کارای هەبووە لە بەرەوپێش بردنی زانستی زمانەوانی، گرنگی بە کاریگەری دوولایەنەی نێوان زمان کەلتور داوە،هەوڵی داوە لە پەیوەندی نێوان جیاوازیە زمانەوانیەکان لە لایەك وجیاوازیەکانی وێناکردنی کەسی بۆ جیهانی دەرەوە بکۆڵێتەوە.ساڵی ١٩٣٩ز کۆچی دوایی کردووە.

لەڕووی بایۆلۆژی و فسیۆلۆژیەوە زمان و ئاخاوتن وەك هەر دیاردەیەکی ودەروونی و عەقڵی بنەمای فسیۆلۆژی و بایۆلۆژی خۆی هەیە، کۆئەندامی دەماری ناوەندی و لەگەڵیشیدا کۆئەندامی هەناسەدان بەشدارە لە دروست کردنی دەنگ و ئاخاوتن، واتە لە مێشکی مرۆڤداچەند ناوچەیەکی تایبەت بە لە پرۆسەی زمان وقسەکردن هەیە و گرنگترین ئەوناچانەش هەردوو ناوچەی برۆکا (Broca)و ڤێرنیکا (Wernicke)ن لە مێشکی پێشەوەدا.

زمان(Language)پەیوەستە بە بیری مرۆڤ و یەکەم ئامرازی بیرکردنەوە لە گوزارشتکردندا زمانە، گوزارشتکردن بیرۆکەیەکە دەشێت دابڕێژرێت کاتێك کەسی خوێنەر یان بیسەر بیخوێنیتەوە یان گوێ بیستی بێت و لێی تێ بگات، چونکە بیری مرۆڤ بە بێ زمان تەنها پرۆسەیەکی ناوەکی و لێڵەو زمانیش بە بێ بیر تەنها زۆربڵێیە، بەڵکو مرۆڤ بە هۆی بیرکردنەوەی ڕووت و کۆنترۆڵکردنی هزرەکانیەوە خۆی لە زۆربڵێی و زۆر وتن و زۆر نووسینی پوچ و بێ مانا دەپارێزێت و هەوڵ دەدات بە وردی گوزارشت لە هزرو بیرەکانی بکات.

لە ڕوانگەی دەروونزانی، زمان(Language) دیاردەیەکی دەروونیە، چونکە زمان بیر و هزرە کاتێك دەگاتە ئاستێکی بەرزی زمانەوانی و لە هەمان کاتدا دیاردەیەکی دەروونیە کاتێك دەگاتە ئاستێکی بەرزی پێگەیشتن و گوزراشت کردن لە دۆخەکان، یەکێك لە گرنگترین ئامرازەکانی گوزارشت کردن لە دۆخە دەروونیەکان زمانی هێماو ئاماژەکانە، بۆ نموونە مامۆستا پەنجەی شایەتمانە دەخاتە سەردەمی تا فەرمان بەسەر فێرخوازەکاندا بکات بۆ ئەوەی بێ دەنگ بن، یان هەندێ وڵات هێمای وەك هەڵۆ و باز دەکەن بە دروشم بۆ ئەوەی بەهێزی خۆیان نیشان بدەن. بەڵام زمانی هونەری بە بەکارهێنانی وێنەو ڕەنگ و مۆزیك و سەما گوزارشتێکی شارستانیانەو مێژوویانەی هەر تاك و گەل و نەتەوەیەکە، هەرچی زمانی زانستی ئەکادیمیە لە گشت زمانەکانی تر داماڵرا و ڕووتترە، چونکە زمانی زانست لە بەرزترین ئاستدا هاوکێشەی ماتماتیکی بەکاردەهێنێت (شکشك، ٢٠٠٨).

لەڕووی زمانەوانیەوە چەندین خاڵی هاوبەش لە نێوان نووسینی ئەکادیمی و جۆرەکانی تری نووسین هەیە، بەڵام جیاوازی نێوانیان دەگەڕێتەوە بۆ ئاستی زمانی ڕاستی و توانستی زمانەوانی وپێکهاتەی زمان و بە هێزی میتۆد و لۆژیکی زمانەوانی لە نووسینی ئەکادیمیدا.

تایبەتمەندی نووسینی ئەکادیمی و سروشتی پەیوەندی نێوان زمان و بیرکردنەوە لە نووسیندا چەندین داواکاری زمانەوانی هەیە، وەك:

٤. ١– كارامەییە زمانەوانییەکان language skills

کارامەییە زمانەوانییەکانی مرۆڤ بریتین لە چوار جۆر و بەیەکەوە کارامەیی زمانەوانی مرۆڤ پێك دەهێنن کە پەیوەستن بە دروستی هەستەوەرەکان و توانستە عەقڵییەکان و تواستی بیرکردنەوەو بەکارهێنانی دەست، وەك:

٤. ١. ١–کارامەیی ئاخاوتن Talking skill

ئەو کارامەییە بە پلەی یەکەم پشت دەبەستیت بە بەکارهێنانی زمان و گەروو و دەنگەژێکان و شوێن و دەرچەی پیتەکان لە دەم و زار و دەرهاویشتنی پیتەکان و دروستی دەربڕین و هەموو ئەو لایەنانەی پەیوەندیان بە دەنگ و ئاخاوتن و قسەکردن و گەیاندنی زارەکیەوە هەیە.

٤. ١. ٢–کارامەیی بیستن Listening skill

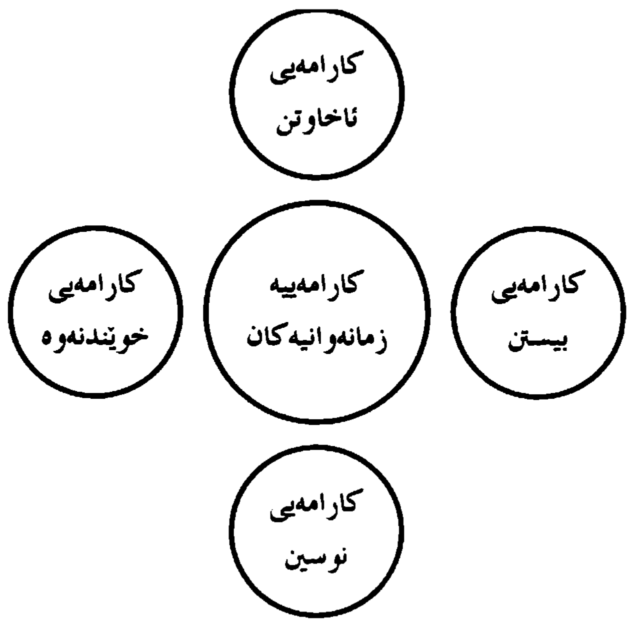
ئەو کارامەییە پشت دەبەستێت بە هەستی بیستن و پەیوەستە بە پێشوازی کردن لە وشەو ڕستەو گوزارشتی وتراو.

٤. ١. ٣–کارامەیی نووسین Writing skill

بریتیە لە کارامەیی بەکارهێنانی پیت و وشەو ڕستەو هێماو ژمارەی وتراو و نووسین و تۆمارکردنیان.

٤. ١. ٤–کارامەیی خوێندنەوە Reading skill

بریتیە لە کارامەیی بینین یان بەرکەوتن لای کەسانی نابینا دەربارەی پیت و وشەو ڕستەو گوزارشت و دەقی نوسراو. ئەو چوار کارامەیە بەشێکن لە کارمەیی فێربوون و توێژینەوەو نووسینی زانستی (الشهرانی، ٢٠١١).

شێوە(١٠ ٨) كارامەییە زمانەوانیەكان ڕوون دەكاتەوە

٤. ٢ – شێوازەکانی گوزارشتکردنی زمانەوانی Styles of linguistic expression

زمان(language) پێکهاتەیەکی ئاوێتەییە، وشەکان یەکەی بنچینەیی زمانن کە پێك هاتوون لە ناو و ڕاناو و فرمان و ئاوەڵناو و ئامرازەکانی تر. بۆیە لە نووسینی ئەکادیمی لە چوارچێوەی بابەتدا گرنگی دەدرێت بە بەکارهێنانی وشە ودەربڕین و داتاشین و دانانیان بە شێوەیەکی دروست، وەك دارشتنی ناونیشانەکان و پێکهێنانی برگەو ڕستەو بەشەکانی نووسین بە گشتی، جگە لەوە نووسینی ئەکادیمی چەند شێوازێکی تایبەت لە گوزارشتکردنی زمانەوانی هەیە کە خۆی لە بەکارهێنانی وشەو رستەو خستنەڕوویان بە شێوەیەکی دروست دەنوێنێت، ئەوەی کە دەقی نوسراوی ئەکادیمیشی لە نوسراوی ئاسایی جیاکردۆتەوە گرنگی دانە بە وشەو وشەکاری و دارشتنیان بە شێوەیەکی گونجاو (الشهرانی، ٢٠١١).

زمان (language) شیرێکی دوو سەرە بەدەست نوسەر، ڕەنگە زمان ببێتە هۆی بەهێزبوونی لۆژیکی توێژینەوە و بەرەو دەرنجامی زانستی و بابەتی باوەڕپێکراوی ببات، لە وانەشە بەرەو ئاراستەیەکی هەڵەو خەڵەتێنەری ببات بە شێوەیەك لۆژیکی بێت لە ڕووی ڕوخسارەوە، بەڵام لە ڕووی ناوەڕۆك و پەیوەندی لۆژیکیەوە پڕ هەڵەوهەڵەکاری بێت. ئەم بابەتە لە زانستی لۆژیکدا(Science logic) بە هەڵە لۆژیکیەکان(Fallacies) ناو دەبرێت، بەپێوەری زانستی و میتۆدی و لۆژیکیش بریتیە لە بە درۆخستنەوە (Falsification) کە میتۆدیکی ڕەخنەگرانەیە چاودیری لۆژیکی تویژینەوە دەکات هەر لە گریمانەکان و پێشەکی تا میتۆد و دەرەنجامەکان وسەرچاوەکان بۆ گەیشتن بە ڕاستگۆی توێژینەوەو دڵنیابوون لە دروستی دەرەنجامەکانی. هەندێ جار توێژەر ئەم هەلە لۆژیکیانە بێ مەبەست ئەنجام دەدات، بۆیە گرنگە لە زمانی نووسینی دڵنیا بێت و بەرەو هەڵەی لۆژیکی نەیبات (زکور، ٢٠٠٧).

شێوازە زمانەوانیەکان کە لە نووسینی ئەکادیمیدا جۆراوجۆرن و بە گرنگترین پێوەر بۆ هەڵسەنگاندن و بڕیاردان لەسەر نووسین دادەنرێن، سەبارەت بەو بابەتە نوسەرو بیرمەندی عەرەب جابری(محمد الجابری) لە زنجیرەی کتێبەکانیدا دەربارەی ڕەخنەگرتن لە عەقڵی عەرەبی و ئیسلامی ئاماژە بە سێ جۆر شێوازی نووسین دەکات:

٤. ٢. ١-شێوازی ڕاگەیاندن Rhetorical Style

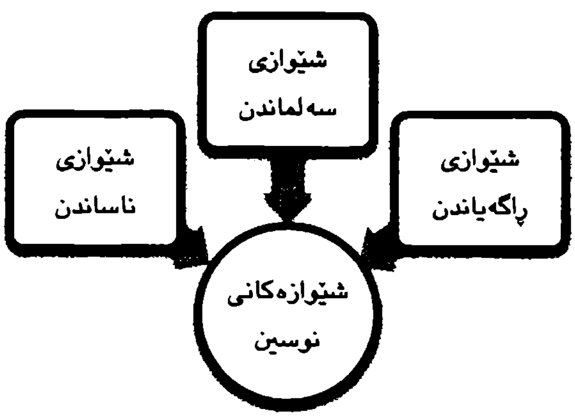
پشت دەبەستێت بە شێوازەکانی ڕەوانبێژی و وشەکاری و یاری کردن بە وشەو گوزارشت و واتا فراوانەکانی، ئامانج تیایدا ناسینی جۆر و ئاستێکی دیاریکراو نیە، هەروەها سەلماندنی ڕاستی گریمانەیەکی زانستی و وەلآمدانەوە بە پرسیارگەلی زانستی نیە لە بوارێك لە بوارەکانی مەعریفی و مرۆیی و گەردوونی.

٤. ٢. ٢-شێوازی ناساندن Cognitive Style

بریتیە لە شێوازی زانین (Knowledge) و لێکۆڵینەوە لە کێشەو دیاردەکان وسەلماندن و پۆلێنکردنیان، دەرەنجامەکانیشی شایانی بەکارهێنان و تێگەیشتن و شیکارین.

٤. ٢. ٣-شێوازی سەلماندن Brilliant Style

بریتیە لە شێوازی لێکۆڵینەوەی زانستی بە بەکارهێنانی لۆژیك و ڕێگای میتۆدی زانستی بە مەبەستی سەلماندن یان ڕەت کردنەوەی گریمانەیەکی دیاریکراو، یان وەلآمدانەوە بە پرسیارگەلێکی لۆژیکی و دەرخستنی ڕاستی و شتی لیل و نادیار لە بوارێك لە بوارەکانی ژیاندا (الجابری، ١٩٨٤، ١٩٨٦).

شێوە(١.٩)شێوازەکانی نووسین بە پێی دیاریکردنی جابری ڕوون دەکاتەوە

٤. ٣–جەخت كردن لە دروستی واتا زمانەوانیەكان Ensure the integrity of linguistic meanings

هەر وشە یان دەستەواژەیەك ئەرك و ڕۆڵی تایبەتی خۆی هەیە لە پێكهێنانی ڕستەدا و گوزارشت لە یەكێك لەم چوار واتایانە دەكات، واتای یەكەمیان بریتیە لە واتای زمانەوانی (Meaning of linguist) كە سەرچاوەكەی فەرهەنگ و ئینسكلۆپیدیای زمانەوانین. واتای دووەمیان بریتیە لە واتای زاراوەیی یان چەمكی (Meaning of terminology) كە سەرچاوەكەی ئەدەبیاتی مەعریفی پەیوەندار بە بە چەمك و زاراوەكانی بابەتەكەیە. بەلام واتای سێیەمیان بریتیە لە واتای كرداری (Procedural meaning) كە پەیوەستە بە ئامانجەكانی توێژەر و توێژینەوەو سنوور و میتۆدی توێژینەوە. هەرچی واتای چوارەمیانە بریتیە لەواتای دەقی نوسراو(Meaning of the context of written text) كە پەیوەستە بە واتای گشتی دەقی نوسراو دەربارەی بابەتێكی دیاری كراو.

لەلایەكی تر، هەر وشەیەك دوو واتای هەیە، واتایەكیان ڕاستەقینە(Real meaning) و ئەوتریان خواستراو(Metaphorical meaning)، هەروەها هەر وشەیەك هاوواتای خۆی هەیە یان نزیكن لە یەكتر و لە ڕووی زمانەوانی و زاراوەییەوە هەمان واتا دەبەخشن ، زۆر جار وشەیەك واتای شتێكی دیاریكراو دەدات و دەشێت بۆ شتێكی تری نزیك لەو شتە بەكار بهێنرێت، لە هەمان كاتدا چەندین واتا گوزارشت لە یەك وشە یان دەبڕین دەكەن، مانای وشەكانیش ڕۆڵێكی گرنگیان هەیە لە واتای گشتی ڕستەدا، ڕستەش هەڵگری واتای بیرۆكەیەكە، هەر پەرەگرافێكیش واتەیەك دەبەخشێت. واتاو پەیوەندی واتایی نێوان بەشەكانیشە هێزی واتاداری گشتی بابەتەكە دیاری دەكات و دەری دەخات كە بابەتێكی واتادارو تەواوە. هەروەها هەر بابەتێك لە چوار چێوەیەكی لۆژیكی تایبەت داڕێژراوە پێك هاتووە لە چەند بیرۆكەیەكی یەك بە دوای یەك و تەواوكەری یەكتر و سێ واتای سەرەكی لەخۆگرتووە:

- واتای یەكەمیان پەیوەندی بە مەبەستی نوسەر خۆیەوە هەیە، ئامانجی نووسینی چیە و دەیەوێت چی بە كەسانی تر بگەیەنێت، ڕەنگە نوسەر لە گەیاندنی واتاكە بە پلەیەك سەركەوتوو بێت و لەوانەشە سەركەوتوو نەبێت، سەركەوتن و سەرنەكەوتنیش لە گەیاندنی واتاكە بە پلەی یەكەم بەندە بە توانستی زانستی و زمانەوانی نوسەر.

- واتای دووەمیان پەیوەندی بە کەسی خوێنەرەوە هەیە کە چۆن لە واتای بابەتەکە دەگات، ئەم تێگەیشتنە بە تەنها ناوەستێتە سەرتوانستی نوسەر و کارامەییە زانستی و فیکری و زمانەوانیەکانی، بەڵکو بەندە بە توانست و کارامەیی خوێنەریشەوە بۆ تێگەیشتن لە واتای بابەت.
- واتای سێیەمیان بریتیە لە مانای ڕاستەقینەو ئەو ڕاستیانەی بابەتەکەیان پێکهیناوە، ئەمەش بە پلەی یەکەم بەندە بە هەوڵ و کۆششی فیکری و زانستی کەسی نوسەر و کارامەییە فیکری و زانستیەکانی(الشهراني، ٢٠١١).

هەروەها یەکێکی لە داواکاریە زمانەوانیە گرنگەکانی نووسینی ئەکادیمی بەکارهێنانی چەمك و زاراوەو زمانی ژمارەو هێماکان بە دروستی(Proper use of concepts, terminology language numbers and symbols). چەمك و زاراوەکان لەهەر بابەت و چالاکیەکی مرۆییدا زمانی تایبەت بەخۆیان هەیە، ئەمەش بۆتە هۆی جیاوازی زمانی زانستی لە بوارەجیاجیاکانی زانستی و مەعریفی و جیاوازی جۆری نووسینی ئەکادیمی لەگەڵ لەگەڵ جۆریکی تریان. بەکارهێنانی زمانی چەمك و زاراوەکان بە دروستی بەرزی ئاستی زاستی و مەعریفی و کارامەیی و شارەزایی کەسی نوسەر نیشان دەدات و دەبێتە هۆی ئەوەی خوێنەر بە باشی لە بابەتەکە بگات، لاوازی لە بەکارهێنانیشیان دەبێتە هۆی لاوازی دەرەنجامەکان و ڕەنگدانەوی نێگەتیڤی دەبێت بەسەر بەهای زانستی دەقی نوسراو. لە لایەکی تر، زمان بە تەنها بریتی نیە لە پیت و وشەکان، بەڵکو سەرجەم ژمارە و هێماو کورتکراوەکان و داتا بەیانیەکان و ئامرازە زانستی و زمانیەکان لەخۆدەگرێت کە توێژەر یان نوسەر لە لێکۆڵینەوەکەدا بەکاریان دەهێنێت. بۆیە گرنگە نوسەر یان تویژەری ئەکادیمی توانست و کارامەیی پێویستی لە بەکارهێنانی ئەو زمانەدا هەبێت (الشهراني، ٢٠١١). لە لایەکی دارشتنی ناونیشانی بەهێز(Strong wording of titles) لە ڕووی زمانەوانیەوە گرنگیەکی زۆری هەیە لە نووسینی ئەکادیمی و پێویستە گوزراشت لە ناوەڕۆك و ئامانج و سنوور و میتۆد و داواکاریە گشتیەکانی بابەتی نوسراو بکات. ناونیشانێکی پوخت وکورت کە سەرجەم یەکەکان بەیەکەوە ببەستێتەوەو ناونیشانی لقە لاوەکیەکیانیش گونجاو ڕێك بن لەگەڵ ناونیشانی سەرەکی و بە پێی چوارچێوەو لۆژیکی نووسین دانراوبن.

٤. ٤-پێکهێنانی ڕستەو برگەی دروست Correct formatting of sentences and paragraphs

بێگومان وشە یەکەی بنچینەیی پێکهاتەی زمانە وهەر وشەیەکیش واتایەکی تایبەت بە خۆ دەبەخشێت، بەلاّم مانای وشەکان پەیامێك ناگەیەنن ئەگەر لە ڕستەیەکی تەواودا(Useful sentence)ڕێك نەخرێن، ڕستەش بریتیە لە گوزارشتێکی زمانەوانی واتاو بیرۆکەیەکی سەربەخۆی لەخۆگرتووە، هەروەها سەرەتاو کۆتایی هەیە کە بە ئامرازەکانی خاڵبەندی وەك هەمیشە بەخاڵ کۆتایی دێت. لە نووسینی ئەکادیمیدا کۆمەڵێك ڕستە هەن ڕستەی سەرەکین لەگەڵ کۆمەڵێك ڕستەی لاوەکی یان شیکاری کە پاڵپشتی بیرۆکەو واتای ڕستە دەکەن، بۆیە پێویستە لە دەقی نوسراودا ڕستەکان گونجاو تەواوکەری یەکتر بن، واتە ڕستە دەبێت تەواوکەری ڕستەی پێش خۆی وسەرتایەك بێ بۆڕستەی داهاتوو. هەرچی برگەیە (Paragraph) بریتیە لە کۆمەڵێك ڕستەی بە یەکەوەگرێدراو و واتادار، یان بە واتایەکی تر بریتیە لە ڕستەیەکی بابەتی(Topic Sentence) کە لە کۆمەڵێك ڕستە پێك هاتووەو بیرۆکەی سەرەکی(Main Idea) برگەیان لەخۆگرتووە. لە هەر برگەیەکدا ڕستەی سەرەتا یان دەسپێك و ڕستەی سەرەکی یان لاوەکی و ڕستەی کۆتایە هەیە، هەروەها ئامرازی پەیوەندی و خاڵبەندی لە نێوان ڕستەکاندا هەیە کە هۆکاری گونجان و یەکانگیری و ڕۆشنی بیرۆکەو واتای گشتی برگەکەن. ڕێکخستنی لۆژیکانەی ڕستەکان(Logical Order)و بەکارهێنانی وشەو زاراوە کلیلیەکانیش(Key Words) بەڵگەن لەسەر بیرۆکەی بەشی ڕستەکان و بیرۆکەی سەرەکی برگە (Hoffman et al,٢٠٠٦).

یەکێکی تر لە داواکاریە زمانەوانیەکانی نووسینی ئەکادیمی بەکارهێنانی ئامرازەکانی پەیوەندیە بە دروستی(Correct use of splicing tools)، ئامرازەپەیوەندیەکان هەمیشە ڕستەیەك بە یەك دەبەستنەوە یان دەکەونە نێوان دوو ڕستە لە برگەیەکدا، هەروەها نێوان برگەکان و بەشە جیاجیان و بەشە سەرەکیەکان کە پێك هاتوون لە پێشەکی و ناوەڕۆك و کۆتایی. بەکارهێنانی ئەم ئامرازانە بە دروستی دەبێتە هۆی گونجان و یەکگرتووی دەقی نوسراو لە یەکەیەکی بابەتی دیاریکراودا، هەروەها جیاکردنەو ڕیزبەندی (Excellence and sequencing) و ڕێکخستن (Organization) و بەراوردکردن (Comparison) و پۆلینکردن (Category) و بەستنەوەی بیرۆکەکان (Linking ideas) بە یەکتر و ئاسانکاری گواستنەوەی بیرۆکەیەك بۆ بیرۆکەیەکی

تر و بەشێك بۆ بەشێكی تر (What is Academic writing, ww w. waylink-english. co. uk).

هەروەها بەكارهێنان و یاریكردن بە كەرەستەوئامرازە زمانەوانیەكانی بیركردنەوەی ڕەخنەگرانە (linguistic tools for critical thinking) یەكێكی ترە لە داواكاریە زمانەوانیە گرنگەكانی نووسینی ئەكادیمی، توانست و كارامەییە زمانەوانیەكانی بیركردنەوەی ڕەخنەگرانە (Critical Thinking) گرنگترین توانست و كارامەیی پێویستن لە نووسینی ئەكادیمیدا. بۆیە نوسەر یان توێژەری ئەكادیمی پێویستی بە ئاستێكی بالآی ئەم توانستە هەیە لە پرۆسەكانی لێكدانەوە و پوختەكردن پێداچوونەوەو بژاركردنی هەموو هەموو ئەو زانیاریانەی گوێ بیستیان دەبێت یان دەیان خوێنێتەوە، ئەویش كەسێكە هەڵگری كارامەیی فیكری و زانستی و زمانەوانیەو توانای لێكدانەوەوپرسیاركردن(Analysis and inquiry)وگومان(Doubt)وپوختەكردن (Revision) و پەیوەستكردن(Connectivity) و پێداچوونەوەی بەردەوام وداهێنانی تازەی هەیە، هەروەها كەسێكە توانای پەسەنكردنی زانیاری و ڕەتكردنەوەو بڕیاردان و هەڵویست وەرگرتنی هەیە لە ڕوانگەیەكی زانستی و زمانەوانی لە چوارچێوەی عەقلّ و لۆژیكدا (الشهرانی، ٢٠١١).

بەشی دووەم

جۆرەکانی نووسینی ئەکادیمی

Types of Academic Writing

Types of Academic Writing جۆرەكانی نووسینی ئەكادیمی

نووسینی ئەكادیمی بابەتگەلی جۆراوجۆری لەخۆگرتووە، گرنگترین ئەو بابەتانەی دەچنە خانەی نووسینی ئەكادیمەوە بریتین لە وتار (Essay) و راپۆرت(Report) و كورتەنامەی زانستی (Summary paper)و سانتێز (Synthesise)كورتە توێژینەوە(Mini research paper)و توێژینەوە (Research)وپەرتووكی توێژینەوە(Book research) و پێداچوونەوەی پەرتووك (Book review) و پێداچوونەوە بە توێژینەوەكانی پێشوو و (Literature review) وپێداچوونەوەی هاوەڵان(Peer review) وگۆڤاری زانستی(Journal).

شێوە(٢. ١)جۆرەكانی نووسینی ئەكادیمی دەخاتەڕوو

١-وتار Essay

وشەی وتار، لە زمانی کوردیدا لە بەرامبەر وشەی (المقالە) عەرەبی و (Essay) ئینگلیزیدا بەکاردەهێنرێت، ئەم وشەیەش لە بنەڕەتدا لە وشەی(Attempt)ی فەرەنسی وەرگیراوە، چونکە بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٥٧٠ز لە لایەن ئەدیب ونوسەری فەرەنسی میشێل دو مۆنتێن[٨] (Michel de Montaigne)بەکار هاتووە کاتێك هەوڵی دا بیروبۆچوونەکانی بخاتە سەر کاغەز و بە شێوازێکی زانستیانە گوزارشتیان لێوە بکات.

وتار(Essay)بریتیە لە کورتە نووسینێکی زانستی یان ئەدەبی یان فەلسەفی دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو کە بیرۆکە یان کۆمەڵێك بیرۆکەی بەیەکەوەبەستراوی لە خۆگرتووە بە ئامانجی چارەسەرکردنی کێشەیەکی دیاریکراو. یاخود دارشتنێکی کورتە دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو پێویستی بە شارەزایی و کارامەیی و ئاستێکی باڵای توانستی رێکخستن و دەست نیشانکردن ولێکدانەوەو شیکردنەوەی بابەتەکان هەیە. بە واتایەکی سادەو کورت بریتیە لە پارچە نوسراوێکی مامناوەند لە ڕووی نووسینەوە بە شێوازێکی سادەو ساکار دەنوسرێت و تیایدا هەوڵی چارەسەرکردنی بابەتێك لە بابەتەکان دراوە(الرشیدی، ٢٠١٧). یان بریتیە لە دەقێکی نوسراو کە بە دەوری بیرۆکەیەکدا خولاوەتەوەو گفتوگۆی بابەتێکی کردووە، هەر لە سەرەتای پەیدابوونیەوە پەیوەستە بە بواری رۆژنامەگەری و ئامانجیشی سەرەکیشی بریتیە لە ڕازی کردنێکی فیکری بە ڕێگایەکی هاندەرانەی چێژبەخش نەك هەڵچوونی ویژدانی (زهدی و ابوزید، ٢٠٠٩).

وتار(Essay) لە ڕوانگەی جونسۆن(Johnson) بریتیە لە چوارچێوەکی ئەدەبی کە لەسەر بنەمایەکی ڕێکخراو نە نوسراوە. بەڵام لە ڕوانگەی مۆریە(Moreh)پارچە پەخشانێکی مام

---

[٨] میشێل دو مۆنتێن (Michel de Montaigne):ساڵی ١٥٣٣ز لە شاتۆ دو مۆنتێن () لە فەرەنسا لە دایك بووە،بە پێشەنگی وتاری نوێ لە ئەوروپا دادەنرێت و یەکێك بووە لەو نوسەر فەرنسیانەی زۆرترین کاریگەری هەبووە لە بزوتنەوەی ڕێنیسانسی فەرەنسا.زۆر کاریگەر بووە بە فەیلەسوفەکانی گریکی کۆن بە تایبەت نوسینەکانی ئەرستۆ(Aristotle) .گرنگی بە خوێندنەوەو لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی یۆنانی و لاتینی داوە.لە ماوەی ژیانیدا چەندەها وتاری نوسیوەو سەرجەم وتارەکانی لە سێ بەرگدا بڵاوکردۆتەوە.ساڵی ١٥٩٢ز کۆچی دوای کردووە.

ناوەندە بە دەوری بابەتێکی دیاریکراو یان بەشێکیدا دەخولێتەوە. لە ئینسکلۆپیدیای بەریتانی (The British Encyclopedia) پێناسەی وتار کراوە بەوەی بریتیە لە پارچە پەخشانێکی مام ناوەند لە ڕووی کورتبڕی و درێژبڕی کە واتا بەخشە بەو لایەنەی نوسەر لە نزیکەوە لێی دواوەو بە شێوازێکی وا نوسراوە خوێنەر بە باشی و بە خێرایی لێی تێ بگات. لە فەرهەنگی ئۆکسفۆردا (Oxford Dictionary) وتار بریتیە لە نوسراوێکی کورت دەربارەی بابەتێکی تایبەت یان لقێك لە لقەکانی بابەتەکە کە بە شێوازێکی نارێکخراو سنووردار نوسراوە. هەروەها (محمد عوض محمد)نوسەری کتێبی هونەری وتاری ئەدەبی (فن المقالة الادبية) پێناسەی وتاری بەوە کردووە کە بریتیە لە پارچە پەخشانێك چارەسەری بابەتێکی تایبەت بە نوسەر دەکات (خليل و الصمادي، ٢٠٠٩).

لە ژێر ڕۆشنایی ئەو پێناسانەدا، وتار(Essay) پارچە پەخشانێکی کورتە تیایدا لێکۆڵینەوە لە بابەتێك دەکرێت بە ئامانجی چارەسەرکردنی گرفتێك گرفتەکان، جۆرێکی تایبەتە لە نووسین کە فۆرمێکی تایبەت بە خۆی هەیەو لە جۆرەکانی دیکەی نووسین جیادەبێتەوە. ژمارەی لاپەڕەکانی کەم و سنووردارەو ناوەڕۆکەکەشی بیرۆکەیەك لەخۆ دەگرێت کە گوزارشت لە ڕای نوسەر خۆی دەکات، گرنگترین ڕەگەزەکانیشی بریتین لە:

- زمان(Language)وتارنووسی پێویستی بەئاستێکی بەرزی زمانەوانی لە بەکارهێنانی وشەو ڕستەو دەستەواژەی زمانەوانی گونجاو و کورت بڕی و ماناداری لە نووسین هەیە.
- بیرۆکە(Idea) وتار هەمیشە بە دەوەری ئایدیاو بیرۆکەیەکدا دەخولێتەوەو نوسەر هەوینی بیرۆکەکەی لە ئەزموونی و خۆی و کەسانی دەوروبەری و خویندنەوەی بەردەوام و رۆشنبیری گشتی وەرگرتووە.
- سۆز(Emotion)ڕەگەزێکی تری وتارنووسیە کە زیاتر لە وتاری خودی بەسەر کەسایەتی نوسەر ڕەنگی داوەتەوە نەك وتاری بابەتی(زهدي و أبوزيد، ٢٠٠٩).

١.١- چەمكی وتار لە مێژوودا The essay concept in history

چەمكی وتار(Essay)بە ماناو شێوازی تازە كە پەیوەستە بە بواری ڕۆژنامەگەری و ئەدەبی و هونەری و زانستی جۆراوجۆر جیاوازە لە چەمك وشێوازی كۆنی وتارنووسین. لەگەڵ ئەوەی هەندێ سەرچاوە مێژووی وتاری كۆن دەگێڕنەوە بۆ فەیلەسوفی چینی كۆنفیشیۆس (Confucius)و فەیلەسوفەكانی گریكی كۆن وەك فیساگۆرس(Pythagoras) و ئەفلاتون (Plato) و ئەرستۆ (Aristotle)، بەڵام زۆربەی سەرچاوە باوەپێكراوەكان سەرتای دەستپێكی وتاریان بۆ دو مۆنتێن (Montaigne) گێڕاوەتەوە و پەیوەستیان كردووە بە ناوی ئەو نوسەرە فەڕەنسیەوە، كاتێك لە سەدەی شازدەهەمدا هەوڵی داوە كتێبێك دەربارەی ژیان و ئاكار بنوسێت و تیایدا پشت بە وەرگرتن و بەكارهێنانی كەلەپوور و ڕۆشنبیری یۆنانی و لاتینەوە ببەستێت. بیرو بۆ چوونەكانشی بە شێوەی پەخشان برگە برگە دابڕێژێت بە جۆرێك هەر برگەیەك بیرۆكە و بۆچوونێكی دیاریكراو بخاتەڕوو. بە سوود وەرگرتن و گەڕانەوەشی بۆ كتێبی كۆن لە كاتی نووسیندا توانیویەتی ناوبانگێكی گەورەر پەیدا بكات. مۆنتینی ناوی كتێبەكەی ناوە ئەزموونەكانی مۆنتێنی(Expériences Montaigne)كە یەكەم كاری ناوازەی لەم چەشنە پێشتر لە لایەن هیچ نوسەرێكی تر ئەنجام نەدراوە، بۆیە بە شێوەیەكی بەرفراوان بڵاوبۆتەوە و بۆ زمانەكانی ئینگلیزی و ئیتالی وەرگێڕدراوە. دوای خوێندنەوەشی لە لایەن فەیلەسوفی ئینگلیزی فرانسیس بیكۆن[١](Francis Bacon)بە ڕادەیەك پێی سەرسام بووەو بۆتە هۆی ئەوەی ئەویش كتێبێكی لەوجۆرە بنوسێت بە ناوی وتارەكان(Essays)كە چەند ئامۆژگاریەكی سیاسی و مۆراڵی لەخۆگرتبوو. بیكۆن هەوڵی داوە وتارەكانی بە شێوازێكی وشك دوور لە شێوازی باو بنوسێت، بە سوود وەرگرتن لە شێوازی كۆن و دركردن بە كاری تازەو داهێنانی نوێ توانی تەكانێكی گەورە بە بزووتنەوەی وتارنوسی بدات لە ئەدەب و نووسینی ئینگلیزیدا. لە دوای بیكۆنیش چەنیدن نوسەر و وتارنوسی تر دەركەوتن كە ڕۆڵێكی گەورەیان هەبووە لە

---

[١] فرانسیس بیكۆن (Francis Bacon) ساڵی ١٥٦١ز لە لەندەن (London) لە دایك بووە.فەیلەسوف و ئەدیبێكی گەورەو دامەزرێنەری ئاراستەی تاقیكاری نوێ لە زانست و فەلسەفە یە.پارێزەرو سیایسەتمەدارێكی بێ وینە بووەو چەندین بەرهەمی ناوازەی لە بوارە جیاجیاكانی ئەدەب و زانست و فەلسەفەو زماندا پێشكەش بە مرۆڤایەتی كردووە.ساڵی ١٦٢٦ز كۆچی دوایی كردووە.

بەرەوەپێش بردنی ئاست و شێوازی وتارنووسین. لەگەڵ ئەوەشدا پەیوەندی وتار و وتارنوسی بە ڕۆژنامەو بواری ڕۆژنامەگەری تا سەدەی هەژدەهەم پەیوەندیەکی ئەوتۆ نەبووە، بەلآم لە سەدەی هەژدەهەمدا نووسینی وتار گۆرانکارییەکی گەورەی بەخۆوە بینی لە بەر :

- دەرکەوتنی کۆمەڵێك نوسەری گەورە لە بواری وتارنوسی و هەمەجۆری ئەو بابەتانەی کاریان لەسەر کردووە کە تیایدا پشتیان بەستووەو بە دەست نیشانکردنی کێشەکانی کۆمەڵگاو هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنیان نەك تەنها تێڕامانی کەسی و وەرگرتن لە کتێب و سەرچاوەی کۆندا.

- دەرکەوتنی کۆمەڵێك گۆڤاری جۆراوجۆر کە دەرەفەتی نووسین و بلاوکردنەوەی وتاریان بۆ نوسەران ڕەخساندووە.

بوونی ئەم دوو هۆکارە بووە وای کردووە وتارنووسین بچێتە قۆناغێکی پێشەکەوتووتر و وتاریش شێوەو فۆرمێکی جیاواز لە قۆناغەکانی پێشووتر وەربگرێت. دیارترین کەڵە نوسەرانی ئەم قۆناغەش ڕیچارد ستیل[10](Richard Steele) و جۆزیف ئەدیسۆن[11](Joseph Addison) بوون، یەکەمیان گۆڤاری تاتلر (Tatler)ی بلاوکردەوە، دواتر بەیەکەوە گۆڤاری چاودێر(The Spectator) یان دەرکرد کە هەردوو گۆڤارەکە ڕۆڵێکی مەزنیان بینی لە گەشەکردنی وتاری نوێ و پەیوەستکردنی وتارنوسی بە بواری ڕاگەیاندن و پێکهینانی شێوازێکی تازەی وتارنوسی

---

[10] ڕیچارد ستیل (Richard Steele) زاناو سیاسەتمەداری ئێرلەندی (Steele) ساڵی ١٦٧٢ز لە دوبلن (Dublin) لە دایك بووە.لە خوندنگاکانی چارلس هاوس و ئکسفۆرد خوێندوویەتی.یەکێك بووە لە هاوڕێ نزیکەکانی جوزیف ئەدیسۆن و بە یەکەوە گۆڤاری چاودێر (The Spectator) یان دەرکردووە.ساڵی ١٧٢٩ز لە کارمارسۆن ویلز (Carmarthen Wales) کۆچی دوای کردووە.

[11] جۆزیف ئەدیسۆن (Joseph Addison) : ساڵی ١٦٧٢ز لە دایك بووە.شاعیرو نوسەر و ڕۆژنامەنوس و شانۆکاربووە.یەکێك بووە لە بەناوبانگترین وتارنوسەکانی نیوەی یەکەمی سەدەی هەژدەهەم وبە بلاوکردنەوەی وتارەکانی لە هەردوو بلاوکراوەی تاتلەر(Tatler) و چاودێر(The Spectato) لەگەڵ ڕیچارد ستیل(Richard Steele)تەکانێکی تازەیان بە بزوتنەوەی وتارنوسی و ڕەخنەی ئەدەبی داوە، سیاسەتمەدارێکی بەناوبانگی سەردەمی خۆی بووە، بریکاری وەزیری دەرەوەو بۆ چەندین خول و ئەندامی پەرلەمانی بەریتانیا بووە،ساڵی ١٧١٩ز کۆچی دوایی کردووە.

نزیك له خوێنەرەوە. له سەدەی نۆزدەدەهەمیشدا چارڵس لام [12](Charles Lam) و هەندی وتارنوسی تر هەوڵیاندا به فراوان کردنی بابەت و بواری کارکردنیان له قاوغی سەدەی پێشووتر دەربچن و تەکانێکی تر به بزووتنەوەی وتارنوسی بدەن که بووه هۆی دەرچوونی وتار له بازنەی ئەدەبیاتی فەرەنسی و ئینگلیزی و بڵاوبوونەوەی له تەواوی وڵاتانی ئەوروپیدا، خێرایی ژیان و پێوستی گۆڤار و ڕۆژنامەکانیش به بابەت ڕۆژ به ڕۆژ بووه هۆی دەرکەوتنی وتاری جیاواز له بواری جۆراوجۆردا، وەك وتاری سیاسی و وتاری کۆمەڵایەتی و وتاری ڕەخنەیی و وتاری هونەری و. . . تاد (صبیح واخرون، ١٩٩٧).

وتار(Essay)و بزووتنەوەی وتارنووسی بەدرێژایی ڕۆژگار تا سەردەمی ئەمرۆ بەچەندین قۆناغی گرنگدا تێ پەڕیووە، گرنگترین ئەو قۆناغانەش بریتین له:

- قۆناغی لاوازی وبێ هێزی(weakness) لەم قۆناغەدا زیاتر گرنگی به وشەکاری و پەیوەستکردنی وتارنووسی به کیشه کۆمەلایەتی و سیاسیەکان دراوه.
- قۆناغی چاکسازی(Righteousness)لەم قۆناغەدا گرنگی به دارشتن ودوورکەوتنەوه له وشەکاری دراوەو بابەتی وتارو وتارنووسیش پەیوەست کراوه به کێشەو گرفتەکانی سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵگا.
- قۆناغی ئازادی(liberation)تیادا گرنگی به ئازادی وتار و وتارنووسی دراوه.
- قۆناغی سەقامگیری(Straightening)تیایدا وتارو وتارنووسی جۆریك له سەقامگیری بەخۆوه بینووه.

---

[12] چارلس لام (Charles Lam) ساڵی ١٧٧٥ز له ئینگلستان له دایك بووه.یەکێك بووه له وتارنووس و ڕەخنه گەورەکانی سەردەمی خۆی.له بواری ڕەخنەگریدا به نوسینی نموونەی شاعیرانی درامای ئینگلیزی(Models of English drama poets) ناوبانگی دەرکردووه.یەکێك له گرنگترین بەرهەمەکانی چیرۆکەکانی شکسپیر (Tales from Shakespeare)ه که له ساڵی ١٨٠٧ز به هاوبەشی لەگەڵ خوشکەکەی ماری لام(Mary Lamb) چاپ و بڵاوی کردۆتەوه.بەناوبانگترین بەرهەمەکانیشی له بواری وتارنوسیدا وتارەکانی ئیلیا(Essays of Elia)ن که کۆی وتارەکانی نێوان ساڵانی (١٨٢٣–١٨٣٣)ن.ساڵی ١٨٣٤ز له لەندەن(London)کۆچی دوایی کردووه.

٢.١ –جۆرەکانی وتار The Types of Essay

وتار و جۆری وتارەکان بە پێی بابەتەکانیان لە یەکتر جیادەکرێنەوە، لە ڕووی ناوەڕۆکەوە وتار دابەش دەبێت بەسەر وتاری ڕامیاری و وتاری کۆمەلآیەتی و وتاری ئابووری و وتاری بازرگانی و وتاری مێژوویی و وتاری سایکۆلۆژی . . تاد. لە ڕووی شێوازیشەوە دابەش دەبێت بەسەر وتاری زانستی و وتاری ئەدەبی. لەڕووی کورتی و درێژیەوە دابەش دەبێت بەسەر وتاری کورت و وتاری درێژ. لە ڕووی هەڵوێستی نوسەریشەوە دابەش دەبێت بەسەر وتاری خودی و وتاری بابەتی. لە ڕووی هونەریەوە دابەش دەبێت بەسەر وتاری چیرۆك ئامێز و وتاری نواندن یان شانۆیی و نامەو گەشتنامە. بەلآم لە ڕووی گواستنەوە بۆ جەماوەر دابەش دەبێت بەسەر وتاری خوێنراو وتاری بیستراو و وتاری بینراو (النابلسی، ٢٠٠١). گرنگترین جۆرەکانی وتارەکانیش بە شێوەیەکی گشتی بریتین لە:

٢.١. ١– وتاری وەسفی و گێڕانەوە Narrative and descriptive Essay

مەبەست لە وتاری وەسفی، وتارێکە بە شێوەی چەند خاڵێکی کورت و پەیوەست بە یەك نوسراوە، هەمیشە چیرۆکێك یان ڕوداوێکی درستکراوەو لە خەیاڵی نوسەرداو تیایدا هونەرو تەکنیکی سەرنج ڕاکێش بەکاردەهێنێت بۆ ڕاکێشانی مەیلی خوێنەرو نزیك کردنەوەی لە بابەتەکە، هەندێ جار چیرۆکی ڕووداوێکە لە ڕابردوودا ڕووی داوە یان ڕەنگە لە داهاتوودا ڕوو بدات. بەلآم وتاری گێڕانەوە وتارێك نیە لە چەند خاڵی کورت پێك هاتبێت، بەڵکو وتارێکی واتارەو پێویستی بە ڕوونکردنەوەو ڕاڤەکردنی تێرو تەسەلی بابەتەکە هەیە. لێکدانەوەو ڕاڤەکردنی کەس و ڕووداو و شت و مەکەکان لە دەقی وتاری گێرانەوەدا پێویستی بە توانستێکی بالآی هونەری نووسین لە بەکارهێنانی وشەو لێکدانەوەی ئاڵۆز هەیە. بۆ نموونە باسکردنی شۆکۆلاتە لە وتاری گێرانەوەدا پێوستی بە باسکردنی چێژ و لەززەتی خواردنی هەیە، دواتر پێکهاتەکەی (feel) کە لە چی پێك هاتووەو چۆن دروست کراوە، هەروەها کاتێك مرۆڤ هەست بە تام خۆشیەکەی دەکات کە لە بۆنەیەکی خۆشدا دەیخوات. ئامانج لە نووسینی هەردوو وتاری وەسفی و گێرانەوە پێدانی وێنەیەکی ڕوون و ئاشکرای ڕووداوێکە کە نوسەر بینوویەتی یان ڕووبەڕووی بۆتەوە، ئەمەش پێویستی بە تەرخان کردنی برگەکانی بەشی دووەمی وتارەکەیە بۆ باس کردنی وێنەی شوێن و ڕووداو کەسەکان.

١. ٢. ٢- وتاری ڕوونكەرەوەیی Persuasive Essay

لەم وتارەدا نوسەر كێشەیەك دەخاتە ڕوو و لێی دەكۆڵێتەوە، وەك خستنەڕووی تیۆرێك یان بابەتێك لە بابەتەكان كە پێوستی بە ڕوونكردنەوەی تێروتەسەلی بابەتەكەو هێنانەوەی كۆمەڵێك نموونەی ڕۆشن هەیە لە ڕوونكردنەوەدا، هەندێ جار نوسەر لە خستنەڕووی نموونەكاندا یەكێكیان هەڵدەبژێرێت و دەیكات بە تەوەری سەرەكی و گفتوگۆ و لێكدانەوەی زیاتری لەسەر دەكات، بەڵام لە زۆربەی كاتدا ئامرازی پێوانەكردن بەكار دەهێنێت بۆ پێوانكردنی ئەو بابەتەی لێی دەكۆڵێتەوە (المقال وانواعه، منتديات غيوم الثقافية، www. ghyoom. net).

وتاری ڕوونكەرەوەیی زۆرجار بە وتاری بەڵگەنامەیی(Argumentative essay) ناو دەبرێت، چونكە نوسەر تیایدا هەوڵ دەدات بە شێوازێكی ڕوون و لۆژیكیانە وتارەكەی بنوسێت و بە بەڵگەو داتای ئاماری ڕاكانی بسەلمێنێت و باوەڕ بە خوێنەر بهێنێت ئەو دەرنجامانەی بە دەستی هێناوە ڕاست و دروستن. زۆربەی ئەو وتارانەی لە بوارە جیاجیاكانی زانستی و بوارەكانی دەروونزانی و كۆمەڵناسیدا دەنوسرێن دەچنە خانەی ئەو شێوازەی وتارنووسین.

١. ٢. ٣- وتاری شیكاری Expository Essay

لە وتاری شیكاریدا بابەتێك شی دەكرێتەوە بۆ چەند ڕەگەزێكی جۆراوجۆر تیایدا نوسەر هەر ڕەگەزێك لە ڕەگەزەكان دەخاتەڕوو و لە برگەیەك یان دوو برگەدا گفتوگۆ و لێكدانەوەیان لەسەردەكات. ئامانجی سەرەكی لە نووسینی ئەم شێوازەی وتارنووسیندا شیكردنەوەو ڕاڤەكردنی ڕاستی ڕوداوێك یان چیرۆكێكە لە ڕێگەی بەراوردكردن و ڕاڤەكردن و شیتەڵكردن و باسكردن و گێڕانەوەی ڕووداوەكە.

١. ٢. ٤- وتاری ڕەخنەیی Critical Essay

لە وتاری ڕەخنەییدا شیکردنەوەی ڕەخنەگرانە بۆ بەرهەمێکی ئەدەبی یان زانستی یان هونەری دەکرێت، تیایدا نوسەر بابەتەکە دەخاتەڕوو وبە تێر و تەسەلی ڕاڤەو شیکردنەوەی بۆ دەکات و هەڵیدەسەنگێنێت. ئامانج لە نووسینی ئەم وتارە هۆشیارکردنەوەی خوێنەرە بە گرنگی بابەت و بارمەتیدانیەتی بۆ خویندنەوەو تێگەیشتنی زیاتر لە بابەت و ناوەڕۆکی بابەتەکە.

١. ٢. ٥- وتاری بەراوردکاری Comparative Essay

وتاری بەراوردکاری(Comparative Essay) وەك بە ناوەکەیەوە دیارە وتارێکە تیایدا بەراوردی نێوان بابەتێك یان کۆمەڵێك بابەت دەکرێت. لەم وتارەدا نوسەر بە مەبەستی دەستکەوتنی زانیاری تازە لە ڕێگەی بەراوردکردنەوە لایەنە لێکچوو و جیاوازەکانی دوو بابەت یان کۆمەڵێك بابەتی پەیوەندار بە بوارێکەوە دەردەخات ولێکدانەوەو شیکردنەوەی تێرو تەسەلیان لەسەر دەکات. ئەم بەراوردکرنە هەندێ جار لە نێوان دوو بابەت و هەندێ جاری تر لە نێوان کۆمەڵێك یەکەی گشتی پەیوەندار بە بوارێکی دیاریکراودەکرێت، وەك تیۆرەکان و توێژینەوەکان و کۆمپانیاکان و زانکۆکان و ستراتیژیە ڕامیاریەکان و. . تاد.

١. ٢. ٦- وتاری پیشەیی Career Essay

ئەم وتارە ئەرکێکە لە چوارچێوەی کۆمەڵێك یاساو ڕێساو داواکاریدا ئەنجام دەدرێت تیایدا پشت دەبەسترێت بە کۆکردنەوەی زانیاری دروست و ڕاستی بابەتی و پێشکەشکردنیان بە لایەنی پەیوەندار. ئەم وتارە جیاوازە لەسەرجەم وتارەکانی تر بەوەی دەربڕی هەست و بیروڕاکانی نوسەر نیە، بەڵکو ئەرکێکە جێبەجێی دەکات لەسەر داواکاری یان ئاراستەکردنی لە لایەن دەزگایەك کە کاری تێدا دەکات، یان کۆمەڵێك کەس کە بەیەکەوە لە بوارێکدا کار دەکەن بە ئامانجی وەرگرتنی بریاری گونجاو دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو، بۆ نموونە پێشکەشکردنی ڕاپۆرتی کارو چالاکی بە ناوەندی کار لەسەر داواکاری ناوەندەکە، یان پێشکەشکردنی ئەزموونێکی زانستی، یاخود پرۆپۆزەلێك بە ناوەندێکی توێژینەوەی زانستی بە مەبەستی لێکۆڵینەوە لە بابەتێك و بە پێچەوانەشەوە پێشکەشکردنی ناوەندەکە بە کەسی نوسەر بۆ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەکە.

١. ٢. ٧- وتاری ڕۆژنامەگەری Journal Essay

وتاری ڕۆژنامەگەری یەکێکە لەو وتارانەی زیاتر لە هەموو وتارەکانی تر بە خوێنەر دەگات، چونکە نوسەر کەرەستەو زانیاریەکانی وتارەکەی لەو واقیعەی تێیدا دەژیت کۆدەکاتەوەو پێشکەش بە خوێنەری کۆمەڵگاکەی دەکات. بۆ نموونە پێشکەشکردنی زانیاری کۆمەلأیەتی و ئابووری و ڕامیاری ولأت و ناوچەکە بە خوێنەر بە پشت بەستن بە زانیاری ڕاست و دروست بە ئامانجی بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری تاکەکانی کۆمەڵگا بەو زانیاریانە. ئامانج لە نووسینی وتاری ڕۆژنامەگەری کورتبڕی و درێژبڕی نیە، یان کۆکردنەوەی زانیاری زۆر و پێشکەشکردنیان نیە، بەڵکو مەرجی بنەڕەتی لە نووسین و ئامادەکردنیدا دڵسۆزی و ڕاستگۆیی ڕوانگەی قوڵ و قوڵبوونەوەیە لە زانیاری و ئەو ڕووداوانەی کە ڕوو دەدەن، هەروەها پەیڕەوکردنی هەنگاوەکانی نووسین و گرنگی دان بە شێوازی سەرنج ڕاکیشانە بۆ ڕازیکردن و باوەڕهێنانی خوێنەر بە ناوەڕۆکی وتارەکە (المقال وانواعه، منتديات غيوم الثقافية، www. ghyoom. net).

١. ٢. ٨ -وتاری خودی Self- essay

وتاری خودی(Self- essay)جۆرێکە لەوتار ناوەڕۆکەکەی گوزارشت لەکەسێتی و بیرکردنەوەو هەست و سۆز و ناخی کەسی وتارنووس دەکات، بابەتێکە پێوستی بە کۆمەڵێك کارامەیی تایبەتی وەك پێگەیشتن و توانستی خوێندنەوەی بیری خوێنەرو کارمەیی بیکردنەوەی ڕەخنەگرانە هەیە(Michael,٢٠١٧).

١. ٢. ٩ - وتاری بابەتی Objectivity essay

جۆرێکە لەوتار تیایدا نوسەر بە شێوەیەکی بابەتی و زانستیانە لە بابەتێك دەدوێت، هیچ جۆرە لایەنگریەك بۆ لایەنێکی بابەتەکە دەرنابڕێت و ڕاو سەرنجەکانی بە بەڵگەو داتای سەلمێنراو پشت ڕاست دەکاتەوە(Types of Essays,Time٤writing,www. time٤writing. com).

١. ٢ –هەنگاوەكانی نووسینی وتار The Steps of writing Essay

نووسینی وتار لە هەر بابەت و بوارێكدا پێویستی بە كۆمەڵێك هەنگاوی گرنگ هەیە، وەك:

١. ٢. ١– دەست نیشانكردنی بابەتی نووسین Select the writing topic

هەنگاوی یەكەم لە نووسینی وتاردا دەست نیشانكردنی بابەتی نووسینە،بۆیە پێویستە نوسەر ورد بێت لە دیاریكردنی بابەت و زانیاری تەواوی هەبێت دەربارەی بابەتەكە و ڕەچاوی ئەوە بكات جێی ڕەزامەندی خوێنەرەكانی دەبێت. هەروەها پێویستە خۆی لە درێژبڕی وكۆكۆدنەوەی زانیاری دەربارەی بابەتەكە بپارێزێت، بەڵكو گرنگی بە قوڵبوونەوەی لە بابەت و شیكردنەوەو ڕاڤەكردنی زانستیانەی بابەتەكە بدات. بۆ نموونە لێكۆڵینەوە لە پەیوەندی نێوان بڕوا بەخۆبوون و لوتبەرزی لە وتارێكی كورتدا بە تەنها پێویستی بە كۆكردنەوەی زانیاری دەربارەی بڕوا بە خۆبوون و لوتبەرزی نیە، بەڵكو پێوستی بە قوڵبوونەوە لە بابەت و ڕاڤەكردنی زانستیانەو دەرخستنی جیاوازی نێوان هەردوو خاسیەتەكە بە بەڵگە هێنانەوەی زانستی هەیە.

١. ٢. ٢– ئامانجی وتار Objective of the Essay

وتار زمانی دواندنی خوێنەرە بە بێ دەنگی، ئەم زمانەش پێوستی بە شیكردنەوەو لێكدانەوەو گفتوگۆ و بەڵگەهێنانەوەو هونەری ڕازی كردنی خوێنەرەوە هەیە. بۆیە پێویستە نوسەری وتارنوس پێش دیاریكردنی ناونیشانی بابەت بزانێت ئامانجی چیە لە نووسینی وتارەكەیدا و چۆن دەینوسێت و بۆچی دەینوسێت و بۆ كێ دەینوسێت؟ دوای دیاریكردنی ئامانج و ڕۆشنی ئامانجەكەشی كە یەكێكە لە فاكتەرە سەرەكیەكانی سەركەوتن لە نووسیندا دەتوانێت هەنگاو بەرەودیاریكردنی ناونیشانی وتارەكە بنێت.

١. ٢. ٣– ناونیشانی وتار Title of Essay

ناونیشانی هەر وتار یان بابەتێك گوزارشت لە ناوەڕۆكی بابەتەكە دەكات، گرنگیەكەی لەوەدایە كە یەكەم دەرچەیە چاوی خوێنەر بكەوێتە سەری و لە ڕێگەیەوە بزانێت ناوەڕۆكی وتارەكە چی لەخۆ گرتووە. بۆیە پێویستە ناونیشانی وتار ڕوون و دیاریكراو بێت و گوزارشتی

تەواو لە ناوەڕۆكی وتار و سەرجەم یەكەكانی وتارەكە بكات. گرنگە ناونیشانی وتار لەسەرەتای نووسیندا دیاری بكرێت نەك دوای نووسینی وتارەكەو ئامانجەكەشی بەرەو چارەسەركردنی كێشەیەكی دیاریكراو بێت نەك كۆمەڵێك كێشەو گرفتی تێكهەڵكێش بە جۆرێك خوێنەر تووشی مەلەل و بێ تاقەتی بكات.

١. ٣. ٤– چوارچێوەو پلانی وتار Structure and plan of the Essay

دوای دانانی ناونیشان، پێویستە نوسەر چوارچێوەی گشتی وتارەكەی دیاری بكات، وەك چۆن نژیار بۆ دروستكردنی خانوو یان ئەپارتمانێك لە سەرەتادا پێوستی بە نەخشەو دیزایینێك هەیە بۆ ئەوەی خانووەكەی لەسەر دروست بكات، بە هەمان شێوە نوسەریش لە دەستپێكی نووسیندا پێوستی بە دانانی نەخشە و پلان و چوارچێوەی وتار هەیە.

وتار بە شێوەیەكی گشتی پێكهاتووە لە سێ بەش، ئەوانیش بریتین لە پێشەكی (Introduction) و ناوەرۆك (Display) و كۆتایی(Conclusion). لە پێشەكیدا نوسەر گرفتی بابەتەكە دەخاتەڕوو و ئامانج و گریمانەكانی ڕوون دەكاتەوە. لە ناوەڕۆكدا دەرنجامەكانی دەخاتەڕوو و هەوڵی شیكردنەوەو ڕاڤەكردنیان دەدات. لە كۆتاییشدا جەخت لەسەر دەرەنجامەكانی دەكات و هەوڵی پشت ڕاستكردنەوەیان دەدات. بۆ نموونە لێكۆڵینەوە لە گرفتی (ناپاكی هاوڕێیەتی) پێویستی بە گەڕان بە دوای هەموو ئەو زانیاریانە هەیە كە پەیوەندیان بە گرفتەكە هەیە، وەك:

- تایبەتمەندی كەسایەتی ناپاك و كەسی بێ مۆڕاڵ و لاواز لە ڕووی كەسایەتیەوە.
- پەیوەندی ناپاكی بە شێوازی پەروەردە
- پەیوەندی ناپاكی بەسیفەتەكانی تری وەك درۆكردن و دزی و دەستبڕی.
- پێگەی ناپاك لە كۆمەڵگادا.
- چۆنیەتی مامەڵەكردن لەگەڵ كەسی ناپاك و دیاردەی ناپاكی.
- جۆرەكانی ناپاكی و ناسینی كەسی ناپاك.

دوای چاوخشاندنێكی خێرا پێویستە سەرجەم ئەو یەكانە لە گرووپی پەیوەست بەیەكدا بكاتەوە لەگەڵ دانانی ناونیشان بۆ هەرگرووپێك ، وەك:

- تایبەتمەندیەکانی کەسی ناپاك کە بیرۆکەکانی ٦، ٣، ١ لەخۆ دەگرێت.
- ناپاك لە کۆمەڵگادا کە بیرۆکەکانی ٥، ٤، ٢ لەخۆ دەگرێت.

دوای دیاریکردنی ئامانجی لێکۆڵینەوەکە کە بریتیە لە ناسینی کەسایەتی تاکی ناپاك و تایبەتمەندیەکانی و ئەو کۆمەڵگایەی تیایدا دەژیت نوسەر دەست دەکات بە نووسینی پێشەکی وتارەکەی (مرۆڤی بێ مۆراڵ کۆمەڵێك سیفاتی لەخۆ گرتووە لەوانە ناپاکی کە سیفەتێکە پێیەوە دیارەو لە ناو کۆمەڵگاشدا بەو سیفەتە دەناسرێتەوە). دواتر نوسەر لە ناوەڕۆکدا هەوڵی خستنەڕووی بابەت و دەرەنجامی بابەتەکەی دەدات (تایبەتمەندیەکانی کەسی ناپاك، ناپاك لە کۆمەڵگادا). لە کۆتایشدا کورتەی دەنجامەکانی پێشکەش دەکات و بە تێرو تەسەلی دوا گفتوگۆ و لێکدانەوەیان بۆ دەکات(المقال وانواعه، منتديات غيوم الثقافية، www. ghyoom. net).

١. ٣. ٥- نووسینی وتار Essay writing

لەو قۆناغەدا نوسەر پێش ئەوەی دەست بە نووسین بکات پێوستی بە پێداچوونەوە بە چەند شتێکی گرنگ هەیە:

- دڵنیابوون لە دیاریکردنی بابەت و ئامانج و ناونیشانی بابەت و تێکەڵ نەکردنی لەگەڵ بابەتی تر. هەروەها کۆکردنەوەی زانیاری دەربارەی بابەت لە ڕێگەی خوێندنەوەی ئەو سەرچاوانەی پەیوەندیان بە بابەتەکەوەو هەیەو گەڕانەوە بۆ ڕای کەسانی شارەزاو بە ئەزموون لە بابەت و شێوازەکانی وتارنوسی.
- دیاریکردنی کاتی پێویست بۆ نووسینی وتار وهەوڵدان بۆ دەستەبەرکردنی سەرجەم کەرەستەو ئامرازەکانی پێویست بۆ نووسین و دابەشکردن و پۆلینکردنی زانیاریەکان بەسەر بەشەکان و لقە بەشەکاندا بە گوێرەی ئەو پلانەی کە دانراوە.
- دەست کردن بە نووسینی ڕەشنوسی یەکەم دواتر هەڵەچنی و پێداچوونەوە بە وتارەکە بە مەبەستی دڵنیابوون لە دروستی زانیاریەکان و ڕاستکردنەوەی هەڵەی ڕێنووسی و زمانەوانی و دانان و ڕیزبەندی کردنی ئەو سەرچاوەکان لە لیستی سەرچاوەکاندا

- دیاریکردنی کەرەستەو ئامرازەکان لە پاشکۆدا کە لەناو ناوەرۆکی وتارەکەدا جێگەیان نابێتەوە(Comment écrire un essai ?,www. edilivre. com).

٢-راپۆرت Report

راپۆرت(Report)بریتیە لە خستنەروو و پێشکەشکردنی فەرمیانەی کۆمەڵێك زانیاری تایبەت دەربارەی بابەت یان گرفتێکی دیاریکراو بە شێوازێکی تێرو تەسەل و ئاسان چ بە شێوەی زارەکی یان نوسراو، ناوەرۆکەکەشی ئەو زانیاریانەی لە خۆ گرتووە کە پێویستە پێشکەش بە لایەنی پەیوەندا بکرێت (فن إعداد التقارير وكتابتها، www. stop٥٥. com). یان بەڵگەنامەیەکی نوسراوە دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو بە ئامانجی گواستنەوەو گەیاندنی زانیاری و چەند ڕاسپاردەیەکی نوسەر بە لایەنی پەیوەندار. یاخود خستنەرووی کۆمەڵێك زانیاری و ڕاستی پەیوەندارە بە بابەت یان کێشەیەکی دیاریکراو شیکرنەوەو ڕاڤەکردنی زانیاریەکان بە شێوازیکی ئاسان و هەڵهێنجانی دەرەنجامەکان و خستنە ڕووی چەند ڕاسپاردەیەکی گونجاو لە ژێر ڕۆشنایی ئەو دەرەنجامانە. هەندێ جار پێناسە دەکریت بەوەی وەسفێکی تێرو تەسەلی ئەو گفتوگۆیانەیە کە لە دانیشتنێکدا کراوە، یان کۆمەڵێك زانیاری و سەرنج و پێشنیارە دوای وردبینی و لێکۆڵینەوە لە بابەت یان گرفتێکی دیاریکراو.

ناوەرۆکی راپۆرت(Report)لە هەر بوارێکدا سێ بەش لەخۆ دەگرێت، ئەوانیش بریتین لە پێشەکی و ناوەڕۆك و کۆتایی لەگەڵ پاشکۆ و لیستی سەرچاوەکاندا. لە پێشەکیدا نوسەر ئامانجی راپۆرتەکە و بەشەکانی دەخاتەروو، لە ناوەرۆکدا ڕاڤەی تێرو تەسەلی بابەتی راپۆرتەکە دەکات، لە کۆتایشدا ئەنجام و ڕاسپاردەکان دەخاتەڕوو. هەرچی بەشی پاشکۆیە لە کاتی پێویستدا بە مەبەستی هاوپێچ کردنی بەڵگەنامەو وێنەو گرافیك و خشتەی ڕوونکردنەوە دادەنرێت بە جۆرێك لەناو ناوەرۆکدا جێگەیان نەبێتەوەو یارمەتی خوێنەر بدەن بۆ تێگەیشتنی زیاتر لە راپۆرتەکەدا. لە لیستی سەرچاوەکانیشدا بە شێوەی ڕیزبەندی ناو و زانیاری تەواو دەربارەی سەرجەم ئەوسەرچاوانەی لە نووسینی راپۆرتەکەدا کەڵکیان لێ وەرگیراوە دەنوسرێت.

ڕاپۆرت(Report) و جۆری ڕاپۆرتەکان گرنگیەکی زۆریان لە ژیانی پیشەیی و بژێوی و کرداری مرۆڤدا هەیە، بە ئامرازێکی گرنگی پەیوندیکردن و سەرچاوەیەکی گرنگی زانیاری و چاودێری کردن و هاوکاری و پلان دانان دادەنرێت.

٢. ١-جۆرەکانی ڕاپۆرت The Types of Report

ڕاپۆرت(Report)یەکێکە لەو بابەتانەی لە بوارگەلی جۆراوجۆردا بەکاردەهێنرێت، شێوەی بەکارهێنانیشی لە هەر بوارێکدا جیاوازە لە بوارەکانی تر، ئەمەش بۆتە هۆی جیاوازی نێوان ڕاپۆرتەکان لە ڕووی شێوەو ناوەڕۆك وکاتی دەرچوون و ئامانج و هێنانەدی پێوستیەکانی خوێنەر و سوود لێ وەرگرتنی. بەلآم ڕاپۆرتەکان بە شێوەیەکی گشتی لەسەر بنەمای کات و ئامانجی ڕاپۆرتەوە پۆلێن دەکرێن. ئەمانەی خوارەوە گرنگترین جۆری ڕاپۆرتەکانن:

٢. ١. ١- ڕاپۆرتە خولیەکان Periodical Reports

ڕاپۆرتەخولیەکان، ڕاپۆرت گەلێکن لە چەند کاتێکی دیاریکراودا دەنوسرێن، نووسین و ئامادە کردنیشیان هەمیشە بەندە بە یاساکان و سیستمی کارکردنەوە. گرنگترین ئەو ڕاپۆرتانەش بریتین لە ڕاپۆرتی ڕۆژانەو ڕاپۆرتی هەفتانەو ڕاپۆرتی مانگانەو ڕاپۆرتی وەرزی و ڕاپۆرتی شەش مانگەو ڕاپۆرتی سالآنە. نووسین و دیاریکردنی کاتی دەرچوونیشیان دەکەوێتە ژێر کاریگەری چەندین فاکتەری وەك:

- ئاست و پلەی هەستەوەری بابەت و کاریگەری لەسەر هەندێ چالاکی.
- ئاستی پێویست بۆ گرتنەبەری ڕێ و شوێنی خێرا بە مەبەستی ڕاستکردنەوە.
- نەگۆری پەیوەندی بابەتی ڕاپۆرت بە بابەتەکانی تر کە پەیوەندیەکی خولی جێگیرەو لە توانای دامەزراوەدا نیە بیگۆڕێت.
- ئارەزوو و پێداویستیەکانی بەڕێوەبەرایەتی.
- یاساو ڕێساکان(فن إعداد التقارير وكتابتها، www. stop٥٥. com).

٢. ١. ٢- راپۆرتی تایبەت Special Report

راپۆرتە تایبەتەکان کاتی دیاریکراویان نیەو لە چەند کاتێکی جیاجیادا بەپێی پێویست دەنوسرێن. بۆ نموونە لەکاتی ڕوودانی ڕووداوێکی کتوپڕ لە وڵاتدا، وەك هەرەس هێنانی ئابووری و کورتی هێنانی بۆجە، یان لە کاتی پەککەوتنی ئامێری کارگەیەك، یاخود ڕوودانی گرفتێکی کۆمەڵایەتی گەورەی ناکاودا. ئەم راپۆرتە زۆرجار بە راپۆرتی ناکاو(Sudden Report) ناودەبرێت، چونکە پەیوەندی بەو کارە نائاساییانەوە کە بە دەگمەن ڕوو دەدەن و پێویستیان بە بەدواداچوون و چارەسەری دەست بە جێ و فەوری هەیە.

٢. ١. ٣- راپۆرتی بەدواداچوون Follow-up reports

ئەم راپۆرتە لە کاتێکدا دەنوسرێت کە بەدواداچوون بۆ کارێك یان بەرنامەیەك یان پرۆژەیەکی جێبەجێکراو بکرێت بە ئامانجی راستکردنەوەو هەموارکردنەوەی پلانی بابەتی و دووبارە ڕێکخستنەوەو دابەشکردنەوەی کەرەستەو ئامرازەکانی کار. بۆ نموونە پرۆسەی بەراوردکردنی ئەنجامی پرۆژەیەك لەگەڵ ئامانجی بڕیار لەسەر دراو لە پلانی پێشوەختەی پرۆژەکە و ڕوونکردنەوەی لادان و شیکردنەوەو دیاری کردنی هۆکاری لادانەکان. دواتر خستنەڕووی جیاوازیەکان لە خشتەیەکی بەراوردکاری کە لە دوو خانە پێك هاتووە، خانەی یەکەم ئاستی ئێستا(Actual) نیشان دەدات و بە هێمای (A) دەنوسرێت و خانەی دووەم ئاستی پێشبینیکراو لە پلاندا(Planned) نیشان دەدات کە بە هێمای (P) دەنوسرێت.

١. ١. ٤- راپۆرتی زانیاری Information Report

راپۆرتی زانیاری زۆر جار بە راپۆرتی هەواڵی(News Report)ی ناودەبرێت بە مەبەستی گواستنەوەی زانیاری دەربارەی ڕووداو یان هەڵویستێکی دیاریکراو دەنوسرێت. ناوەرۆکی ئەم راپۆرتە ڕوانگەی راپۆرت نوس لەخۆدەگرێت لەگەڵ جەخت کردنەوە لەسەر کۆمەڵێك راستی و زانیاری دروست دەربارەی پرۆژە یان ڕووداوێك بە ئامانجی وەرگرتنی بڕیاری پێویست دەربارەی پرۆژەکە. بۆ نموونەی پێشکەشکردنی راپۆرتی زانیاری ناوەندێکی توێژینەوە بە لایەنی بەرپرس بە مەبەستی ئاگاداکردنەوەیان لە دەرنجامی کۆمەڵێك توێژینەوەی پەیوەندار بە بوارێکی دیاریکراو.

٢. ١. ٥- ڕاپۆرتی توێژینەوە Research Report

ئەم ڕاپۆرتانە، بریتین لە ڕاپۆرتی ئەو توێژینەوانەی لە ناوخۆی دامەزراوەیەك یان دەرەوەی دامەزراوەكە ئەنجام دەدرێن، لە زۆربەی كاتدا لە لایەن چەند كەسێكی بەرپرس لە دەزگاكە دەنوسرێن و هەندی جاریش لە لایەن كەسانێكی پسپۆر لە دەرەوەی دامەزراوەكە دەنوسرێن. ئامانج لە نووسینی ڕاپۆرتی لێكۆڵینەوە گەڕانە بە دوای هۆكارەكانی گرفتێكی دیاریكراو و دەست نیشانكردنی چارەسەری گونجاو پێویستە بۆ گرفتەكە، بۆیە ناوەڕۆكی ئەم ڕاپۆرتانە پێك هاتووەو لە پێشنیار و ڕاسپاردەو خستنەڕووی ئەلتەرناتیڤی گونجاو كە پێویستیان بە وەڵامدانەوەی لایەنی بەرپرس و وەرگرتنی بڕیاری پێویست هەیە.

٢. ١. ٦- ڕاپۆرتی هەڵسەنگاندن Performance control reports

ڕاپۆرتی هەلسەنگاندن ڕاپۆرتێكە تیایدا هەڵسەنگاندنی تاك و ئاستی كرداری و كارگێڕی دام و دەزگاكان پێشكەش بە لایەنی پەیوەندار دەكرێت، ئەم هەڵسەنگاندنەش بە پێی چەند پێوەرێكی پێشوەختەی بڕیار لەسەردراو ئەنجام دەدرێت بە ئامانجی زانینی ئاستی كارامەیی و لێهاتوویی تاك و ئاستی بەڕێوەبردن و جێبەجیٚ كردنی دەزگایەك و وەرگرتنی بڕیاری پێویست دەربارەیان. بۆیە لە نووسینی ئەم شێوە ڕاپۆرتەدا هەمیشە ڕەچاوی چەند بنەمایەك دەكرێت، وەك دیاریكردنی شێوازی پێوانەو هەڵسەنگاندن و بەراوردكردنی ئاستی كرداری و جێبەجیٚ كردنی تاك و دامەزراوە بە پێوەرە لۆژیكیەكانی كار (فن إعداد التقارير وكتابتها، www. stop٥٥. com).

٢. ١. ٧- ڕاپۆرتی دارایی و كارگێڕی Financial and administrative reports

ڕاپۆرتە دارایی و كارگێڕیەكان ئەو ڕاپۆرتانەن كە لە بواری دارایی و كارگێری و كێشەو گرفتە كارگێڕی و داراییەكان پێشكەش بە لایەنی بەرپەرس دەكرێن. ناوەڕۆكی ڕاپۆرتە داراییەكان زانیاری دارایی و ژمێرەیی و بە پشت بەستن بە شیكردنەوەو بەراوردكاری لەگەڵ كاتەكانی پێشووتر لەخۆ دەگرێت. ئەم ڕاپۆرتانەش هەمیشە ڕاپۆرتی خولین و لە لایەن كەسانی ناو دامەزراوە داراییەكان ئەنجام دەدرێن و هەندیٚ جاریش لە لایەن چاودیری دارایی دەرەكیەوە دەنوسرین و پێشكەش بە دامەزراوە داراییەكە دەكرێت. بەلام ڕاپۆرتی كارگێریەكان جیاوازن لە

راپۆرتی دارایی و کۆمەلیك زانیاری لەخۆدەگرن کە پەیوەستە بە بەرێوەچوونی کارو چالاکی بەڕێوەبەرێتیە جیاجیاکان و پرۆسەکانی چاودێریکردن و پلان دانان.

٢. ١. ٨- راپۆرتی وەسفی Descriptive report

راپۆرتی وەسفی لە چەند برگەیەکی وەسفی پێك هاتووەو بە شێوازێکی وەسفیانەی چیرۆك ئامێز نوسراوەو لە چەندین بواری جۆراوجۆردا بەکاردەهێنرێت. گرنگترین جۆرییشیان ئەم راپۆرتانەن کە لە بواری مارکیتینگ و خواست و خستنەڕووی شت و مەك و ئاراستەی کڕیار و بەکاربەرانەوە دەنوسرێن.

٢. ١. ٩- راپۆرتی دیزایینی Design Report

راپۆرتی دیزایینی پێك هاتووە لە راپۆرتێکی دیزاین کراوی ئامادەکراو بە شێوەیك نوسەری راپۆرتەکە تەنها شوێنی زانیاریەکان پڕ دەکاتەوە بە بیَ لێدوان و پێشکەشکردنی ڕاو سەرنجی خۆی دەربارەی بابەتەکە. گرنگترین جۆری نموونەی ئەو راپۆرتانەش راپۆرتی جانتا ون بووەکانە لە کاتی گەشتی ئاسمانیدا.

٢. ١. ١٠- راپۆرتی کەسی Personal Report

راپۆرتی کەسی کۆمەڵێك زانیاری گشتی دەربارەی تاکەکەس و ژیانی کەسی و پیشەیی و ڕەفتاری کەسەکە و چالاکی و بەرهەمهێنانی لە ماوەیەکی دیاریکراودا لەخۆ دەگرێت. لە گرنگترین جۆری ئەو راپۆرتانەش راپۆرتی هەڵسەنگاندنی ساڵانەی تاکەکەسە.

٢. ١. ١١-راپۆرتی شیکاری Analytical Report

راپۆرتی شیکاری راپۆرتێکە تایبەت بە خستنەڕوو و پێشکەشکردنی کۆمەڵێك زانیاری و شیکردنەوەی ئەو زانیاریانە بۆ گەیشتن بە چەند ئامانجێکی دیاریکراو. راپۆرت نوس لە وشیوە راپۆرتەدا دەتوانێت شیکردنەوە بۆ ڕاستی و ڕووداوەکان و واتای ڕاستی و ڕووداوەکان بکات کە ناوەڕۆکی راپۆرتەکەیان پێك هیناوە(ماهر، ٢٠١٤).

٢. ١. ١٢- راپۆرتی دەرەکی و ناوەکی Internal and external reports

راپۆرتە دەرەکی وناوەکیەکان لەسەرجەم بوارە جۆربەجۆرەکانی کارو چالاکیدا بەکار دەهێنرێن. راپۆرتە دەرکیەکان ئەو راپۆرتانەن کە ئاراستەی لایەنی دەرەوەی دامەزراوەیەك دەکرێت، وەك راپۆرتەکانی پەرەسەندنی کرێ و بەرهەمهێنان و ئاخنین و هەندێ راپۆرتی دارایی. بەلاّم راپۆرتە ناوەکیەکان راپۆرتگەلێکن ئاراستەی لایەنی ناوخۆی دامەزراوەیەك دەکرێن، وەك راپۆرتەکانی چاودێریکردنی بەرهەم.

٢. ١. ١٣-راپۆرتی فەرمی و راپۆرتی نافەرمی Formal and informal Reports

راپۆرتی فەرمی راپۆرتێکە کە لە ئامادەکردنیدا شێوەو فۆرمێکی فەرمیانەی بەخۆوە گرتووە، لە زۆربەی کاتدا شێوەکەی جێگیرەو پێکهاتووە لە پێشەکی و قەبارەی راپۆرت وپێشنیارەکان، هەمیشە راپۆرت نووس لە نووسینیدا پەنا دەباتە بەر بەکارهێنانی وشەو چەمك و زاراوەی فەرمی لە بواری کارەکەیدا. بەلاّم راپۆرتی نافەرمی راپۆرتێکە شێوەو فۆرمێکی فەرمیانەی بەخۆووە نەگرتووەو بە زمانێکی گشتی و سادەو ساکار و دوور لە بەکارهێنانی چەمك و زاراوەی فەرمی نوسراوە(ماهر، ٢٠١٤).

٢. ١. ١٤-راپۆرتی ئەکادیمی Academic report

راپۆرتی ئەکادیمی(Academic report) جۆرێکە لە راپۆرت پەیوەستە بە توێژینەوەو توێژینەوەکاری لە بواری ئەکادیمیداو بە پێی پیویست دەنوسرێت، هەندێ جار لە لایەن نوسەرو توێژەرانی ئەکادیمی بە مەبەستی ئەنجامدانی توێژینەوە یان ئەرکێکی زانستی و ئەکادیمی ئاراستەی ناوەندێکی ئەکادیمی دەکرێت و هەندێ جاری تر بە پێچەوانەوە لە لایەن ناوەندە زانستی و ئەکادیمیەکانەوە پێشکەش بە تویژەرو لێکۆلەرانی ئەکادیمی دەکرێت.

٢. ٢-سوود و گرنگیەكانی راپۆرت The benefits of reports

راپۆرت(Report) بە یەكێك لە ئامرازە هەرە گرنگەكانی كار و پەیوەندی كردن دادەنرێت لە سەرجەم بوارەكانی ژیاندا، لە زۆربەی كاتدا ئامانج لە نووسیندا بریتیە لە:

٢. ٢. ١ -ئاسانكاری بۆ پرۆسەی پەیوەندیكردن و چاودێریكردن لە نێوان بەشە جیاجیاكانی دەزگاو دامەزراوەو ناوەندە كارێگێڕی و زانستیەكان بە مەبەستی تەواو كردنی كارو پرۆژەیكان وچۆنیەتی ئەنجامادانیان وسەركەوتن و لادانی ئەو كۆسپ و تەگەرانەی دێنە بەردەم كارەكانیان.

٢. ٢. ٢-دروستكردنی پەیوەندی و هاوكاری بۆ بڕیاردان لەسەر پرۆژەكان لە رێگەی كۆكردنەوەو خستنە ڕووی زانیاری پێوست.

٢. ٢. ٣-گەیاندنی زانیاری پێوست بە دامەزراوەیەك بە مەبەستی هێنانەدی ویست و ئامانجی دامەزراوەكە.

٢. ٢. ٤-بەشداری كردن لە پرۆسەی پلاندانان لە رێگەی كۆكردنەوەی داتاو زانیاری پێوست بۆ دارشتنی پلان.

٢. ٢. ٥-چاودێریكردن و پێداچوونەوە بە كارەكانی دامەزراوەیەك یان پرۆژەیەكی دیاریكراو.

٢. ٢. ٦-خستنەڕووی دەرەنجامی لێكۆڵینەوەیەك دەربارەی بابەتێكی دیاریكراو و هەوڵدان بۆ سوود وەرگرتنی جەماوەری خوێنەر لە خوێندنەوەی.

٢. ٢. ٧-ئاگاداركردنەوەو ئاشناكردنی كەسانی تر بە گرفتێك لە گرفتەكان و هەولدان بۆ دنەدان و جوڵاندنی رەفتاریان و ئاراستەكردنیان بەرەو گرفتەكە.

٢. ٣–تایبەتمەندییەکانی راپۆرتی ئەکادیمی Characteristics of the academic report

راپۆرتی ئەکادیمی وەك هەر بابەتێکی دیکەی نووسینی ئەکادیمی چەند تایبەتمەندییەکی لەخۆگرتووە کە لە راپۆرتی ئاساییدا بوونی نیە، ئەمەش بۆتە هۆی جیاوازی راپۆرتی ئەکادیمی لەگەڵ راپۆرتی ئاسایی، وەك:

٢. ٣. ١– رۆشنی ئامانجەکان Clarity of objectives

رۆشنی ئامانجەکان و خستنەرووی راپۆرتەکەیە بە روونی وردی لە رێگەی هەڵبژاردنی دەستەواژەی گونجاو و ئاسان و دوورکەوتنەوە لە بەکارهێنانی دەستەواژەی لێڵ و گران بە لەبەرچاوگرتنی ئاستی خوێنەری راپۆرتەکە، هەروەها وردبینی لە کۆکردنەوەی زانیاری پەیوەندار بە بابەتەکە پشت بەستن بە سەرچاوەی باوەڕدار و بەکارهێنان بە شیوازیکی ئەکادیمیانە.

٢. ٣. ٢–راستگۆیی لە نووسیندا Honesty in writing

لە راپۆرتی ئەکادیمیدا نوسەر پابەندە بە چەند پرانسیپیکەوە، وەك راستگۆیی لە نووسین و خستنەرووی زانیاریەکان وپشت بەستن بە سەرچاوەی باوەڕدار بۆ پشت ڕاستکردنەوەی ڕاکانی و بابەتی بوون و دوورکەوتنەوە لە لایەنگیری وتێکەڵ نەکردنی کێشەو پەیوەندیە کەسیەکانی وەك هاوڕێیەتی و بەرژەوەندی و سۆزداری و ئیرەیی بردن لە نووسین. هەروەها دوورکەوتنەوە لە مەیل و سۆزداری و لایەنگیری نەکردن لە خستنەرووی ڕاستیەکان و ئەو زانیاریانەی پەیوەندیان بە بابەت ودەرەنجامی بابەت و ڕاسپاردەکانەوە هەیە.

٢. ٣. ٤– لۆژیکی لە نووسیندا Logical writing

شێوازی نووسین لە راپۆرتی ئەکادیمیدا شێوازێکی لۆژیکیانەی ڕێکخراوە، وەك خستنە رووی بابەتەکان یەك بە دوای یەك لە ئاسانەوە بۆ گران و ڕێکخستنی کات و خستنە رووی ڕووداوەکان بەدوای یەك لە رووی کات و ڕێکخستنی شوێن و خستنەرووی بەدوای یەکی ڕووداوەکان لە رووی شوێنەوە.

هەروەها یەکێکی تر لە تایبەتمەندیە گرنگەکانی ڕاپۆرتی تەواو ڕەچاوکردنی کورتبڕی و درێژبڕیە لە نووسیندا. کورتبڕی بە مانای دوورکەوتنەوە لە دووبارەکردنەوەی دەستەواژەو زانیاریەکان بە شێوەیەك خوێنەر بێزار بکات و واز لە خوێندنەوەی ڕاپۆرتەکە بهێنێت، درێژبڕیش بەو مانایە ڕاپۆرتەکە بە ئەندازەیەك کورت نەبێت زیان بە ناوەڕۆك و هەندێ لایەنی بابەتەکە بگەیەنێت کە پێویستیان بە ڕوونکردنەوەی تەواو هەیە.

٣-كورتە نامەی زانستی Summary paper

كورتە نامەی زانستی یەكێكە لە ئامرازە گرنگەكانی پەیوەندی كردنی مرۆڤەكان بە یەكتر لە كارو پیشەدا، لە زمانی كوردیدا لەبەرامبەر وشەی (Summary paper) ی ئینگلیزی و (Sommaire) یان (Papiers de réaction) ی فەرەنسی و (ملخص) ی عەرەبی بەكار دەهێنرێت. كورتەی بابەتێكە دەربارەی كارێك یان پرۆژەیەكی دیاریكراو كە بە مەبەستێك لە مەبەستەكان پێشكەش بە لایەنی پەیوەندار بە پرۆژەكە دەكرێت. بە زۆر شێواز و لە زۆر بواری جۆراوجۆردا بەكار دەهێنرێت، وەك بەڵگەنامەی دادگایی و بازرگانی و پیشەسازی و چالاكی هونەری و زانستی و رۆشنبیری. لە بواری ئەكادیمیدا كورتەی زانیاری ناو كتێب یان توێژینەوەیەكی زانستیە كەسی نوسەر یان توێژەر بە مەبەستی گەیاندنی كۆی زانیاریەكانی ناو ناوەڕۆكی بابەتەكە پێشكەش بە خوێنەر یان ناوەندێكی توێژینەوەی زانستی دەكات.

كورتە نامەی زانستی(Summary paper) لە پێناسەیەكی كورتدا بریتیە لە وێنەی كورتی دەقێكی درێژ، یان پوختەیەكە دەربارەی كۆی بەشە گرنگەكانی دەقی ئەسڵی كە بەكورتی و پوختی دەخرێتە ڕوو. (كیف تلخص، www. forum. ramsat. net)

كورتە نامەی زانستی(Summary paper) وەسفێكی وردی دەقە بە مەبەستی چڕكردنەوەو كورتكردنەوەی زانیاریەكان لە ڕێگای جەخت كردنە سەر گرنگترین بیرۆكەكانی ناو ناوەڕۆكی دەق چ پەڕتووك یان توێژینەوە یان وتار كە توێژەر بۆ مەبەستێك لە مەبەستەكان پێشكەش بە لایەنی پەیوەندار یان جەماوەری خوێنەری دەكات (Tucker,٢٠١٧). بە گوێرەی ئەو ڕێ و شوێنانەی لە نووسینیدا دەگیرێتەبەر نووسینی كورتە نامە كارێكی ئاسان نیە، هونەرێكە خۆی لە وەرگرتن و چڕكردنەوەی زۆرترین زانیاریەكانی دەق و كورت كردنەوەو خستەڕوویان لە بۆشاییەكی بچووكدا دەنوێنێت، بۆیە پێویستی بە پەیڕەو كردنی كۆمەڵێك هەنگاوی گرنگ هەیە وەك جەخت كردن لەسەر بیرۆكە سەرەكیەكانی دەق لەسەرەتادا و بەدواداچوون و بەكارهێنانی نەخشەی هزری و وەرگرتنی تێبینی دەربارەی خاڵە گرنگەكانی پەیوەست بە بیرۆكە سەرەكیەكە جگە لە بەكارهێنانی زمانێكی ئاسان و پاراو كە خوێنەر بە باشی لێ ی تێ بگات (كیف تكتب ملخص او خلاصة البحث، www. minshawi. com) .

٣. ١–هەنگاوەکانی نووسینی کورتە نامەی زانستی The steps of summary paper writing

بە شێوەیەکی گشتی نووسینی کورتە نامە پێویستی بە سێ هەنگاوی سەرەکی هەیە :

٣. ١. ١ –پێداچوونەوە بە دەقی ئەسڵی Review original text

نوسەر لە دەستپێکی کارەکەدا پێویستی بە خوێندنەوەی قوڵ و پێداچوونەوە بە دەق هەیە، بۆ ئەم مەبەستە چەند ڕێ وشوێنێك دەگرێتە بەر:

- خوێندنەوەی دەقە ئەسڵیەکە بە وردی بە بێ وەرگرتنی هیچ جۆرە ئاماژەیەك، واتە نوسەر زیاتر لە یەك جار پێویستی بە خوێندنەوەی ڕستە یان برگەیەك هەیەو پێویستی بە دووبارەو چەند بارە خوێندنەوەی دەقەکە هەیە بۆ ئەوەی زیاتر و باشتر لە بابەتەکە تێ بگات.
- جەخت کردن لەسەر ناونیشان و خاڵی سەرەکی بابەت و خاڵەکانی دەرچوون لە بابەتدا. هەروەها دووبارە خوێندنەوەی دەق بە مەبەستی تۆمارکردنی تێبینی دەربارەی خاڵە سەرەکیەکانی دەق و تیگەیشتنی زیاتر لە چەمك و دەستەواژەکان و پەیوەندیان بە یەکەوە.
- دوورکەوتنەوە لە دووبارە نووسینەوەو تۆمارکردنی ڕووداوەکانی ناو دەق و جەخت کردن لەسەر ئەو بەڵگانەی خاوەنی دەق بۆ پاڵپشتی خاڵە سەرەکیەکانی بابەت بەکاری هێناون.

٢.١.٢ –ڕەشنووسی یەکەم The first draft of the summary

دوای پێداچوونەوە بە دەقی نوسراو و تۆمارکردنی تێبینیەکان گرنگە نوسەر پەیڕەوی ئەم خاڵانە بکات:

- پێویستە دەسپێکی نووسینی بە تۆمارکردنی ناوی دانەر و ناونیشانی بابەتەوە دەست پێ بکات بۆ ئەوەی خوێنەر بزانێت ئەوەی کورت کراوەتەوە هی فلان کەس یان کەسی ترە.
- پێویستە وشەو دەستەواژەو گوزارشتی تایبەت بە خۆی بەکار بهێنێت نەك تەنها پشت بە وەرگرتن و کۆپی کردنی زانیارەکانی دەقی ئەسڵی ببەستێت. بەکارهینانی وشەو گوزارشتەکانی دانەر خوێنەر دووچاری مەلەل و ماندووبوون دەکات و هەست دەکات ئەو وشەو دەستەواژانە هی دانەری دەقە ئەسڵیەکەن نەك نوسەر، لە هەمان کاتدا جۆرێکیشە لە ناپاکی ئەکادیمی.
- پێویستە نوسەر بزانێت ئەوەی دەینوسێت تەنها کورتکردنەوەی بابەتی کەسێکی ترە، بۆیە نابێت ڕاو سەرنجی تایبەتی خۆی تێکەڵ بە بابەتەکە بکات.
- پێویستە نوسەر لە ڕووی دارشتنەوە دەستەواژەی گونجاو بەکار بهێنێت. بۆ نموونە بەکارهێنانی دەستەواژەی وەك :توێژەر داوا دەکات، یان توێژەر تاوتوێ دەکات، بەمەش یارمەتی خوێنەر دەدات و بزانێت پوختەکە کوتکراوەی بابەتی توێژەرێکی ترە.

٣.١.٢ –پێداچوونەوە بە ڕەشنووسی یەکەم Review the first draft of the summary

دوای ڕەشنووسی یەکەم پێویستە نوسەر پێداچوونەوە بە پوختەکەدا بکات بۆ ئەوەی پاکنووسی بکات و هەڵەو خەوشی تیا نەهێڵێت، بۆ ئەم مەبەستە دەشێت ئەم هەنگاوانە هەڵگرێت:

- پێداچوونەوە بە پلانی نووسینی پوختەکە و بەراوردکردنی لەگەڵ تێبینی تۆمارکراو بە مەبەستی دەستکەوتنی هەر جۆرە زانیارییەکی تر و خستەڕوویان لە ڕەشنووسی دووەمدا.
- سەرنجدان لە دووبارەبوونەوەی زانیاریەکان. بۆ نموونە لە هەندێ توێژینەوە یان کتێبدا نوسەر وەك ئامرازێك بۆ پاڵپشتی خاڵی سەرەکی بابەتەکەی چەندین جار جەخت لەسەر خاڵێك دەکات و دووبارەی دەکاتەوە. بەڵام لە نووسینی پوختەدا پێویست بە دووبارە ئاماژەکردن بە هیچ زانیاری و خاڵێك ناکات ئەگەر دانەری دەقە ئەسڵیەکەش ئاماژەیانی پێ کردبێت.
- جەخت کردن لەسەر پەیوەندی نێوان برگەکان بە یەکتر و گەڕانەوە بۆ خاڵی سەرەکی، چونکە جەخت کردن لەسەر سەرجەم خاڵە سەرەکیەکان بۆ خوارەوە سەرنج لەسەر پەیوەندی و چۆنیەتی گونجانی برگەکان لە پوختەکەدا دوور دەخاتەوە.
- پێداچوونەوە بە هەڵەی زمانەوانی و ڕێنووسی و نیشانەکانی خاڵبەندی. هەروەها پێداچوونەوە لە ڕووی کورتی و درێژیەوە، چونکە درێژی پوختە نابێت لە چارەگی درێژی دەق تێپەڕ بکات. بۆ نموونە ئەگەر ژمارەی لاپەڕەکانی دەقی ئەسڵی چوار لاپەڕە بێت پێویستە پوختەکە بە یەك لاپەڕە یان کەمتر بنوسرێت.
- خوێندنەوەی پوختەکە لە لایەن کەسێکی شارەزاو پسپۆر لە بواری نووسیندا بە مەبەستی دڵنیا بوون و بڕیاردانی کۆتایی(Peterman,٢٠١٧).

٤-كورته توێژینەوە Mini-research Paper

كورته توێژینەوە(Mini-research Paper) بریتیه له هەوڵێكی زانستیانەو ڕەخنەرگرانه له توێژینەوەیەكی كورتدا بۆ لێكۆڵینەوەو هەڵسەنگاندن و نرخاندنی بابەتێكی دیاریكراو به ئامانجی دەسكەوتنی زانیاری و ڕاسپاردەو پێشنیاری تازەو نوێ دەربارەی بابەتەكە. له زمانی ئینگلیزی به (Mini-research Paper) و له زمانی فەرەنسی به مینی میموار(Mini mémoire) و له زمانی عەرەبیشدا به(بحوث مصغرة) ناودەبرێت هەرچەند ئەزموونی عەرەبی لەو بوارەدا كەم و لاوازە. ناوەڕۆكی كورته توێژینەوە هەمان ڕێ و شوێنی توێژینەوەی درێژ لەخۆدەگرێت، بەڵام له زۆربەی كاتدا تەرخان كراوە بۆ لێكۆڵینەوە له چەند توێژینەوەیەكی لەمەوپێش دەربارەی بابەتێكی دیاریكراو به مەبەستی هەڵسەنگاندنیان و دەرخستنی خاڵە هاوبەش و جیاوازەكانیان و بەراوردكردنی دەرەنجامەكانیان به یەكتر.

كورته توێژینەوە(Mini-research Paper) به گرنگترین ئامرازی فێركردن و هەڵسەنگاندن دادەنرێت له زۆربەی زانكۆ پێشكەوتووەكانی جیهاندا تیایدا داوا له فێرخوازانی خوێندنی باڵا دەكرێت له توێژینەوەیەكی كورتی چەند لاپەڕەییدا لێكۆڵینەوە له چەند توێژینەوەیەكی پەیوەندار به بوارێكی دیاریكراو بكەن. له ڕێگەی بەكارهێنان و پەیڕەوكردنی یاسا بنەڕەتیەكانی توێژینەوە ژمارەیەك سەرچاوە بۆ تاقیكردنەوەو هەڵسنگاندنی ئاستی زانستی فێرخوازەكان بەكاردەهێنرێت لەسەر كۆكردنەوەی زانیاری و دروست بوونی بیرۆكەی تازەو توانستی ڕاڤەكردن و شیتەڵكاری و شێوازی نووسین و جێبەجێ كردنی بنەماكانی توێژینەوە به دروستی، یەكێك له دیارترین تایبەتمەندیەكانیشی كورتی و كەمی لاپەڕەكەنیەتی كه ژمارەیان له ٨ بۆ ٢٠ لاپەڕە تێپەڕ ناكات.

كورتەتوێژینەوە(Mini-research Paper) چەند تایبەتمەندیەكی لەخۆگرتووە به هۆیانەوە له ئامرازە هاوشێوەكانی جیابۆتەوە، ئامرازێكی زانستیه له ڕێگەیەوە چارەسەری گرفتێك له ڕێگەی دۆزینەوە سەرەداوی گرفتەكه دەكرێت، له هەمان كاتدا پێوەرێكه بۆ هەڵسەنگاندن له ڕێگەیەوە ئاستی زانستی و لێهاتووی فیرخوازان له توێژینەوەكاریدا هەڵدەسەنگێنرێت و له زۆربەی زانكۆو ناوەندەزانستی و فێركاریەكانیشدا پشتی پێ دەبەسترێت.

٤. ١–سوود وگرنگیەکانی کورتە توێژینەوە The Benefits of Mini- Research paper

ئامانج لە ئەنجامدانی کورتە توێژینەوە وەك ئەركێكی زانكۆیی لە لایەن فێرخوازان، فێركردن و ڕاهێنانیانە لەسەر بنەماكانی نووسین و یارمەتیدانیانە بۆ گەڕان و ئاشنا بوون بە سەرچاوەی تازەو ئەنجامدانی توێژینەوەی درێژ لە داهاتوودا. گرنگترین سوودەكانیشی بریتین لە:

٤. ١. ١–ئاشناكردنی فێرخوازان بە بنەكانی نووسینی توێژینەوەی زانستی و ڕاهێنان لەسەر جێ بەجێ كردنیان.

٤. ١. ٢–ڕاهێنان و مەشق پێكردنی فێرخوازان بۆ باشتركردنی شێوازی نووسین و گەڕان بە دوای سەرچاوەو چۆنیەتی هەڵبژاردن و بەكارهێنانیان.

٤. ١. ٣–ڕاهێنانی فێرخوازان لەسەر خوێندنەوەو بەكارهێنانی كتێب و كتێبخانەو سوود وەرگرتن لە سایتە ئەلكترۆنیەكان و كەناڵە زانستیەكانی تر. هەروەها ڕاهێنانانیان لەسەر خوێندنەوەو تێگەیشتن لە بابەت و هەڵهێنجانی بیرۆكە لە كۆمەڵێك دەقدا، دواتر نووسین و ئامادەكردنی كورتەیەك دەربارەی ئەو شتانەی كە دەیانخوێننەوە.

٤. ١. ٤–ڕاهێنانی فێرخوازان لەسەر پابەند بوون بە كۆمەڵێك بنەمای پەیوەست بە پاراستنی ئەمانەتی زانستی لە ڕێگەی تۆماركردنی زانیاریەكانەوە.

٤. ١. ٥–ڕاهێنانی فێرخوازان لەسەر بەرزكردنەوەی توانستی ڕاڤەكاری و شیكاری و بەراوردكاری زانیاریەكان و بەكارهێنانی بەڵگەو سەلماندن.

٤. ١. ٦–ڕاهێنانی فێرخوازان لەسەر چۆنیەتی پلاندانان و دابەشكردنی كات و سوود لێ وەرگرتنی.

٤. ١. ٧–ئاراستەكردن و ڕاهێنانی فێرخوازان لەسەر توێژینەوەو گەڕان بە دوای كێشەو گرفتەكان و دۆزینەوەو دەرخستنی هۆكارەكانی پشت ڕوودانیانیان و هەوڵدان بۆ چارەسەركردنیان.

٤. ٢–هەنگاوەكانی نووسینی كورتە توێژینەوە Steps to write mini - research paper

بۆ ئەنجامدان و نووسینی كورتە توێژینەوە چەند مەرجێك پێویستە، لە سەرتادا پێوستە توێژەر بزانێت ئەوەی ئەنجامی كورتە توێژینەوەیە نەك توێژینەوەی درێژ، بۆیە دەبێت ڕەچاوی ئەوە بكات ژمارەی لاپەڕەكانی لە ٨ بۆ ٢٠ لاپەڕە تێپەڕ نەكات و لە كاتی پێویستدا نەبێت هیچ جۆرە ڕەنگاریەكی تێدا بەكار نەهێنێت. وەك هەمیشە بە فۆنتی(New Times Roman) نوسرابێت لە كاتی نووسین بە زمانی ئینگلیزی و قەبارەی پیتەكانی(١٢) بێت، بە فۆنتی(Arial) نوسرابێت كاتیك توێژینەوەكە بە زمانی عەرەبی و قەبارەی پیتەكانی(١٢)بێت، بەلآم كاتێك توێژینەوەكە بە زمانی كوردی بوو پێویستە بە فۆنتی یونی كورد گۆران (Unikurd Goran) یان ئەلیكەی سەحیفە(Ali_K_Sahifa) نوسرابێت و قەبارەی پیتەكانیشی(١٤) بێت. لە كاتی نووسین بە هەر زمان و ڕێنوسێكیش پێوستە نێوان دێرەكان(١.٥) بێت. ناوەڕۆكی كورتە توێژینەوەكە هەرسێ بەشی پێشەكی و ناوەڕۆك و كۆتایی لەخۆ گرتبێت . دواتر توێژەر هەنگاوە كرداریەكان دەگرێتە بەر كە بریتین لە:

٤. ٢. ١– هەڵبژاردنی بابەت Topic Selection

توێژەر لە دەسپێكی كارەكەدا دەست نیشانی بوار و بابەتی لیكۆڵینەوەكەی دەكات، ئینجا خوێندنەوەی ورد بۆ سێ تار چوار توێژینەوەی پەیوەندار بە بابەتەكە دەكات، لە ناوەڕۆكی توێژینەوەكاندا چ شتێك سەرنجی ڕادەكێشێت دەیكات بە بابەتی لێكۆڵینەوەكەی و كاری لەسەر دەكات، ئەم توێژینەوانە سەرچاوەی بنەڕەتی كورتە توێژینەوەكەن و بۆ دەوڵەمەند كردنی بابەتەكە و پشت ڕاستكردنەوەی ڕاكانی دەتوانێت سەرچاوەی تر بەكار بهێنێت.

٤. ٢. ٢– دیاریكردنی ناونیشان Title Selection

دوای خوێندندنەوەی توێژینەوەكان و قوڵ بوونەوە لە بابەتەكە، توێژەر ناونیشانێك بۆ كورتە توێژینەوەكە دادەنێت، ناونیشانێك كورت و پوخت بێ و گرفتی توێژینەوەكە بخاتە ڕوو بە ئامانجی بە دەست هێنانی زۆرترین زانیاری لەسەر لایەنە گرنگەكانی بابەتەكە بە جۆرێك هەموو ئەو یەكانە لەخۆ بگرێت كە بابەتەكە بە یەكەوەوە دەبەستێتەوە.

٤. ٢. ٣- ناوەڕۆك Body

ناوەڕۆکی کورتە توێژینەوە(Mini-research Paper) پێك دێت لە پێشەکی و چوارچێوەی تیۆری و کۆتایی یان گفتوگۆ و ئەنجام. پێشەکی کورتە توێژینەوە هەمیشە بە یەك تا دوو لاپەڕە دەنوسرێت تیایدا توێژەر بابەتەکە دەخاتەڕوو و هەوڵ دەدات لە ڕوانگەی جیاجیاوە بە چەند پێناسەیەك بیناسێنێت، ئینجا گرنگی بابەتەکەو ئامانج لە ئەنجامدانی ڕوون دەکاتەوە. لە پێشەکیدا توێژەر بابەتە سەرکیەکانی کورتە توێژینەوەکەی ناخاتەڕوو، بەڵکو هەوڵ دەدات گرنگی توێژینەوەکەی دەربخات و ڕوونی بکاتەوە کە چ گرنگیەکی بۆ کۆمەڵگا هەیە، پاشان ڕاڤەی بابەتەکە دەکات و پرسیارە سەرکیەکانی گرفتەکی توێژینەوەکە دەخاتەڕوو.

چوارچێوەی تیۆری کورتە توێژینەوە(Mini-research Paper) دابەش دەبێت بەسەر چەند بەشی سەرەکی و هەر بەشێکیش لقی لاوەکی لێ دەبێتەوە، دەشێت پێك هاتبێت لە دوو بەش یان سێ بەش بە گوێرەی پێوستی لێکۆڵینەوە لە بابەتەکە. لە بەشی یەکەمدا توێژەر هەوڵ دەدات لێکدانەوە بۆ چەند بابەتێکی پەیوەندار بە هەر چوار توێژینەوەکە بکات کە بۆ لێکۆڵینەوە بەکاری هیناون، لەبەشی دووەمدا چەند لایەنێکی دیکەی پەیوەندار بە بابەتەکە تاوتوێ دەکات، لە بەشی سێیەمیشدا خاڵە هاوبەش و جیاوازەکان لێك دەداتەوە. لەگەل چوار سەرچاوە بنەڕەتیەکە توێژەر دەتوانێت بۆ دەوڵەمەندکردنی بابەتەکە و پشت ڕاستکردنەوەی بیرو بۆچوونەکانی سەرچاوەی تر بەکار بهێنێت، بەڵام بەکارهێنانی هەر سەرچاوەیەك یان ناوهێنان و سوود وەرگرتن لە بیرۆکەی هەر نوسەرێك لەناو دەقدا پێوستی بە ئاماژەکردنی تەواو بە سەرچاوەکە هەیە چ لە ناو ناوەڕۆك و چ لە لیستی سەرچاوەکاندا.

٤. ٢. ٤- گفتوگۆ و ئەنجام Discussion

گفتوگۆ و ئەنجام(Discussion) لە کۆتایی کورتە توێژینەوە(Mini-research Paper) هەمیشە بە یەك بۆ دوو لاپەڕە دەنوسرێت تیایدا توێژەر ئەنجامەکانی توێژینەوەکەی لێك دەداتەوە، سەرەتا بە پێشەکیەکی کورت دەربارەی گرفتی توێژینەوەکە دەست پی دەکات ئینجا کورتەی دەرەنجامەکان دەخاتەڕوو، دواتر هەوڵ دەدات بە چەند دێرێك ئاماژە بە هاوجووتی یان پێچەوانەیی پرسیارەکان و دەرەنجامی توێژینەوەکە بکات لە گەڵ ئاماژەکردن بەوەی لە توێژینەوەکەدا چ شتێکی تازەی کردووەو چی بەدەست هێناوە، لە کۆتایشدا بە چەند دێرێك دەرەنجامی توێژینەوەکەی پێشکەش دەکات و ڕاسپاردەو پێشنیارەکانی بۆ توێژینەوەی داهاتوو دەخاتەڕوو.

٤. ٢. ٥ – دانان و ڕێکخستنی سەرچاوەکان References

پێویستە هەموو ئەو سەرچاوانەی کە لە کورتە توێژینەوەکەدا بەکارهاتوون لە لیستی سەرچاوەکاندا بە پێی یەکێك لە ستایلەکانی ئاپا(APA)ی کۆمەڵەی دەروونزانانی ئەمەریکی و(MLA)کۆمەڵەی زمانی نوێ و ستایلی شیکاگۆ(Chicago style)و ستایلی هارڤارد (Harvard style) ڕێك بخرێن، سەرچاوەکانیش بە پێی پیتی ئەبجەدی دادەنرێن کاتێك توێژینەوە بە ڕێنوسی عەرەبی یان کوردی نوسرابێت، بەڵام لەکاتی نووسین بە زمانی ئینگلیزی یان ڕێنوسی لاتینی سەرچاوەکان بە پێی پیتی لاتینی ڕیزبەندی دەکرێن.

کورتە توێژینەوە(Mini-research Paper)چەندین جۆری هەیە و بۆ چەندین مەبەست و لە چەندین ڕشتەو بواری جۆراوجۆردا بەکاردەهێنرێت، ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی بە فۆرم و شێوەی جیاواز دەربکەوێت، بەلام ئامانج لە بەکارهێنانی لە بوارێکی زانستی دیاریکراودا بریتیە لە گەڕان و توێژینەوەیە لە کێشەو گرفتەکان لە لایەك و هەڵسەنگاندنی ئاستی زانستی و ئەکادیمی فێرخوازانە لە لایەکی تر. بە مانایەکی تر ئامانجی سەرەکی لە ئەنجامدانی لە هەر بوارێکدا دۆزینەوەی ئایدیاو بیرۆکەی تازەو نوێیە دەربارەی خاڵە سەرەکیەکانی بابەتی لێکۆڵینەوە، بۆ نموونە کۆمەڵێك توێژینەوەی پەیوەندار بە بابەتێك گفتوگۆی زۆر لایەنی جیاجیای بابەتەکەیان کردووە، بەڵام لە ئەنجامی خوێندنەوەو ڕامان لە خاڵە سەرەکیەکان و ڕۆچوون و قوڵبوونەوە لە ناوەرۆکی بابەتەکان فێرخواز چەندین لایەنی تری پەیوەندار بە بابەتەکەی بۆ ئاشکرا دەبێت کە لێیان نەکۆڵراوەتەوەو یان خوێندنەوەو گفتوگۆی پێوستیان لە بارەوە نەکراوە (Thomas,٢٠١٨).

٥-سانتێز Synthesis

سانتێز لە بنەڕەتدا وشەیەکی لاتینیە لە بەرامبەر وشەی(Synthesis)ی ئینگلیزی و وشەی (La synthèse)ی فەڕەنسی و وشەی (تولیف)ی عەرەبی بەکاردەبرێت کە مەبەست لێی کۆکردنەوەووەرگرتنی چەند بابەتێکی پەیوەندار بە بوارێکی دیاریکراوە لە چەند سەرچاوەیەکی تایبەت بە بوارەکە و ئاوێتەکردن و تێکهەڵکیش کردنیانە لە یەك بابەتدا، بەو واتایە سانتێز (Synthesis) بریتیە لە گفتوگۆیەکی ئەکادیمی بە ئامانجی دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان دوو سەرچاوە یان زیاتر، وەك پەیوەندی نێوان دوو وتار یان خەیاڵ یان سەرچاوەی نەنوسراوی وەك وانەکان و چاو پێکەوتنەکان و تێبینیەکان، یاخود دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان بابەتی ڕۆژنامەیەك لەگەڵ شتێکی بینراو.

سانتێز(Synthesis) پرۆسەی کۆکردنەوەو هەڵێنجانە لە نێوان دوو سەرچاوە یان زیاتر، ئاوێتەکردنی دوو یان سێ بابەت وبەراوردکردنیانە بە یەکتر، نوسەر لە دەستپێکی نووسیندا ڕووبەڕووی چەندین ئاستەنگ دەبێتەوە ئەگەر خاوەن ئاستێکی بەرزی شارەزایی و کارامەیی لە هونەری لێکدان و ئاوێتەکردن و توانستی شیکاری و جیاکاری و بەراوردکاری نەبێت.

ئامانج لە نووسینی سانتێز(Synthesis)دا دۆزینەوەی شتێکی تازەیە لە چەند شتێکی کۆن، بۆ ئەم مەبەستە دەبێت پرۆسەکە لە نێوان دوو شت یان دوو بابەتی لە یەك نزیك نەك دوو شتی لەیەك دوور ئەنجام بدرێت، گرنگە نوسەر لەدەسپێکدا بزانێت ئەو سەرچاوانەی بۆ نووسینی سانتێزەکە دەست نیشانی کردوون تا چەند لەیەك نزیکن و خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیان چین و ئاوێتەکردن و تێکەڵکردنیان بەیەکتر چ سوود و دەستکەوتێکی دەبێت. بۆ نموونە لە ئاوێتەکردن و بەراوردکردنی دەرنجامی سێ سەرچاوەی (A. B. C)دا پێویستە نوسەر سەرنجی هاوشێوەیی و نزیکی سەرچاوەکان لە یەکتر بدات و بزانێت ئایا دەشێت سەرچاوەی (A) بە هەردوو سەرچاوەی (B. C) بەراورد بکرێت و لە ئەنجامدا چ گرنگیەکی دەبێت؟ دوای خوێندنەوەی سەرچاوەکان و ئەنجامدانی پرۆسەکە نوسەر شتێك یان دەرنجامێکی تازەی دەست دەکەوێت کە بیرۆکەی خۆیەتی و بەرهەمی پرۆسە بەرواردکاریەکەیە دەشێت ناوی بنێت .(D)

٥. ١-مەرجەكانی نووسینی سانتێز Conditions of Writing Synthesis

سانتێز (Synthesis) وەك هەر بابەتێكی دیكەی نووسینی ئەكادیمی پێكهاتووە لە پێشەكی (Introduction) و ناوەڕۆك (Body) و دەرنجام(Conclusion) یان كۆتایی. لە پێشەكیدا نوسەر هەوڵ دەدات بابەتی سانتێزەكەی بناسێنێت و لە ناوەڕۆكدا هەوڵی خستەرووی بابەتەكە لە ڕێگەی ئاوێتەكردنی بابەتەكان و دەرخستنی خاڵە هاوبەش و جیاوازەكانیان دەدات. لە كۆتایشدا دەرەنجامی نووسین و دەخاتەڕوو ڕاسپاردەو پێشنیارەكانی دەخاتەڕوو، لە نسوین و ئامادەكردنیشیدا دوو مەرجی گرنگ پیویستەو بریتین لە:

٥. ١. ١-دیاری كردنی سەرچاوەو چۆنیەتی بەكارهێنیان Determine the references and how to use them

دیاریكردنی سەرچاوەو چۆنیەتی بەكارهێنان و ئاوێتەكردن و پەیوەستكردنیان بە یەكتر مەرجی یەكەمی نووسینی سانتێزە، چونكە جەوهەری سانتێز لە كۆكردنەوەی نێوان زانیاری و بیرۆكە پێك دێت، ڕەنگە نوسەر لەكاتی خوێندنەوەی سەرچاوەكاندا تێبینی هەندێ شت بكات كە دەشێت ئاوێتە بكرێن و تا ڕادەیەك پەیوەندی نێوان بابەتەكان بدۆزێتەوە، بەڵام تا چەند توانستی دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان بابەتەكانی زیاتر بێت لە بەكارهێنانی سەرچاوەو سوود لێ وەرگرتنیان سەركەوتووتر دەبێت.

٥. ١. ٢-دیاریكردنی مەبەست و ئامانجی نووسین Determine the purpose and goals of writing

مەرجی دووەمی نووسینی سانتێز دیاریكردنی مەبەست و ئامانجی نووسینە، بۆ ئەم مەبەستە پێویستە نوسەر بابەتەكان بە وردی بخوێنێتەوەو بە باشی لێیان تێ بگات، تێگەیشتنی تەواو لە بابەت و سەرچاوەكانی بابەت وای لێ دەكات بزانێت لە نووسینەكەیدا هەوڵی هێنانەدی چی دەدات و چۆن بتوانێت سەرچاوەكانی بابەت بە پێی داواكاری نووسینەكە بە دروستی بەكار بهێنێت. بۆ نموونە ئەگەری داواكاری بابەتی لێكۆڵینەوە بریتی بێت لە پەیوەندی نێوان هۆكار و دەرنجام پێویستە نوسەر لە خوێندنەوەی سەرچاوەكاندا جەخت بخاتە سەر هۆكار و دەرنجامی سەرچاوەكان و جیاوازی و لێكچوونیان.

٥. ٢–هەنگاوەکانی نووسینی سانتێز بە پێی فۆڕمی ئاپا APA

نووسینی سانتیز(Synthesis) لە بوارەکانی دەروونزانی و هەندێ لە زانستەکۆمەڵایەتی و مرۆییەکان پێویستی بە پەیرەوکردنی یاساو ڕێساکانی نووسین بە پێی ستایلی کۆمەڵەی دەروونزانانی ئەمەریکی(APA)هەیە، گرنگترین ئەو هەنگاوانەش کە پێویستە نوسەر لە نووسینی سانتیزدا بە پێی فۆڕمی ئاپا بیگرێتەبەر بریتین لە:

٥. ٢. ١– شێوازی نووسین Writing style

هەنگاوی یەکەم لە نووسینی سانتێزدا دیاریکردنی چوارچێوەو شێوازی نووسینە، بۆیە پێویستە نوسەر لە سەرەتادا چوارچێوەو شێوازی نووسینی سانتێزەکەی دیاری بکات لە کاتێکدا ئەگەر پێشتر لە لایەن مامۆستا یان کەسی سەرپەرشتیار چوارچێوەو شێوازی نووسینی بۆ دیاری نەکرابوو.

٥. ٢. ٢–پێشەکی Introduction

پێشەکی دەرزازەیەکە بۆ ناساندنی بابەت و خستەڕووی پێکهاتەی بابەت. بۆیە پێویستە نوسەر لە پێشەکیدا بابەت و بیرۆکەسەرەکیەکانی بابەتەکەی پێشکەش بە خوێنەر بکات، ئەمەش پێویستی بە بەکارهێنانی شێوازێکی سەرنج ڕاکێش هەیە بۆ ئەوەی لە دەستپێکی نووسینەکەیدا سەرنجی جەماوەری خوێنەر ڕابکێشێت.

٥. ٢. ٣–ناوەڕۆك Body

ناوەڕۆك گرنگترین بەشی سانتێزە، بۆئەم مەبەستە پێویستە نوسەر چوارچێوەیەکی تیۆری گونجاو بە پێی داواکاری و مەبەستی تایبەت لە نووسینی سانتێزدا بۆ بابەتەکە دابنێت.

٥. ٢. ٤–دەرەنجام Conclusion

دەرەنجام ئەو شتەیە کە هەوڵی بۆ دەدرێت لە سانتێزەکەدا، بۆیە لەو بەشەدا پێویستە نوسەر دەرەنجامەکانی بخاتەڕوو و لێکدانەوەو گفتوگۆی تێرو تەسەلیان لەسەر بکات.

٥. ٢. ٥- دووركەوتنەوە لەگزیكردن Avoid plagiarism

پێویستە نوسەر لە كاتی نووسیندا خۆی لە هەر جۆرە ناپاكیەكی ئەكادیمی بە دوور بگرێت، وورد بێت لە بەكارهێنانی سەرچاوەو ئامارەكردن پێیان چ لەناو ناوەڕۆك یان لە لیستی بیبلۆگرافیادا. باشترین سانتێز بە پێوەری ئاپا(APA) ئەو سانتیزەیە كە خاڵی بێت لە كۆپی و هەر جۆرە دیاردەیەكی نەشیاو كە بچێتە خانەی ناپاكی ئەكادیمیەوە.

٥. ٢. ٦- پلانی گشتی Outline

مەبەست لە پلانی گشتی (Outline) پلان یان پوختەی بابەتەكەیە كە پێوستە نوسەر لە شێوەی لیستێك پێشكەشی بكات بە جۆرێك ناونیشانی سەرەكی و لقە لاوەكیەكانی لە خۆگرتبێت كە پاڵپشتی ناونیشانە سەرەكیەكان دەكەن. واتە پێك هاتووە لە لیستی خاڵە سەرەكیەكانی بابەت كەتیایدا بابەتەكە بەزنجیرە بە شێوازێكی ڕێكخراو ولۆژیكانە پێشكەش كرابێت.

٥. ٥. ٧- سەرچاوەكان Sources

پێویستە نوسەر ورد بێت لە بەكارهێنانی سەرچاوەو و ئامارەكردن بەسەرچاوەكان چ لە ناو ناوەڕۆك یان لە لیستیسەرچاوەكاندا. هەروەها لە ڕێكخستنی سەرچاوەو دانانی پەراوێزدا پێویستە پەیرەوەی لە فۆرمی ئاپا(APA) بكات.

٥. ٢. ٨- كەسی سێیەم Third person

پێویستە نوسەر لەكاتی نووسیندا زمانی كەسی سێیەمی تاك (ئەو) بەكار بهێنێت(Write in third person) نەك كەسی یەكەم (من) و كەسی دووەم(تۆ).

٥. ٢. ٩-وردبینی و هەڵەچنی Proofread

پێویستە نوسەر پێداچوونەوە بە بابەتەكە بكات بە مەبەستی هەڵەچنی و ڕاستكردنەوەی هەڵەی زمانەوانی و ڕێنووسی(Selecting A Format For Writing A Synthesis www. vegasvalleydanceacademy. com).

سانتێز(Synthesis)بە یەكێك لە ئامرازە هەرە گرنگەكانی هەڵسەنگاندن دادەنرێت لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا بە جۆرێك زۆربەی زانكۆ پزیشكەوتووەكانی جیهان لە پرۆسەی هەڵسەنگاندنی ئاستی زانستی فێرخوازاندا پشتی پێ دەبەستن، ئەم پرۆسەیە ناودەبرێت بە ئاوێتەكردن و تێكهەڵكێش كردن لە جیاتی تاقیكردنەوە(Synthesis-instead of exam) كە تیایدا لە جیاتی تاقیكردنەوە داوای ئەنجامدان و ئامادەكردنی سانتێز(Synthesis) لە فێرخوازان دەكرێت، داوای تێكەڵ كردن و ئاوێتەكردنی كۆمەڵێك چالاكی و كرداری زانستی دەكەن كە لە ڕێگەیانەوە ئاستی زانستی و مەعریفی فێرخوازەكان هەڵدەسەنگێنریت، لە هەندێ زانكۆ پێشكەوتووەكان شتێك لە ئارادا نیە بە ناوی تاقیكردنەوە، بەڵكو لە پرۆسەی هەڵسەنگاندندا پشت بە سانتێز(Synthesis) و ڕاپۆرت (Report) و كورتە توێژینەوە(Mini research paper) و توێژینەوە(Researches) دەبەسترێت، ئەگەر هەشبێت شێوازی تاقیكردنەوەی پەرتووكی كراوەیە (Open book exams) كە شێوازێكی پەسەندكراوە و لە زۆربەی زانكۆ پێشكەوتووەكاندا بەكاردەهێنرێت.

٦–توێژینەوە Research

وشەی توێژینەوە(Research) لە بنەڕەتدا واتا گەڕان و پشکنین و بەدواداچوونی دیاردەیەك یان گرفتێك یان بابەتێك بە ئامانجی دەسکەوتنی زانیاری زیاتر دەربارەی گرفت و بابەتەکە، ئەم گەڕان و پشکنینەش بە پێی کۆمەڵێك یاساو ڕێسا بەڕێوە دەچێت لە پێناو گەیشتن بە بوونی ڕاستەقینە و سەلماندنی زانستیانەی دیاردەو گرفتەکان. یان کۆمەڵێك هەوڵی زانستیانەو ڕەخنەگرانەی ڕێکخراوە بە ئامانجی چارەسەرکردنی کێشەیەکی دیاریکراوی مرۆیی یان زانستی. گرنگترین ئامانجیشی بریتیە لە گەڕان بە دوای ڕاستی نوێ و خستنەڕووی ڕاستیەکان بە شێوەیەکی زانستی ڕێکخراو بە ئامانجی گەشەدان بە مەعریفەی مرۆیی و ڕووبەڕووبوونەوەی داواکاریە ژینگەییەکان کە دەوری مرۆڤیان داوە.

توێژینەوە(Research)یەکێکە لەو چەمکانەی پێناسەی جۆراوجۆری بۆکراوە بە جۆرێك هەر زانایەك یان پسپۆڕێکی بواری توێژینەوەی زانستی لە ڕوانگەی خۆی و ئاراستە زانستی و مەعریفیەکەی پێناسەی کردووە، لەگەڵ تێپەڕبوونی کات و ئەو گۆڕانکاریانەی کە بەسەر زانست و ڕشتە زانستیەکان و سروشتی توێژینەوەو توێژینەوەکاری داهاتووە ماناو پێناسەی چەمکی توێژینەوەش گۆڕاوە. لە سادەترین پێناسەدا بریتیە لە گەڕان بە دوای ڕاستی و بڵاوکردنەوەی لەناو خەڵکیدا بە شێوەیەك ڕاستیەکە هەندێ جار لەگەڵ مەیل و ئارەزووی توێژەر یەك دەگرێتەوەو هەندی جاریش پێچەوانەیە بە بێ ئەوەی بڕیارێکی پێشوەختەی لەسەر درابێت (صبیح واخرون،). یان پیناسەکراوە بەوەی بریتیە لە ڕاپۆرتێکی تێروتەسەل توێژەر دەربارەی کارێك یان پرۆژەیەك پێشکەشی دەکات و بە ئەنجامی دەگەیەنێت بەو مەرجەی هەموو قۆناغەکانی توێژینەوەکەی لەخۆگرتبێت، واتە ڕاپۆرتەکە لە قۆناغی دروست بوونی بیرۆکەوە تا گەیشتن بە کۆمەڵێك دەرەنجامی تۆمارکراو و ڕێکخراو بە بەڵگەو باکگراوندی زانستی پشتڕاست کرابێتەوە (شبلی، ١٩٩٠).

توێژینەوە(Research)هەوڵێکە بۆ دۆزینەوەو پشتڕاستکردنەوەی زانین لە ڕێگای لێکۆڵینەوەو پشکنینی وردو ڕەخنەگرانەی قووڵ. یان هەوڵێکە بۆ دۆزینەوەی بەشێك لە زانین و بڵاو کردنەوەی لەناو خەڵکیدا بە مەبەستی سوود لێ وەرگرتنی (العزاوی، ٢٠٠٨). یان هۆکارێکە بۆ گەڕان بە دوای زانین و زانیاری و دۆزینەوەی و پەیوەندی تازە و لێکۆڵینەوەو هەموارکردنەوەی

زانیاریەکان بە پەیرەوکردنی میتۆدێکی زانستی و هەڵبژاردنی کەرەستەو ئامرازی گونجاو و پێویست بۆ توێژینەوەکە (بدر، ١٩٨٢).

توێژینەوە(Research) بریتیە لە لێکۆڵینەوەیەکی وردی ڕێکخراو بە ئامانجی ڕوونکردنەوەی کێشەیەك و هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی، بە جۆریك ڕێگاو شێوازی لێکۆڵینەوەکە بە پێی جیاوازی و سروشتی کێشەو بارودۆخەوە دەگۆڕێت (فودة و عبداللة، ١٩٧٥). یان هەوڵ و کۆششێکە توێژەر بە مەبەستی گەڕان و لێکۆڵینەوە لە بابەتێك دەیگرێتەبەر، دەشێت شێوازی لێکۆلینەوەکە شیکاری یان ڕەخنەکاری یان بەراوردکاری بێت لە پیناو دۆزینەوەی ڕاستەیەك و گەیشتن پێی (فضل اللة، ١٩٩٣).

توێژینەوە(Research) بریتیە لە بەکارهێنانی کۆمەڵێك بیروبۆچوون و ئامرازی زانستی لە چوارچێوەی میتۆدێکدا بۆ گەیشتن بە زانینی لایەنێکی شاراوەی شتێکی نەزانراو. ڤان دالین (Van Dalen) پێناسەی توێژینەوەی کردووە بەوەی بریتیە لە هەوڵێکی وردی ڕەخنەگرانەی ڕێکخراو بۆ گەیشتن بە چارەسەرکردنی ئەو کێشەو گرفتە جۆربەجۆرانەی مرۆڤ دووچاریان دەبێتەوە. بەڕای پۆڵنسکی (Polansky) توێژینەوە لێکۆڵینەوەیەکی ڕێکخراوە بە ئامانجی دەرخستنی زانیاری و دڵنیابوون لە ڕاستی و دروستی زانیاریەکان لە ڕێگەی تاقیکردنەوەی زانستی. هەندێك لە توێژەران پێناسەیان کردووە بەوەی بریتیە لە کۆششێکی زانستیانە بە ئامانجی دۆزینەوەی ڕاستی نوێ و پشت ڕاستکردنەوەیان و شیکردنەوەو ڕاڤەکردنی پەیوەندی نێوان دیاردە جیاوازەکان. بەڵام لە ڕوانگەی هەندێکی تریان ئامرازێکە توێژەر لە ڕێگەیەوە دەتوانێت بە چارەسەری کێشەیەکی دیاریکراو بگات لە ڕێگەی لێکۆلینەوەیەکی وردو تەواو بۆسەرجەم بەڵگەو شتی بینراو کە پەیوەستن بە کێشەیەکەوە(الفضلی،١٩٩٢).

توێژینەوە(Research)چەمکێکە پەیوەندی بە سەرجەم بوارە زانستی ومرۆییەکانەوە هەیە، بەکارهێنانی بە شێوەیەکی بەرفراوان لە بواری ئەدەبی و زانستی و کۆمەلآیەتی جۆراوجۆردا لە لەلایەك، گۆڕانکاری و پەرەسەندنە زانستیەکان بە درێژایی ڕۆژگار لە لایەکی تر بۆتە هۆی دەرکەوتنی چەندین پێناسەی جیاواز بۆ چەمکەو میکانیزم و هەنگاوگەلی جیاواز لە بەکارهێنانیدا، بە سەرنجدان لە زۆربەی ئەو پێناسانەدا جیاوازییەکی کەم و لێکچوونێکی زۆر دەبینرێت بە شێوەیەك کۆی پێناسەکان دابەش دەبن بەسەر دوو بۆچوونی هاوشێوە:

- بەشێکیان پێیان وایە توێژینەوە لێکۆڵینەوەیەکی وردو ڕێکخراوە بە ئامانجی بە دەست هێنانی زانیاری تازەو بەڵگەدار دوای تاقیکردنەوە لەسەریان و گەیشتن بە بوونی ڕاستەقینەیان.
- بەشێکی تر پێیان وایە توێژینەوە بریتیە لە پشکنین و بەدواداچوونی وردو ڕێکخراوو لەسەرخۆ بە ئامانجی دۆزینەوەی ڕاستی دەربارەی شتەکان وپەیوەندی دیاردەکان بە یەکتریەوە.

توێژینەوەی زانستی(Scientific Research) وەك دەستەواژەیەکی زمانەوانی لە هەردوو وشەی توێژینەوە(Research)و زانست(Science) پێك هاتووە، یەکەمیان واتای گەڕان و پشکنین و گەیشتن بە ڕاستیەکان و دووەمیشیان واتای درککردن و زانینی ڕاستیەکان و گەیشتنە بە بوونی ڕاستەقینەی دیاردەکان دەستەواژەی، بەو مانایە توێژینەوەی زانستی هەوڵێکی زانستی ڕێکخراوە بۆ گەیشتن بە ڕاستیەکان و بوونی ڕاستەقینەی دیاردەو کێشەو گرفتەکان، گرنگترین بنەماکانیشی بریتین لە:

- ڕاستگۆیی و بەڵگەهێنانەوەی زاستی.
- ڕەسەنایەتی و داهێنان.
- خستنەڕووی گرفت و داڕشتنی گریمانەکان.
- پیداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشووترو خستەڕوویان.
- نهێنی پاریزی و پارێزگاری کردن لە قەبارەی نموونەی توێژینەوەو داتاکان.
- لیکدانەوەو شیکردنەوەی قوڵ
- خستنەڕووی دەرەنجام و ڕاسپاردەو پیشنیارەکان
- پشت بەستن بە تازەترین سەرچاوەی پەیوەندار بە بابەتی توێژینەوە.

٦. ١-تایبەتمەندیەکانی توێژینەوەی زانستی Characteristics of scientific research

توێژینەوەی زانستی(Scientific Research) پێنج تایبەتمەندی گرنگی لەخۆ گرتووەو کە بە هۆیانەوە لە نوسراوەکانی تر جیا دەبێتەوە، گرنگترین ئەو تایبەتمەندیانە بریتین لە:

٦. ١. ١-توانستی پێشبینی کردن Predictability

مەبەست لێ توانستی پێکهینان و پێشبینی کردنی ئەو ڕووداوانەیە کە لە داهاتوودا ڕوو دەدەن، یان ئەو شتانەیە کە لە داهاتوو ئەگەری بەدەست هێنانیان هەیە.

٦. ١. ٢-ڕێکخستن Organization

توێژینەوەی زانستی(Scientific Research) لە سەر ئاستێکی بەرزدا ڕێك دەخرێت، بۆیە توێژەر بە مەبەستی گەیشتن بە ئەنجام هەنگاو هەنگاوبە شێوەیەکی ورد و ڕێکخراو کارەکانی ئەنجام دەدات.

٦. ١. ٣-کۆنترۆڵکردن Controlling

لە هەر توێژینەوەیەکدا توێژەر هەوڵ دەدات کۆنترۆڵی ئەو فاکتەرانە بکات کە کاریگەریان هەیە بەسەر دیاردەکان جگە لەو فاکتەرانەی کە دەخرێنە ژێر تاقیکردنەوە.

٦. ١. ٤-توانای تاقیکردنەوە Testability

واتە بەکارهێنانی ئامرازی بۆ دڵنیابوون لە ڕاستی و ناڕاستی دەرەنجامەکان، بۆ نموونە هەژاری هۆکاری سەرەکی پەرەسەندنی تاوانکاریە. لێرەدا تێبینی کردنی دیاردەکەمانایەك نادات ئەگەر نەخرێتە ژێر تاقیکردنەوەو پێوانەکردنەوە.

٦. ١. ٥-توانای ڕەخنەگرتن Criticism Ability

توێژەر پێش ئەوەی دەرەنجامی توێژینەوەکەی دەربخات و بیخاتە پێش چاوی جەماوەر، بە پرۆسەی ڕەخنە لەخۆگرتندا تێپەڕی دەکات.

٦. ٢-جۆرەکانی توێژینەوەی زانستی The Types of Scientific Research

توێژینەوە لە ڕۆژگاری ئەمرۆدا یەکێکە لە ئامرازە سەرەکیەکانی پێشکەوتن لە هەموو بوارە جۆربەجۆرەکانی ژیاندا، لە تێکرای دەزگاو دامەزراوەزانستیەکانی جیهان بە تایبەت لە ولآتە پێشکەوتووەکاندا گرنگیەکی زۆری پێ دەدرێت و خەرجی و داهاتێکی زۆر بۆ ئەنجامدانیان تەرخان دەکرێت، بە شێوەیەکی گشتی دابەش دەبن بەسەر سێ جۆر لە توێژینەوە:

٦. ٢. ١-ئەو توێژینەوانەی بەدوای دەرخستنی ڕاستیەکاندا دەگەڕێن Research seeking to uncover the facts

شێوەیەکە لە شێوەکانی توێژینەوەو تیایدا توێژەر هەوڵی دۆزینەوەی ڕاستیەکی دیاریکراو دەدات لە توێژینەوەکەیدا بەبێ گەیشتن بە دەرەنجام و گشتاندنیان. بۆ نموونە توێژەر لە لێکۆڵینەوەیەدا دەربارەی مێژووی مەعریفە هەوڵ دەدات لە ڕێگەی بەڵگەنامەو سەرچاوەی مێژوویی و وگۆڤاری جۆراوجۆردا هەرچی ڕاستی و زانیاری پەیوەست بە مێژووی پەرەسەندنی بیری مەعریفی کۆبکاتەوەو بە شێوازێکی زانستی و لۆژیکی بەیەکەوە پەیوەستیان بکات و بیانخاتەڕوو بە بێ ئەوەی بە کۆمەڵێك دەرەنجامی گشتی بگات و بتوانێت گشتاندنیان بۆ بکات. یان ئەو توێژینەوانەی کە فێرخوازو توێژەرە تازەکان لە چوارچێوەی زنجیرەی خوێندندا وەك مەرجێك بۆ دەرچوون و پێویستیەك بۆ بەدەست هێنانی بڕوانامە ئەنجامی دەدەن تیایدا ئەرکیانە توێژینەوە بکەن بە بێ پابەندبوونیان بە گەیشتن بە دەرەنجام لە توێژینەوەکانیاندا، بەڵکو ئامانج ئاشناکردنیانە بە بنەماو هەنگاوەکانی ئەنجامدانی توێژینەوەو ڕاهێنانیانە لەسەر گەڕان و کۆکردنەوەی زانیاری و ڕیکخستنیان و سوود وەرگرتن لەسەرچاوەی جۆراوجۆردا. هەموو ئەو توێژینەوانە بە تویژینەوەی گەڕان بە دوای ڕاستی و زانیاریدا دادەنرێن (السماك واخرون، ١٩٨٦).

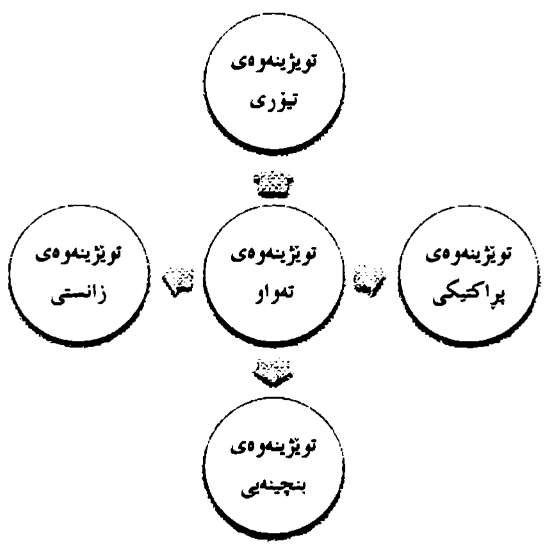
٦. ٢. ٢-توێژینەوەی ڕەخنەگرانە Research on monetary interpretation

ئەم توێژینەوانە لە بنەڕەتدا پشت بە لۆژیك و توانستی شیکاری وهەڵهێنجان دەبەستن بۆ گەیشتن بە کۆمەڵێك دەرەنجامی کۆتایی لە ڕێگەی گفتوگۆی درێژ و بەڵگەو ڕاستی گونجاوەوە. تەوەری سەرەکی ئەم توێژینەوانە بریتیە لەوەی کێشەکان زیاتر پەیوەستن بە بیرۆکە نەك ڕاستی بۆیە زیاتر لە بوارەکانی ئەدەب و مێژوو و زانستە مرۆییەکانی تر ئەنجام دەدرێن. بۆ

نموونە لێکۆڵینەوە لە ئاستی زانستی و کارگێڕی زانکۆکانی کوردستان لە لایەن گرووپێك لە توێژەران پێوستی بە دواداچوون و گەڕان بە دوای هەموو ئەو زانیاریانە هەیە کە پەیوەندیان بەو بابەتەوە هەیە، هەروەها بەکارهێنانی ئامرازی لێکۆڵینەوەی وەك فۆرم و چاوپێکەوتن و تێبینی کردن، دواتر کۆکردنەوەی داتاو بەتاڵکردنەوەیان و خستنەڕووی دەرەنجام و گفتوگۆکردنیان بە پشت بەستن بە بەڵگە و داتای ئاماری نەك ڕای تایبەتی توێژەرەکان (السماك واخرون، ١٩٨٦).

٦ .٢ .٣-توێژینەوەی تەواو Comprehensive research

توێژینەوەی تەواو، توێژینەوەیەکە تیایدا لێکۆڵینەوە لە کێشەیەکی دیاریکراو دەکرێت بە شێوازێکی زانستیانەو پشت بەستن بە بەڵگەو شیکردنەوەی ڕاستی و زانیاریەکان و پشت ڕاست کردنەوەی لۆژیکیانەی گریمانەکان بۆ گەیشتن بە چارەسەری کێشەکە. ئەم شێوە توێژینەوانەش بە گشتی پێك هاتوون لە توێژینەوەی تیۆری و توێژینەوەی پراکتیکی و توێژینەوەی بنچینەیی و توێژینەوەی زانستی(السماك واخرون، ١٩٨٦).

شێوە(٢ .٢)شێوەکانی توێژینەوەی تەواو ڕوون دەکاتەوە

- **تویژینەوەی تیۆری Theoretical research**

ئامانج لە ئەنجامدانی تویژینەوەی تیۆری(Theoretical research) گەیشتنە بە زانیاری لە پیناو زانیاریدا بە بوونی ئامانجیکی پراکتیکی، بەمەش تەنها سوودیکی تیۆری و مەعریفی پیشکەش بە بابەتی لیکۆلینەوەکە دەکەن.

- **تویژینەوە پراکتیکی Applied Research**

ئامانج لە ئەنجامدانی تویژینەوەی پراکتیکی(Applied Research)تەنها بۆ دەوڵەمەند کردنی مەعریفەو زانیاری نیە، بەڵکو هەوڵیکە بۆ چارەسەرکردنی ئەو کیشانەی کۆمەڵگا دووچاری بووە، بە پشت بەستن بە بەڵگەو راستی و زانیاری دروست بێ گەرانەوە بۆ ئەو تیۆرانەی کە پەیوەندیان بە بابەتەکەوە هەیەو. لەم شیوە تویژینەوانەدا لە زۆربەی کاتدا تویژەر پشت بە هەوڵ و کۆششی خودی دەبەستیت.

- **تویژینەوەی بنچینەیی Basic Research**

ئامانج لە ئەنجامدانی تویژینەوەی بنچینەیی(Basic Research) لیکۆڵینەوە لە کیشەیەکی دیاریکراو و جیبەجی کردنی تویژینەوەکەیە، هەوڵیکە بۆ چارەسەرکردنی کیشەیەکی دیاریکراو لە چوارچیوەیەکی دیاریکراودا.

- **تویژینەوەی زانستی Scientific Research**

تویژینەوەی زانستی(Scientific Research)شیوەیەکە لە شیوەکانی تویژینەوە تیایدا لیکۆڵینەوە لە بابەتیك یان کیشەیەکی زانستی دیاریکراو دەکریت لە چوارچیوەو سنووریکی تایبەت و دیاریکراودا.

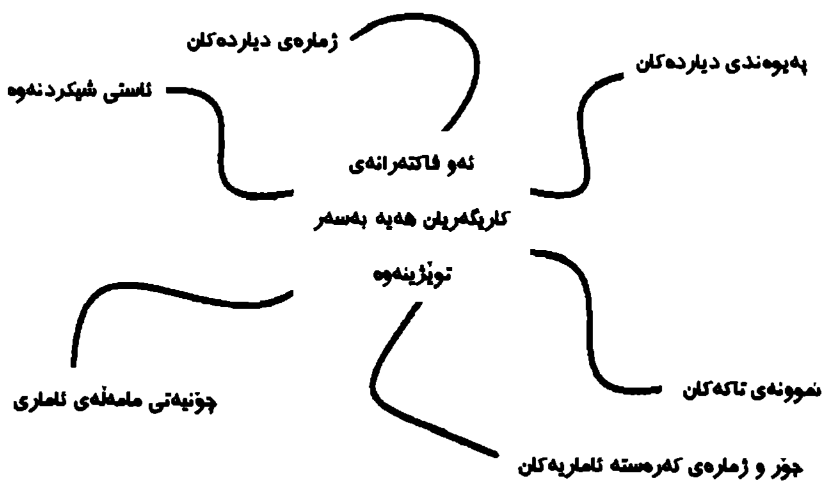
تویژینەوەی زانستی (Scientific Research) بە پیی بوار و مەیدانی لیکۆڵینەوە دابەش دەبیت بەسەر دوو جۆر تویژینەوە، جۆری یەکەمیان ئەو تویژینەوانەن کە لە بواری زانستە مرۆییەکاندا ئەنجام دەردین، وەك بوارەکانی میژوو و پەروەردەو ویژەو زمان و فەلسەفە و بوارە کۆمەڵایەتیەکان. بەڵام جۆری دووەمیان ئەو تویژینەوانەن کە لە بواری زانستە سروشتیەکاندا ئەنجام دەدریَن، وەك بوارەکانی ماتماتیك و ئەندازەو پزیشکی.

له ڕووی ئاستەوە توێژینەوەی ئەکادیمی بەسەر سێ جۆر لە توێژینەوەدا دابەش دەبێت ، جۆری یەکەمیان ئەو توێژینەوانەن کە فێرخوازانی خوێندنی بالاّ لە قۆناغی دیبلۆم و لیسانسدا ئەنجامی دەدەن، وەك ڕاپۆرت و کورتە نامەو کورتە توێژینەوەو توێژینەوەی دەرچوون(Search Graduation) کە مەبەست لە ئەنجامدانیان ڕاهێنان و فێرکردنی فێرخوازی زانکۆیە لەسەر چۆنیەتی ئەنجامدانی توێژینەوەی زانستی. جۆری دووەمیان ئەو توێژینەوانەن کە لە قۆناغەکانی خوێندنی دیبلۆم و ماستەر و دکتۆرا و پۆست دکتۆرا ، وەك توێژینەوەکانی دیبلۆمی بالاّ (Higher Diploma) و نامەی ماستەر(Master Thesis) و تێزی دکتۆرا (Thesis)و پۆست دکتۆرا(Post Dissertation PhD) کە بۆ بەدەستهێنانی بڕوانامە ئەنجام دەدرێن. جۆری سێیەمیشیان توێژینەوە پسپۆریەکان(Specialized research)ن کە لایەن مامۆستایانی زانکۆ و پسپۆرانی بواری توێژینەوەی زانستی ئەنجام دەدرێن، یان ئەو توێژینەوانەی لە کۆنگرەو ناوەندە زانستیەکاندا پێشکەش دەکرێن.

لەڕووی چۆنیتی و چەندێتیەوە توێژینەوەی (Scientific Research)دابەش دەبێت بەسەر سێ جۆر کە بریتین لە توێژینەوەی چۆنایەتی(Qualitative research) و توێژینەوەی چەندایەتی (Quantitative Research) و توێژینەوی هاوبەش یان ئەو توێژینەوان کە لە نێوان هەردووکیاندان. بە شێوەیەکی گشتی ئەو توێژینەوانەی لە بوارە زانستیەکاندا ئەنجام دەدرێن پشت بە بەڵگەو داتای ئاماری و ژمێرەیی دەبەستن توێژینەوەی چەندایەتین، بەلاّم ئەو توێژینەوانەی لە بوارەکانی کۆمەلایەتی و زمان و مێژوو ئەنجام دەدرێن توێژینەوەی چۆنایەتین، هەرچی ئەو توێژینەوانەن کە لە بوارەکانی دەروونزانی و کۆمەڵزانی ئەنجام دەدرێن هەردوو لایەنیان بەخۆوە گرتووە، بۆیە توێژینەوەی چۆنایەتی و لە هەمان کاتدا چەندایەتیشن، چونکە لە دوو بەشی تیۆری و کرداری پێك هاتوون و جیا لە بەشی تیۆری لە بەشی کرداریدا پشت بە ئامرازی پێوانەکاری و بەڵگەداری ئاماری دەبەستن.

دابەشکردنی توێژینەوەکان بەسەر چەندایەتی و چۆنایەتی و توێژینەوەی هاوبەش لە بواری توێژینەوەکاریدا ئەوە ناگەیەنێت کە ئاستێکیان لە ئاستەکەی تریان گرنگتر یان ئالۆزتر بێت، بەڵکو هەر ئاستێکیان دەکەوێتە ژێر کاریگەری چەندین فاکتەر، لەوانە:

- ژمارەی ئەو دیاردانەی لێکۆڵینەوەیان لەسەر دەکرێت.
- پەیوەندی نێوان دیاردەکان کە تا چ ڕادەیەکە.
- نموونەی ئەو تاکانەی دەکەونە ژێر لێکۆڵینەوە.
- شێوەو ژمارەی ئەو کەرەستەو ئامرازانەی داتایان پێ کۆدەکرێتەوە.
- چۆنیەتی مامەڵەی ئاماری لەگەڵ داتاکان.
- ئاستی شیکردنەوەی لۆژیکیانە(Zagros٢٠١٧).

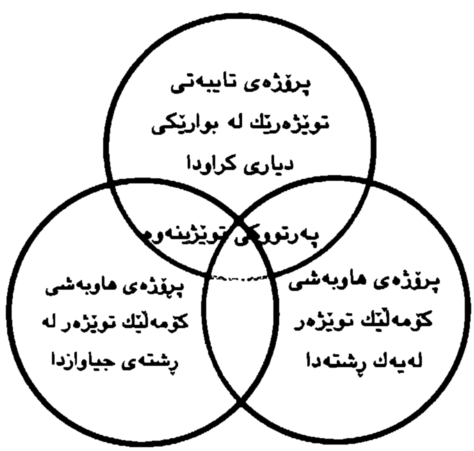

شێوە(٢. ٣) ئەو فاکتەرانەی کاریگەریان هەیە بەسەر توێژینەوە ڕوون دەکاتەوە.

٧-پەرتوکی توێژینەوە Book research

لەگەڵ پێشکەوتن و پەرەسەندنی توێژینەوەو زیادبوونی کەرەستەو ئامرازی تەکنیکاری جۆرواوجۆر و بەکارهێنانیان لە بوارە جیاجیاکانی توێژینەوەی زانستی، چەندین ڕێگاو شێواز و هۆکاری جیاجیاش بۆ توێژینەوەکاری و بلاَوکردنەوەی توێژینەوەکان دەرکەوتن کە پەرتووکی توێژینەوە(Book research) بە یەکێك لە دیارترین ئەو ڕێگایانە دادەنرێت.

پەرتووکی توێژینەوە(Book research)بریتیە لە پەرتووکێکی قەبارە گەورە یان مامناوەند لە ڕووی ژمارەی لاپەڕەوە تیایدا کۆمەڵێك توێژینەوەی پەیوەندار بە بوارێکی زانستی دیاریکراو بلاَوکراوەتەوە. بە شێوەیەکی گشتی سێ جۆری هەیە، جۆری یەکەمیان بریتیە لە پرۆژەی تایبەتی توێژەرێك کاتێك توێژینەوەیەك لە کتێبێکدا بلاَودەکاتەوە. جۆری دوومییان بریتیە لە پرۆژەی کۆمەڵێك توێژەر تیایدا کۆمەڵێك توێژینەوە لە دووتویی کتێبێکدا بلاَودەکرێتەوە. بۆ نموونە گرووپێك لە توێژەرانی بواری دەروونزانی مەعریفی هەوڵ دەدەن کۆمەڵێك توێژینەوەی تازەی خۆیان لە کتبێکدا بلاَو بکەنەوەو پێشکەش بە خوێنەری بکەن. جۆری سێیەمیشیان بریتیە لە پەرتوکێك کە توێژینەوەی هەمەجۆری لە خۆگرتووەو تیایدا کۆمەڵێك توێژینەوەی زانستی دەربارەی چەند بوارێکی زانستی جیاواز بلاَوکراوتەوە.

شێوە(٢. ٤)جۆرەکانی پەرتووکی توێژینەوە دەخاتەڕوو

پەرتووکی توێژینەوە(Book research) لە هەندێ کاتدا پرۆژەیەکی کەسیەو تایبەتە بە تاکەکەسێك، بەلاَم لە زۆربەی کاتدا پەیوەندی بە کاری هەروەوەزی و گرووپی کۆمەلَکاریەوە هەیە، کاتێك کۆمەلێك توێژەر لە بوارێکی تایبەتدا بە یەکەوە لە ناو یەك بازنەی کارکردندا کار لەسەر نووسین و ئامادەکردنی پەرتووکیك دەکەن کە کۆمەلێك توێژینەوەی زانستی لە خۆگرتووە بە ئامانجی:

- پشتگیری کردن و بەرەو پێش بردنی پرۆسەی توێژینەوەکاری لە بوارێکی تایبەتدا کە کاری تێدا دەکەن.
- بەرزکردنەوەی ئاستی توێژینەوە لە رووی چۆنایەتی و چەندایەتی.
- گەشەدان بە کاری هاوبەش بۆ دروستکردنی کارلێك و ژینگەیەکی لەبار بۆ پەیوەندی نێوان توێژەران.
- بەرزکردنەوەی ئاستی زانستی و توێژینەوەکاری توێژەرەکان و سوود وەرگرتن لە توانست و شارەزاییەکانی یەکتری.
- بەرزکردنەوەی ئاستی فیکری و مەعریفی و فێربوونی بەردەوام لە گرووپی کۆمەلَ کاری.
- بەرزکردنەوەی ئاستی پالَنەرێتی کارکردن لای ئەندامانی گرووپی توێژینەوە لە رێگەی کۆمەلَکاری و بلاَوکردنەوەی بە کۆمەلَدا.
- پەرەدان بە گیانی کۆمەلَکاری و پرۆسەی نووسینی هاوبەش (Collaborative Writing) لە نێوان توێژەران.
- هەولَدان بۆ هێنانەدی ئامانجی هاوبەش یان کۆمەلێك ئامانج کە دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی زانستی و کارامەیی و لێهاتوویی ئەندامانی گرووپ.
- زانین و فێربوونی بەردەوام لە گرووپدا.
- ئەنجامدانی کارو پرۆژەیەکی زانستی گەورە بە یەکخستنی کۆمەلێك توانست و کارمامەیی لە گرووپێکدا کە تاکەکەس بە تەنها ناتوانێت ئەنجامی بدات.
- ئەنجامدانی پرۆژە بە کەمترین کات وبڕی تێچوون.

٨-پێداچوونەوەی پەرتووك Book Review

پێداچوونەوەی پەرتووك(Book Review) شێوازێكە لە شێوازەكانی هەڵسەنگاندن و رەخنەی ئەدەبی و زانستی تیایدا لەسەر بنەمای ناوەڕۆك و شێوازدا لێكدانەوە بۆ وتارێك یان كتێبێك یان توێژینەوەیەكی زانستی دەكرێت، پرۆسەیەكی رەخنەگرانەو شیكاریانەی وردە بە مەبەستی هەڵسەنگاندنی ناوەڕۆكی پەرتووكێك و خستنەرووی گرنگیەكەی ئەنجام دەدرێت، لە زۆربەی كاتدا پەیوەندی بە توێژینەوەكانی لەمەوپێش دەربارەی بابەتەكەوە هەیە. هەمیشە ژمارەی وشەكانی لە ٥٠٠-١٠٠٠ وشە تێپەر ناكات، بەلاَم ئەم كورتبڕی و درێژبڕیە لە نووسیندا بە پێی درێژی و ئاڵۆزی پەرتووك و مەبەستی گشتی پێداچوونەوەكە دەگۆڕێت.

بە شێوەیەكی گشتی لە پێداچوونەوەی پەرتووكدا پەیڕەوی دوو شێواز دەكریت، ئەوانیش بریتین لە پێداچوونەوەی وەسفی(Descriptive review) كە شێوازێكە تیایدا بە شێوەیەكی بابەتیانە پێداچوونەوەبە پێكهاتەو ناوەڕۆكی پەرتووكێك دەكرێت، وەك وەسف كردنی زانیاریە بنەڕەتیەكان دەربارەی مەبەستی گشتی لە رێگەی خستنەرووی ئامانج و گریمانەو پێشبینی ودەرنجامەكان، بۆ ئەم مەبەستە نوسەر تیشك دەخاتە سەر رەگەزە سەرەكیەكانی پەرتووك و چەند برگەیەك وەردەگرێت وكاریان لەسەردەكات. هەروەها پێداچوونەوەی رەخنەیی (Critical review) كە شیوازیكی ترە تیایدا هەڵسەنگاندن بۆ ناوەڕۆكی پەرتووك بە پێی كۆمەڵێك پێوەری ئەدەبی و زانستی و مێژوویی باوەڕپێكراو دەكرێت بە پشت بەستن بە زانیاری بەڵگەداری ناو پەرتووكەكە. نوسەر لەم شێوازەدا هەڵسەنگاندنێكی شیكاریانەی رەخنەگرانە بۆ بابەتەكە دەكات لە رێگەی خستنەرووی مەبەست و ئامانجەكانی دانەر و مەودای سەركەوتن و سەرنەكەوتنی لە هێنانەدی ئامانجەكان(Organizing Your Social Sciences Research Paper: Writing a Book Review,libguides. usc. edu).

پێداچوونەوەی پەرتووك(Book Review) پرۆسەیەكی ئاڵۆز و گرانە ویرای ئەوەی پێوستی بە كات و خۆراگری و رەنج و كۆششێكی زۆر هەیە، لە هەمان كاتدا پیویستیشی بە ئاستێكی بالای توانستی زانستی و ئەكادیمی و شارەزایی و كارامەیی لە هونەری پێداچوونەوەو بابەتی پەرتووكی پیداچوونەوە هەیە.

٨. ١ –مەرجەکانی نووسینی پێداچوونەوەی پەرتووک Conditions for writing a book review

پێداچوونەوەی پەرتووک(Book Review) پرۆسەیەکە خۆی لە هەڵسەنگاندن و نرخاندنی ناوەڕۆکی پەرتووکێك دەنوێنێت، بۆیە تێگەیشتن لە بابەت مەرجی یەکەمی سەرکەوتن و ئەنجامدانی پێداچوونەوەی باشە، تێگەیشتن لە بابەتیش پێویستی بە خوێندنەوەی دەق بۆ چەندین جار و وەڵامدانەوەی کۆمەڵێك پرسیاری گرنگ دەربارەی هەر یەکێك لەم لایەنانەی خوارەوە هەیە:

٨. ١. ١–ئامانجی پەرتووك The goal of book

ئایا پرسیاری سەرەکی و بیانووی دانەر بۆ نووسینی پەرتووك چیە؟ئایا ئەو خاڵە سەرەکیانەی جەختی لەسەر کردوون چین؟ ئەگەر جەختی لەسەر خاڵێکی سەرەکی کردووە چۆن کردوویەتی و لە پەرتووکەکەدا چی بەدەست هێناوە؟.

٨. ١. ٢–بابەتی پەرتووك The Subject of Book

بابەتی پەرتووکەکە بە دروستی چیە؟ئایا دانەری پەرتووك بابەتەکەی بە تەواوی خستۆتەڕوو؟ ئایا هەموو لایەنەکانی بابەتەکەی بە شێوەیەکی هاوسەنك خستۆتەڕوو و هیچ جۆرە نا هاوسەنگیەکی تیادا بەدی دەکەیت؟ئایا لە دۆزینەوەی گرفتی لێکۆڵینەوەدا پشتی بە ج˙میتۆد یان شێوازێك بەستووە؟ بۆ نموونە شێوازی بابەتی یان شیکاری یان وەسفی یان هەر شێوازێکی تر.

٨. ١. ٣–پشتڕاستکردنەوەی بیرۆکەکان Evidence and proof of idea

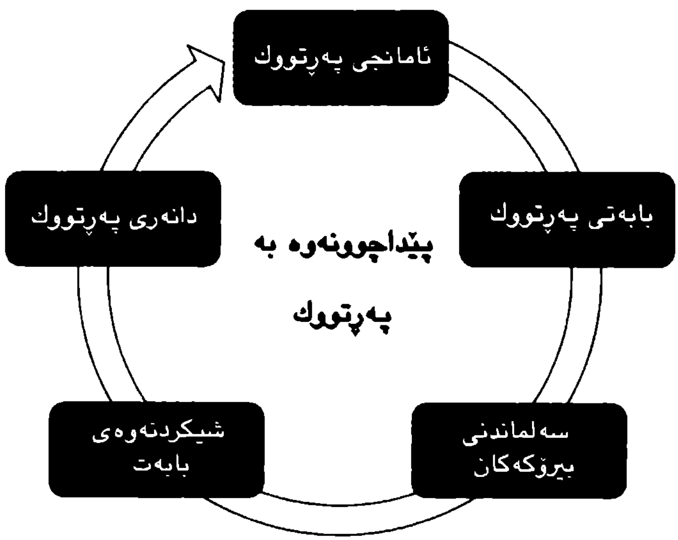
ئایا دانەری پەرتووك چۆن بیروڕاکانی پشت ڕاست کردۆتەوە ؟چین ئەو بەڵگانەی بۆ ئەم مەبەستە بەکاری هێناون ؟ ئایا بەڵگەی باوەڕدارن؟ئەگەر بەڵگەی باوەڕدارن چۆن و ئەگەر باوەڕدار نین بۆچی؟ئایا هیچ جۆرە زانیاری یان دەرنجامی پەرتووکەکە هاودژە لەگەڵ زانیاری و دەرنجامی پەرتووکی تر کە لە دەوری یەك بابەتدا دەخولێنەوە؟.

٨. ١. ٤-شیکردنەوەی بابەت Topic analysis

ئایا دانەری پەرتووك لە شیکردنەوەی بابەت و بەکارهێنانی بەڵگەکاندا پشتی بە شێوازێکی لۆژیکی بەستووە؟ئەو بەش و لقە لاوەکیانەی گشتیان پێك هێناوە چین؟ ئایا بەڵگەکانی لۆژیکی و باوەڕپێکەرن؟ئەگەر بەڵگەی لۆژیکی و باوەڕپێکەرن چۆن و ئەگەر نا بۆچی؟ یان ئایا پەرتووکەکە بە گشتی تا چەند گرفتی لێکۆڵینەوەکەی ڕوون کردۆتەوە؟ چۆن و ئەگەرنا بۆچی؟.

٨. ١. ٥-دانەری پەرتووك The Author of Book

ئایا دانەری پەرتووك کێیە و کار و پسپۆرێتیەکەی چیە؟پێشینەی کاری چیە و سەر بە چ دەزگا یان دامەزراوەیەکی ئەکادیمی و زانستیە؟(Organizing Your Social Sciences Research Paper: Writing a Book Review,libguides. usc. edu).

شێوە(٢. ٥)پرۆسەی پێداچوونەوە بە پەرتووك ڕوون دەکاتەوە

٨. ٢ –هەنگاوەکانی پێداچوونەوەی پەڕتووك The Steps of Book Review

پێداچونەوەی پەڕتووك(Book Review)تەنها پێشکەشکردنی ڕاپۆرتێك دەربارەی ناوەڕۆکی پەڕتووکە نیە، یان خستنەڕووی سەرنج و بیروبۆچوونی تایبەت و تۆمارکردنی تێبینی نەرێنی نیە، بەڵکو پێداچوونەوەیەکی دادپەروەرانەیە و پێوستی بە ئاستێکی باڵای توانستی شیکاری و ڕاڤەکاری هەیە لە هەڵسەنگاندندا. بۆیە پێویستە نوسەر لە پرۆسەی پێداچوونەوەدا پەیرەوی چەند هەنگاوێکی گرنگ بکات:

٨. ٢. ١–ناساندنی دانەر، ناوی دانەر و پلەی زانستی و پسپۆڕێتی و کار لە خۆدەگرێت، دواتر ئاماژەکردن بەپێشینەو باگراوندی زانستی و پیشەیی و ئایینی و ڕۆشنبیری دانەر و مەبەستی دانەر لە نووسینی پەڕتووك. هەمیشە مەبەستی نووسین لە پێشەکیدا خراوەتەڕوو.

٨. ٢. ٢–جەخت کردن لەسەر تەوەری سەرەکی بابەت و خاڵە سەرەکیەکان و ئاماژەدانێکی کورت بە گرنگترین ئەو بەڵگانەی دانەر بۆ پشت ڕاستکردنەوەی ڕاکانی بەکاری هێناون.

٨. ٢. ٣–هەڵسەنگاندنی ئەو بەڵگانەی کە دانەر بەکاری هێناون، چ بەڵگە هاوجووتەکان کە بە مەبەستی سەلماندنی ڕاکانی بەکاری هێناون، چ ئەو بەڵگانەی هاودژن لەگەڵ ڕاکانی. هەروەها چۆنیەتی مامەڵەکردنی دانەر لەگەڵ بەڵگە هاودژەکان بەوەی ئایا پشت گوێ ی خستوون یان بە تەواوی ئاماژەی پی کردوون و بە شێوەیەکی بابەتیانە بەرپەرچیانی داوەتەوە.

٨. ٢. ٤–گفتوگۆی بابەتەکە بە کورتی و بەراوردکردنی لەگەڵ دەقێکی تر کە لە ڕووی بیرۆکەوە لەسەر هەمان بابەت نوسراوە، دواتر هەڵسەنگاندنی کۆتاو کۆتایی هێنان بە نووسین.

٨. ٢. ٥–سەرنجدان لە کورتبڕی و درێژبڕی پێداچوونەوەکە، پێداچوونەوەی باشیش لە دوو بۆ سێ لاپەرە بە قەبارەی (A٤) تێپەڕ ناکات، بۆیە پێویست ناکات بە هەر ڕێگایەك یان هەر بیانوویەك بێت ژمارەی لاپەڕەکانی لە سێ لاپەڕە زیاتر بێت و لە لاپەڕەو نیوێکیش کەمتر بێت (كيف تكتب مراجعة لكتاب، www. sahistorian. com).

٩-پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو Literature Review

پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو (Literature Review) بریتیە لە پێداچوونەوە بە کۆمەڵێك توێژینەوەی لەمەوپێش (Previous studies) کە پەیوەندیان بە گرفتی توێژینەوە هەیەو توێژەر وەك پێویستیەك لە پێویستەیەکان و وەك بەشێکی گرنگ لە توێژینەوەکەی ئەنجامی دەدات. یان بریتیە لە گفتوگۆی ڕەخنگرانەی کۆمەڵێك توێژینەوەی لەمەوپێش کە لە دەوری یەك بابەتدا دەخولێنەوەو توێژەر وەك بنەمایەك بۆ چوارچێوەیەکی تیۆری توێژینەوەکەی بە مەبەستی لێکۆڵینەوەی زیاتر ودەستەکەوتنی زانیاری زیاتر دەربارەی گرفتەکە بەکاری دەهێنێت.

پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو (Literature Review) پوختەیەکی وەرگیراوە لە توێژینەوەکانی لەمەوپێش دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو(The Literature Review is a summary of previous research on a topic). وەك توێژینەوەوەی زانستی و وتار و پەڕتووك و سەرچاوەی تری جۆراوجۆر کە پەیوەندیان بە بابەتی توێژینەوە هەیە لە بوارێکی دیاریکراودا وتوێژەر وەك پێشینەیەکی زانستی و مێژوویی پشتیان پێ دەبەستێت (Literature Review: What is a Literature,www. research. morehead state. edu).

ئامانج لە ئەنجامدانی پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو(Literature Review) لە هەر بوارێکدا شیکردنەوەی ڕەخنەگرانەی کۆمەڵێك زانیاری تایبەت بە بابەتێکە لە ڕێگەی کۆکردنەوەو بەراوردکردنی زانیاریەکاندا، بۆ نموونە دیاریکردنی ئەو شتانەی کە نادیارن و پەیوەندیان بە بابەتی توێژینەوە هەیە، هەروەها فەراهەم کردنی باکگراوندی مێژوویی توێژینەوە لە ڕێگەی خستنەڕووی تیۆرەکان و شیکردنەوەی تازە بۆ دەرەنجامی کۆمەڵێك توێژینەوەی کۆن و تێگەیشتنی زیاتر لە بابەت و گرنگی بابەتەکە لە ڕێگەی پێداچوونەوە بە کۆمەڵێك توێژینەوەو دیاریکردنی بۆشاییەکانی توێژینەوە (Gaps in literature) بە مەبەستی پڕکردنەوەیان.

٩. ١-شێوازەکانی پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو The Methods of Literature Review

پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو (Literature Review)بە یەکێك لە کۆڵەکە گرنگەکانی توێژینەوەی زانستی دادەنرێت، چونکە بەشێکی گرنگی توێژینەوە پێك دەهێنێت کە ناوەڕۆك یان چوارچێوەی تیۆریەکەیەتی وەرجە توێژەر یان فێرخواز لە قۆناغەکانی لیسانس و ماستەر و دکتۆرا وەك پێویستیەك بۆ بەشێکی گرنگی توێژینەوەکەیان ئەنجامی بدەن، هەنگاوێکی داواکراوە لە کاتی پێشنیارکردنی پڕۆژەی لێکۆڵینەوەی ماستەر و دکتۆرا و بە بێ جێبەجێ کردنی ئەم هەنگاوە هیچ پڕۆژەیەکی پێشنیارکراو سەرکەوتوو نابێت، چونکە گرنگترین بەشی توێژینەوەیە کە وا لە توێژەر دەکات لە بابەت و بواری توێژینەوەکە بگات، هۆکارێکە بۆ ئاشنابوون بە بیروڕای جیاواز دەربارەی بابەتی توێژینەوەو یارمەتیدەرە بۆ گەیشتن بە کۆمەڵێك دەرەنجام و تیۆر و بیرۆکەو کۆمەڵێك زانیاری نوێ وتازە دەربارەی بابەتی توێژینەوەو پێشکەشکردنیان بە خوێنەر. هەروەها یارمەتیدەرە بۆ بڕیاردان لەسەر بەشەکانی تری توێژینەوە. بۆ نموونە ئەگەر توێژەر نەیتوانی بە مەبەستی کۆکردنەوەی زانیاری ئامرازەکانی فۆرم وچاوپێکەوتن بەکار بهێنێت، پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو یارمەتی دەدات بزانیت چ ڕێگایەکی تر گونجاوە بەکاری بهێنێت (حريري، ٢٠١١).

پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو(Literature Review) فۆرم و شێوازی جۆراوجۆری هەیەو شێوەی بەکارهێنانی لە هەر بوارێکدا جیاوازە لەگەڵ بوارێکی تر، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی پەیرەوەی لە سێ شێوە و جۆرلە پێداچوونەوە بە توێژینەوەکان دەکرێت :

٩. ١. ١-پێداچوونەوەی وەسفی Narrative literature review

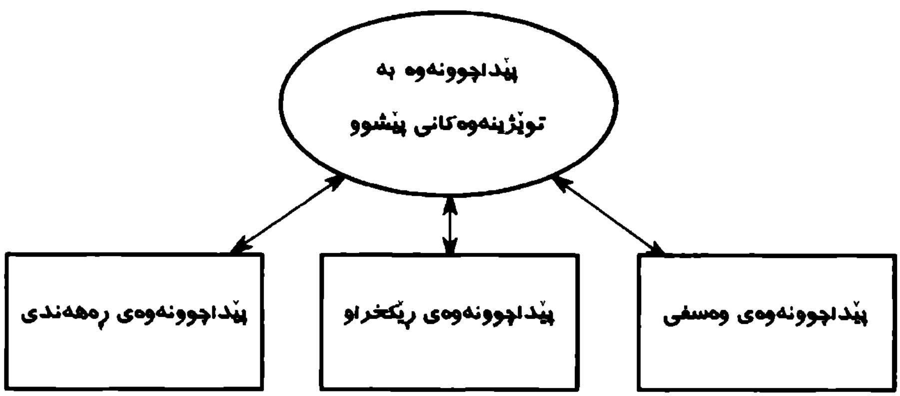
پێداچوونەوەی وەسفی شێوازێکە تیایدا پێداچوونەوە بە گرنگترین توێژینەوەو بەرهەمی چاپکراوی پەیوەندار بە بابەتی توێژینەوەکەیەك دەکرێت لەگەڵ ڕوونکردنەوەی ڕۆڵی هەر یەکێکیان لە تێگەیشتنی بابەتدا.

٩. ١. ٢–پێداچوونەوەی ڕێکخراو Systematic literature review

پێداچوونەوەی ڕێکخراو(Systematic literature review) یەکێکە لەو شێوازە باوەکانەی لە ڕێگەیەوە زۆرترین بەڵگەی ڕاست و بەهێز بەکاردەهێنرێت، بە چەند ڕێگایەکی دیاریکراو ئەنجام دەدرێت تیایدا لە ژێر چەند پێوەریکدا بە ڕۆشنی پێداچوونەوە بە کۆمەڵێك توێژینەوەی پەیوەندار بە بوارێکی زانستی دیاریکراو دەکرێت لەگەڵ ڕوونکردنەوەی ئەو ڕێگاکەی کە پێداچوونەوەکەی پێ ئەنجام دەدرێت (McCambridge, McAlaney &Rowe,٢٠١١).

٩. ١. ٣–پێداچوونەوەی ڕەهەندی و کۆکەرەوەیی Meta-analysis

پێداچوونەوەی ڕەهەندی و کۆکەرەوەیی(Meta-analysis)شێوازێکە لە پێداچوونەوە تیایدا چەندین ئامرازی ئاماری جۆراوجۆر بەکاردەهێنرێت بە مەبەستی لێکدانی دەرەنجامەکانی کۆمەڵێك توێژینەوەی پەیوەندار بە بوارێکی دیاریکراو بە ئامانجی دۆزینەوەی شێوەیەکی دیاریکراو لە دەرەنجام و زانینی هۆکاری جیاوازی دەرەنجامەکان و پەیوەندی دەرەنجامەکان بە یەکتر لە ڕێگەی شیتەڵکاری ئاماریەوە (Wilk, Jensen &Havighurst,١٩٩٧).

شێوە(٢. ٦)شێوازەکانی پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو ڕوون دەکاتەوە

٩. ٢-پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو بە پێی فۆرمی ئاپا APA

پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو(Literature Review)لە ڕوانگەی گالڤان (Galvan) تەنها بیبلۆگرافیایەك نیە تیایدا پێداچوونەوە بە بابەتی وتارێك کرابێ و هەوڵی کورتکردنەوەی وتارەکە درابێت، بەڵکو هەڵسەنگاندنێکی شیکاریانەی ڕەخنەگرانەیە بە ئامانجی دەرخستنی پەیوەندی نێوان کۆمەڵێك کارو پرۆژەی جۆراوجۆرو پەیوەستکردنیان بە پرۆژەی توێژینەوەیەکی نوێ ئەنجام دراوە. بە ڕای گالڤان (Galvan) پێویستە توێژەر لە پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو (Literature Review) پەیڕەوی لە پرۆسەیەکی هەنگاو بە هەنگاو بکات، وەك:

٩. ٢. ١-پابەند بوون بە ڕێنماییەکانی ئاپا Apply APA guidelines

لە یەکەم هەنگاودا توێژەر پێویستی بە گەڕانەوە بۆ یاساو ڕێساکانی ئاپا(APA)هەیە بە مەبەستی زانین و ئاشنا بوون بە بنەما سەرەکیە هاوبەشەکان و چۆنیەتی نووسین بە پێی شێوازی ئاپا، بۆ ئەوەی بتوانێت پلانی نووسین و چوارچێوەی نووسینەکەی بە پێی ئەم ستایلە دابنێت، وەك چۆنیەتی دانانی چوارچێوەی گشتی کە بەسەر پێشەکی و ناوەڕۆك و کۆتایی دابەش دەبێت، هەروەها جۆری خەت و ناونیشان وچۆنیەتی بەکارهێنانی سەرچاوەو سوود لێ وەرگرتنیان (Galvan,٢٠٠٦). بەڵام پێوستی پابەندبوون بە بنەماکانی ئاپا(APA) کۆمەڵەی دەروونزانانی ئەمەریکی تەنها بۆ نوسەر و توێژەرەکانی بواری دەروونزانی و کۆمەڵزانی و هەندێ بواری مرۆیی گرنگە، لە کاتێکدا نوسەر توێژەرانی بوارەکانی دیکەی وەك زمان و مێژوو و هونەر و زۆربەی زانستە سروشتەیەکان پێویستە پابەند بە یاساو ڕێساکانی ستایلی تری وەك (MLA) کۆمەڵەی زمانی نوێ و شیکاگۆ(Chicago) و هارڤارد(Harvard)بن.

٩. ٢. ٢-دیاریکردنی بابەت Topic Selection

پێویستە توێژەر لە هەنگاوی دووەمدا بابەتی نووسینەکەی دیاری بکات و بزانێت پێداچوونەوە بە چ بابەتێك دەکات و بۆ چ مەبەستێك دەیکات. ڕەنگە بابەتی هەڵبژێردراو بابەتێکی تەسك بێت و پێوستی بە لێکۆڵینەوەی وردو گەڕانەوە بۆ ژمارەیەك سەرچاوە و دەیان پەرتووکی جۆراوجۆر هەبێت ، بۆیە بۆیە توێژەر پێویستی بە نزیك بوونەوە لە بابەت و ناسین و تێگەیشتنی تەواو لە بابەت و کەرەستەو پێداویستەکانی لێکۆلینەوە لە بابەت هەیە.

٩. ٢. ٣-دیاریکردنی سەرچاوەکان References Selection

لەم هەنگاوەدا پێویستە توێژەر سەرچاوەکانی بابەتەکە دیاری بکات و هەوڵی کۆکردنەوەو بەدەست هێنانیان بدات، بۆ ئم مەبەستە دەتوانێت کەڵك لە سەرچاوە جیاجیاکانی وەك کتێبخانە گشتیەکان و زانکۆکان و ناوەندە زانستیەکان و ماڵپەرە ئەلکترۆنیەکان و هەر سەرچاوەیەکی تر کە پەیوەندی بە بابەتەکەوە هەبێت وەربگرێت، بەڵام پێوستە بە وردبینیەوە سەرچاوەکان دیاری بکات و دوور بکەوێتەوە لە هەڵبژاردنی ئەو سەرچاوانەی پەیوەندیەکی تەواویان بە بابەتەکەوە نیە.

٩. ٢. ٤-شیتەڵکردن و ڕێکخستنی بابەت Analysis and organization of the topic

دوای دیاریکردنی سەرچاوەو کەرەستەی پێوست، لە هەنگاوی چوارەمدا شیتەڵکردن و ڕێکخستنی سەرچاوەکان پێوستە. گرنگە توێژەر لە سەرەتادا چاوخشاندنێکی گشتی بە وتارەکاندا بکات بۆ گەیشتن بە بیرۆکەیەك دەربارەی مەبەستی گشتی وناوەڕۆکی بابەت، بۆ ئەم مەبەستە دەشیت جەخت لەسەر پێشەکی و برگە سەرەتاییەکانی بابەتەکان بکات و تێبینیەکانی تۆمار بکات، ئینجا بابەتەکان بۆ چەند بەشێك پۆلین بکات، دواتر لەگەڵ خوێندنەوەی بابەتەکان بە سوود وەرگرتن لە پرۆگرامی جۆراوجۆر تێبینیەکانی تۆمار بکات. لەم هەنگاوەدا پێویستە توێژەر جەخت لەسەر چەند شتێکی گرنك بکات، وەك دیاریکردنی چەمکە سەرەکیەکان و سەرنجدان لە جیاوازی پێناسە کردنیان و ئامارە سەرەکیەکان وشێوازەکانی وەرگرتن ونیشانەو چۆنیەتی ئاماژە پیّ کردنیان و ئاراستەو شێوە گشتیەکان و پەیوەندی نێوان بابەتەکان و دیاریکردنی بۆشایی و کەلەبەرەکان و هۆکارەکانی دروست بوون و چۆنیەتی چارەسەرکردنیان. هەروەها گرنگە توێژەر سەرنج بخاتە سەر کۆی بابەتەکان بە گشتی بۆ ئەوەی دڵنیا بێت لەوەی هەموو ئەو سەرچاوەو بابەتانەی هەڵی بژاردوون پەیوەندی تەواویان بە بابەتەکەوە هەیە (Galvan,٢٠٠٦).

٩. ٢. ٥-کورت کردنەوەی بابەت لە شێوەی خشتە یان نەخشە Summarize the topic in the form of a table or map

بە ڕای گالڤان(Galvan) دروستکردنی خشتە ڕێگایەکی گونجاو و باشە بۆ خستنەڕووی دەرەنجامەکان و ڕێکخستن و کورتکردنەوەیان، بۆیە پێشنیار دەکات توێژەر لە خستنەڕوو

ورێکخستنی دەرەنجامەکان پشت بە خشتە یان کۆمەڵێك خشتە و نەخشەی بەیانی ببەستێت. بۆ نموونە پێناسەی زاراوەو چەمکە سەرەکیەکان لە خشتەیەکدا و ڕێگاکانی توێژینەوە لە خشتەیەکی ترداو کورتەی دەرەنجامی توێژینەوەکان لە خشتەیەکی تردا بخاتەڕوو. بۆ ئەم مەبەستە دەتوانیت سوود لە هەندێ پرۆگرامی کۆمپیوتری وەك مایکرۆسۆفت وۆرد و ئەکسلْ وەربگرێت. بەکارهێنانی پرۆگرامی ئەکسل ئامرازێکی باشە بۆ توێژەر بۆ ئەوەی بتوانێت دەرەنجامەکان بە پێی کۆمەڵێك هۆکاری جۆراوجۆر بخاتەڕوو. بۆ نموونە بە گوێرەی مێژوو و دانەر یان بە گوێرەی میتۆد و مێژوو.

٩. ٢. ٦–ئاوێتەکردن پێش نووسینی ڕاو سەرنجی تایبەت Mixing topics

لەم هەنگاوەدا پێویستە توێژەر بابەتەکان ئاوێتەو تێکەڵی یەکتر بکات پێش ئەوەی هیچ جۆرە ڕاو سەرنجێکی تایبەتی خۆیانی بنوسێت. بۆ ئەم مەبەستە دەشێت پێداچوونەوە بەچەند شتێکی گرنك بکات، وەك مەبەستی تایبەت لە پێداچوونەوەکەو چۆنیەتی تۆمارکردن و کۆکردنەوەی تێبینیەکان و ڕاڤەکردن و ڕوونکردنەوەی بەڵگەکان و دووبارە ڕێکخستنەوەی تێبینیەکان لە چوارچێوەیەکی بەڵگەداری و تێبینی کردنی جیاوازی نێوان ناونیشانەکان و توێژینەوەکان ودیاریکردنی کەلێن و بۆشاییەکانی توێژینەوە کە پێویستیان بە پڕکردنەوە هەیە. هەروەها توێژەر لەم هەنگاوەدا پێویستی بە دانانی چەند پلانێك هەیە، وەك:

- پلان بۆ لێکدانەوەو ڕاڤەکردنی سەرجەم ئەم توێژینەوانەی پەیوەنیدیان بە بابەتی لێکۆڵینەوەکە هەیە.
- پلان بۆ گفتوگۆکردن دەربارەی چۆنیەتی پەیوەستکردنی توێژینەوەی تایبەت بە تیۆرە پێشکەوتووەکان.
- پلان بۆ کورتکردنەوەی بابەت بە شێوەی بازنەیی تا کۆتایی بابەتەکە.
- پلان بۆ خستنەڕووی دەرەنجامەکان.
- پلان بۆ خستنەڕووی چەند ڕاسپاردەو پێشنیارێك بۆ توێژینەوەی داهاتوو لە کۆتایی بابەتەکە.
- پلان بۆ شیکردنەوەو لێکدانەوە و پێشکەشکردنی ڕاو سەرنجی تایبەت دەربارەی بابەتەکە (Galvan,٢٠٠٦).

٩. ٢. ٧–نووسینی بابەتی پێداچوونەوە Writing topic

لەم هەنگاوەدا توێژەر دەست بە نووسینی بابەتی پێداچوونەوەکە دەکات بە جێبیەجێ کردنی ئەم ڕێ و شوێنانەی خوارەوە:

- دیاریکردنی ناوچەی فراوانی گرفتی توێژینەوە.
- ئامازەکردن بە هۆکارەکانی گرنگی بابەتەکە کە پێداچوونەوەی بۆ دەکرێت.
- جیاکردنەوەی سەرچاوەی توێژینەوە لەگەڵ سەرچاوە زانیاریەکانی تر و دیاریکردنی هۆکارەکانی گرنگی هەندێ لە توێژینەوەکان.
- دیاریکردنی کات و ئامادەکردنی بابەتەکە لە ماوەو کاتی دیاریکراودا.
- ئامازەکردن بە توێژینەوە کلاسیکیەکان کە پشتیان پێ بەستراوەو وەك سەرچاوە بەکار هێنراون لەگەڵ ئامازە کردن بە دووبارەبوونەوەی سەرچاوەکان و دەرەنجامی لێکچوو و هاوشێوەیان (Galvan,٢٠٠٦).
- گفتوگۆکردنی سەرچاوە زانیاریەکانی تر دەربارەی بابەتەکە وهێنانەوەی پاساوی زانستی و باوەرپێکەر بۆ هەندێ وتەو لێدوانی وەك نەمتوانیوە دەستم بە هەندێ سەرچاوە بگات.
- ئامازەکردن بە ناهاوجووتی و جیاوازی نێوان دەرەنجامی توێژینەوەکان لە کاتێکدا ئەگەر ئەو ناهاوجووتی و جیاوازیە هەبوو.
- ئامازەکردن بەسەرجەم سەرچاوەکان چ توێژینەوە یان پەرتووك یان وتار یان بابەتی گۆڤارێك بێت و پەیوەندی بە بەشێك لە بەشەکانی بابەتی پێداچوونەوەکە هەبێت.

٩. ٢. ٨– یەکێتی بابەت Subject module

لە هەنگاوی کۆتاییدا پێویستە توێژەر بە مەبەستی دڵنیابوون لە یەکگرتوویی و گونجاوی و درێژبڕی و کورتبڕی و بوونی یەکێتی بابەت لە نێوان بەشەکان پێداچوونەوەیەکی گشتی بە بابەتەکەدا بکات. لە کاتی کورتبڕی و درێژبڕیدا پێویستە توێژەر بە بابەتەکەدا بچێتەوەو بە گوێرەی پێویست دووبارە دایبرێژێتەوە بە بێ ئەوە هیچ شتێك لا بدات و پەردەپۆشی بکات. نەگونجاوی و نارێکی بابەت ناتەواویەکە پێویستە چارەسەری بکات. لە بەکارهێنانی سەرچاوەو چۆنیەتی وەرگرتن و پارافرەیزکردندا دڵنیا بێت ئامازەی بە هەموو سەرچاوەکان

کردووه. دڵنیا بێت هەموو سەرچاوەکان پەیوەندی تەواویان بە بابەتی پێداچوونەوەکە هەیە. لە بەکارهێنانی زنجیرەی بەڵگەکان بۆ پشت ڕاستکردنەوەی بابەت دڵنیا بێت کە بەشێوازێکی لۆژیکی داڕێژراون. لە بەکارهێنانی چەمکەکاندا پشتی بەبەکارهێنانی چەمکی سادەو ساکار بەستبێت کە جەماوەری خوێنەر بەگشتی لێی تێ بگات نەك بەکارهێنانی چەمکی ئاڵۆز و لیل بە شێوەیەك تەنها نوخبەیەك لێی تێ بگات. لە دانانی خالبەندی و نووسینی بابەتەکە بە شێوازیکی زمانەوانی دروست دڵنیابێت هەموو مەرج و داواکاریە زمانی و ڕێزمانیەکانی جێبەجێ کردووه. لە کۆتایشدا پێویستە داوای یارمەتی لە کەسێکی پسپۆری بوارەکە بکات بە مەبەستی خویندنەوەی بابەتەکە بۆ گەیشتن بە کۆمەڵێك تێبینی کە خۆی نەیتوانیوە پێیان بگات و دەست نیشان کردنی هەندی خاڵی ناڕۆشن وهەندێ کەم وکورتی کە تا ئەو ساتە درکی پێ نەکردوون.

یەکێك لە دیارترین و زەقترین هەڵەی باو کە لە پێداچوونەوە بە توێژینەوەکانی پێشوو (Literature Review) ی زۆربەی توێژینەوە کۆمەڵایەتیەکاندا لە کاتێکدا ڕوو دەدات کە:

- سەرچاوەکانی بابەتی پێداچوونەوە پەیوەندیەکی تەواویان بە بابەتی لێکۆڵینەوە نەبێت و هۆکارێك نەبن بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری گرفت و ئامانجی توێژینەوەکە کە پیداچوونەوەی بۆ دەکریت.
- نەبوونی کاتی پێوست بۆ گەڕان و دەستەبەرکردنی سەرچاوەی پەیوەندار بە گرفتی توێژینەوەو پشت بەستن بە سەرچاوەی شیکاری و زانیاری لاوەکی لە جیاتی سەرچاوەی سەرەکی و ئەو توێژینەوانەی پەیوەندی پتەو ڕاستەوخۆیان بە بابەتی لێکۆڵینەوەکە هەیە.
- پشت بەستن بە خستنەڕوو و شیکردنەوەی دەرنجامەکان لە جیاتی هەڵسەنگاندنی ڕەخنەگرانەی سەرجەم لایەنەکانی وەك دیزاین و شیکاری توێژینەوەکان و جەخت کردن لەسەر ڕاست و دروستی گریمانەکان و فەرامۆش کردنی دەرەنجامی پێچەوانەوە لە توێژینەوەکاندا (Organizing Your Social Sciences Research Paper: The Literature Review,www. libguides. usc. edu).

١٠-پێداچوونەوەی هاوەڵان Peer review

پێداچوونەوەی هاوەڵان (peer review) جۆرێکی ترە لە پێداچوونەوە تیایدا بە مەبەستی هەڵسەنگاندن و بڕیار لەسەردان لێکۆڵینەوە لە ناوەڕۆکی بابەتێك یان توێژینەوەیەکی زانستی دەکرێت. کەسی هەڵسەنگێنەر لەم پێداچوونەوەیەدا ناوەڕۆکی بابەتەکان پۆلێن دەکات و لایەنە باش و خراپەکانی دەخاتەڕوو و تێبینی و سەرنج و ڕای خۆیانی لەسەر دەدات.

لە پێناسەیەکی تردا پێداچوونەوەی هاوەڵان (peer review) بریتیە لە هەڵەسەنگاندی کارێك یان چالاکیەکی دیاریکراو لە لایەن کەسێکی پسپۆر و شارەزای بوارەکە بە مەبەستی بڕیاردان لەسەر ڕاستی و دروستی و کارو چالاکیەکە. جۆرو شێوازی هەڵسەنگانەکەش بە پێی جۆری چالاکی وبواری کارو بابەتەوە دەگۆڕێت، بۆ نموونە پێداچوونەوەی هەڵسەنگاندن لە بواری پزیشکیدا پرۆسەیەکە پەیوەستە بە هەڵەسەنگاندنی کلینیکی و بڕیاردان لەسەر باشی و سەلامەتی دام و دەزگا چاودێری و تەندروستیەکان، بەڵام لە بواری نەخۆشەوانی و فێرکاری پزیشکیدا پەیوەستە بە هەڵسەنگاندنی ئاستی شارەزایی و کارامەیی پزیشکەکان لەپرۆسەی وانەوتنەوەوفێرکاری پزیشکیدا. هەرچی بواری ئەکادیمیە پرۆسەکە پەیوەستە بە هەڵسەنگاندنی پرۆژەیەکی زانستی و ئەکادیمی یان هەڵسەنگاندنی توێژینەوەیەکی زانستی و خستنەڕووی هەنگاوە تیۆری و کرداریەکانی بە مەبەستی بڕیاردان لەسەر ئاستی ڕاست و دروستی توێژینەوەکە و بڵاوکردنەوەی لە یەکێك لە گۆڤارە زانستیەکاندا.

پێداچوونەوەی هاوەڵان (peer review)ئامرازێکە بۆ لێکۆڵینەوە لە ڕاستی و دروستی توێژینەوەکان و هۆکارێکە بۆ فەراهەم کردنی دەرەفەتی هەروەزی و کۆمەڵکاری و کاری بە گرووپ لە ناوەوەندە زانستی و ئەکادیمیەکاندا. وێڕای ئەو بەرهەڵستی و ڕەخنانە زۆرانەش کە ڕووبەڕووی کراوەتەوە تا ئێستا لە سەر ئاستێکی فراوان بە تاکە ڕێگای باوەڕپێکراو بۆ لێکۆڵینەوە لە ڕاستی و دروستی توێژینەوەکان دادەنرێت (What is peer review? Elsevier, www. elsevier. com). وەك ئامرازێکی هەڵسەنگاندنی زانستی ریشەی میژوویی هەیەو مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی گریکی کۆن و وەك پرۆسەش بە درێژایی ڕۆژگار گۆڕانکاری بەسەردا هاتووەو پیشکەوتنی زۆری بەخۆوە بینووە.

۱۰. ۱– پێداچوونەوەی هاوەڵان لە ڕوانگەی کۆمبێل Campbell

لە ڕوانگەی کۆمبێل (Campbell) ئامانج لە پێداچوونەوەی هاوەڵان (peer review) لە لایەن هەڵسەنگێنەران و گۆڤارە زانستیەکان و دامەزراوە ئەکادیمیەکان دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێك:

۱۰. ۱. ۱–ڕێگریکردن لە بلاّوکردنەوەی ئەو توێژینەوانەی کە ناتەواون لە ڕووی پێکهاتەی گشتی و میتۆد و دیزاین و نارۆشنی دەرەنجامەکانیان بە پێی کۆمەڵێك پێوەری ئەکادیمی بۆ بلاّوکردنەوە.

۱۰. ۱. ۲–لێکۆڵینەوە لە ناوەڕۆك و دڵنیابوون لە بەهێزی میتۆدی بەکارهێنراو لە توێژینەوەکاندا، هەروەها دڵنیابوون لە گونجاوی توێژینەوەکە لەگەڵ بنەماو مەرجەکانی بلاّوکردنەوەی گۆڤار و بوونی کۆمەڵێك زانیاری گرنگ بۆ توێژەرانی تر.

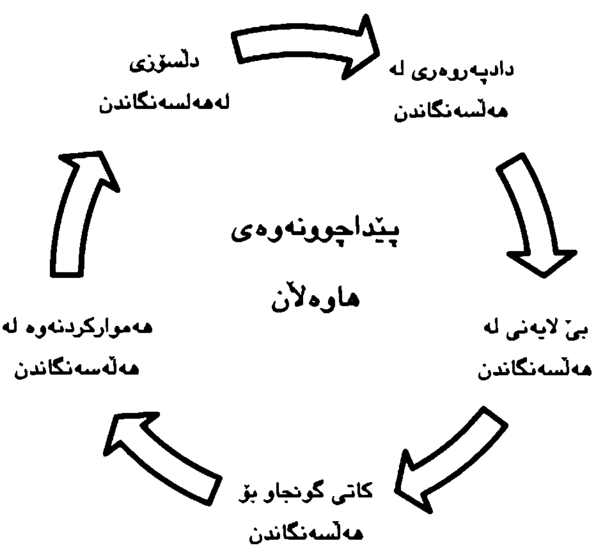
۱۰. ۱. ۳–دڵنیابوون لە شێوازی شیکردنەوەو لێکدانەوەی دەرەنجامەکان بە شێوەیەکی دروست و نا هاودژی دەرنجامەکانی توێژینەوە لەگەڵ یەکتر.

۱۰. ۱. ٤–دڵنیابوون لە پابەندبوون بە بنەماکانی دەسپاکی ئەکادیمی و نەبوونی هیچ جۆرە دیاردەیەکی ناپاکی لە توێژینەوەکەدا.

۱۰. ۱. ٥– پارێزگاری کردن لە ئاستی زانستی گۆڤاری زانستی لە ڕێگەی یارمەتیدانی گۆڤار و سەرنوسەر و ستافی بەڕێوەبردنی گۆڤارێك لە بلاّوکردنەوەی توێژینەوەی تەواو و بلاّو نەکردنەوەی توێژینەوەی لاواز و ڕەتکردنەوەیان لە لایەك، لە لایەکی تر یارمەتیدانی توێژەران بە پێدانی کۆمەڵێك تێبینی و زانیاری گرنگ بە مەبەستی ڕاستکردنەوەی هەڵەکان و هەموار کردنەوەی توێژینەوەکەیان و ئەنجامدانی کاری باشتر لە داهاتوودا.

هەروەها بە بڕوای کۆمبێل (Campbell) پێداچوونەوەی هاوەڵان (peer review) پرۆسەیەکی ڕەخنەگرانەو داد پەروەرانەی ڕێکخراوە و بە پێی سیستمێك بەڕێوە دەچێت کە چەند داواکارییەکی لەخۆگرتووە:

- پێویستە پرۆسەی هەڵەسەنگاندن و نرخاندنی توێژینەوەکان لە لایەن هەڵسەنگێنەرانی دەرکیەوە ئەنجام بدرێت نەك تەنها سەرنوسەر و دەستەی نوسەرانی گۆڤارێك یان دامەزراوەیەکی زانستی ئەنجامی بدەن.
- پێوستە کەسی هەڵسەنگێنەر بێ لایەن بێت و هیچ جۆرە بڕیارێکی باش و خراپ لە بەرژەوەندی و زیانی توێژینەوەکە نەدات.
- پێویستە کاتی گونجاو بۆ پێداچوونەوە بە توێژینەوەکان تەرخان بکرێت.
- پێویستە پرۆسەی هەڵەسەنگاندن و نرخاندنی توێژینەوەکان لە لایەن هەڵسەنگێنەران لەسەر بە ئامانجی ڕاستکردنەوەی هەڵەو ناتەواوی وهەموارکردنەوەی توێژینەوەکان بە ڕێوە بچێت.
- پێویستە هەر جۆرە بڕیارێك کە لە لایەن هەڵسەنگێنەرەکان دەربارەی توێژینەوەکان دەدرێت لەسەر بنەمای هەڵەسەنگاندنێکی زانستیانە و دادپەروەرانە بێت نەك لەسەر بنەمای ناو پێگەی توێژەر و زانکۆ و دامەزراوەی زانستی، هەر جۆرە بڕیارێکی لەو شێوەیەش دەچێتە خانەی بازرگانی کردن بە زانست (Campbell,٢٠١٢).

شێوە(٢. ٧) پرۆسەی پێداچوونەوەی هاوەڵان لە ڕوانگەی کامبل ڕوون دەکاتەوە

١٠. ٢–پێداچوونەوەی هاوەڵان لە ڕوانگەی زیمیرمان Zimmerman

پێداچوونەوەی هاوەڵان (peer review) لە ڕوانگەی زیمیرمان(Zimmerman) پرۆسەیەکە وەڵامدانەوەی چەند پرسیارێکی گرنگ دەربارەی چۆنیەتی ئەنجامدانی توێژینەوەیەك و ناوەڕۆك و دەرنجامی توێژینەوەکە لە خۆ دەگرێت، لە سەر ئەو بنەمایە کەسی هەڵسەنگێنەر پێکهاتەی بابەتەکە دیاری دەکات و تیایدا جەخت لەسەر پێکهاتەی گشتی (Overall organization) وپێشەکی (Introduction) میتۆد(Methods) ودەرەنجامەکان (Results) وگفتوگۆ (Discussion) و هەڵسەنگاندنی گشتی (Overall assessment) دەکات ، وەك:

١٠. ٢. ١–ئایا لە ڕووی ڕێکخستنەوە پێکهاتەی گشتی بابەتەکە تەواوە و بەش و لقە بەشیەکانی بە شێوەیەکی ڕێکخراو دانراون؟ ئایا لە پێشەکیدا نوسەر یان نوسەران بابەتەکەیان بە پوختی و شێوازێکی زانستیانە پێشکەش کردووە؟ ئایا پرسیارەکانی توێژینەوەو گریمانەو و پێشبینیەکانیان کورت و ڕوونن؟

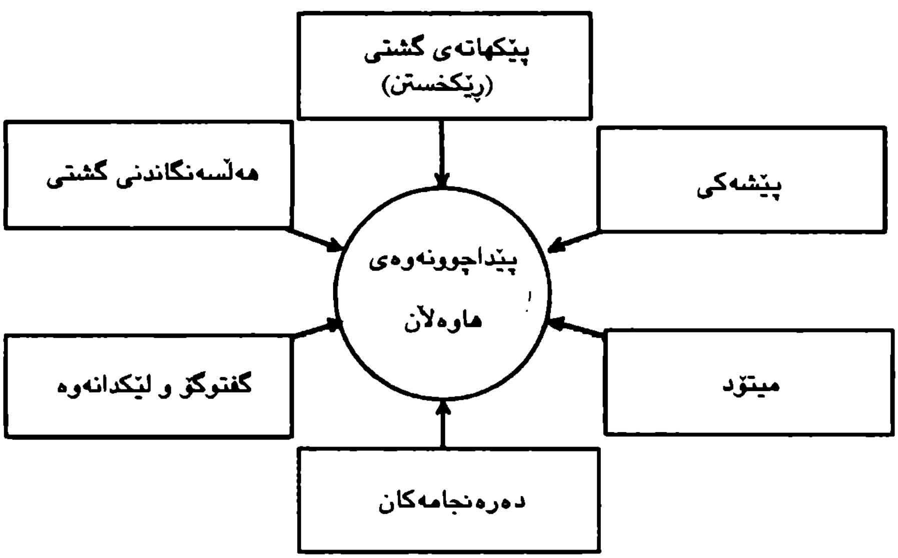
١٠. ٢. ٢– ئایا لە ڕووی شێوازەوە پەیڕەوی لە میتۆدیکی ڕوون و تەواو کراوە؟ ئایا دەرەنجامە ئاماری و شیکاریەکان بە شێوازێکی ڕوون پێشکەش کراوە؟ ئایا نوسەر یان نوسەران ڕوونکردنەوەی تەوایان دەربارەی گریمانەکان و ئەو ئامرازە ئاماریانەی بەکاریان هێناوە پێشکەش کردووە؟.

١٠. ٢. ٣–ئایا لە ڕووی شیکاریەوە توێژەر یان توێژەران دەرنجامەکانیان بە شێوەیەکی ڕێکخراو و ڕوون و تەواو پێشکەش کردووە؟ ئایا خشتەو گرافیکەکانیان بە شێوازێکی گونجاو بەکار هێناوە؟.

١٠. ٢. ٤–ئایا توێژەر لە کۆتاییدا ئاماژەی بە پرسیارەکانی توێژینەوە کردووە و دەرنجامەکانی بە شێوازیکی زانستیانە ڕوونکردۆتەوە؟ ئایا توێژینەوەکە لە هێنانەدی دەرەنجامی تازە تا چەند پاڵپشتی مەعریفە دەکات؟.

١٠. ٢. ٥– ئایا دەرنجامە تازەکان بە شێوازێکی تەواو و ڕوون پێشکەش کراون و گفتوگۆ و لێکدانەوەی گونجاویان بۆ کراوە؟ ئایا توێژەران بە شێوەیەکی فراوان گفتوگۆی دەرەنجامەکانیان کردووەو چ ڕاسپاردەو پێشنیارێکیان بۆ توێژینەوەی داهاتوو پێشکەش کردووە؟ ئایا هیچ جۆرە ئاماژەیەکیان بەو کۆسپ و تەگەرانە کردووە کە ڕەنگە بێنە پێش توێژینەوەی داهاتوو؟ ئایا شیکردنەوەی دەرنجامەکان لۆژیکانەو باوەڕپێکراون و پێشبینەکان بە ڕوونی پێشکەش کراون ؟

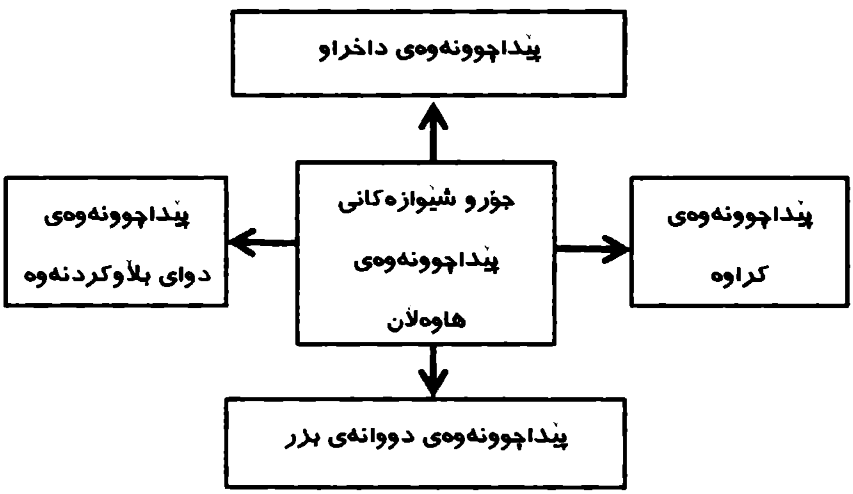
١٠. ٢. ٦–ئایا توێژینەوەکە بە شێوازێکی کورت و پوخت نوسراوە کە خوێنەر بەباشی لێی تێ بگات؟ ئایابابەتی توێژینەوەکە بابەتێکی تازەو نوێ یە یان پەیوەندی بە بابەتی توێژینەوەی ترەوە هەیە؟ (Zimmerman,٢٠١٧).

شێوە(٢. ٨)پرۆسەی پێداچوونەوەی هاوەڵان لە ڕوانگەی زیمیرمان(Zimmerman) ڕوون دەکاتەوە

١٠. ٣-جۆرو شێوازەکانی پێداچوونەوەی هاوەڵان Types of peer review

گۆڤارە زانستیەکان پەیڕەوی لەبەکارهێنانی چەند شێوازێکی جۆراوجۆر لە پێداچوونەوەی هاوەڵان دەکەن، شێوازی پێداچوونەوەش بە پێی جۆری توێژینەوە و سیستمی بەرەڕێوەبەری گۆڤارەکانەوە دەگۆڕێت. شێوازی پێداچوونەوەی داخراو (Single-blind peer review) و شێوازی پێداچوونەوەی دووانەی بزر (Double-blind peer review) دوو شێوازی پێداچوونەوەن کە لە زۆرترین کاتدا بەکارهێنراون، بەڵام لەم ساڵانەی دواییدا هەندێ گۆڤار پەیڕەویان لە دوو شێوازی تر کردووە کە شێوازی پێداچوونەوەی کراوە(Open peer review) و شێوازی پێداچوونەوەی دوای بڵاوکردنەوە(Post-publication peer review)ن.

شێوە(٢. ٩)جۆر و شێوازەکانی پێداچوونەوەی هاوەڵان(peer review) ڕوون دەکاتەوە

١٠. ٣. ١–شێوازی پێداچوونەوەی داخراو Single-blind peer review

لەم شێوازەدا هەڵسەنگینەرەکان توێژەرەکان وخاوەنی بابەتەکان دەناسن کە پێداچوونەوەی بۆ دەکەن، بەڵام توێژەرەکان هەڵسەنگینەرەکان ناناسن و ئاشکرا نین. پەیڕەوانی ئەم ڕێگایە پێیان وایە ئاشکرابوونی کەسی توێژەر لای هەڵسەنگێنەران کاریگەری خراپی دەبێت لەسەر پرۆسەکەو ڕەنگە جۆرێك لە لایەنگیری دروست بکات، بەڵام لەباری ئاشکرا نەبوونیدا دەرفەتی لایەنگیری و لێکدانی بەرژەوەندیەکان کەم دەبێتەوە (Rajagopalan,٢٠١٧) .

١٠. ٣. ٢–شێوازی پێداچوونەوەی دووانەی بزر Double-blind peer review

لە شێوازی پێداچوونەوەی دووانەی بزردا هەردوو لایەنی توێژەران و هەڵسەنگێنەران ئاشکرا نین و ناسنامەی هەریەکەیان نادیارە. پەیڕەوانی ئەم ڕێگایە پێیان وایە ناسینی توێژەر لە لایەن هەڵسەنگینەران و گوێ گرتن لێی لە هەندێ کاتدا هەڵسەنینەر دووچاری پێدانی تێبینی هەڵەو بڕیاری نابەرپرسانە دەکات و گرنگی بەکارهێنانی شێوازەکەش دەگێرنەوە بۆ:

- هەڵسەنگێنەران پرۆسەی هەڵەسەنگاندنی توێژینەوەکە لەسەر بنەمای ناوەڕۆك و بە هێزی بابەت ئەنجام دەدەن بێ ئەوەی خاوەنەکانیان بناسن و لە نزیکەوە هیچ جۆرە لێدوانێکی زارەکیان لێ وەربگرن.
- دەشێت هەڵسەنگینەران لە ڕێگەی بابەت و شێوازی نووسین وهەوڵ و کۆششی خودیەوە دیاری بکەن.
- لە چوارچێوەی بنەماکانی پێداچوونەوەکە هەڵەسەنگینەران زۆرترین زانیاریان دەربارەی توێژەرەکانەوە دەست دەکەوێت (What is peer review? Elsevier, www. elsevier. com.

١٠. ٣. ٣–شێوازی پێداچوونەوەی کراوە Open peer review

لەم شێوازەدا ناسنامەی هەریەکە لە هەڵسەنگێنەر و توێژەر ئاشکران. لە زۆربەی کاتدا تیبینی و بۆچوونی هەلسەنگینەرەکانپەیرەوانی ئەم شێوازە پێیان وایە پێداچوونەوەی کراوە باشترین ئامرازە بۆ بەرگرتن لە هەڵسەنگاندنی خراپ و دیاردەی ناپاکی و گەڕانەوە بۆ خشتەی کاری توێژەران لە لایەن هەڵسەنگینەرەکان، لە هەمان کاتدا باشترین شێوازە بۆ هاندانی کراوەو هەڵسەنگاندنی دروست. بەڵام ڕەخنەگرانی ئەم شێوازە پێیان وایە پێداچوونەوەی کراوە

شێوازیکی دروست نیەو لە زۆربەی کاتدا بە هۆی سەرسامی یان ڕەخنەگرتن لە توێژینەوەکان لە لایەن هەڵسەنگینەرەکانەوە گیانی لایەنگیری و لێکدان و تۆڵەسەندنەوە لای توێژەرەکان دروست دەکات(What is peer review? Elsevier, www. elsevier. com).

١٠. ٣. ٤- شێوازی پێداچوونەوەی دوای بڵاوکردنەوە Post-publication peer review

شێوازی پێداچوونەوەی دوای بڵاوکردنەوە یەکێکە لەو شێوازە تازانەی کە هەندێ بڵاوکراوەو گۆڤاری زانستی لە هەڵەسەنگاندنی توێژینەوەکان پشتی پێ دەبەستن، ئامانج لە بەکاهێنانی ئەم شێوازەش کردنەوەی پەنجەرەیەکی کراوەو دەربازبوونە لە کۆمەڵێك کۆت و بەندی کلاسیکی لە پرۆسەی هەڵسەنگاندن و بڵاوکردنەوەدا. بە پێی ئەم شێوازە پێداچوونەوە بە توێژینەوەکان و هەڵەسەنگاندنیان لە دوای بڵاوکردنەوە لەسەر مینبەرێکی کراوە ئەنجام دەدرێت وگفتوگۆی تێبینی و هەڵەسەنگاندنی هەڵەسەنگینەرانیش لە هەمان کات و شوێندا دەکرێت . گرنگی ئەم شێوازە لەوەدایە کە دەرەفەتی گەیشتن بە ئاستێکی بەرزی نرخاندن و هەڵەسەنگاندن بە هەڵەسەنگێنەرەکان دەدات لە لایەك، لە لایەکی تر دەرەفتی بڵاوکردنەوەی پێشوەختەو گفتوگۆی کراوەو ڕاشکاوانەی زیاتر بە توێژەران دەدات (Rajagopalan,٢٠١٧).

١١-گۆڤار Journal

گۆڤار(Journal)بە مانا گشتیەکەی جۆرێکە لە جۆرەکانی کتێبی بچووك لە ڕووی قەبارەوە، شێوەی لاپەڕەکانی گەورەو بەرگێکی کاغەزی هەیە، ناوەڕۆکەشی چەندین وێنەو چاوپێکەوتن و بابەتی هەمەجۆری لەخۆ گرتووەو بە شێوەی هەفتانە یان وەرزانە یاخود سالآنە لە لایەن دەزگایەکی وەشاندن چاپ و بلاْودەکرێتەوە. لە پێناسەیەکی کورتدا بریتیە لە بلاْوکراوەیەکی دەوری تایبەت بە بوارێکی دیاریکراو و توێژێکی تایبەتی دیاریکراو لە خوێنەر. یان بریتیە لە بلاْوکراوەیەك کۆمەڵێك بابەتی هەمەجۆری وەك چیرۆك و هۆنراوەو وتار و ڕەخنەو بابەتگەلی ئەدەبی و زانستی لەخۆگرتووە لەگەڵ کۆمەڵێك وێنەو نەخشەو هێڵکاری وگرافیك و کاریکاتێر بۆ گوزارشت کردن لە بابەتەکان.

مێژووی هاتنەکایەی گۆڤار لە جیهاندا مێژوویەکی دوور نیەو لە چوار سەدە تێپەڕ ناکات، بەلاْم گەڕانەوە بۆ ئەم مێژووە بە مەبەستی ئاشنابوون بە قۆناغەکانی دەرکەوتنی گۆڤار پێویستی بە گەڕانەوە بۆ مێژووی ڕۆژنامەگەری و قۆناغەکانی گەشە سەندنی بزووتنەوەی چاپ و بلاْوکردنەوە لە جیهان بە تایبەت لە لە ئەوروپادا هەیە، لە سەرەتای سەدەی حەڤدەهەمی زایینی لە ئەورووپا کۆمەڵێك گۆڤار لە شێوەی بلاْوکراوەوەی سادە دەرچوون کە پێویستیان بە کۆشش و کاتێکی زۆر هەبووە، لە ئەنجامی بەردەوامی و هەوڵی بێ وچانی ڕۆژنامەگەران لەو سەردەمەدا بزوتنەوەی ڕۆژنامەگەری ڕۆژ بەڕۆژ بەرەوپێش چوونی زیاتری بەخۆوە بینیووە وگۆڤاریش هەنگاو هەنگاو گۆڕاناکاری بەسەردا هاتووە و شێوەو فۆڕمی جیاجیای وەرگرتووە. یەکەم گۆڤار بە شێوەیەکی فەرمی لە نێوان سالآنی ١٦٦٢-١٦٦٨ ز لە لایەن شاعیری ئەڵمانی یۆهان ڕیست[١٢](Johan Rest) چاپ و بلاْوکراویەوە، بەم هەنگاوەشی ڕێگای بۆ کەسانی تر

١٢ یۆهان ڕیست(Johan Rest) لە ٨ مارسی ١٦٠٧ز لە هامبۆرگ لە دایك بووە، لە ٣١ ئابی ١٦٦٧ز لە هولشتاین لە تەمەنی شەست ساڵیدا کۆچی دوایی کردووە.کوڕی گەورەی یەکێك لە قەشە گەورەکانی مەزهەبی پرۆتستانت بووە. وانەی سەرەتایی لای باوکی خوێندووە و دواتر چۆتە قوتابخانەی ناوەندی لە هامبۆرگ.لە ساڵی ١٦٢٦ز لە زانکۆی ڕوستۆك(University of Rostock) وانەی لاهوتی خوێندووەو بە مەبەستەی تەواوکردنی خوێندن لە ساڵی ١٦٢٩زدا پەیوەندی بە زانکۆی ڕینتلن(University of Rinteln)کردووە.دواتر گەڕاوەتەوە بۆ هامبۆرگ و دەستی کردووە بە نوسین و بلاْوکردنەوەی

خۆش کرد چەندین گۆڤاری تر لە سەر تاسەری ئەورووپا چاپ و بڵاوبکەنەوە. هەر لەو سەردەمەداو لە ساڵی ١٦٧٢ز ژان دونو دو ڤیزێ[١٤](Jean Donneau de Visé) ی فەرەنسی یەکەم گۆڤاری بۆ ڕابواردن و کات بەسەر بردن چاپ و بڵاوکردەوە کە ناوەڕۆکەکەی کورتە چیرۆك و هەواڵ و هۆنراوەو کەلەپووری میبلی سەرنج ڕاکێشی لەخۆگرتبوو. لە سەدەی هەژدەهەم چەند گۆڕانکاریەکی گرنگ بەسەر گۆڤار و شێوەی گۆڤار و ژمارەی خوێنەری گۆڤار هات لە ئەنجامی هەوڵ و کۆششی بێ وچان بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواری و بڵاوبوونەوە و گەشەسەندنی خوێندنەوەو نووسین لە نێوان ئافرەتاندا کە بووە هۆی زیادبوونی ژمارەی خوێنەران و پەرەسەندنی بزووتنەوەی خوێندنەوەو نووسین بەگشتی. لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا کۆمەڵێك گۆڤاری جۆراوجۆر چاپ و بڵاوکراوەتەوە کە گرنگیان بە چەند بوارێکی جیاجیای بازرگانی و وێنە گری و هەوڵنێری داوەو بەمەش کۆمەڵێك گۆڤاری تایبەت بەو بوارانە دەرکەوتوون وەك گۆڤاری تایبەت بە کاری بازرگانی و وینەگری و گۆڤاری هەواڵنامەیی و چەندین گۆڤاری تر کە لەو سەردەمەدا کۆنترۆڵی جیهانی بڵاوکردنەوەیان کردبوو. ساڵی ١٩٢٣ز یەکەم گۆڤاری هەواڵی چاپ و بڵاوکراوەتەوە کە گرنگی بە هەواڵی جیهانی داوە، دواتر کۆمەڵێك گۆڤاری تری هەواڵی تایبەت بە کۆکردنەوەی هەواڵە جیهانیەکان و بڵاوکردنەوەیان چاپ و بڵاوکرانەوە، هەر لەو سەردەمەدا جگە لە گۆڤاری هەواڵی کۆمەڵێك گۆڤاری تر بڵاوکراونەتەوە

شانۆنامەکانی،ساڵی ١٦٣٣ز دەبێت بە مامۆستا لە یەکێك لە دادگاکانی کەرتی هاینریش و ساڵی ١٦٣٥ز دەبێت بە کەشیش لە کەرتی هولشتاین. لەساڵی ١٦٥٣ لە لایەن ئیمپراتۆر فردیناندی سێیەم (Ferdinand III) پلەی بەرز دەکریتەوە بۆ هەڵسەنگینەر و هەر لە هەمان ساڵدا دەبێت بە ئەندامی ئەنجومەنی کەنیسە.لە ساڵی ١٦٦٣ز ریست (Rest) بابەتەکانی بە شێوەی زنجیرە گفتوگۆی مانگانە بڵاودەکاتەوە و کە بریتین لە لە شەش بابەت: مەرەکەب، ژیانی ولات،بەردی فەیلەسوف، تابلۆ، خوێندنەوەو نوسین،چاودێری مردن.دوای مردنیشی ئیراسمۆس فینکس(Erasmus Phoenix) ی هاوڕێ ی بابەتی گفتوگۆکانی شەش مانگەی داهاتووی تەواو دەکات.

١٤ ژان دونو دو ڤیزێ (Jean Donneau de Visé) ساڵی ١٦٣٦ز لە پاریس (Paris) لە دایك بووە. ڕۆژنامەنووس و شانۆنامەنووسێکی بەناونگی سەدەی شازدەهەم بووە لە فەرەنسا و مێژوو نووسی تایبەتی پاشا بووە.یەکێك بووە لەو کەسانەی هەوڵی نوسینی ڕۆمانی داوەو ساڵی ١٦٦٩ز کۆمەڵێك کورتە ڕۆمانی بڵاوکردۆتەوە.لە بزوتنەوەی ڕۆژنامەگەریدا ڕۆڵی پێشەنگایەتی بینیوە و چەندین دەزگاو دامەزراوەی ئەدەبی و ڕۆژنامەگەری دامەزراندووە. ساڵی ١٧١٠ز کۆچی دوایی کردووە (Dandrey,١٩٩٦).

که گرنگیان به وێنە هەواڵ و چیرۆکی وێنەدار و بابەتی میللی داوە. لە سەدەی بیست و یەکەمدا رۆژنامەگەری پیی نایە قۆناغێکی پێشکەوتووتری نوێ، بە هۆی دەرکەوتنی تەکنەلۆژیای ئەنتەرنێت و کاریگەریەکانی لەسەر بوارەکانی چاپکردن و گۆڤار و کەرەستەو ئامرازی راگەیاندنی کاغەزی بە گشتی، چەند گۆڕاناکاریەك بەسەر پێکهاتەو ناوەڕۆکی گۆڤارەکان و شێوازی چاپکردن و بلاوکردنەوە و گەیاندنیان بە خوێنەر هات.

گۆڤارەکان(Journals)جۆراوجۆرن و هەر جۆریکیان چەندین تایبەتمەندیەکی هەیە کە بە هۆیانەوە دەناسرێتەوەو لە بلاوکراوەکانی تر جیا دەکرێتەوە، بەلأم دەشێت بە شێوەیەکی گشتی تایبەتمەندی گۆڤارەکان لە چەند خاڵێکدا چڕ بکرێتەوە:

- هەندێ لە گۆڤارەکان زانیاری گشتی دەربارەی بابەتی جۆراوجۆر پێشکەش بە جەماوەری خوێنەر دەکەن، وەك گۆڤارە گشتی و میلییەکان.
- گۆڤارە تایبەتەکان کۆمەڵێك بابەتی پەیوەست بە پسپۆری و تایبەتمەندی ڕشتەیەك لە ڕشتە ئەدبی و زانستیەکان پێشکەش دەکەن. بۆ نموونە گۆڤارە زانستیەکان تایبەتن بە شیکردنەوەی وردی ڕاپۆرت و بابەتە زانستیەکان، گۆڤارە بازرگانیەکان تایبەت بە هەواڵی بازرگانی و پیشەسازی و بەرهەمی نوێ، گۆڤارە دەروونیەکانیش تایبەت بە بلاوکردنەوەی وتار و تیۆر و توێژینەوە دەروونیەکان.
- ناوەڕۆکی گۆڤارەکان و وتوێژ و چاوپێکەوتنی جۆراوجۆر لە دەگرێت، زۆربەی وتاری گۆڤارەکانیش لەلایەن دەستەی نوسەرانی گۆڤار یان نوسەر و ڕۆژنامە نووسانی تر دەنوسرێت.
- گۆڤارەکان بە گشتی ڕەنگین و لاپەڕەکانیان ڕەنگاورەنگە کە بە هۆیەوە سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشن، هەمیشە لە نێو ناوەڕۆکی گۆڤارەکاندا کۆمەڵێك وێنە بۆ ڕوونکردنەوەو گوزارشت کردن لە بابەتەکان بلاودەکرێتەوە(خضر، ٢٠١٧).

١١. ١ –جۆرەكانی گۆڤار The types of of journals

گۆڤار(Journal)بە شێوە فراوانەكەی چەندین جۆری جیاجیای هەیە، جگە لە گۆڤاری زانستی، ڕۆژنامە و هەواڵنامەو گەشتنامەو بیرەوەری وچەندین بڵاوكراوەی تردەگرێتەوە، هەر گۆڤارێكیش ئاراستەو ئامانجی تایبەت بە خۆی هەیە لە مامەڵە كردن لەگەڵ بابەت یان چالاكیەكی پیشەیی و زانستی دیاركراودا. گرنگترین جۆری گۆڤارەكانیش بریتین لە:

١١. ١. ١–گۆڤارە گشتیەكان General journals

گۆڤارە گشتیەكان(General journals) بریتین لەو گۆڤارانەی كە پەیوەستن بە بڵاوكردنەوەو پێشكەشكردنی زانیاری گشتی بە جەماوەری خوێنەر، وەك زۆربەی ئەو گۆڤارانەی كە دەزگاو دامەزراوە ڕۆشنبیری و كەلتووری وپیشەیی و جەماوەریەكان دەریان دەكەن.

١١. ١. ٢–گۆڤارە بازرگانیەكان Commercial journals

گۆڤارە بازرگانیەكان(Commercial journals) بریتین لەو گۆڤارانەی كە پەیوەستن بە بڵاوكردنەوەی زانیاری بازرگانی و پیشەسازی و گەشتیاری كە لە زۆربەی كاتدا ئامانجیان قازانج و لە لایەن چەند ناوەندێكی بازرگانی و پیشەسازی و گەشتیاری پشتگیری دەكرێن. جگە لەوانە چەنیدن گۆڤاری تری ئەدەبی و زانستی كە لە لایەن هەندی ناوەندی ئەدەبی و زانستی دەردەكرێن ئامانج لە بڵاوكردنەوەیان قازانجی داراییە بۆ ئەوانیش بە گۆڤاری بارزرگانی ئەژماردەكرێن.

١١. ١. ٣–گۆڤارە ئەدەبیەكان Literary journals

گۆڤارە ئەدەبیەكان(Literary journals) بریتین لەو گۆڤارانەی تایبەتن بە بڵاوكردنەوەی بەرهەمی ئەدەبی وەك شیعر و پەخشان و ڕەخنە و لێكۆلینەوەی ئەدەبی. بەشیك لەو گۆڤارانە دەچنە خانەی گۆڤاری ئەكادیمی و بابەتەكانیان لە لایەن پسپۆر و هەڵسەنگینەری ئەدەبیەوە پشت ڕاست كراوەتەوە. بەشێكی تریان مەرجی گۆڤاری ئەكادیمیان تیدا نیەو لە بڵاوكردنەوەی بابەتدا خۆیان نابەستنەوە بە پێوەرە ئەكادیمەیەكان.

۱۱. ۱. ٤-گۆڤاره زانستیەکان Scientific journals

گۆڤاره زانستیەکان(Scientific journals)بریتین لەو گۆڤارنەی تایبەتن بە بلآوکردنەوەی بابەتی زانستی وەك وتار و لێکولینەوەو تویژینەوەی زانستی. ئەم گۆڤارنەش دوو جۆرن:جۆری یەکەمیان گۆڤاری زانستی دان پێدا نراون و بابەتەکانیان پیش بلاوکردنەوە لە لایەن پسپۆر و هەڵسەنگینەری زانسیتیەوە هەلسەنگێندراوەو بریاریان لەسەر دراوە. جۆری دووەمیان ئەو گۆڤارانەن کە بابەتی زانستی تایبەت یان هەمەجۆر بلاودەکەنەوە بەلام پەیوەست نین بە پرۆسەی هەڵسەنگاندن و نرخاندنی بابەتەکان، بەڵکو زیاتر پەیوەستن بە بلآوکردنەوە نەك پێداچوونەوەو نرخاندنی بابەتەکان پێش بلآوکردنەوەیان، بۆیە بە گۆڤاری ئەکادیمی ئەژمار ناکرێن.

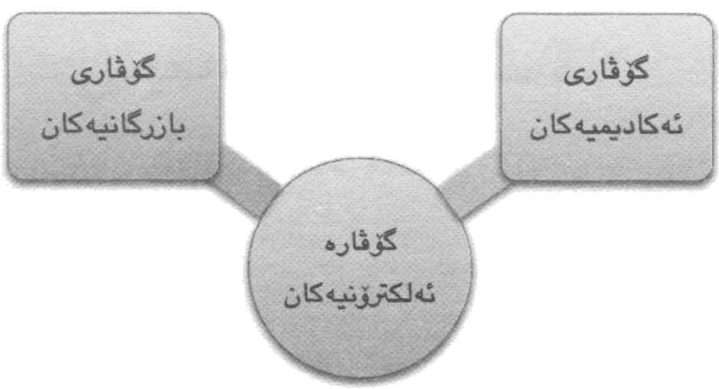
۱۱. ۱. ٥-گۆڤاره ئەکادیمەیەکان Academic journals

گۆڤاره ئەکادیمەیەکان (Academic journals)بریتین لەو گۆڤارنەی تایبەتن بە بلآوکردنەوەی بابەتی جۆراوجۆری وەك وتار و لێکۆلینەوەو ڕەخنەو هەڵسەنگاندن وتوێژینەوەی زانستی لە بواری ئەکادیمیدا. بە شێوەیەکی گشتی ئەم گۆڤارانە تایبەتن بە ڕشتەیەکی دیاریکراو، وەك گۆڤاره ئەکادیمیەکانی تایبەت بە دەروونزانی یان کۆمەڵزانی و پزیشکی و بایۆلۆژی و بواره زانستی ئەدەبیەکانی تر. ئامانجی بلآوکردنەوەی لەم گۆڤارانە بە پلەی یەکەم بەرەوپێش بردنی بواره زانستی و ئەدەبیەکەیە نەك قازانج و بەدەست هێنانی پارەو هەر بابەتێکیش پێش بلآوکردنەوە بە چەند فلتەری زانستی وپرۆسیسی پێداچوونەوەو نرخاندندا تێپەڕ دەبێت ئینجا بریاری بلآوکردنەوە یان بلآونەکردنەوەی لەسەر دەدرێت.

۱۱. ۱. ٦-گۆڤاره ئەلکترۆنیەکان Electronic journals

گۆڤاره ئەلکترۆنیەکان(Electronic journals)بریتین لەو گۆڤارانەی کە لە سەر تۆڕەکانی ئەنتەرنێتدا بلآودەکرێنەوەو کۆمەڵێك بابەتی هەمە جۆری وەك وتار و توێژینەوە و لێکۆلینەوەی ڕەخنەگرانەو هەڵسەنگاندنی ئەدەبی و زانستیان لە خۆگرتووەو لە سەرجەم بواره جیاجیاکاندا پەخش و بلآودەکرێنەوە. ئامانجی گۆڤاره ئەلکترۆنیەکان خزمەتکردنە بە بوارێکی دیارکراو یان پاڵپشتی کردن و بازاڕ پەیداکردنە بۆ پرۆژەیەکی دیارکراو و کە بە شێوەی مانگانە یان وەرزانە لە ڕێگەی تۆڕی ئەنتەرنێت لە ماڵپەره ئەدەبی و زانستیەکان پەخش و بلآو دەکرێنەوەو کەبە

شێوەیەکی گشتی دوو جۆرن: جۆری یەکەمیان گۆڤاری ئەکادیمین(Academic journals) کە لەلایەن زانکۆ و دامەزراوەو کۆمەڵەی زانستی و ئەکادیمیەوە دەردەچن و پەیوەستن بە بڵاو کردنەوەی توێژینەوەو بابەتی ئەکادیمی لە ژێر چەندین یاساو ڕێساو ڕێ وشوێنی توندی زانستی بە شێوەیەك هەر بابەت یان توێژینەوەیەك پێش بڵاوکردنەوە بۆ چەندین جار بە پرۆسەی پێداچوونەوە و هەڵدەسەنگاندندا تێپەڕ دەبێت ئینجا بڕیاری بڵاوکردنەوە یان بلاونەکردنەوەی لە گۆڤارەکەدا لەسەر دەدرێت. بەڵام جۆری دوومیان گۆڤاری بازرگانین (Commercial journals) کە بە پلەی یەکەم ئامانجیان قازانج و دەستکەوتی داراییە بۆ ئەو دەزگایانەی کاری بۆ دەکەن و پشتگیریان دەکات. لە لایەکی تر لە ڕووی دیزایین و شێوازی کارکردنیشەوە دوو جۆرن، بەشێك لەو گۆڤارانە هەمان ستایل و دیزایینی گۆڤاری چاپکراویان هەیە، وەك سەرنووسەر و دەستەی نوسەران و مەرج و شێوازی بڵاوکردنەوەو گرنگیدان بە بوارێکی دیاریکراو لە بڵاوکردنەوەدا. بەشێکی تریان بە بەکارهێنانی بەرزترین ئاستی تەکنەلۆژیای زانیاری لە چواچێوە وقالبێکی ئەلکترۆنی داڕێژراون، وەك ناوەڕۆك و بابەتەکانی و ڕێگاکانی گەڕان و گەیشتن بە بابەتەکان و کارلێکی گۆڤار لەگەڵ خوێنەر و کۆمەڵێك تایبەتمەندی ئەلکترۆنی تر.

شێوە(٢. ١٠)هەردوو جۆری گۆڤاری ئەلکترۆنیەکان دەخاتەڕوو

بەشی سێیەم

دەستپاکی ئەکادیمی

Academic Integrity

دەستپاکی ئەکادیمی Academic Integrity

دەستپاکی ئەکادیمی(Academic Integrity) بریتیە لە کۆمەڵێك بەهاو پێوەری ڕەفتاری فەرمی و نافەرمی لە چوارچێوەیەکی مۆڕالیدا بە مەبەستی داننان بە مافی خاوەندارێتی فیکری و ڕۆشنبیری نوسەران و توێژەرەان و پاراستنی بەرهەمەکانیان لە هەر جۆرە دەست درێژی و ناپاکیەکی ئەکادیمیدا، سیستمێکی مۆڕالیە بۆ ڕێکستنی ژیان و شێوازی کارکردن و ڕەفتاری توێژەر و مامۆستاو قوتابی و فەرمانبەر و کارمەندانی دەزگاو دامەزراوە زانستی و خزمەنگوزاریەکان، لە هەمان کاتدا پێوەرێکی زانستیشە بۆ هەڵسەنگاندنی زانکۆ و ناوەندە زانستیەکان و هۆکار ومەرجی سەرەکی سەرکەوتن و پێشکەوتنە لە هەر دەزگاو دامەزراوەیەکی زانستی وئەدەبی و ئەکادیمی و کارگێڕی و پیشەییدا.

دەستپاکی ئەکادیمی(Academic Integrity) دیاردەیەکی ژیارییە بوون وگەشەسەندنی پەیوەستە بە گەشەسەندن و پێشکەوتنی کۆمەڵگا لەسەرجەم بوارەکانی ژیاندا، هیچ وڵاتێك بە بێ بوونی چواچێوەیەکی مۆڕاڵی چاودێر بەسەر ژیانی ئابووری و کۆمەلایەتی و سیاسی و ڕۆشنبیری پێش ناکەوێت، نەبوونی دەستپاکی لە هەر وڵاتێکدا دەبێتە هۆی دواکەوتوویی و پاشاگەردانی و تێکچوونی بنچینەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری وڵاتەکە، بێگومان نەبوونی سیستمێکی دەسپاکی ئەکادیمیش لە هەر کۆمەڵگایەکدا بۆ کە چاودێر بێت بەسەر ڕەوشی زانستی و ئەکادیمی و کۆنترۆڵی باری ڕۆشنبیری و زانستی کۆمەڵگاکەی کردبێت هۆکار دەبێت بۆ دروست بوونی فێڵ و تەڵەکەبازی لە نووسین و دزین و دەست درێژی کردنە سەر مافی کەسانی تر. بۆیە بوونی سیستمێکی دەستپاکی ئەکادیمی چاودێر بەسەر ڕەوشی زانستی وئەکادیمی مەرجی یەکەمی پاکی و وپێشکەوتنی هەر کۆمەڵگایەکە، چونکە باری ڕۆشنبیری و زانستی و ئەکادیمی هەر کۆمەڵگایەك کاریگەری ڕاستەوخۆی بەسەر سەرجەم لایەنەکانی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیری کۆمەڵگاکە هەیە.

دەسپاکی ئەکادیمی (Academic Integrity) بریتیە لە پابەندبوون بە ڕەفتاری ڕاستگۆیی و مۆڕاڵی لە کارکردن لە ژینگەی ئەکادیمی و زانستیدا، بۆیە بە بنەمای سەرەکی سەرکەوتن و داهێنان و پێشکەوتن لە کاری زانستی و ئەکادیمیدا دادەنرێت .

١-بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی he Principles of Academic Integrity

نووسینی ئەکادیمی ئەرك و بەرپرسیارێتیەکی گەورەی سەرشانی توێژەران و نوسەرانە، ئەم بەرپرسیارێتیە ناچاریان دەکات پابەند بن بە چوارچێوەیەکی مۆراڵی لە نووسیندا کە چەند پرەنسیپێکی لە خۆگرتووە، وەك:

١. ١-دیاریکردنی سەرچاوەو و ئاماژەردن بە سەرجەم برگەو بیرۆکەی بەکارهاتووله نووسیندا ، وەك وەرگرتنی پەرەگرافیك وەکوی خۆی لە توێژینەوەیەکی بلآوکراوە یان بلآو نەکراوەدا، یاخود وەرگرتن لە کتێب یان سەرچاوەی ئەلکترۆنی و زارەکی و ئاماژەکردن بە خاوەنەکانیان لەناو ناوەرۆك و لیستی سەرچاوەکاندا.

١. ٢-درككردن بەوەی ئاماژەدانی تەواو بە سەرچاوەی بەکارهاتوو لە نووسیندا لاوازی و بێ توانایی نوسەر ناگەیەنێت ، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەم خۆی و هەم بابەتەکە بەهێز دەکات.

١. ٣-هەستکردن بەوەی گرنگترین خاڵی بەهێز لە هەر نووسینیکدا ئاماژە کردنە بە سەرچاوەی بەکارهاتوو چ لەناو ناوەرۆك و یان لە لیستی سەچاوەکاندا، لاوازترین خاڵیش بەکارهێنانی نووسینی کەسانی ترە بە بێ ئاماژە کردن بە خاوەنەکانیان .

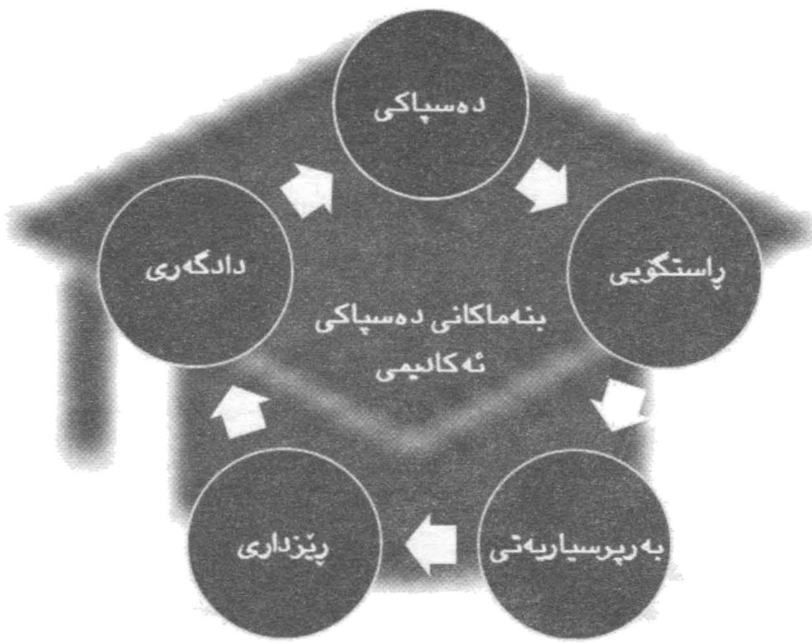
١. ٤-هەستکردن بەوەی لاسایکردنەوە لەسەرەتای کاری نووسین و توێژینەوەکاریدا شتێکی ئاساییە، بەڵام بەردەوامی دۆخی لاسایکردنەوەکە نوسەر بەرەو گزیکردنی زانستی دەبات.

١. ٥-هەستکردن بەوەی نووسین و توێژینەوەکاری بە ڕێگەی گزیکردن و پشت بەستن بە بیرۆکە و زانیاری کەسانی تر ئاستی ڕاستەقینەی دەستکەوت ناهێنێتەدی.

١. ٦-درككردنكردن بەوەی دەستپاکی لە نووسیندا بە ر لە هەر شتێك شانازیەکی گەورەیەو هەستی ڕەزامەندی لە کارەکە لای تاك دروست دەکات، بە پێچەوانەشەوە مرۆڤ لە ناپاکیدا هەست بە شانازی و ڕەزامەندی ناکات.

١. ٧-درککردن بەوەی دەست بردن بۆ ناپاکی ئەکادیمی لە کاری نووسیندا نەك تەنها کاریگەری دەبێت بەسەر بەهای ئەکادیمی و پێگەی زانستی کەسەکە، بەڵکو کاریگەریشی دەبێت بە سەر ئەو بەشە زانستیەی کاری تێدا دەکات وئەو ستافە ئەکادیمیەش کە کاریان لەگەڵ دەکات.

١. ٨-تێگەیشتن لەوەی دەست بردن بۆ هەر شێوازێك لە شێوازەکانی ناپاکی ئەکادیمی وەك فرو فێڵ و گزیکردن و بەکارهێنانی بیرۆکەو ئاماژەنەکردن بە سەرچاوەکانیان بە ڕوونی و ئاسنکاری بۆ ئەم جۆرە ناپاکیانە ڕەفتاریکی ناسروشتی و نامۆراڵیەو دەچێتە خانەی تاوانی گەورەو مرۆڤ ڕووبەرووی لێپرسینەوەو سزای یاسایی دەکات.

شێوە(٣. ١)بنەماکانی دەسپاکی ئەکادیمی دەخاتەڕوو

٢-ناپاکی ئەکادیمی Academic Dishonesty

ناپاکی ئەکادیمی (Academic Dishonesty) بە مانا فراوانەکەی چەمکێکە سەرجەم ناپاکی و پێشلکاریەکان لە خۆ دەگرێت کە لە زانکۆ و ناوەندە زانستی و ئەکادیمیەکان ئەنجام دەدرێت، وەك فێڵکردن وگزیکردن و دزینی بەرهەم و کۆششی کەسانی تر و هەر کردەوەیەکی نەشیاو دیکەی کە پەیوەندی بە پەیوەندی بە ژیانی ئەکادیمی و پێشێلکردنی یاساو ڕێسافەرمیە ئەکادیمیەکانەوە هەبێت. بەڵام مەبەست لە ناپاکی ئەکادیمی لێرەدا گزیکردنی زانستی (plagiarism) و ناپاکی کردنە لە بواری نووسینی ئەکادیمیدا.

زۆربەی خەڵکی لەو باوەڕدان گزیکردن کۆپیکردن و وەرگرتنی بیرۆکەو نووسینی کەسانی تر بێت، بەڵام لە ڕاستیدا بەکارهێنانی دەستەواژەکانی کۆپیکردن و وەرگرتن بۆ کردەوەکە شیاو نیەو لە قەبارەو مەترسی تاوانەکە کەم دەکاتەوە، بۆیە لە ڕوانگەی زۆربەی ناوەندە زانستی و ئەکادیمیەکان گزیکردن دزیکردنەو لە زۆربەی فەرهەنگە زانستیەکان بە دزی زانستی یان ئەدەبی پێناسەکراوە. لە لایەکی تر دیاردەی گزیکردن ناوی جۆراوجۆری لێ نراوە، وەك دزی فیکری و دزی ئەدەبی و گزیکردن و پێشیلکاری ئەکادیمی وفێڵی ئەکادیمی و چەندین ناوی تر، سەرجەم ئەم ناوانە گوزارشت لە تاوانیکی زانستی و هەڵەیەکی مۆراڵی گەورە دەکەن تیایدا کەسی گزیکەر هەموو سنوورەکانی دەستپاکی زانستی و ئەکادیمی دەشکێنێت.

وشەی گزیکردن لە زمانی کوردیدا لە بەرامبەر وشەی (plagiarism)ی ئینگلیزی بەکار دەهێنریت لە بنەڕەتدا لە وشەی لاتینی (Plagiarize) وەرگیراوە کە بە واتای ڕفاندن دێت، گزیکەریش کەسێکی دەست درێژکەر و ڕفێنەرە هەوڵی ڕفاندنی شتێك دەدات کە هی خۆی نیەو دەیبات بۆ خۆی، واتە ڕفێنەری وشەو بیرۆکەی کەسانی ترە. بەڵام گزیکردن لە پێناسەی تازەییدا واتە دزی ئەدەبی و بەکارهێنانی بەرهەمی فیکری کەسێك لە لایەن کەسێکی تر وەك ئەوەی بەرهەمی خۆی بێت (الخطیب، ٢٠٠٩).

لە فەرهەنگی میریام و ویبستر(Merriam-Webster) پێناسەی گزیکردنی زانستی کراوە بەوەی بریتیە لە دزیکردن و پێشیلکردنی مافی خاوەندارێتی فیکری کەسانی تر و بەکارهێنانی بەرهەمی فیکری کەسانی تر بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکانیان(-Plagiarize. Merriam

گزیکردن (Fine Dictionay) لە فەرهەنگی .(Webster,www. merriam-webster. com واتا کارکردنە لەسەر دزیکردن، کاتێك کەسێك وشەو بیرۆکەی کەسێکی تر دەبات و دەیکات بە هی خۆی، یان بەشێك لە نووسینی کەسێکی تر کۆپی دەکات و بەناوی خۆی بڵاوی دەکاتەوە بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکەی(.Plagiarism. Fine Dictoinary,http:// www (finedictionary. com). لە فەرهەنگی تێك تێرمس (Tech Terms) دا گزیکردنی زانستی بریتیە لە کۆپی کردنی کاری کەسێك لە لایەن کەسێکی تر و بڵاوکردنەوەی بە ناوی خۆی (Plagiarism is the act of copying someone else's work and publishing it as)(your own Plagiarism. The Techterms Computer Dictionary,https:// (techterms. com). لە فەرهەنگی کۆلنز (Collins Dictionary) گزیکردن بریتیە لە بەکار هێنان و کۆپی کردنی بیرۆکە یان کاری کەسێك و نیشاندانی بەوەی کە بیرۆکەی خۆتە یان خۆت ئەنجامت داوە. لە پێناسەیەکی تردا گزیکردن بریتیە لە بیرۆکە یان نووسین یان مۆزیك کە بەدزیەوە لە نێو کاری کەسێکی تردا کۆپی کراوە(Plagiarism,Collins English (Dictionary,www. collinsdictionary. com). هەروەها لە فەرهەنگی لاڕوسی فەرەنسی (Dictionnaire de français Larousse)دا هاتووە گزیکردنی زانستی بریتیە لە وەرگرتن لە کاری کەسێکی تر لە پرۆژەیەکی ئەدەبی یان هونەریدا (Plagiat . Dictionnaire de .(français Larousse ,www. larousse. fr

لەژێر رۆشنایی کۆی پێناسەو راوبۆچوونەکان دەربارەی دیاردەکە، گزیکردنی زانستی یان دزی ئەدەبی فێڵکردن و دزینی بەرهەمی فیکری و عەقڵی کەسانی ترە بە بێ ئاماژە کردن بە سەرچاوەکانیان، هەوڵێکی مەبەستدار یان بێ مەبەستە تیایدا کەسێك بەرهەمی رەنج و ماندوبوونی کەسێکی تر دەبات و دەیکات بە هی خۆی. بەو مانایە گزیکردن واتا دزیکردن و کەسی گزیکاریش دزەو جۆری دزییەکەشی ناشیرنترین جۆری دزیکردنە، چونکە لە لایەك بەرهەمی کاری کەسانی تر دەدزێت و لە لایەکی تر دەیکات بە هی خۆی و بە ناوی خۆیەوە بڵاوی دەکاتەوە. وەك ئەوەی لە فەرهەنگی چێمبرس(Chambers)دا هاتووەو دەڵێت:گزیکاری زانستی کەسێکە بیرۆکەو نووسینی کەسانی تر دەدزێت و بە ناوی خۆیەوە پێشکەشیان دەکات، ئامانجی سەرکەیش لە کردەوەکەیدا هێنانەدی بەرژەوەندی کەسی و دەستکەوتنی و برێك پارەیە (Plagiarism. Chambers,www. chambers. co. uk).

٣- گزیکردن لە ڕوانگەی زانکۆ و ناوەندە ئەکادیمیەکان Plagiarism from the point of view of universities and academic institutions

ئەنجامدانی گزیکردن(plagiarism) و هەر جۆرە ناپاکیەکی ئەکادیمی لەسەرجەم زانکۆ و ناوەندە ئەکادیمیەکانی جیهاندا بە تاوان دانراوەو ئەنجامدەرانیشی وەك تاوانبارو پێشیلکاری مافی کەسانی تر ئەژمار کراون، بۆ ریگری کردن لە دیاردەکەش چەندین ریگاو شیوازی جیازیان داهێناوەو چەندین یاسایان بۆ سزادانی ئەنجامەدەرانی گزیکردن داناوە کە بە ئاگادارکردنەوە دەست پیٚ دەکات تا سزای دارایی و دەرکردن و بەندکردن لە زینداندا، ئەمانەی خوارەوە نموونەی ڕاوسەرنجی دیاترین و بەناوبانگترین زانکۆ و ناوەندە ئەکادیمیەکانی جیهانن دەبارەی دیارەی گزیکردن.

٣. ١- زانکۆی ئۆکسفۆرد University of Oxford

لە ڕوانگەی زانکۆی ئۆکسفۆرد(University of Oxford) گزیکردن خستنەڕووی بیرۆکە یان کاری کەسێکە لە لایەن کەسیکی تر وەك کاری تایبەتی خۆی لە ڕێگەی تێکەڵ کردن بە کاری خۆیەوە بە بیٚ ڕەزامەندی کەسەکەو بیٚ بڕیار لەسەردان. ئەم پێناسەیەش سەرجەم بەرهەمی چاپکراو چاپ نەکراو دەگرێتەوە چ دەستنوس یان بلاّوکراوە یان ئەلکترۆنی بێت، چ بە مەبەست یان بیٚ مەبەست بیت (Plagiarism. University of Oxford,www. ox. ac. uk).

٣. ٢- زانکۆی کو لوڤێن Katholieke Universiteit Leuven

لە ڕوانگەی زانکۆی کو لوڤێن(Katholiekc Universiteit Leuven) کە یەکێکە لەو دامەزراوە زانستی و پەروەردییانەی ناوبانگێکی نێودەوڵەتی لە دەستپاکی ئەکادیمیدا هەیە ، گزیکردن بریتیە لە کۆپیکردنی کاری کەسانی تر، وەك بیرۆکەو نووسین و پێکهاتەو دیزاین و وێنەو پلان و کۆد و بەرهەمی نوسراو بە بیٚ گەڕانەوە بۆ سەرچاوەو ئاماژەیەکی ڕوون و ئاشکرا بە ڕاست و دروستی سەرچاوەکان و چۆنیەتی سوود لیٚ وەرگرتنیان (Definition of plagiarism. KU Leuven Education,www. kuleuven. be).

٣. ٣-زانكۆی كۆرنیل Cornell University

له ڕوانگەی زانكۆی كورنیل (Cornell University) گزیكردن واته بەكارهێنانی وشەو بیرۆكەی كەسانی تر وەك ئەوەی وشەو بیرۆكەی خۆیان بێت به بێ ئامازەكردن به خاوەندارێتی كەسەكان. هەروەها به بروای ئەو زانكۆیه گزیكردنی زانستی زۆرترین پشك و بەشداری له شكاندن و پێشلكردنی بنەماكانی دەستپاكی ئەكادیمیدا هەیه(Recognizing and Avoiding Plagiarism. Cornell).

٣. ٤- زانكۆی كۆنكۆردیا Concordia University

له ڕوانگەی زانكۆی كۆنكۆردیا (Concordia University) گزیكردن واته كۆپیكردنی بابەتی كەسانی تر چ له شێوەی وەرگرتنی تەواو یان دوبارە دارشتنەوە بێت، وەك وەرگرتن و كۆپی كردن له كتێب و سایتی ئەلكترۆنی و خولەكانی ڕاهێنان و ڕاپۆرتی تاقیكاری و كاری هونەری و وەرگرتنی زارەكی. ئەمەش به تەنها نووسین ناگرێتەوە، بەڵكو وێنەو گرافیك و خشتەو خەوارزمیات و هەر ئامارزێكی تر دەگرێتەوە، تەنانەت وەرگێڕانیش له زمانێك بۆ زمانێكی تر كه به بێ گەڕانەوەو ئامازەدان به سەرچاوەكەی به گزیكردن و ناپاكی ئەكادیمی ئەژماردەكرێت (What is plagiarism? University Concordia, www. concordia. ca).

٣. ٥-زانكۆی مەیین University of Maine

له ڕوانگەی زانكۆی مەیین (University of Maine) گزیكردن بریتیه له خستنەڕووی بیرۆكەو وشه وێنەو كار و داهێنانی كەسانی تر له لایەن كەسێك وەك كاری خۆی به بێ ئامازەكرن به سەرچاوەو مافی خاوەندارێتی خاوەنەكانیان. هەروەها ئەم زانكۆیه گزیكردن به تاوانێكی گەورە دادەنێت تەنانەت ئەگەر بی مەبەستیش ئەنجام درابێت (Plagiarism Tutorial. University of Maine. Farmington,www. plagiarism. umf. maine. edu).

٣. ٦-ئینستیتۆی زمانی ئینیگلیزی English Language Institute

ئینستیتۆی زمانی ئینیگلیزی(English Language Institute)كه پەیمانگایەكی نێودەوڵەتیه بۆ پەرەپیدانی زمانی ئینگلیزی لەسەر ئاستێكی باڵا، گزیكردنی زانستی به شێوازێك له شێوازەكانی فێڵكردن دادەنێت كه تیایدا كەسی گزیكەر پشت دەبەستێت به خستنەڕووی كاری كەسانی تر به بێ دانان به سەرچاوەكەكانی. هەروەها پێی وایه نوسەران و توێژەرانی

تازە لەسەرشانی نوسەرانی پێشوو وەستاون، بۆیە ئەرکێکی پێویستە لە کاتی سوود وەرگرتن لە بەرهەم و داهێنانەکانیان ئاماژە بە سەرچاوەکانیان بکریت و مافی خاوەندارێتی بەرهەمی فیکری و عەقڵیان یان پێشیل نەکرێت. (What is Plagiarism? English Language Institute, www. guides. lib. umich. edu).

٣. ٧-زانكۆی ئۆنژێ Université Angers

لە ڕوانگەی زانکۆی ئۆنژێ (Université Angers) گزیکردن بریتیە لە وەرگرتنی بیرۆکەو وشەی کەسانی تر لە لایەن کەسێك وەك ئەوەی بیرۆکەو وشەی خۆی بیت. ڕەنگە کردەوەکە مەبەستدار یا بیٚ مەبەست بێت، بەڵام لە ژێر هەر بارودۆخێدا ڕوو بدات شوێنێکی لە نووسینی ئەکادیمیدا نیە (-Plagiat . C'est quoi le plagiat ? , Université Angers, www. univ angers. fr).

٣. ٨- زانكۆی نەمیور Université de Namur

لە ڕوانگەی زانکۆی نەمیور(Université de Namur) گزیکردن بریتیە لە کۆپیکردنی کاری کەسانی تر بە بیٚ گەڕانەوەو ئاماژەکردن بە سەرچاوەکانیان، ئەم کردەوەیەش چ مەبەستدا یان بیٚ مەبەست بێت بە فیلٚ و دزی ساختەکاری لە قەڵەم دەدرێت(Plagiat. Définition du plagiat, Université de Namur, www. unamur. be).

٣. ٩-زانكۆی دیكارت لە پاریس Université Paris Descartes

زانکۆی دیکارت لە پاریس (Université Paris Descartes) ئاماژەنەکردنی ڕوون و تەواو بەسەرچاوەی بەکارهاتوو لە نووسیندا بە گزیکردن و تاوانێکی گەورە دەزانێت، لە ڕوانگەی ئەو زانکۆیە نووسینی ئەکادیمی پێویستە پشت بە سەرچاوەی زانستی دیار و باوەڕپێکراو ببەستێت نەك سەرچاوەی لاوەکی کە هەوڵی گزیکردن ئاسان دەکات و کەسی گزیکەر بە ئاسانی دەتوانیٚ دەستی پیٚ بگات. ئەو زانکۆیە یەکێك لەو ناوەندە زانستیانەیە کە پرۆگرامی تایبەتیان بۆ دەرخستن و ئاشکراکردنی دیاردەی گزیکردن هەیە (.Éviter le plagiat Université Paris Descartes,www. parisdescartes. libguides. com).

٢. ١٠- ئەنیستیتۆی سێژێپ Cégep Saint-Jean-sur-Richelieu

لە ڕوانگەی ئەنیستیتۆی سێژێپ (Cégep Saint-Jean-sur-Richelieu) گزیکردنی زانستی بریتیە لە خواستن و وەرگرتنی بەرهەمی کەسانی تر بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکانیان، ئەم بابەتەش بە تەنها پەیوەست نیە بە مافی نوسن و بلاوکردنەوە، بەلکو پەیوەستە بە ڕاستگۆیی فیکریشەوە. بۆیە دیاردەی گزیکردن بە هەر شێوازێك ڕوو بدات هەلەیەکی گەورەی ئەکادیمیەو هیچ پاساوێکی بۆ نیە (Le plagiat et la fraude. Cégep Saint-Jean-sur-Richelieu, www. guidemethodologie. cstjean . qc. ca).

٢. ١١- زانکۆی گرینچ University of Greenwich

لە ڕوانگەی زانکۆی گرینچ(University of Greenwich) گزیکردن تاوانێکی گەورەیەو پێویستە ئەنجامدەرانی بە پێی یاسا سزا بدرێن، هەروەها سەبارەت بە جۆرو شێوازەکانی گزیکردن ئاماژە بە کۆمەلێك کردار دەکات کە دەچنە خانەی گزیکردنی زانستیەوە، وەك بەکارهێنان و سوود وەرگرتن لە بەرهەمی چاپکراو و بلاوکراوە بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەکردن بە سەرچاوەکانیان و کۆپیکردنی وتار لە بەرنامە فێرکاریەکان و هاوکاری و پشت بەستن بە کەسێکی تر لە کاتی ئەنجامدانی کارێك وخستنەڕووی کارەکە وەك کاری کەسی و بەکارهێنانی پرۆگرامی ژمێرەیی و کەرەستەو ئامرازەکانی کەسێکی تر بە بێ مۆلەت و گەڕانەوە بۆ کەسەکە و پێشکەشکردنی کاری کەسێك لە لایەن کەسێکی تر و بەکارهێنانی زانیاری و داتاو بەلگەی ئاماری بلاوکراوە لەسەر تۆری ئەنتەرنێت کە دان پێدانراونین و کڕینی بابەت و کۆپیکردنی دەرنجامی کاری کەسانی تر و گۆڕین و دەستکاریکردنی دەرەنجامەکان وپێشکەشکردنی وتاری کەسانی تر و کڕینی دەق لە سایتە ئەلکترۆنیەکان و وەرگرتن و کۆپیکردن لە ئەنتەرنێت و سەرچاوەی تر بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەکردنی بە سەرچاوەکانیان و نووسینی دەقێك لە لایەن کەسێك و پێشکەشکردنی لە لایەن کەسێکی تر و دوبارە داڕشتنەوە بە مەبەستی پێکهینانی دەقێکی تازە بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکان (The little book of plagiarism,What it is and how to avoid it,www. hec. gov. pk).

۳.۱۲- زانكۆی براتفۆرد University Of Bradford

زانكۆی براتفۆرد(University Of Bradford)ی بەریتانی گزیكردنی بە تاوانێكی گەورە داناوەو شێوازەكانی گزیكردنشی زانستی بە شەش جۆر دیاری كردووەو بریتین لە:

- **كۆپیكردنی ڕاستەوخۆ Direct copying**

تیایدا توێژەر پەنا دەباتەبەر كۆپیكردن و وەرگرتنی دەقی وشەكانی نووسینی توێژەرێكی تر چ لە كتێب یان گۆڤار یان سایتی ئەلكترۆنی و دەقی نووسینەكە وەك خۆی وەردەگرێت بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەكردن بەسەرچاوەكانیان.

- **گۆڕینی وشەكان Word-switching**

تیایدا نوسەر یان توێژەر هەوڵی دەست بردن بۆ بەرهەمی كەسانی تر دەدات لە ڕێگەی لە ڕێگەی گۆڕینی وشەو دەستەواژەكان و دانانی وشەو دەستەواژەی هاو واتا لە شوێنیان بە بێ ئامازەكردن بەوەی وشەو دەستەواژەی كەسێكی تری بەكارهێناوە.

- **گزیكردن لە ڕێگەی شاردنەوەی سەرچاوە Concealing sources**

تیایدا نوسەر پەنا دەباتە بەر وەرگرتنی بیرۆكەی كەسێكی تر بە بێ ئامازەكردن بە سەرچاوەی بیرۆكەكە، یان بەكارهێنانی بیرۆكەكانی سەرچاوەیەك بۆ چەندین جار بە بێ بەكارهێنانی نیشانەكانی وەرگرتن بۆ هەموو جارێك كە بیرۆكەكانی بەكارهێناوە.

- **گزیكردن لە ڕێگەی كاركردن لەگەڵ فێرخوازانی تر Working with other students**

بە چەندین شێواز ئەنجام دەدرێت، وەك كۆپیكردنی كاری فێرخوازێك یان بەشێك لە نووسینی فێرخوازیك لە لایەن فێرخوازێكی تر و پێشكەشكردنی بە ناوی خۆی. یان بەشداریكردنی فێرخوازێك لەگەڵ فێرخوازێكی تر لە نووسینی بابەتێكدا و پێشكەش كردنی بابەتەكە بە ناوی یەك فێرخواز. یاخود یارمەتیدانی فێرخوازانی تر لە لایەن فێرخوازێك بۆ نووسین.

- **گزیکردن لە ڕێگەی کرینی دەقی پێویست Buying assignments**

وەك كڕینی دەقێك یان ڕاسپاردەیەك لە كەسێكی تر لایەن فێرخوازێك كە بە هەر هۆكارێكەوە بێت خۆی توانای نووسین و ئەنجامدانی ڕاسپاردەو كارەكانی نیە.

- **گزیکردنی خودی و دووبارە بەکارهێنانەوەی کارێك Re-using your previous work**

بریتیە لە سوود وەرگرتن لە كارێك لە لایەن كەسێك كە پێشتر خۆی ئەنجامی داوە، واتە بەكارهێنان و سوود وەرگرتنی كەسێك لە بەرهەمێكی پێشووتری خۆی بە بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوە كۆنەكەی(Academic integrity,Types of plagiarism. University Of Bradford, www. brad. ac. uk).

۳. ۱۲–زانکۆی سایمون فریزەر Simon Fraser University

زانكۆی سایمون فریزەر (Simon Fraser University) گزیكردنی چ بە مەبەست بێ یان بێ مەبەست بە تاوانێكی گەورەی ئەكادیمی داناوەو شێوازەكانی گزیكردنیشی بە سێ جۆر دیاری كردووە، جۆری یەكەمیان بریتیە لە بەكارهینانی كاری كەسانی تر و سوود وەرگرتن لە بەرهەمەكانیان، ئەم كردارەش هەندێ بە بێ مۆڵەت و بێ ئاگاداری خاوەنی سەرچاوەكان ئەنجام دەدرێت، وەك بەكارهێنانی نووسینی كەسانی تر بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوەكانیان، بەڵام هەندێ جاری تر بە ئاگاداری و بە ڕێكەوتن لەگەڵ خاوەنی ڕەسەنی سەرچاوەكان ئەنجام دەدرێت، وەك كڕینی دەقێك لە لایەن كەسێك لە كەسێكی تر لە بەرامبەر پێدانی بڕێك پارە، یان نووسینی دەقێك لە لایەن كەسێك بۆ هاوڕێكەی بە هۆی پەیوەندی نزیكایەتی و هاوڕێیەتی، یان كڕینی دەقێك لە سایتێكی ئەلكترۆنی. جۆری دوومیان بریتیە لە كۆپیكردنی ڕستەو برگەی ناو دەقی نووسینی كەسێكی تر بە بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوەی دەقەكە، یان سوود وەرگرتن لە كاری كەسانی تر بە بێ ئاماژەكردنی ڕوون و تەواو بە سەرچاوەكانیان، یان بەكارهینانی بیرۆكەو سوود وەرگرتن لە شێوازی نووسینی نوسەرانی تر بە بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوەی بیرۆكەو شێوازی بەكارهێنراو، یان بەكارهێنانی وێنەو گرافیك و داتای بەیانی كەسانی تر و وەرگێڕان لە زمانی تر بە بێ ئاماژەكردن بەسەرچاوەكانیان. بەڵام جۆری سێیەمیان بریتیە لە لە پاڕافرەیزكردن و دووبارە داڕشتنەوەو كورتكردنەوەی زانیاریەكانی ناودەقێك بە بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوەكە(SFU Library Plagiarism Tutorial,/www. lib. sfu. ca).

٤-جۆرو شێوازەکانی گزیکردن The Types of plagiarism

دیاردەی ناپاکی و گزیکردنی زانستی ڕیشەیەکی مێژوویی هەیەو مرۆڤ لە دێرزەمانەوە هەوڵی پێشێلکردنی مافی خاوەندارێتی و دزینی بەرهەمی فیکری کەسانی تری داوە، بەلاّم بە تێپەڕ بوونی کات و پێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆژیا جۆری دزین فۆرمی تازەی وەرگرتووەو بە چەندین شێوەی جیاواز ئەنجام دراوە کە لە سەرجەمیاندا ئەوە بەدی دەکرێ کەسی نوسەر لە نووسینەکەیدا ئاماژەیەکی ڕوون و تەواوی بە سەرچاوەی زانیاریەکانی ناو بابەتەکە نەکردبێت.

سەبارەت بە جۆرو شیوازەکانی گزیکردن ، سایتی (Plagiarism Resource Site. CBB) لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ئاماژەی بە چوار جۆر شێوازی گزیکردنی زانستی کردووە، شێوازی یەکەمیان گزیکردنی ڕاستەوخۆ(Direct Plagiarism)یە کە بریتیە لە کۆپیکردنی وشە بەرامبەر وشە لە بەشێکی کاری کەسێکدا لە لایەن کەسێکی تر بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەکردنی تەواو بە سەرچاوەکە. شیوازی دووەمیان گزیکردنی خودی (Plagiarism –Self) یەو کاتێك ڕوو دەکات توێژەرێك بەرهەمێکی کۆنی خۆی وەك بەرهەمێکی تازە بناسێنی و پێشکەشی بکات، یان کاتێك لە کارە تازەکەیدا لە بەرهەمێکی پێشووتری خۆی بەکار دەهێنێت بە ئاماژەکردن بە سەرچاوە کۆنەکە و بە بێ مۆڵەتی سەرپەرشتیارانی توێژینەوەی پێشوو و مافی چاپ وخاوەندارێتی چاپکردن. شێوازی سێیەمیان گزیکردنی تێکەڵ(Mosaic Plagiarism)ەو کاتێك ڕوو دەدات توێژەر کۆمەڵێك دەستەواژە لە سەرچاوەیەك وەربگرێت بە بێ بەکارهێنانی نیشانەکانی وەرگرتن، یان گۆڕین و لابردنی هەندێ وشەو بەکارهێنانی وشەو زاراوەی تری هاو واتای وشەکان لەگەڵ مانەوەی هەمان پێکهاتەو شێوازی زمانەوانی دەقە ئەسڵیەکە. شێوازی چوارەمیشیان گزیکردنی بێ مەبەست (Accidental Plagiarism)ەوکاتێك ڕوو دەدات توێژەر کەمتەرخەمی لە ئاماژەکردن بە هەندێ سەرچاوە دەکات و پشتگوێیان دەخات، یان بەکارهێنانی سەرچاوەو سوود وەرگرتن لێیان بە شێوەیەکی خراپ، یاخود دووبارە داڕشتنەوەی بڕگەیەك بە بێ مەبەست بە بەکارهێنانی وشەی هاوشێوە و بەکارهێنانی هەمان شێوازی زمان(Overview of Terms: The Common Types of Plagiarism,www. abacus. bates. edu) .

هەروەها سایتی (Turnitin) کە سایتێکی خزمەتگوزاری بازرگانی ئەلکترۆنیە بۆ ئاشکرا کردن و دەرخستنی گزیکردن ئاماژە بە بوونی دە شێوازی گزیکردن دەکات، وەك:

- لەبەر نووسینەوە(Clone): پێشکەشکردنی کۆی بەرهەمی کاری نوسەرانی تر لە لایەن نوسەرێك بە ناوی خۆیەوە.
- لەبەر گرتنەوە(Ctrl-c): وەرگرتنی چەند بەشێکی گەورە لە سەرچاوەیەکی دیاریکراو بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکە.
- گۆڕین(Find-replace): دەستکاری کردنی دەقێك لە ڕێگەی گۆڕینی هەندی وشەو دەستەواژە بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەی دەقەکە.
- تێکەڵکردن(Remix):دوباری دارشتنەوەو ئاوێتەکردنی زانیاریەکان لە ڕێگەی کۆمەڵێك سەرچاوی جۆراوجۆر بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکان.
- دوبارەکردنەوەی شتەکان (Recycle)دوبارە سوود وەرگرتن لەسەرچاوەیەکی کۆنی نوسەر خۆی و ئاماژەنەکردن بە سەرچاوەی پێشوو(گزیکردنی خودی).
- دوو ڕەگە(Hybrid) وەرگرتن لە چەند سەرچاوەیەکی جۆراوجۆر بە گۆڕانکارییەکی کەم لە پێناو دروستکردنی دەقێکی نوێ بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکان.
- ئاوێتەکردن(Mashup):نوسراوێك کۆمەڵێك بابەتی وەرگیراو لە چەند سەرچاوەیەکی جۆراوجۆری لەخۆ گرتبێت بە بێ ئاماژەیەکی ڕوون بە سەرچاوەکان.
- هەڵەی(٤٠٤ error ٤٠٤):خستنەڕووی کۆمەڵێك زانیاری ناڕوشن کە لە سەرچاوە بەکارهاتووەکان بوونیان نەبێت.
- کۆکردنەوە(Aggregator):نوسراوێك لە کۆکردنەوەو وەرگرتنی زانیاریەکاندا ئاماژەی تەواو بە سەرچاوەی زانیاریەکان کراوە، بەلآم هیچ مەرجی ڕەسانایەتی تێدا نیە.
- دوبارە نووسینەوە(Rewrite): نوسراوێك تەنها پشتی بە زانیاری ناو سەرچاوەکان بەستووە بە بێ هیچ جۆرە لێکدانەوەیەکی تازەو بەکارهێنانی سەرچاوەکان بە شێوازێکی ڕوون و ئاشکرا (Ten Types of Plagiarism,www. ed. ac. uk).

بە شێوەیەکی گشتی گزیکردنی زانستی و ناپاکی لە کاری ئەکادیمیدا چەندین جۆرو شێوازی تری هەیە، دیارترینیان بریتین لە:

٤. ١-گزیکردنی تەواو Complete Plagiarism

ترسناکترین شێوازی گزیکردنە کاتێك نوسەر یان توێژەرێك دەقی کەسێکی تر دەبات و لەژێر ناوی خۆی بلاوی دەکاتەوە، یان کەسێك دەقێك دەنوسێت و لە بەرامبەر برە پارەیەکدا دەیدات بە کەسێکی تر تا بە ناوی خۆی بلاوی بکاتەوە، یان پەنابردن بۆ کڕینی زانیاری و ڕاسپاردنی کەسێکی تر بە نووسین و ئەنجامدانی توێژینەوە کە بەرهەمی ڕەنج و ماندووبوون و عەقڵ و بیرکردنەوەی کەسەکە نیە، یان زۆر جار هاوڕێیەك دەقێك لە جیاتی هاوڕێکەی دەنوسیت، یاخودیەکێك لە ئەندامانی خێزان دەقێك لە بری ئەندامێکی تری خێزانەکەیان دەنوسێت. هەموو ئەم هەولانە دەچنە خانەی دزیکردن و ناپاکی ئەکادیمی.

٤. ٢- گزیکردنی ڕاستەوخۆ Direct Plagiarism

لەم شێوازەدا کەسێك هەڵدەستێت بە وەرگرتنی پەڕەگرافێك یان بەشێك لە نووسینی کەسێك یان کتێبێك و بەکارهێنانی لە نووسینەکەیدا وەکو خۆی بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکەی. گزیکردن کاتێك گزیکردنی ڕاستەوخۆیە کە پەڕەگرافەکە وەکو خۆی وەرگیرابێت هەتا ئەگەر چەند وشەیەکیشی لێرەو لەوێ لێ لابرابێت(All types of plagiarism including .(examples,www. scribbr. com

٣. ٣-دارشتنەوەی دووبارە Paraphrasing plagiarism

دوبارە دارشتنەوە، یەکێك لە بەربلاوترین شێوازی گزیکردنە کە تیایدا نوسەر هەوڵی دوبارە دارشتنەوەی دەقی نووسینی کەسێکی تر دەدات و تێکەل بە نووسینی خۆی دەکات، یان پارافرەیزکردنی چەند لاپەرەی کتێب یان توێژینەوەیەك بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکە، یان کاتێك چەند سەرچاوەیەکی پەیوەندار بە بابەتەکەی دەخوێنێتەوە هەوڵ دەدات بیرۆکە و خاڵە سەرەکیەکانیان وەربگریت و وەك بیرۆکەی خۆی پێشکەشیان بکات، یاخود پەڕەگرافێك لە زمانێکی بێگانە وەردەگێرێت و دوبارە بە شێوازی خۆی دارشتنەوەی بۆ دەکات. ئەم کردارە بە گزیکردن دانانرێت کاتێك نوسەر لە دووبارە دارشتنەوەدا ئاماژە بە سەرچاوەکە بکات.

٤. ٤–گزیکردنی خودی Self-plagiarism

گزیکردنی خودی بریتیە لە دزیکردن لە خۆ و سوود وەرگرتن لە دەقیکی پێشووتری نوسەر خۆی بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکە. ئەم شێوازە زیاتر توێژەر و نوسەرە بەناوبانگەکان دەستی بۆ دەبەن نەك فێرخوازانی زانکۆ و کەسانی تر کە ئەزموونی نووسینیان کەمە، تیایدا کەسی نوسەر چەند بەشێکی گرنگ لە نووسینەکانی پێشووتری دەهێنێت و لە بابەتە تازەکەیدا جێیان دەکاتەوە بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەکردن بە سەرچاوە کۆنەکانی.

٤. ٥–گزیکردن لە سەرچاوە Source-based Plagiarism

ئەم شێوازە بەهۆی هەمەجۆری سەرچاوەکانەوە ڕوو دەدات، یان هەندێ جار بەهۆی گرنگی سەرچاوەیەك وپێویستی بە سەرچاوەکە ڕوو دەدات، بۆ نموونە توێژەرێك ئاماژە بە سەرچاوەیەك دەکات کە لە ڕاستیدا بوونی نەبێت، یان بەهەڵەبردن و سەرلێ شێواندنی خوێنەر بە دانان و ڕیزکردنی هەندێك سەرچاوە لە لیستی سەرچاوەکاندا کە لەنێو ناوەڕۆکدا بەکار نەهێنرابن، یان هەندێ جار توێژەر سوود لە هەندێ سەرچاوە وەردەگرێت کە سەرچاوەی دووەمن و لە سەرچاوەی تر وەرگیراون بەڵام ئاماژە سەرچاوەی یەکەم دەکات نەك سەرچاوەی دووەم کە پشتی پێ بەستووە. هەموو ئەو کردارانە پەیوەندیان بە زۆری سەرچاوەو گرنگی و پێوستی بە بە سەرچاوەکانەوە هەیە کە ئەنجامدانیان دەچێتە خانەی گزیکردنی زانستی .(Sabnis, ٢٠١٨)

٤. ٦– نا ڕۆشنی وناڕاستی لە نووسیندا Inaccurate Authorship

دەست بردن بۆ شێوازی نادروست لە نووسیندا جۆریکی تری گزیکردنە کە لە زۆربەی کاتدا بە دوو ڕێگا ئەنجام دەدرێت: لە نموونەی یەکەمدا کەسێك بەشدارە لە نووسینی بابەتێکدا بەڵام خاوندارێتی لێ ناکات، لە نموونە دووەمدا پێچەوانەی نموونەی یەکەم کەسێك خاوەندارێتی لە بابەتێك دەکات بە بێ ئەوەی هیچ جۆرە بەشداریەکی لە نووسینی بابەتەکە کردبێت، ئەم کردارەش هەر لایەنێکیان ئەنجامی بدات بە گزیکردن و پێشیلکردنی یاساو ڕێساکانی نووسینی ئەکادیمی ئەژمار دەکرێت (Sabnis, ٢٠١٨).

٤. ٧–گزیكردنی تێكەڵ Mosaic Plagiarism

گزیكردنی تێكەڵ یان مۆزایكی جۆرێكی ترە لە ناپاكی ئەكادیمی تیایدا نوسەر هەڵدەستێت بە كۆكردنەوەو هەڵێنجانی بیرۆكە لە كۆمەڵێك سەرچاوەی جۆراجۆر بە مەبەستی پێكهێنانی دەقێكی تازە لە بیرۆكەو وشەی كەسانی تر و پێشكەشكردنی بە ناوی خۆی بە بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوەی بیرۆكەكان، یان وەرگرتنی كۆمەڵێك دەستەواژە لە سەرچاوەیەك لە ڕێگەی لابردن و زیادكردنی هەندێ وشە بە بێ بەكارهێنان و دانانی نیشانەكانی وەرگرتن. ئەم جۆرە گزیكردنە هاوشێوەی شێوازی گزیكردنی دوبارە داڕشتنەوەیە و هەندێ جار مەبەستدار و هەندێ جاری تر بێ مەبەست ئەنجام دەدرێت.

٤. ٨– گزیكردنی بێ مەبەست Accidental Plagiarism

گزیكردنی بێ مەبەست لە ئەنجامی نەزانی ونەشارەزایی و كەمتەرخەمی و تێ نەگەیشتن لە بابەتەكاندا ڕوو دەدات و لە زۆربەی كاتدا بێ مەبەست ئەنجام دەدرێت. بۆ نموونە كەمتەرخەمی لە ئاماژەكردن بە سەرچاوەو پشتگوێ خستنیان، یان وەرگرتن بە شێوازێكی خراپ و نەشیاو، یان دوبارە داڕشتنەوەی بابەتێك بە بەكارهێنانی وشەی هاوشێوە بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەكردن بە سەرچاوەكەی. ئەم شێوازەی گزی كردن تا ڕادەیەك لە شێوازی گزیكردنی تێكەڵ نزیكە، بەڵام جیاوازیان لەوەدایە كە گزیكردنی تێكەڵ مەبەستدارەو بە مەبەست لە لایەن نوسەرەوە ئەنجام دەدرێت، هەرچی گزیكردنی بێ مەبەستە هۆكارەكەی نەشارەزایی و كەمتەرخەمی نوسەرە لە گەڕانەوەو ئاماژەكردن بە سەرچاوەكان. بێگومان نەشارەزایی و كەمتەرخەمیش لە بەرپرسێتی نوسەر بەرامبەر كارەكەی كەم ناكەنەوە، بەڵكو گزیكردنەكە وەك هەمووجۆرەكانی تری گزیكردن هەمان مامەڵەی لەگەڵ دەكرێت و خاوەنەكەشی ڕووبەڕووی هەمان ڕەخنەو لێپێچینەوەو سزای یاسایی دەبێت (رجب، ٢٠١٦).

٤. ٩– گزیكردن لە شێوازی نووسین Style Plagiarism

لەم جۆرە گزیكردنە نوسەر یان تویژەر لە نووسین و داڕشتندا پشت بە شێوازی نووسینی نووسەرێكی تردەبەستێت بە بێ ئاماژەكردن بە خاوەنەكەی. یان خستنەڕووی بیرۆكەو داڕشتنی بیرۆكەكان بە هەمان ستایل و داڕشتنی سەرچاوەیەكی تر بە بێ ئاماژەكردن بە سەرچاوەكە.

٤. ١٠–گزیکردنی ئەلکترۆنی Electronic Plagiarism

هەندێ جار نوسەرێك پەنا دەباتە بەر گزیکردن لە سایتە ئەلکترۆنیەکان، وەك گواستنەوەو کۆپی کردن لە ڕێگەی ئەنتەرنێتەوە بە بێ ئاماژەیەکی ڕوون بە سەرچاوە ئەلکترۆنیەکان، یان بەکارهێنانی کەرەستەو زانیاری یارمەتیدەر بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەی کەرەستەو زانیاریەکان.

٤. ١١–داتای نادروست و ساختەکاری Data fabrication and falsification

یەکێك لە ترسناکترین شێوازەکانی گزیکردن کە هەندێ نوسەر بە هەر هۆکارێك بێت پەنای بۆ دەبەن ساختەکاری و خستنەڕووی داتای نادروستە، وەك کەڵك وەرگرتن لە دەرەنجامی توێژینەوەیەکی تر و دانانی ژمارەو داتای نادروست، یان سوود وەرگرتن لە دەرەنجامی کاری کەسێك و ئاماژە نەکردن پێی. یاخود لاسایی کردنەوەو سوود وەرگرتن لە کاری کەسێکی تر بە بەکارهینانی ئامرازی تر بە بێ ئاماژەکردن بە سەرچاوەکەی.

٤. ١٢–گزیکردنی زارەکی Oral plaigirism

گزیکردنی زارەکی(Oral plaigirism) شێوازێکی دیکەی گزیکردنە کە تیایدا نوسەر ئاماژە بە سەرچاوەی ئەو زانیاریانە ناکات کە لە ڕێگەی گفتوگۆ و تۆمارکردنی دەنگی و ڤیدیۆ و ئامارە دەنگی و ڕەنگیەکان وەری گرتوون.

٤. ١٣–گزیکردنی هونەری Artistic plagiarism

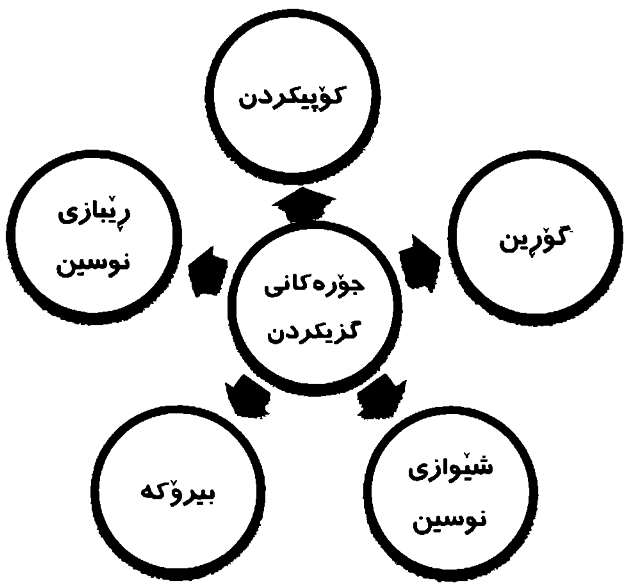
لە گزیکردنی هونەریدا کەسی گزیکار هەوڵ دەدات کاری کەسێکی تر دووبارە بکاتەوە بە بەکارهێنانی ئامرازی تر، وەك دیزاین و وێنە و هێڵکاری و گرافیك و ڤیدیۆ، ئەم شێوە گزیکردنەش هیچی لە شێوەکانی تر کەمتر نیەو هەمان یاساو ڕێساکانی گزیکردنی بەسەردا دەسەپێنرێت و ئەنجامدەرەکەشی ڕووبەڕووی هەمان سزای یاسایی شێوەکانی دیکەی گزیکردن دەبێتەوە.

٤. ١٤–گزیکردن بە ڕێگای دووبارە وەرگێڕان Back Translation

ئەم شیوازە، یەکێکە لە تازەترین شێوازی گزیکردن کە بە شێوەیەکی بەرفراوان لە لایەن فێرخوازان و هەندێ لە توێژەرە تازەکان ئەنجام دەدرێت، بە پێی ئەم ڕێگایە کەسی گزیکار

دەقێك لە زمانێکەوە وەردەگرێت و بۆسەر زمانێکی تر کە زمانی دووەمە وەری دەگێرێت، دواتر دەقە وەرگێردراوەکە دووبارە بۆ زمانی یەکەم وەردەگێرێت، لە زۆربەی کاتیشدا بۆ ئەم مەبەستە پرۆگرامی (Google translate) و(Babelfish) وفەرهەنگە ئەلکترنیەکانی تر بەکاردەهێنێت.

بەسەرنجدان لە کۆی رێگاو شێوازەکانی گزیکردن دەشێت سەرجەمیان لە پێنج شێوازدا کۆبکرێنەوە، ئەوانیش پێك هاتوون لە کۆپیکردن، گۆرینی وشە ودووبارە دارشتنەوە، شێواز و رێباز.

شێوە(٣. ٢)شێوازەکانی گزیکردن ڕوون دەکاتەوە

٥-هۆكارەكانی گزیكردن The causes of plagiarism

پەنابردنی نوسەر یان توێژەر یاخود فێرخواز بە گزیكردن و ناپاكی ئەكادیمی لە كارەكەیاندا دەگەڕێتەوە بۆ هۆكارگەلێكی وەك:

٥. ١- نە شارەزایی لە بنەماكانی نووسینی ئەكادیمی

لاوازی ئاستی فیكری و ڕۆشنبیری و نەشارەزایی لە بنەماكانی نووسینی ئەكادیمی و ناكارامەیی لە نووسیندا هۆكاری یەكەمی پەنابردنی زۆرێك لە نوسەران و توێژەرانی كەم ئەزموونە بە گزیكردن و ناپاكی ئەكادیمی، چونكە زۆربەیان لە مانای ناپاكی ئەكادیمی و دەرەنجام و زیانە زانستیەكانی نەگەیشتوون.

٥. ٢-بێ توانایی لە ڕێكخستنی كاتدا Inability to manage time

بێ توانایی لە سوود وەرگرتن لە كات و دابەشكردنی كاتدا هۆكارێكی تری دەست بردنە بۆ ناپاكی ئەكادیمی لە لایەن هەندێ فێرخواز و توێژەری تازەی كەم ئەزموون، چونكە كاتێكی دیاریكراویان لەبەردەستەو ناتوانن لە دوا مۆلەتدا كارەكەیان تەواو بكەن.

٥. ٣-ئارەزووی گەیشتن بە پلەی بەرز Desire to get a good grade

زۆر جار ئارەزووی گەیشتن بە پلەو پایەی بەرز یان ناوبانگ و پارەی زۆر هەندێ كەس دووچاری گزیكردن دەكات، بۆ نموونە هەوڵدان بۆ بەرزكردنەوەی پلەی زانستی هۆكارێكی سەرەكی پەنابردنی هەندێ مامۆستایە بە ناپاكی ئەكادیمی، وەك ئەوەی ئەنجامدانی توێژینەوەیەكی نایاب و بڵاوكردنەوەی توێژینەوەكە لەگۆڤارێكی ئەكادیمی باوەڕ پێكراودا یەكێكە لە پێداویستیەكانی بەدەست هێنانی پلەی زانستی و ئەوانیش كەم توانان لە ئەنجامدانی.

٥. ٤-هەست نەكردن بە بەهای كار Lack of sense of value of work

هەست نەكردن بە بەهای كارەكەیان لای هەندێ فێرخواز و توێژەری تازە هۆكاریكی تری پەنابردنە بۆ گزیكردن، بۆ نموونە فێرخوازێك تەنها ئامانجی سەركەوتن و بە دەستهێنانی نمرەیە لە پرۆژەكەیدا هەوڵ دەدات لە كورترین كات و بە كەمترین هەوڵ و ماندووبوون كارەكە

تەواو بکات. هەروەها هەستی خۆپەرستی و حەزی خۆدەرخستن و خۆجیاکردنەوە لە کەسانی تر هۆکارێکی ترە بۆ پەنابردنی هەندێ کەسی خۆپەرست بە گزیکردن.

٥. ٥-پەروەردەی هەڵە Poor education

پەروەردەی هەڵەو ڕاهێنانی نادروستی فێرخوازان لە قۆناغەکانی بنەڕەتی و ئامادەیی لە لایەن هەندێ مامۆستاوە. بۆ نموونە بێ توانایی و نەشارەزایی هەندێ مامۆستا لە فێرکردنی فێرخوازانی قۆناغی ئامادەیی بە چۆنیەتی وتار نووسین و ڕێ و شوێن و هەنگاوەکانی ڕاپۆرت نووسین.

٥. ٦- ترس لە شکست Fear of failing

هەستکردن بە پێویستی بۆ دەرنەکەوتن لە وێنەیەکی شکست خواردوودا و پەنا بردن بۆ گزیکردن و کۆپیکردن بۆ دەرکەوتن وێنەیەکی سەرکەتوودا. ترس و بێ باوەڕی بەخۆ وای لە هەندێ فێرخواز و توێژەری تازە کردووە وا هەست بکەن کە بە تەنها نەتوانن کارەکەیان ئەنجام بدەن و نمرەی پێویست بەدەست بهێنن، بۆیە پەنا بۆ گزیکردن دەبەن، یان خواستی هێنانەدی نمرە یان پلەیەکی بەرز لە لەژێر فشار و داواکاری توندا، بۆ نموونە فشار و پاڵەپەستۆی دایك و باوك وا هەندێ فێرخواز دەکات بۆ ئەوەی دەربچن یان نمرەیەکی بەرز لە توێژینەوەکەیان بەدەست بهێنن پەنا بۆ گزیکردن ببەن.

٥. ٧-سەرچاوەی ئەلکترۆنی Electronic References

بڵاوبوونەوەو فەراهەم بوونی زانیاری و سەرچاوەی جۆراوجۆر لە سایتە ئەلکترۆنیەکان لەم سەردەمەدا هۆکاریکی هەرە بەهێزی پەنا بردنە بۆ گزیکردن، چونکە دەست پێ گەیشتنیان و گزیکردن تیایاندا ئاسانە، هەروەها بێ توانایی فێرخوازان و هەندێ توێژەر لە سوود وەرگرتن لەو سەرچاوانەو دوبارە داڕشتنەوەی بیرۆکەو بابەتەکان بە شێوازی تایبەتی خۆیان.

٥. ٨-هەستکردن بە زیان Feeling of harm

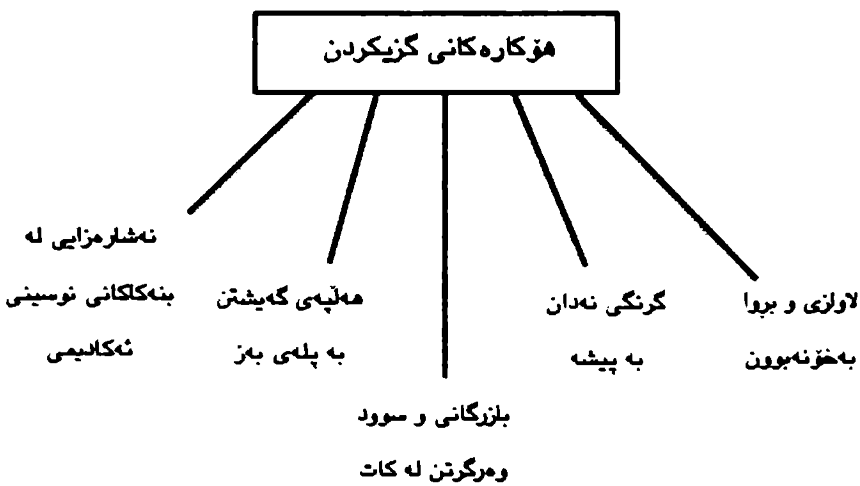
هەستکردن بە زیان و قەرەبوکردنەوەی زیانەکانی ڕابردوو وا لە هەندێ توێژەر دەکات لە ڕێگەی گزیکردنەوە هەوڵی گێڕانەوەی هەموو ئەو شتانە بدەن کە لە ڕابردوودا لە دەستیان داوە.

٥. ٩-پشتگوێ خستنی سەرچاوەکان Ignore references

گرنگی نەدان بە ئاماژەکردن بە سەرچاوەو پشت گوێ خستنیان هۆکارێکی تری ڕوودانی گزیکردنە. بۆ نموونە نوسەرێك بە مەبەست و بە ئاگاییەوە ئاماژە بە هەندێ سەرچاوە چ لە نێو ناوەڕۆك یان لیستی سەرچاوەکاندا ناکات و پشت گوێیان دەخات.

٥. ١٠- نووسینگەی بازرگانی بۆ گزیکردن Business Offices for plagiarism

بوونی نووسینگەی بازرگانی و بازرگانی کردن بە زانست لە زۆر وڵات بۆتە هۆی ئەوەی بە بڕە پارەیەکی کەم توێژینەوەیەکی زانستی گەورە بە ناوی کەسێکەوە بنوسرێت، بە تایبەت لە وڵاتانەی بێ بەشن لە بوونی سیستمێکی دەستپاکی ئەکادیمی و دەزگایەکی چاودێری ورد بەسەر ڕەوشی و زانست و بێ توانایی و کەم تەرخەمی لە هوشیارکردنەوەو ئاراستەکردنی تاکەکان دۆخیك دروست دەکات کە زۆرێك لە نوسەر و توێژەرەکان پەنا بۆ بە گزیکردن ببەن.

شێوە(٣. ٣)گرنگترین هۆکارەکانی گزیکردن دەخاتەڕوو

٦-چۆنیەتی ڕێگرتن لە گزیکردن How to combat plagiarism

پەرەسەندنی دیاردەی گزیکردن و زیادبوونی مەترسیەکانی وای لە زۆرێك زانکۆ و ناوەندە زانستی و ئەکادیمیەکان کردووە چەندین ڕێ و شوێنی گرنگ بە مەبەستی چۆنیەتی ڕووبەڕووبوونەوەو بنبڕکردنی دیاردەکە بگرنەبەر.

زانکۆی شیکاگۆ (University of Chicago)لە لێکۆڵینەوەیەکدا دەربارەی کۆمەڵگای ئەکادیمی و پێوەرە زانستی و مۆڕاڵیەکان کە لە سایتی زانکۆکە بڵاوکراوەتەوە ئاماژە بە گزیکردن وەك تاوانێکی مۆڕاڵی گەورە کراوە بە جۆرێك ئەنجامدەرانی تاوانەکە بە پێی یاساو ڕێسا ئەکادیمیەکانی زانکۆکە سزا دەدرێن. هەروەها ئاماژە بە پێویستی بەکارهێنانی ڕێبەری ڕێنماییکاری بۆ دوورکەوتنەوەو خۆپارێزی لە گزیکردن لە لایەن فێرخوازان دەکات و کردنەوەی خولی تایبەت بە ئاشناکردنی فێرخوازان بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی بە گرنگ دەزانێت (The University of Chicago Press,www. press. uchicago. edu). هەروەها ماڵپەڕی کتێبخانەی زانکۆی تەکساس (University of Texas Libraries) لە ئۆستنی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا پرۆگرامێکی ڕاهێنان و فێرکاری تایبەت بە گزیکردن و چۆنیەتی دوورکەوتنەوە لە ناپاکی ئەکادیمی تەرخان کردووە، ئامانج لە دانانی پرۆگرامەکە ئاشناکردنی مامۆستا و فێرخوازەکانە بە دیاردەی ناپاکی ئەکادیمی و مەترسی و زیانەکانی گزیکردن، هەوەرها ڕاهێنان و فێرکردنیان لەسەر چۆنیەتی بەکارهێنانی سەرچاوەو سوود وەرگرتن لە زانیاری کەسانی تر لە چوارچێوەی یاساو ڕیسا ئەکادیمیەکان و پابەندبوونیان بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی (Avoid Plagiarism. University of Texas Libraries, www. legacy. lib. utexas. edu).

کتێبخانەی کونیلی(Connelly Library) زانکۆی لاسال(La Salle University)ی ئەمەریکی پێنج ئامۆژگاری بۆ دوورکەوتنەوە لە گزیکردن خستۆتەڕوو، وەك تێگەشتن لە بابەت و سەرچاوەکانی بابەت پێش بەکارهێنانیان و پشت نەبەستنی زۆر بە بیرۆکەی کەسانی تر و دڵنیا بوون لە زانین و فێربوونی چۆنیەتی وەرگرتن و ئاماژەکردن بە سەرچاوەکان و بەکارنەهێنانی ئەنتەرنێت و پشت بەستن بە کتێبخانەو تاقیگەو سەرچاوەی زانستی دیار

هەروەها کتێبخانەی .(Connelly Library. la salle University,www. lasalle. edu) زانکۆی ویلایەتی ئیندیانا (Indiana State University Library) لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا پرۆگرامیکی بە مەبەستی پێش گرتن لە گزیکردن پێشکەش کردووە کە چەندین زانیاری گرنگی لەخۆگرتووە، وەك گزیکردن و ناساندنی، جۆرو شێوازەکانی گزیکردن، چۆنیەتی دوورکەوتنەوە لە گزیکردن و سوود وەرگرتن لە سەرچاوەو بەکارهێنانیان بە شێوازێکی دروست Plagiarism Tutorial. Indiana State University, www. panther . indstate.) .(edu

کتێبخانەکانی زانکۆی ویلایەتی میسوری(University of Missouri Libraries)لە ولاتە یەکگرتووەکان لەسەر ماڵپەری فەرمیدا چەند وانەیەکی تایبەت بە دوورکەوتنەوە لە گزیکردن (Avoid Plagiarism)ی پێشکەش کردووە، ناوەڕۆکی وانەکان چەند بابەتێکی گرنگیان لەخۆ گرتووە، وەك پێشەکی، تاقیکردنەوەی پێشوو، گزیکردن چیەو دەرەنجامەکانی چین، پشت بەستن بە سەرچاوەی تایبەت، جۆرەکانی وەرگرتن و گواستنەوە، چۆنیەتی گواستنەوەو سوود وەرگرتن لە بەرهەمی نوسەرانی تر، سوود وەرگرتن لە وتەو سەرچاوەی زارەکی و کورتکردنەوەی زانیاریەکان (Plagiarism and Copyright,University of Missouri Libraries, www. libraryguides. missouri. edu). هەروەها کتێبخانەکانی زانکۆی دیوك لە ئەمەریکا (Duke University USA) لەسەر ماڵپەری فەرمیدا ناوەندێکی هاوبەشیان بۆ ژیانی فیکری زانکۆکە پێك هێناوە و هەوڵیان داوە بەردەوام کار لەسەر زیادکردنی زانیاری و شارەزایی تایبەت بە دیاردەی گزیکردن لای سەردانیکارنی ماڵپەرەکەیان بکەن، گرنگترین ڕینمایی و ئامۆژگاریەکانی ناوەندەکە بریتین لە دوورکەوتنەوە لە گزیکردن و پاراستنی مافی خاوەندارێتی فیکری کەسانی تر و چۆنیەتی سوود وەرگرتن لە سەرچاوەو بە دروستی بەکارهێنانیان و پیشکەشکردنی کورتە ڤیدیۆ ڕێنماییکاری بۆ دوورکەوتنەوە لە گزیکردن .(Avoiding Plagiarism,Duke University Libraries, www. library. duke. edu)

زانکۆکانی بەریتانیا چەند هەنگاوێکی ئەکادیمی گرنگیان ناوە بۆ بەرگرتن بە دیاردەی گزیکردن، کتێبخانەی زانکۆی بریستۆل(University of bristol) لە سەر ماڵپەری ئەلکترۆنیدا لاپەڕەیەکی بە ناو نیشانی گزیکردن:زانیاری و ئامۆژگاری(Plagiarism: information and

advice) بە مەبەستی ئاشناکردنی سەردانیکارانی سایتەکە بە ناپاکی ئەکادیمی وهۆکارەکان و جۆرەکانی ناپاکی ئەکادیمی و چۆنیەتی دوورکەوتەوە لە گزیکردن و پابەندبوون بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی تەرخان کردووە(Plagiarism:information and advice, University of Bristol,www. bris. ac. uk). هەروەها کتێبخانەی زانکۆی کۆلۆمبیای بەریتانی(University of British Columbia) لەسەر ماڵپەری فەرمیدا پرۆگرامێکی فێرکاری و پەروەردەیی تایبەتی بە ناونیشانی دەستپاکی ئەکادیمی (Academic Integrity) تەرخان کردووە، پرۆگرامەکە ڕونکردنەوەی گزیکردن وەك چەمك و دیاردەو چەند چەندین ئامۆژگاری گرنگ بۆ دوورکەوتنەوە لە گزیکاری و فیلمی فێرکاری (Citing: When and Why) لەخۆ گرتووە (Academic Integrity,The University of British Columbia, www. learningcommons. ubc. ca).

کتێبخانەی زانکۆی لیدز(Leeds University Library) لە بەریتانیا لەسەر ماڵپەری فەرمی لە چوارچێوەی خزمەتگوزاری ئەکادیمیدا پرۆگرامێکی تایبەت بە دەستپاکی ئەکادیمی و گزیکردن (Academic integrity & plagiarism) ساز کردووە، ناوەڕۆکی پرۆگرامەکە چەند بابەتێکی دەربارەی دەستپاکی ئەکادیمی و گزیکردن و چۆنیەتی دوورکەوتنەوە لە دیاردەکەو مافی خاوەندارێتی فیکری و بەکارهێنانی سەرچاوە زانستیەکان دوور لە گزیکاری و ناپاکی ئەکادیمی(Academic integrity and plagiarism. Leeds University Library, www. library. leeds. ac. uk) . هەروەها زانکۆی هیریۆت-وات(Heriot-Watt University) لە شاری ئەدنبرە(Edinburgh)ی پایتەختی سکۆتلاند (Scotland) گایدێکی ڕێنماییکاری تایبەت بە گزیکردنی بە ناونیشانی (گزیکردن، ئاشکرا کردنی دیاردەکەو ڕێنمایی کردن بۆ چۆنیەتی دوورکەوتەوەو خۆپاراستن لێی) بۆ فێرخوازان لەسەر سایتی زانکۆکە بلاْوکردۆتەوە، ناوەڕۆکی گایدەکە ناساندنی گزیکردن و یاساو ڕێسا ئەکادیمیەکان بۆ سوود وەرگرتن لە سەرچاوەو بەکارهێنانیان و چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ دیاردەکەی لە خۆگرتووە، لە ڕوانگەی ئەو زانکۆیە گزیکاری تاوانێکی گەورەیەو کەسی گزیکار چ مامۆستا یان قوتابی بە پێی جۆر و قەبارەی گزیەکە سزا دەدرێت، بۆ نموونە لە بەرامبەر ڕوودانی گزیکردندا فێرخواز ڕووبەڕووی سزای دوورخستنەوە یان دەرکردن لە زانکۆ دەبێتەوە، یان دووبارە کردنەوەی بەشێك لەو

بابەتانەی فێرخوازەکە تیایدا سەرکەوتوو بووە بەڵام بە دەرچوون بۆی ئەژمار ناکرێت (Student Guide to Plagiarism, Heriot-Watt University,www. hw. ac. uk).

زانکۆکانی کەنەدا بۆ وەستانەوە بەرامبەر دیاردەی گزیکردنی زانستی چەند هەنگاویکی گرنگیان ناوە، بکتێبخانەی زانکۆی کۆنکۆردیا(Library of Concordia University) لە کەنەدا لە ڕێگەی سایتی ئەلکترۆنیەوە گزیکردنی بە تاوانێکی گەورە داناوە بە جۆرێك کەسی گزیکار ڕووبەری سزای یاسایی و ئەکادیمی دەبێتەوە، ئەم تاوانەش بە پێی مادەی (A١٦)ی وڵاتی کەنەدا خستنەڕووی کاری کەسێکی ترە بێ مۆڵەت و بێ ئاگاداری کەسەکە، ئەمەش جۆرێکە لە دزی و دەست بردن بۆ مافی کەسانی تر(Academic Code of Conduct ,Concordia University,٢٠١٥,www. concordia. ca). هەروەها کتێبخانەی زانکۆی سایمۆن فریزەر (SFU Library) لە کەنەدا سیستمیکی فێرکاری و ڕێنمایکاری تایبەت بە دیاردەی گزیکردنیان بە ناونیشانی(The Canvas Course Management System) لەسەر ماڵپەری فەرمی کتێبیخانەی زانکۆکە داناوە، سیستمەکە چەندین بابەتی گرنگی دەبارەی دوورکەوتنەوە لە گزیکردن لەخۆ گرتووە، وەك گزیکردن چیە؟ بۆچی بە تاوانیکی ترسناك دادەنرێت؟ دەرەنجامە ترسناکەکانی چین؟ چۆن توێژەر خۆی لە گزیکردن بە دوور دەگرێت؟، هەوەرها کۆمەڵێك ئامۆژگاری گرنگ دەبارەی چۆنیەتی بەکارهینانی سەرچاوەو دووبارە دارشتنەوەی زانیاری و کورتکردنەوەیان و چۆنیەتی ئامازەکردن بە سەرچاوەکان و پاراستنی مافی خاوەنداریتی فیکری کەسانی تر و پابەندبوون بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی (Avoiding plagiarism. SFU Library,www. lib. sfu. ca).

زانکۆی سیدنی(University of Sydney) لە وڵاتی ئوستراڵیا لەسەر ماڵپەری فەرمی کتێبخانەکەیدا پرۆگرامێکی تایبەتی بەناونیشانی گزیکردن و ڕاستی زانستی(Plagiarism and academic honesty) و فیلمێکی ڕێنماییکاری داناوە، ئامانجی پرۆگرامەکە ئاشناکردنی سەردانیکارانی ماڵپەرەکەیە بە بنەماکانی دەسپاکی ئەکادیمی و دوورکەوتنەوە لە دیاردەی گزیکردن(Plagiarism and academic honesty. University of Sydney, www. library. sydney. edu. au). هەروەها زانکۆی مەندل (Mendel University in Brno) لە برۆنۆی پایتەختی وڵاتی چیك لە تەمموزی ٢٠١٥ کۆنگرەیەکی نێودەوڵەتی لەسەر ناپاکی

ئەکادیمی گریّ داو بریارو ڕاسپاردەکانی کۆنگرەشی لەسەر ماڵپەری (www. plagiarism. cz) بلاّوکردەوە، تەوەری بابەتەکانی کرنگرەکەش ستراتیژی هۆشیار کردنەوەوخۆپاریّزی و ئاشکرا کردنی ناپاکی ئەکادیمی و داهیّنانی ئامرازی ئەلکترۆنی و تەکنیکی بۆ دەرخستن و ئاشکرا کردنی گزیکردن و ڕووبەڕووبوونەوەی دیاردەکەی لەسەر ئاستی هەریّمی و نیشتیمانی لەخۆ گرتبوو (Plagiarism Across Europe and Beyond ,٢٠١٥, Mendel University, .(www. gs. elaba. lt

لەسەر ئاستی ولاّتانی عەرەبی زانکۆی شاسعود(King Saud University) لە عەرەبستان و زانکۆی بەترا(University of Petra) ولە ئوردن و زانکۆی ئەسکەندەریە(Alexandria University) لە میسر بۆ وەستانەوە بەرامبەر دیاردەی گزیکردن چەند هەنگاوی گرنگیان ناوە. زانکۆی شا سعود(King Saud University)یەکێکە لەو زانکۆ عەرەبیانەی نامیلکەیەکی ڕێنمایی لە شێوەیی زنجیرەیەك ئامۆژگاری لەژێر ناونیشانی(چۆن فێرخوازەکانت لە هەڵەو گزیکردن دوور دەخەیتەوە) بۆ مامۆستایان و وانەبێژانی زانکۆکە داناوە، ناوەڕۆکی نامیلکەکە چەند ڕێنماییەکی گرنگی بۆ مامۆستایان لەخۆگرتووە وەك، پێویستە لە یەکەم ڕۆژی دەستپێکی خوێندندا فێرخوازان ئاشنا بکرین بە چەمکی گزیکردنی زانستی و گرنگی مافی خاوەندارێتی فیکری و بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی و چۆنیەتی سوودوەرگرتن لە سەچاوەو بەکارهێنانیان و یاسا و ڕێساو ئەو سزایانەی پەیوەستن ئەنجامدانی ناپاکی ئەکادیمی. هەروەها پێویستە فێرخوازان ئاگادار بکرێنەوە تا خۆیان لە نووسینگە بازرگانیەکان بە دوور بگرن و تیّ بگەیەندرێن لەوەی ئامانج لە توێژینەوەدا فێربوونی کارامەیی شیکاری و ڕاڤەکاری و چونیەتی بەکارهێنانی زانیاریەکانە نەك تەنها کۆکردنەوەی بابەت و گەیشتن بە دەرنجامێکی کۆتایی، پێویستە فێرخوازان لەسەر بەکارهێنانی سەرچاوەی جۆراوجۆر هان بدرێن و ڕوون کردنەوەی تەواویان سەبارەت بە بەکارهێنانی سایتە ئەلکترۆنیەکان پیّ بدرێت و فێری چۆنیەتی ئاماژە کردن بە سەرچاوەو دانانی پەراوێزو پابەندبوونیان بە پەیڕەوکردنی میتۆدی زانستی بکرێن (كيف تجنب طلابك خطأ الوقوع في السرقة العلمية؟ جامعة الملك سعود، www. sdl. edu. sa). هەروەها زانکۆکانی عەربستانی سعودی کۆمەڵێك سزایان دیاری کردووە لە بەرامبەر ئەو مامۆستاو وانەبێژانەی بە هاوکاری مامۆستایانی تر پەنا بۆ گزیکردن دەبەن، وەك دابەزاندن ولیّ سەندنەوەی پۆست و پوچەڵکردنەوەی بەرزبوونەوەو ڕاگرتن و برینی موچەو لیّ

سەندنەوەی مافی وانەبیژی و چەندین سزای تر(عقوبات قاسیة بحق أساتذة الجامعات المتهمین بالسرقة العلمیة، ٢٠١٥، صحیفة عاجل الالكترونیة، www. qa . ajel. sa).

زانکۆی بەترا(University of Petra) لە ولاتی ئوردن ناوەندیکی بە ناوی سەنتەری پەرەپیدانی ئەکادیمی داناوە کە یەکێك لە ئامانجەکانی ریگریکردنە لە دیاردەی گزیکردن بە پشت بەستن بە بەکارهینانی پرۆگرامی(Turnitin)کە یەکێکە لە پرۆگرامە هەرە باشەکانی بواری ئاشکراکردن و دەرخستنی گزیکاری و لەگەل زمانی عەرەبیشدا کار دەکات (دورة حول نظام كشف الانتحال الأدبي(Turnitin)في جامعة البترا، جفرا نیوز، www. jfranews. com. jo). هەروەها زانکۆی ئەسکەندەریە(Alexandria University) لە میسر لە نیسانی ٢٠١٥ لە دەست پێشخەریەکدا هەلمەتێکی فراوانی ئەنجامدا بە مەبەستی ئاشناکردنی مامۆستا و فێرخوازەکان بە چەمکی گزیکردنی زانستی و هوشیارکردنەوەیان و پابەند بوونیان بە بنەما زانستی و مۆرالیەکانی توێژینەوی زانستی(رمضان، ٢٠١٥).

بە پێی بەلگەنامەیەك کە سەپەرشتیارانی سایتی (Turnitin)بۆ دەرخستن و ئاشکراکردنی گزیکردن پێشکەشیان کردووە لەبرگەیەدا لە وەلام بەو پرسیارەی کە دەلێت ئایا سزاکانی گزیکردن چین؟(What are the punishments for plagiarism)ئامازەیان بە سێ جۆر سزا بۆ گزیکردن کردووە، یەکەمیان سزای ئەکادیمی (Academic sanctions) ە کە مەبەست لێی ئەو رێ و شوینانەیە کە زانکۆ و ناوەندە ئەکادیمەیکان بە مەبەستی مامەلکردن لەگەل دیاردەکەو کەسی گزیکاردا دەیگرنەبەر، وەك خستن و هیشتنەوەو دوورخستنەوەو لێ سەندنەوەی مافی مامۆستایەتی ودەرکردن لە زانکۆ. بەلام سزای دووەمیان سزای یاسایی (Legal sanctions) ە کە مەبەست لێی جێبەجێ کردنی رێ و شوێنە یاساییەکانە لەبەرامبەر کەسی گزیکاردا کە سزای دارایی و بەندکردن دەرگرێتەوە، وەك سزادان بە پێ بژاردنی ١٠٠ دۆلار تا ٥٠٠٠٠ هەزار دۆلار وبەندکردنیش بۆ ماوەی یەك سال، چونکە بە پێی یاسای زۆربەی ولاتان گزیکردن بە تاوان ئەژمارکراوەو گزیکاریش وەك تاوانبار سزا دەدرێت. هەرچی سزای سێیەمە سزای دامەزراوەیی(Institutional sanctions)ە کە مەبەست لێی ئەو رێ وشوێنانەیە کە دەزکا و دەمەزراوەکان لەبەرامبەر گزیکردندا پەیرەوی دەکەن، وەك سزا دان بە دەرکردن لەکار کە بەهۆیەوە گزیکار کارەکەی لە دەست دەدات (Citation FAQ,Document provided by Turnitin. com,www. website. aub. edu. lb).

٧- پێداویستیە بنەڕەتیەکانی دوورکەوتنەوە لە گزیکردن Prerequisites to avoid plagiarism

دوورکەوتنەوە لە دیاردەیەی گزیکردن(Plagiarism) و ڕێگری کردن لە ناپاکی ئەکادیمی لە زانکۆو ناوەندە ئەکادیمی و فێرکاریەکاندا پێویستی بە ڕێنمایکردن و ئاشناکردنی فێرخوازان و توێژەران هەیە بە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی، هەروەها پێویستی بە هەوڵی جدی و یەکگرتووی سەرجەم دام و دەزگا زانستیەکان هەیە، وەك:

٧. ١-هوشیاری مۆراڵی Ethical Awareness

گزیکردنی زانستی دیاردیەکی مۆراڵیە، ڕێگریکردن لە دیاردەیەکە بەر لە هەر شتێك پێویستی بە هۆشیارکردنەوەی مۆراڵی تاکەکان هەیە، چونکە ئەزموونی ڕابردوو سەلماندوویەتی کە نە یاساو ڕێساکان و نە ڕێگا تەکنیکاریەکان و پرۆگرامە ئەلکترۆنیەکان بە تەنها ناتوانن کۆنترۆڵی دیاردەکە بکەن. بۆ نموونە زۆربەی کتێب و سەرچاوە کۆنەکان ڕەنگە نەخرابنە نێو تۆرەکانی ئەنتەرنێت تا لە ڕێگەی پرۆگرامە ئەلکترۆنیەکانەوە چۆنیەتی بەکارهێنانیان بزانرێت، بۆیە لە ئێستادا زۆربەی زانکۆکانی جیهان بۆ ئەم مەبەستە پەنایان بردۆتە بەر هوشیارکردنەوەی مۆراڵی و ڕاهێنانی ئەکادیمیانەی فێرخواز و توێژەرەکان لەسەر مەترسی و زیانەکان و چۆنیەتی خۆپاراستن و دوورکەوتنەوە لە گزیکردن و پابەندبون و ڕێزگرتنیان لە بنەماکانی دەستپاکی ئەکادیمی (عیسانی، ٢٠١٥).

٧. ٢-ڕێنماییە ئەکادیمیەکان Academic Guidance

نووسینی ئەکادیمی(Academic writing) پرۆسەیەکە لەسەر بنەمای کۆمەلێك ڕێنمایی و نەریتی زانستی بەڕێوە دەچێت کە پێوستە لەسەر تاکی نوسەر بۆ دوورکەوتنەوەو خۆپاراستن لە هەر دیاردەیەکی ناپاکی ئەکادیمی پەیرەوییان لێ بکات.

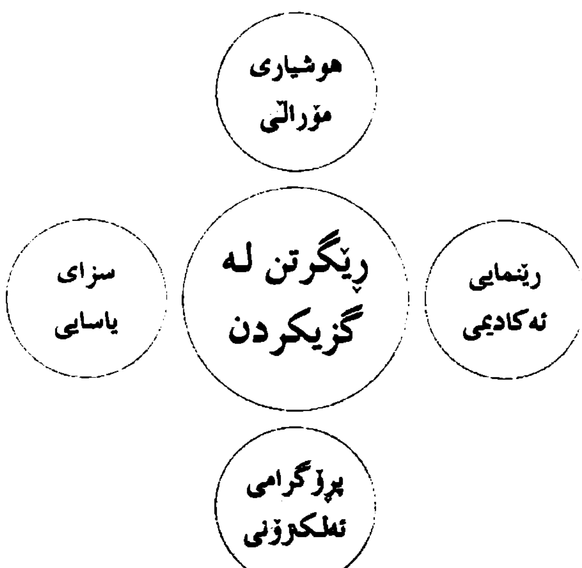
٧. ٣- پرۆگرامە ئەلکترۆنیەکان Electronic programs

یەکێك لە دیارترین ئەو ڕێگایانەی کە بۆ بەرگرتن لەدیاردەی گزیکردنی زانستی (Plagiarism)بەکار دەهێنرێت و زۆربەی زانکۆ و ناوەندە زانستیەکانیش پشتی پێ دەبەستن

تۆڕەکانی ئەنتەرنێت وبوونی چەند پرۆگرامێکی ئەلکترۆنی تایبەتە بە دەرخستن و ئاشکراکردنی دیاردەی گزیکرن.

٤-٧. بەدواداچوونی یاسایی legal procedures

گزیکردنی زانستی(Plagiarism)دەست درێژی کردنە بۆ سەر بەرهەمی کەسانی ترو پێشێلکردنی ماف خاوەندارێتی فیکری کەسانی ترە، ئەمەش کردەوەیەکی تاوانکاریەو پێویست بەوە دەکات بکەرەکەی ڕووبەڕووی یاساو سزای یاسایی بکرێتەوە، بۆیە بەکارهێنانی ڕێگای یاسایی و جێبەجێ کردنی یاسا بەسەر ئەنجامدەرانی گزیکردندا ئەگەر دیاردەکە بنبڕیش نەکات ئەوا لە چوارچێوەیەکی تەسکدا سنووورداری دەکات.

شێوە(٤.٣)پێداویستیە بنەرەتیەکانی دوورکەوتنەوە لە دیاردەی گزیکردن ڕوون دەکاتەوە

٨-ئامرازەکانی ئاشکراکردنی گزیکردن Plagiarism Detection Tools

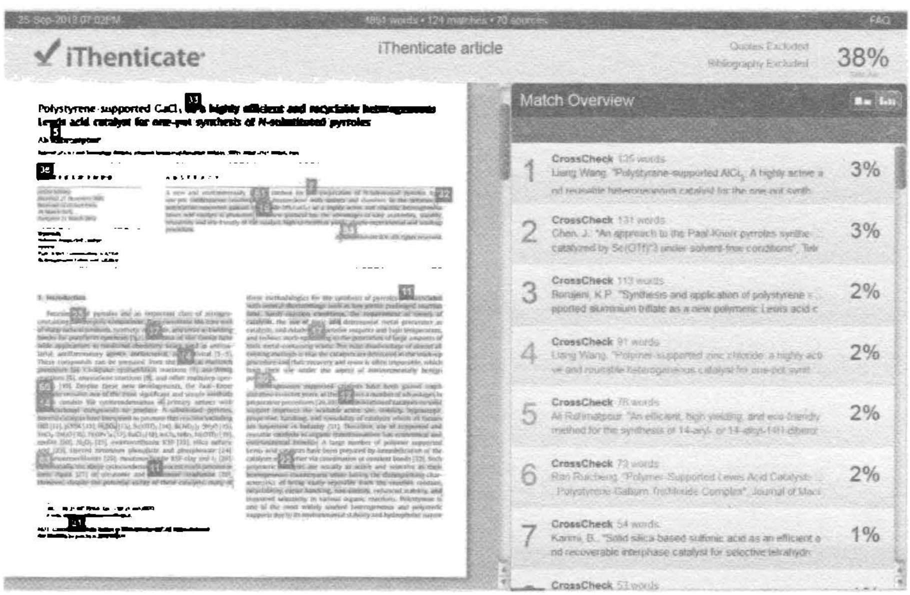
پەرەسەندنی دیاردەی گزیکردن(Plagiarism) و پێشیلکردنی مافی خاوەندارێتی فیکری کەسانی تر لە ناوەندە ئەدەبی و زانستیەکاندا بۆتە هۆی دەرکەوتنی چەندین پرۆگرامی ئەلکترۆنی بۆ دەرخستن و ئاشکراکردنی گزیکردن و لێکۆڵینەوە لە ڕەسەنایەتی بابەت و توێژینەوەکان. ئەم پرۆگرامانە زیاتر لەسەر ئاستی زانکۆ و ناوەندە زانستیە گەورەکان بەکار دەهێنرێن، هەندێکیان خزمەتگوزاریەکەیان بێ بەرامبەرە، بەڵام هەندێکی تریان سەرەتا وەک ریکلام بۆ پرۆگرام و کۆمپانیای خاوەنی پرۆگرامەکەکان بە خۆڕایی کار دەکەن، دواتر داوا لە بەکاربەر دەکات بیکڕێت و تێچووی بەکارهێنانیشان گرانە.

وێنە(٣. ٥)چەند نموونەیەك لە پرۆگرامەکانی ئاشکراکردنی گزی زانستی دەخاتەڕوو

٨. ١-پرۆگرامی iThenticate

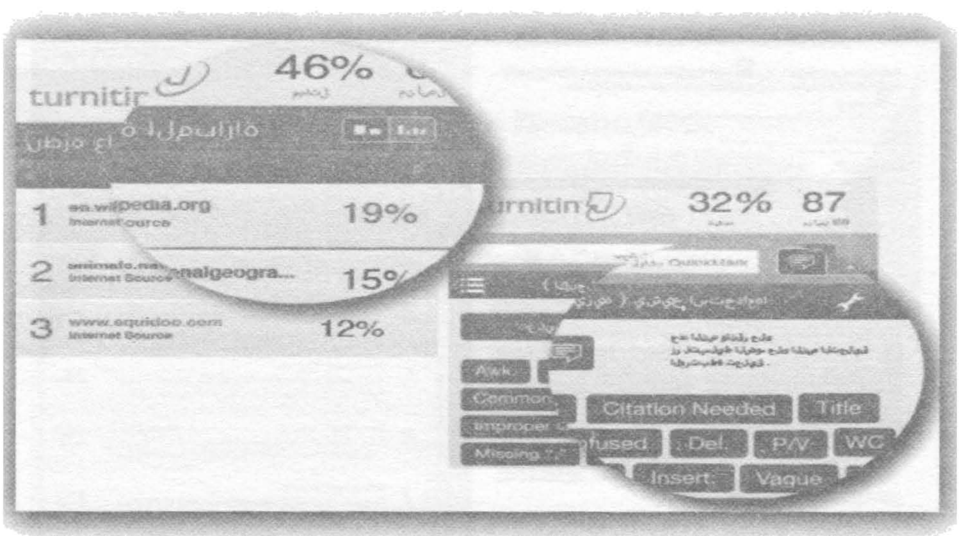
پرۆگرامی(iThenticate) یەکێکە لە سایتە گەورەکانی تایبەت بە دەرخستن و ئاشکارکردنی گزی کردن لەسەر ئاستی هەموو جیهاندا، پرۆگرامێکە بە مەبەستی دڵنیابوون لە ڕەسەنایەتی بەرهەمەکان پێش چاپکردن لە لایەن نوسەران وتوێژەرانی دەزگا و دامەزراوەی ئەکادیمی و سەنتەرەکانی توێژینەوە بەکار دەهێنرێت. ئەم پرۆگرامە پشت دەبەستێت بە بەراوردکرنی بەرهەمی نوسراو بە بەرهەمەکانی پێشوو لەسەر زیاتر لە ٥٠ ملیار لاپەڕەی ئەنتەرنێت و بەروردکردنیان بە ٤٠ ملیۆن وتارو لێکۆڵینەوەی بلاوکراوە لە ٥٩٠ ناوەندی بلاوکردنەوەی زانستی و پزیشکی و تەکنیکاری جیهانیدا. سیستمی بەروردکاری پرۆگرامەکە زیاتر لە ملیۆنیك پوختەو سەرچاوەی گۆڤارەکان و ٢٠٠٠ هەزار ناونیشانی توێژینەوەی جۆراوجۆرو پێرستی زیاتر لە ١٠ ملیۆن سایتی لەخۆ گرتووە. سیستمەکە ٣٠ زمانی لەخۆ گرتووەو لە ڕێگەیەوە دەتوانرێت ئاستی هاوجووتی و هاوشێوەیی نێوان دوو دەق بزانرێت (About iThenticate Plagiarism Detection Software, iThenticate, www. ithenticatc. com) .

شێوە(٣. ٦)پرۆگرامی (iThenticate)بۆ ئاشکرارکردن و دەرخستنی گزیکاری دەخاتەڕوو

٨. ٢–پرۆگرامی Turnitin

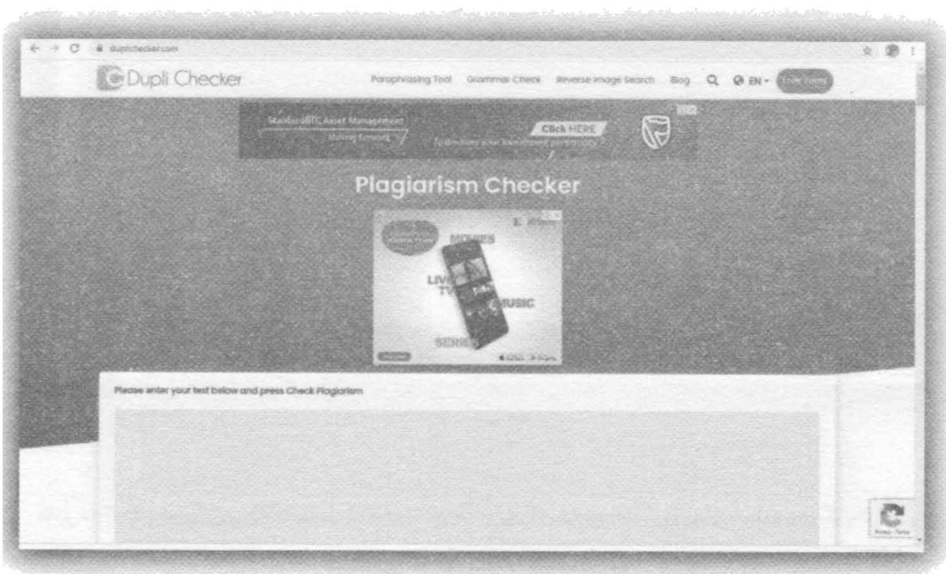
پرۆگرامی (Turnitin) بە یەکێك لە پرۆگرامە پێشەنگەکانی بواری ئاشکراکردنی گزی زانستی دادەنرێت، ساڵی ١٩٩٦ لە لایەن کۆمەڵیك توێژەر لە زانکۆی کالیفۆرنیا (UC Berkeley)وەك پرۆگرامێکی بازرگانی سەر بە کۆمپانیای (iParadigms, LLC) دامەزراوە. پرۆگرامەکە ٣١ زمانی لەخۆ گرتووەو لەلایەن زیاتر لە ١٥٠٠٠ زانکۆ و ناوەندی زانستی و پەروەردەیی و ٢٦ ملیۆن بەکاربەر کە مافی بەکارهێنانیان هەیە بەکار دەهێنرێت. بە بەکارهێنانی ئەم پرۆگرامە بەکاربەر دەتوانێت بەراورد لە نێوان بەرهەمێکی تازە لەگەڵ چەندین بەرهەمی نوێ بکات لەسەر ٢٤ بلیۆن لاپەڕەی ئەنتەرنێت و زیاتر لە ٣٠٠ ملیۆن توێژینەوەی بڵاوکراوەدا. ئامانجی سەرەکی پرۆگرامەکە باشترکردنی ئاستی نووسینی فێرخوازو توێژەرە نوێکانە لە ڕێگەی بەربەست دانان لەبەردەم گزیکردن و دەوڵەمەندکردنیان بە تێبینی و ڕێنمایی زانستی دروست (Education with Integrity. Turnitin, www. turnitin . com).

شێوە(٣. ٧)پرۆگرامی (Turnitin) بۆ ئاشکراکردنی گزیکردن دەخاتەروو

٨.٣-پرۆگرامی DupliChecker

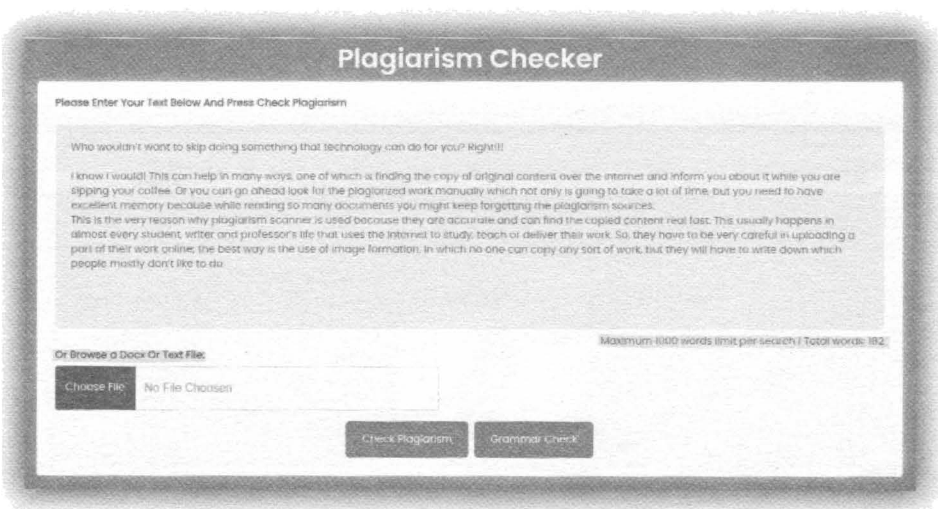
ئەم پرۆگرامە یەكێكە لە ئامرازە هەرە باشەكانی لێكۆڵینەوە لە گزیكردنی زانستی و پشت دەبەستێت بە بنەمای دابەشكردنی دەق بەسەر ڕستەو بەراوردكردنیان بە دەرەنجامەكانی بزوێنەری گەڕان(Search engine)، بەكاربەر بە بەكارهێنانی دەتوانێت بە خێرایی لە ڕێگەی كۆپی كردن و دانان لە شوێنی تایبەتدا لێكۆڵینەوە لە دەقێك بكات كە ژمارەی وشەكانی لە ١٠٠٠ وشە زیاتر نەبێت. شێوازی بەكارهێنانیشی ئاسانە وهەر كەس دەتوانێت بەكار بهێنێت، دەشێت لە ڕێگەی كۆپی كردن و دانان یاخود هەڵگرتنی فایلێك بە كلیككردن لەسەر(Search) لە ماوەی چەند چركەیەكدا راپۆرتێكی تێرو تەسەل دەربارەی بابەت وهەڵەو كەم و كورتیەكانی بابەتەكە بە دەستەوە دەدات(DupliChecker. Free online Software For Plagiarism Detection,www. duplichecker. com).

شێوە(٣. ٨)پرۆگرامی(DupliChecker) بۆ لێكۆڵینەوە لە گزیكردن دەخاتەڕوو

٨. ٤–پرۆگرامی Plagiarism Checker

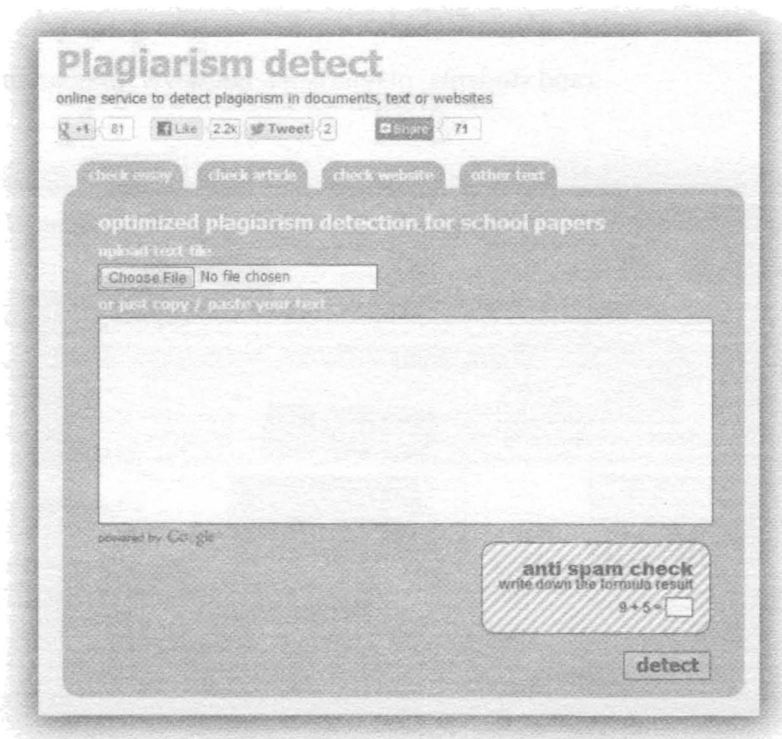
جۆرێکی تره له پرۆگرامه‌کانی ئاشکراکردنی گزی زانستی و هه‌رکه‌س ده‌توانێت به مه‌به‌ستی لێکۆڵینه‌وه له کێشه‌کانی گزیکردن به‌کاری بهێنێت، ئه‌م پرۆگرامه یارمه‌تی که‌سی به‌کاربه‌ر ده‌دات له‌کاتی لیکۆلینه‌وه له ده‌قێکدا به‌شه لێکچوو و هاوشێوه‌کانی ده‌قه‌که له‌گه‌ڵ ده‌قه‌کانی تری سه‌ر تۆری ئه‌نته‌رنێت ده‌ربخات، ئه‌ویش به رێگه‌ی گه‌ڕان له ١٠ بلیۆن لاپه‌ڕه‌ی پێڕستکراو له(Google and Bing) که له ماوه‌ی چه‌ند چرکه‌یه‌کدا ڕاپۆرتیکی تێرو ته‌سه‌ل ده‌رباره‌ی ده‌قه‌که به ده‌سته‌وه ده‌دات، ناوه‌ڕۆکی ڕاپۆرته‌که سه‌رچاوه‌گه‌لی جۆراوجۆر و دیاریکردنی ڕێژه‌ی سه‌دی گزیکردنی به ڕه‌نگی جیاواز له‌خۆ گرتووه(.Plagiarism Checker .(Smallseotools, www. small seotools. com

شێوه(٣. ٩) پرۆگرامی(Plagiarism Checker) بۆ گه‌ڕان و ئاشکراکردنی دیارده‌ی گزیکردن و گزیکاری له نووسیندا ده‌خاته‌ڕوو

٨. ٥-پرۆگرامی Plagiarism detect

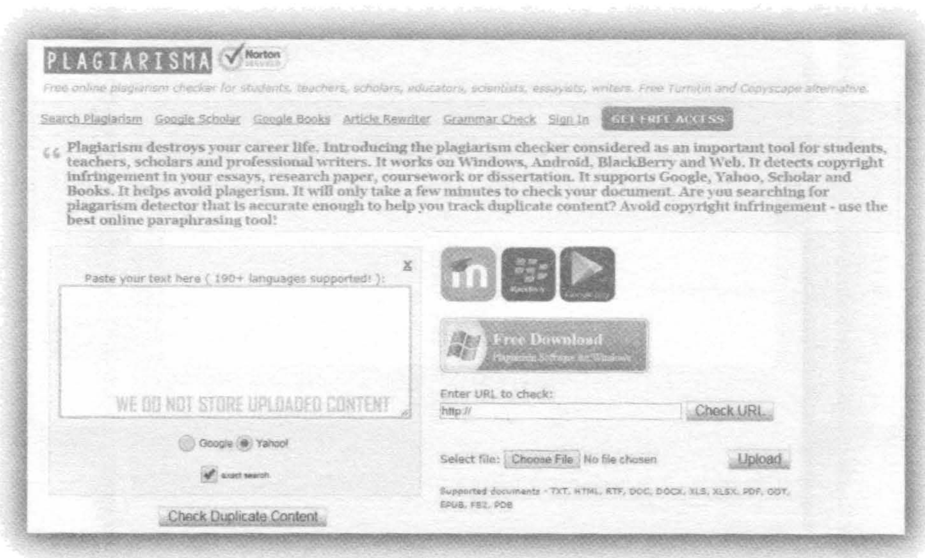
ئامرازێکی تری ئاشکراکردنی گزی زانستیەو بەکارهێنانیشی بە خۆڕاییە، تا ڕادەیەك بە سستی و هێواشی و کار دەکات بەڵام لە بەرامبەردا دەرەنجامی زۆر ورد بە دەستەوە دەدات. بە بەکارهینانی ئەو پرۆگرامە بەکاربەر دەتوانێت لە ماوەیەکی کەمدا وردبینی بۆ بابەتەکەی بکات، سەرەتا دەقەکەی خۆی هەڵدەگریت و لە شوێنی دیاریکراودا دایدەنیت، دواتر دەقەکە دابەش دەبیت بۆ چەند یەکەیەکی زمانەوانی بچووك بە مەبەستی بەراوردکردنی بە سەرجەم دەقە هاوشێوەکان لەسەر تۆرەکانی ئەنتەرنێت کە کراوەن بۆ پرۆسەی پێوانەکردن و بەراوردکردنەکە (Plagiarism Detect,www. plagiarismdetect. org).

وێنە(٣. ١٠)شێوازی بەکارهێنانی پرۆگرامی (Plagiarism detect) بۆ ئاشکراکردن و دەرخستنی دیاردەی گزیکردن دەخاتە ڕوو

٨.٦-پرۆگرامی Plagiarisma

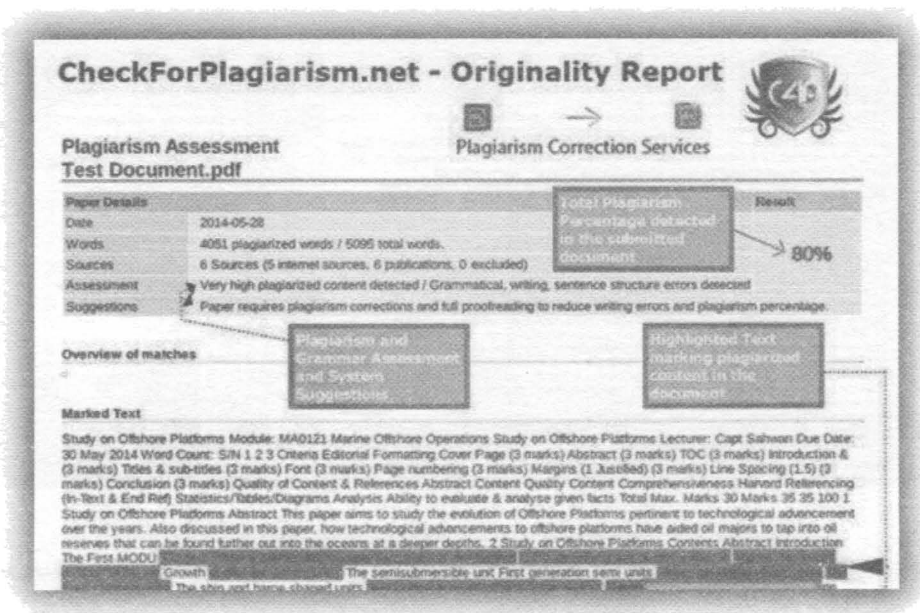
یەکێکە لەو ئامرازە گرنگانەی بۆ لێکۆڵینەوەو وردبینی لە دەقەکان بەکاردەهێنرێت و لەسەر ئاستێکی فراوان فێرخوازان و مامۆستایان و توێژەرانی بواری توێژینەوەکاری پشتی پێ دەبەستن. ئەم پرۆگرامە لەگەڵ سیستمی ویندۆز(Windows) و ئەندرۆید(Android) و بلاك بێری (BlackBerry) ومودل(Moodle) تۆڕەکانی ئەنتەرنیت(Web) کار دەکات و ، لە لایەن هەریەکە لە (Google, Yahoo, Babylon, Google Scholar and Google Books) پاڵپشتی کراوەو زیاتر لە ١٩٠ زمانی لەخۆگرتووە. بەکاریەر بە بەکارهێنانی ئەم پرۆگرامە لە رێگەی هەڵگرتن و کۆپیکردن یان هەڵگرتنی مەلەفێك و دانانی لە شوێنی تایبەتدا دەتوانێت لە ماوەی چەند خولەکێکدا پشکنین و وردبینی بۆ بابەتێك بکات و لە پاکنووسی و رەسەنایەتی بابەتەکە دڵنیا بێت (Plagiarisma. ,Free online plagiarism checker for teachers and students. plagiarisma. net,www. plagiarisma. net).

شێوە(٣. ١١)پرۆگرامی (Plagiarisma) بۆ لێکۆڵینەوەو وردبینی لە دەقی نوسراو لەسەر تۆڕی ئەنتەرنێت دەخاتەڕوو

٨. ٧-پرۆگرامی Checkforplagiarism

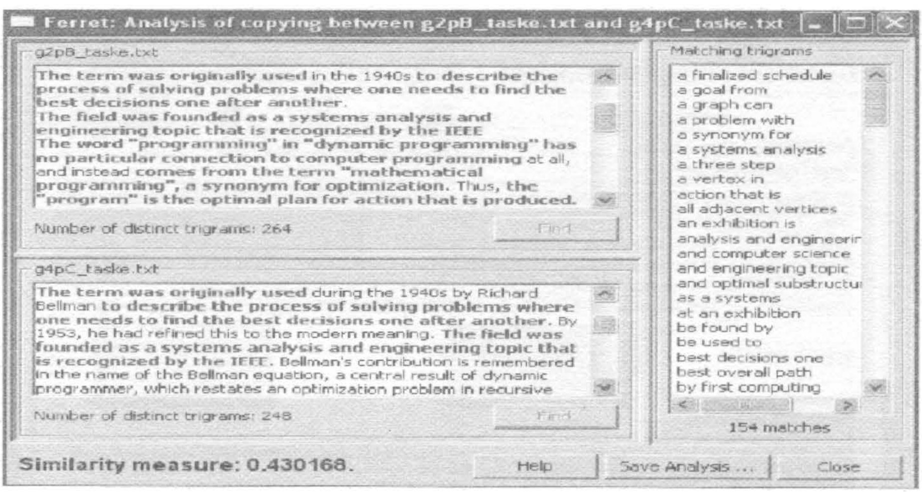
پرۆگرامی(Checkforplagiarism)بە یەکێك لە ماڵپەرە گرنگەکانی ئاشکراکردنی گزی زانستی دادەنرێت کە بە هۆیەوە کەسی بەکاریەر دەتوانێت وردبینی بۆ بابەتێك بکات و لە رەسانەیەتی بابەتەکە دڵنیا بێت، ئەویش لە رێگەی دانانی بابەت و ناردنی زانیاری و ناونیشانی ئەلکترۆنی بۆ سایتەکە کە لە ماوەیەکی راپۆرتی وردبینیەکەی لە رێگەی ئیمەلەوە بۆ دێت، راپۆرتی یەکەم بێ بەرامبەرە تەنها رێژەی سەدی رەسانایەتی بابەتەکەی لەخۆگرتووە، بەڵام گەیشتنی راپۆرتی دووەم کە راپۆرتێکی تێرو تەسەلەو زانیاری وردو درشتی دەربارەی بابەتەکە لەخۆ گرتووە پێویستی بە کڕین هەیەو خزمەتگوزاریەکە بەخۆرایی نابەخشرێت Checkforplagiarism. Why plagiarism checking?,www. checkforplagiarism .) .(net

شێوە(٣. ١٢)پرۆگرامی (Checkforplagiarism) بۆ ئاشکراکردن و دەرخستنی گزیکردن دەخاتەڕوو

٨. ٨- پرۆگرامی Ferret Copy Detection Software

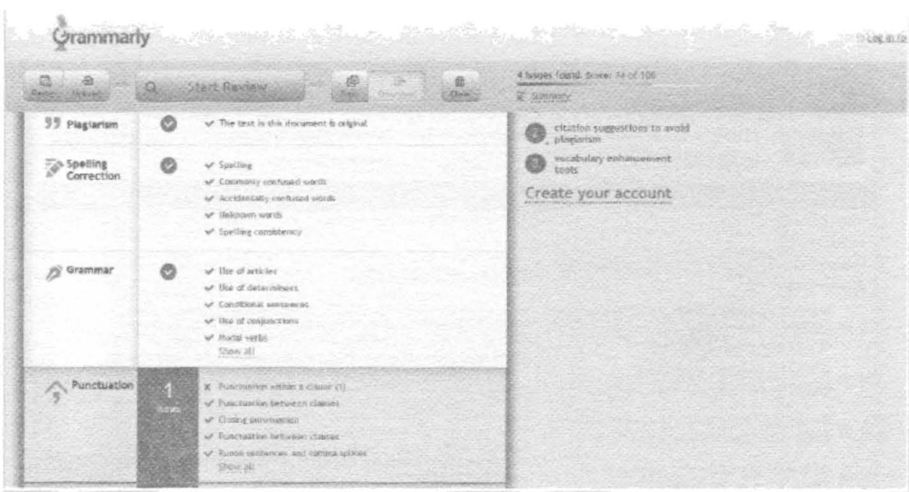
پرۆگرامێکی بێ بەرامبەرە ساڵی ٢٠١١ لە لایەن کۆمەڵێك پسپۆری زانکۆی هێرتفۆردشایر (University of Hertfordshire)ی بەریتانی دیزاینی بۆ کراوە و لە لایەن (Ruth Barrett, Bob Dickerson, Caroline Lyon and James Malcolm) پەرەی پێ دراوە، دواتر بە هاوکاری (Jun-Peng Bao) سیستمی پرۆگرامەکە بە جۆرێك ڕێکخراوە کەلەگەڵ زمانی چینیدا کاربکات. ئامانجی پرۆگرامەکە دەرخستن و ئاشکارکردنی دیاردەی گزیکردنە لە نامەی ماستەر و دکتۆرا و هەر ئەرکێکی تر کە فێرخوازان ئەنجامی دەدەن. پرۆگرامەکە لە کارکردندا پشت بە سیستمی کارکردنی ویندۆز (Windows) دەبەستێت و یەکێکە لەو پرۆگرامانەی کە لەگەڵ زمانی عەرەبیشدا کار دەکات (Ferret - Copy-detection software. University of Hertfordshire,www. homepages. herts. ac. uk).

شێوە(٣. ١٣)پرۆگرامی(Ferret Copy Detection Software) بۆ دەرخستن و ئاشکراکردنی دیاردەی گزیکردن دەخاتەڕوو

٨. ٩ –پرۆگرامی Grammarly

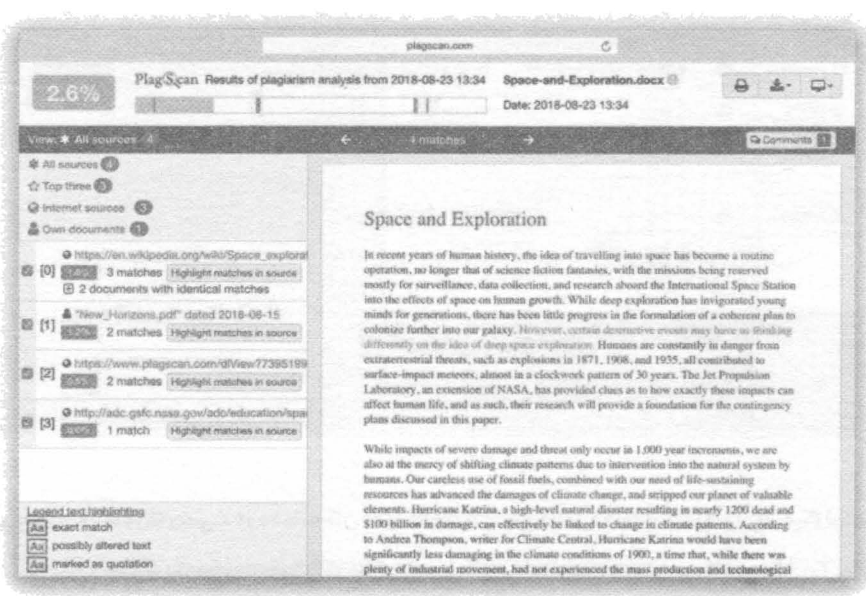
پرۆگرامی(Grammarly) بریتیە لە لێکۆڵەر و وردبینێکی ڕۆبۆتی کە بە ئاسانی دەتوانێت نوسراوەکان بخوێنێتەوەو هەڵەو کەم و کورتیەکانیان دەربخات، ئەم پرۆگرامە لەسەر ١٦ ملیار لاپەڕەی ئەنتەرنێت کار دەکات. کەسی بەکارهێن لە ڕێگەی بەکارهێنانی ئەم وردبینە ڕۆبۆتیە دەتوانێت دەقی بابەتەکەی بە بابەت و توێژینەوەکانی نێو ملیارەها لاپەڕەی ئەنتەرنێت بەراورد بکات و بە هۆیەوە بە سەرجەم کەم و کورتیە زمانی و ڕێزمانیەکانی بابەتەکەی بزانێت و ڕێرەوەکانی گزیکردن و بەرهەمی چاپکراو بڵاوکراوەی هاوشێوەی بابەتەکەی بۆ ئاشکرا بێت، هەروەها یەکێکە لەو پرۆگرامانەی کە لەسەر ئاستێکی بەرفراوان لە هەموو جیهاندا بەکاردەهێنرێت. (Parker,٢٠١٨).

شێوە (٣. ١٤)دەرکەوتنی دەرەنجامەکان بەبەکارهێنانی پرۆگرامی(Grammarly) بۆ لیکۆلینەوەو ساغکردنەوەی دەقیکی نوسراو لەسەر تۆری ئەنتەرنێت ڕوون دەکاتەوە

٨. ١٠ –پرۆگرامی PlagScan

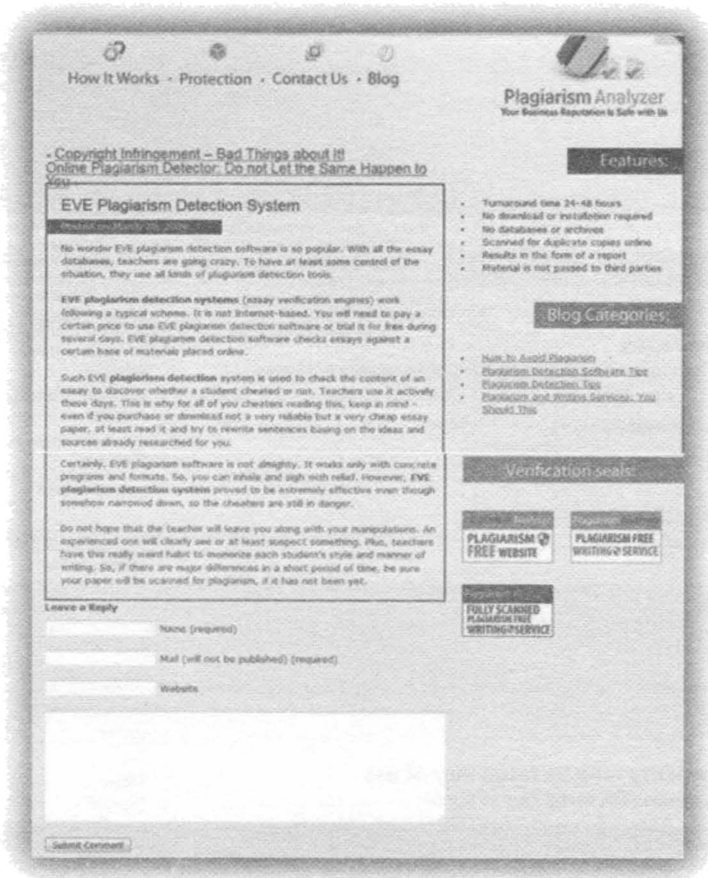
پرۆگرامێکی تری ئاشکراکردن و دەرخستنی گزی زانستیە و لەسەر تۆڕی ئەنتەرنێت کاردەکات ، یەکێکە لەو ئامرازە گرنگانەی مامۆستاو فێرکارەکان بە مەبەستی یارمەتیدانی فێرخوازان بۆ باشترکردنی شێوازی نوسیینیان و چۆنیەتی بەکارهێنان وسوود وەرگرتن لەسەرچاوەی زانستی بە شێوەیەکی دروست بەکاری دەهێنن. ئەم پرۆگرامە ساڵی ٢٠٠٩ لە لایەن دوو پسپۆری پرۆگرامسازی ئەڵمانی مارکۆس گۆلدباخ (Markus Goldbach) و یوهانز کناب (Johannes Knabe) داهێنراوەو ئێستا لە زانکۆکانی ئەڵمانیاو ئوتریش و سویسرا بە شێوەیەکی بەرفراوان و زۆرێك لە پەیمانگا و زانکۆی تر بەکاردەهێنرێت، لە دوای ٢٠١٥ ساڵی زیاتر لە ١٠٠٠ دامەزراوەی ئەکادیمی لە جیهاندا ئەم پرۆگرامە بەکاردەهێنن لە ناویاندا زانکۆی ئەردەنی (University of Jordan) و زانکۆی فۆرتس کۆلیج–لارگۆ (Fortis College Largo) و زانکۆی بەرلینی ئازاد (Free University of Berlin) و چەندین زانکۆ و پەیمانگا و ناوەندی ئەکادیمی تر (info . What is plagscan,Word finder,www. findwords).

شێوە(٣. ١٥)پرۆگرامی(PlagScan)بۆدەرخستن و ئاشکراکردنی گیزیکردن دەخاتەڕوو

٨. ١١-پرۆگرامی Eve Plagiarism Detection System

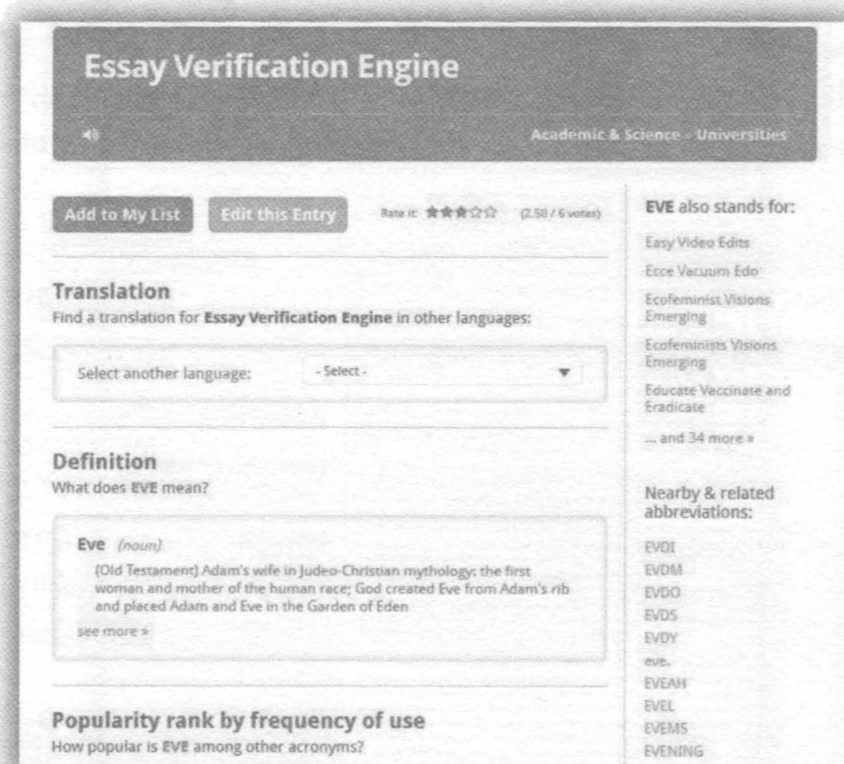
ئەم پرۆگرامە بە یەکێك لە پرۆگرامە کۆنەکانی بواری ئاشکراکردنی گزی زانستی دادەنرێت، لە ماوەی کارکردنیدا لە ساڵی ٢٠٠٠ تا ئەمڕۆ زیاتر لە ١٥٠ ملیۆن پرۆسەی وردبینی ئەنجام داوە، پرۆگرامێکی تا ڕادەیەك کۆنەو بەکاریەر لە بەرامبەر بەکارهێنانیدا پێویستە ٢٩. ٩٩ دۆلاری ئەمەریکی بدات) Top ٨ Plagiarism Detector Tools for Teachers, . Technology and Mobile Learning,www. educatorstechnology Educational .(com

شێوە(٣. ١٦)چۆنیەتی کارکردنی پرۆگرامی(Eve Plagiarism Detection System) بۆ ئاشکراکردنی گزیکردن لەسەر تۆڕی ئەنتەرنێت ڕوون دەکاتەوە

٨. ١٢-پرۆگرامی Essay Verification Engine

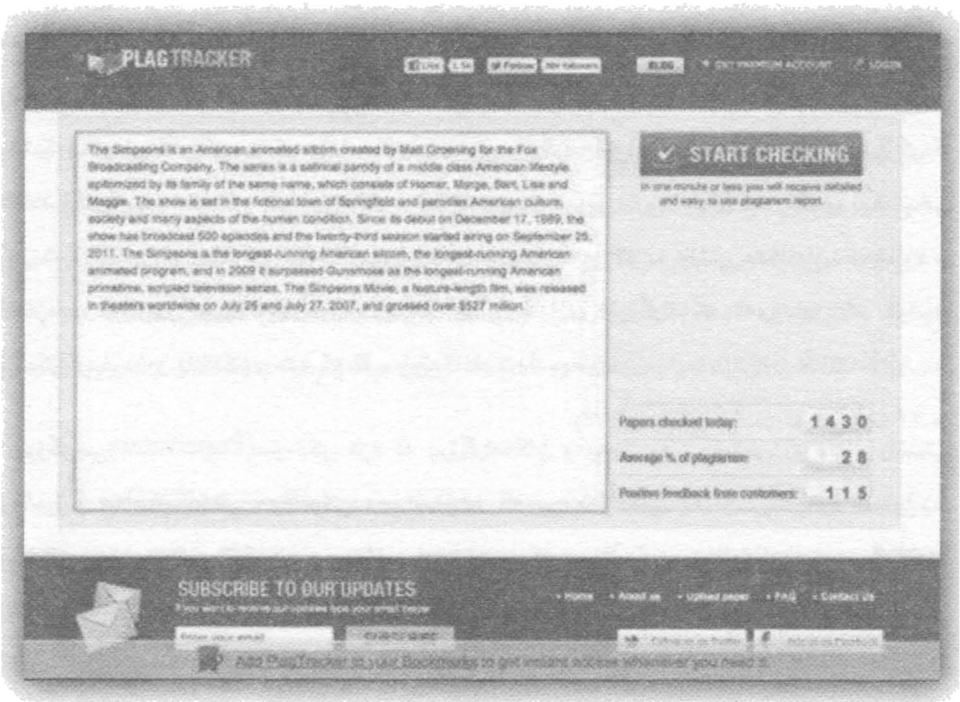
پرۆگرامێکی ترە لە پرۆگرامەکانی بواری ئاشکراکردن و دەرخستنی گزی زانستی کە لە هۆیەوە کەسی بەکارهێن دەتوانێت وردبینی بۆ دەقێك بکات لە ڕێگەی بەراوردکردنی بە دەقەکانی تری سەر تۆڕی ئەنتەرنێت. ئەم پرۆگرامەتا ڕادەیەك جیاواز لە پرۆگرامەکانی تر و ڕاستەوخۆ لەسەر تۆری ئەنتەرنێت نابێتەوە، بەڵکو پێویستی بە داگرتن هەیە لەبەرامبەر ٢٩. ٩٩ دۆلاری ئەمەریکی.

شێوە(٣. ١٧)پرۆگرامی ئەلکترۆنی (Essay Verification Engine) بۆ دەرخستن و ئاشکراکردنی گزیکردن دەخاتەڕوو

٨. ١٣-پرۆگرامی Plagrtracker

یەکێکە لە سەرنج ڕاکێشترین پرۆگرامەکانی ئاشکراکردنی گزی زانستی و بە بێ بەرامبەر لەسەر تۆڕی ئەنتەرنێتدا کار دەکات، ئەم پرۆگرامە دەتوانێت لێکۆڵینەوە لە دەقێك بکات بە مەرجێك ژمارەی پیتەکانی لە ٥٠٠٠ پیت زیاتر نەبێت، دوای نزیکەی ٣٠ خولەك ڕاپۆرتی وردبینیەکە لە ڕێگەی ناونیشانی ئەلکترۆنیەوە بۆ کەسی بەکارهێن دەنێرێت (اوباری، ٢٠١٥).

شێوە(٣. ١٨)پرۆگرامی(Plagrtracker)بۆ ئاشکراکردن و دەرخستنی گزیکردن دەخاتەڕوو

٨. ١٤-پرۆگرامەکانی Plagtracker,Copycatch,Paperrater and Plagiserve

پرۆگرامی(Plagtracker) پرۆگرامێکی بێ بەرامبەرە بۆ لێکۆڵینەوە و وردبینی لە دەقێکی بلاوکراوە بەکاردەهێنرێ بە مەرجێك ژمارەی وشەکانی لە ٥٠٠٠ وشە زیاتر نەبێت، لەگەل زمانەکانی ئینگلیزی و فەرەنسی و ئەلمانی و ئیتالی و ئیسپانی و رۆمانی کاردەکات، لەسەرەتای بەکارهێنانیدا داوای ناونیشانی ئەلکترۆنی لە کەسی بەکاربەر دەدات ولە دوای ٣٠ خولەك راپۆرتی هەڵسەنگاندنی بۆ دەنێرێت (اوباری، ٢٠١٥).

پرۆگرامی(Copycatch)جۆرێکی ترە لە پرۆگرامەکانی ئاشکراکردن و دەرخستنی دیاردەی گزیکردن کەسی بەکارهێن دەتوانێت لەسەر ئامێری کۆمپیوتەر جێگیری بکات. ئەم پرۆگرامە بە مەبەستی ئاشکراکردنی رێککەوتن و لە ژێرەوە رێککەوتنی فێرخوازەکان بەکاردەهێنرێت لە رێگەی لێکۆڵینەوە لە لێکچوون و هاوشێوەیی نێوان وشەو دەستەواژەکان لە کاتی پێشکەشکردنی کارێکی بە کۆمەڵدا. خالی بەهێزی پرۆگرامەکە لەوەدایە کە بە ئامرازێکی گرنگ دادەنرێت بۆ یارمەتیدانی فێرخوازان و باشترکردنی توانستی نووسینیان لە رێگەی نیشاندانی ئەو شێوێنانەی کە هەڵەیان تێدا کردووەو ئەو سەرچاوانەی کە بە باشی بەکاریان نەهێناوە و ئامازەی تەواویان پێ نەرکردووە، بەلام خالی لاوازی پرۆگرامەکە لەوەدایە کە توانای ئاشکراکردنی ئەو بابەتانەی نیە کە لە سایتەکانەوە دادەبەزێنرێن (Kent& Salim,٢٠٠٩).

پرۆگرامی(Paperrater)جۆرێکی ترە لە پرۆگرامەکان و پشت بە سیستمی زیرەك و زانستی داتایی و هەڵسەنگاندنی میکانیکی دەبەستێت، کەسی بەکارهێن لە لە رێگەیەوە دەتوانێت وردبینی بۆ دەقێك بکات و دوای ٥-١٥ چرکە وەلامی وردبینیەکەی وەربگرێتەوە (Parker,٢٠١٨). هەروەها پرۆگرامی(Plagiserve) پرۆگرامێکی تری ئاشکراکرن و دەرخستنی گزی زانستی و لەسەر تۆری ئەنتەرنێت کار دەکات، لە کاتی بەکارهێنانیدا کەسی بەکارهێن پێویستە بە یەك جار بابەتەکانی پێشکەش بکات و لە رێگەیەوە دەتوانێت وردبینی بۆ بابەتیك بکات و لە پاکی و رەسەنایەتی ناوەرۆکی بابەتەکە دڵنیابێت. ئەم پرۆگرامە خاوەن چوارچێوەیەکی زانیاری فراوانە پێك هاتووە لە ٩٠,٠٠٠ هەزار لاپەرە لە وتار و لێکۆڵینەوەی جۆراوجۆر لە ماوەی ١٢ کاتژمێردا راپۆرتی بابەتەکە بە دەستەوە دەدات(Kent& Salim,٢٠٠٩).

٨. ١٥–پرۆگرامەکانی کارنێت و ئەلپاگ و مەعریفە Qarnet,Aplag and E-marefa

پرۆگرامی کارنێت(Qarnet)لە داهێنانی کۆمپانیایەکی سعودیەو تایبەتە بە ئاشکراکردن و دەرخستنی گزی زانستی، ئامانجی سەرەکی پرۆگرامەکە بریتیە لە رێگریکردن لە گزیکردن لە رێگەی لێکۆڵینەوەو وردبینی لە ڕەسانەیاتی توێژینەوەکان بە شێوازێکی فێرکاری و رێنماییکاری، لەگەڵ چەندین زماندا کاردەکات لە ناویاندا زمانی عەرەبی، بۆیە لە زۆربەی کاتدا بۆ لێکۆڵینەوەو ساغکردنەوەی دەقە عەرەبیەکان بەکاردەهێنرێت. سیستمی کارکردنی پرۆگرامەکە بە تەنها پشت بە لێکۆڵینەوە لە لێکچوون و هاوشێوەیی دەقەکان نابەستیت، بەڵکو پشت بە زۆر لایەنی تری وەك وەرگرتنی دەق لە رێگەی گۆڕینی وشەو دەستەواژەو دوبارە دارشتنەوەیان و بەکارهێنان و سوود وەرگرتن لە بیرۆکەو شێوازی نووسینی کەسانی تر دەبەستێت (قنبر وعبدالله، ٢٠١٧).

پرۆگرامی ئەلپاگ(Aplag) پرۆگرامێکی تری ئاشکراکردن و دەرخستنی گزیی زانستیە لە زمانی عەرەبیدا، ناوەکەی کورتکراوەی دەستەواژەی (Arabic Plagiarism)یەو ساڵی ٢٠١١ لە لایەن بەشی ئینفۆرماتیکی زانکۆی شا سعود لە عەرەبستانی سعودی داهێنراوە، پرۆگرامێکی تایبەتە بەکارکردن لەسەر ئاشکراکردنی دیاردەی گزیکردن لە دەقی عەرەبی دەکات بە پشت بەستن بە بنەمای لۆژیکانەو زانستیانەی دەق لە ڕووی برگەو ڕستەو وشەکان و بەراوردرکردنی بە ١٢ دەقی تردا (صالح و السيد، ٢٠١٤).

هەروەها یەکێکی تر لەو پرۆگرامانەی بە مەبەستی دەرخستن و ئاشکراکردنی دیاردەی گزیکاری و ناپاکی ئەکادیمی لە ناو دەق و توێژینەوەعەرەبیەکان بەکاردەهێنرێت پرۆگرامی ئەلمەعریفە(E-MAREFA) ی ئوردەنیە، ئەم پرۆگرامە لە داهێنانی کۆمپانیای (المعرفه)ی ئوردنیە و بە هاوکاری و رێککەوتنی ٢٨٠ زانکۆ و ناوەندی ئەکادیمی و رێکخراوی هەرێمی لە ١٩ وڵاتی عەرەبی کارەکانی ئەنجام دەدات، کەسی بەکارهێن بە کارهێنانی پرۆگرامەکە دەتوانێت لێکۆلینەوەو وردبینی بۆ دەقێکی عەرەبی بە بەراوردکردنی دەقەکە بە ٢٥٠,٠٠٠ هەزار دەقی تر بکات، دوای پرۆسەی وردبینیەکە راپۆرتێکی تێرو تەسەلی دەربارەی هاوجووتی و ناهاوجووتی دەقەکە لەگەڵ دەقەکانی تر و هەر کێماسی و ناتەوایەك کە لە دەقەکەدا هەبێت بە دەست بکات (قنبر وعبدالله، ٢٠١٧).

٩-بەناوبانگترین دیاردەکانی گزیکردن The most famous cases of plagiarism

گزیکردن(plagiarism) بە هەموو شێوەو جۆرەکانیەوە بریتیە لە دەست درێژی کردن بۆسەر بەرهەمی نوسراوی کەسانی تر بە مەبەستی سوود وەرگرتن لە بەرهەمەکانیان لە کاریکی ئەدەبی یان زانستی بە بێ ناو هێنان و ئاماژەکردن بەسەر چاوەکانیان، خودی کردارەکەش چ لە زانکۆو یان ناوەندە ئەکادیمی و زانستیەکان لە بواری توێژینەوەو توێژینەوەکاری، یان لە لە بوارەکانی تری ئەدەبی و هونەری و زانستی ئەنجام بدرێت گزیکردنەو ناشیرینترین جۆری ناپاکیە کە مرۆڤ ئەنجامی بدات و کاریگەریەکانی بە شێوەیەکی گشتی لەسەر تاك و کۆمەلگا بریتین لە:

- گزیکردن دەبێتە هۆی زیادبوونی ڕێژەی ناپاکی و گەندەڵی لە کۆمەلگادا.
- گزیکردن کاریگەری ڕاستەوخۆی لە سەر کەسایەتی وئاکار و ڕەوشت و باری دەروونی و کۆمەلآیەتی کەسی گزیکار هەیە.
- گزیکردن وەك پرۆسە هەڵخەلەتاندنی خود وکەسانی ترە، بۆیە کەسی گزیکار هەمیشە لە دۆخێکی ناسەقامەگیری دەروونیدا دەژیت، هەمیشە هەست بە هەڵەو تاوانی کارەکە دەکات، یان هەست دەکات ئەو شتەی لە ڕێگەی گزیکردنەوە بە دەستی هێناوە بەرهەمی عەقڵ و بیرو ڕەنج و ماندووبوونی خۆی نیە.
- گزیکردن کاریگەری لەسەر نەوەکانی داهاتوو ئایندەو دوارۆژی کۆمەڵگا هەیە.

گزیکردن(plagiarism) دیاردەیك نیە تەنها پەیوەست بێت بە فێرخوازان و نوسەر و توێژەرە لاوەکان کە تازە چوونەتە نێو دونیای نووسین و توێژینەوەکاری و بە هەر هۆکارێکەوە بێت دەستیان بۆ گزیکردن بردووە، بەڵکو زۆریك لە نوسەر و هونەرمەند و سیاسەتمەدار و توێژەرە بەئەزموون و ناودارەکانیش دەستی بۆ دەبەن و لە ڕابردووشدا چ بە مەبەست یان بێ مەبەست دەستیان بۆ بردووە، زۆریك لە کەسایەتیە گەورەکان بە بەڵگەی ڕوون و ئاشکرا بە ئەنجامدانی گزیکردن لە کارەکەیاندا تاوانبارکراون. ئەمانەی خوارەوە دیارترین کەیسی ئابڕوچوونی ناپاکی و گزیکردنن کە لە لایەن کەسایەتیە بەناوبانگەکانی جیهان ئەنجامدراوە.

٩. ١–هیلین کیللەر و گزیکردن لە قۆناغی منداڵیدا Helen Keeler and plagiarism in childhood

هیلین کیللەر[١٥](Helen Keller)نوسەر و ئەدیبێکی مەزنی سەدەی نۆزدەهەم بووە، لە تەمەنی شەش بۆ حەوت ساڵی بە هۆی دووچاربوونی بە هەورکردنی چاو و نەخۆشی تاراخوما هەردوو هەستی بینین و بیستنی لە دەست داوە، بەڵام کوێری و کەڕی نەبۆتە بەربەست لەبەردەم خواست هێنانەدی ئامانجەکانی و هەستکردن بە کەمێتی و وای لێ کردووە ڕۆژ بەرۆژ لە هەوڵ وکۆششدا بێت تا گەشتۆتە ئەو ئاستەی ببێت بە یەکێك لە نوسەر و ناوەدیارەکانی سەردەمی خۆی، ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی هەمیشە وەك نموونەی ئافرەتێکی مەزن و ئیرادەو خۆڕاگری مرۆڤانە ناوی بهێنرێت.

کیللەر(Keller)جگە لەوەی نوسەرو چیرۆکنووسێکی گەورە بووە، وانەبێژو چالاکوانێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی دیاری سەردەمی خۆی بووە، لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا بەشداری چەندین چالاکی سیاسی و کۆمەڵایەتی کردووەو دامەزرێنەری چەندین ناوەند و ڕێکخراوی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕێکخەری چەندین میتینگ بووە، لە ماوەی ژیانیدا ١٨ شاکاری بێ وێنەی نوسیووە کە بە هۆیانەوە چەندین خەڵاتی جیهانی بەدەست هێناوە، بەرهەمەکانیشی بۆ سەر زیاتر لە ٥٠ زمان وەرگێردراون وبەناوبانگترینیان بریتین لە چیرۆکی ژیانم(The Story of

---

[١٥] هیلین کیللەر(Helen Keller) نوسەرو چیرۆکنووس و چالاکوانێکی ئەمەریکی بە ڕەگەز ئەڵمانیە، ساڵی ١٨٨٩ لە شاری تۆسکومبیا(Toscumbia)ی ویلایەتی ئەلەباما(Alabama)لە ئەمەریکا لە دایك بووە،وەك منداڵێکی ساغ لە دایك بووە بەڵام لە تەمەنی هەشت مانگیدا دووچاری چاوئیشەی گرێداربووە بە هۆیەوە کوێربووەو هەستی بیستنیشی لەدەست داوە،بەهۆی ئەوەی نابینا و نابیسا بووە لە سەنتەری پێرکنز(Perkins)کە تایبەت بووە بە ڕاهێنان و فێرکردنی کەسانی نابیناو نابیسا لە ژێر سەرپەرشتی ئانانۆس (Anagnos)بەرپرسی سەنتەر و یەکێك لە مامۆستاکانی بە ناوی ئان سولیڤان مێسی(Anne Sullivan Macy)فێری خوێندنەوەی نوسین بووە،لە قۆناغی منداڵی سەرەتاییەوە دەستی بە نوسین کردووەو تا دوا ساتەکانی ژیانی بەردەوام بووە کە بەرهەمەکی هەژدە شاکاری گەورەو بۆسەر زیاتر لە ٥٠ زمان وەرگێردراون،ساڵی ١٩٠٤ لە تەمەنی بیست و چوار ساڵیدا بەکالۆریۆسی لە فەلسەفەو زانست بە دەست هێناوە،لەگەڵ ئەوەی نابینا بووە بەلام فێری شوفێری و مەلەوانی بووە،بەشداری چەندین میتینگ و کۆبوونەوەو ڕێکخراوی سیاسی و کۆمەڵایەتی کردووە،زۆربەی کاتی خۆی بۆ خزمەتکردنی کەسانی خاوەن پێداویستی تایبەت تەرخان کردووە.ساڵی ١٩٦٨ لە تەمەنی حەفتاوهەشت ساڵیدا کۆچی دوایی کردووە.

(My Life)، مامۆستا(Teacher:Anne Sullivan Macy) کە کۆمەڵە چیرۆکێکە دەربارى مامامۆستاکەی ئان سولیڤان میسی(Anne Sullivan Macy)، دەرچوون لە تاریکی(Out of the Dark)، ئەو جیهانەی تیایدا دەژیم(The World I Live In)، گەشبینی (Optimism)، بۆ خۆشەویستی ئەم ژیانە(To Love This Life)، هیلین کیللەر لە سکوتلەندا (Helen Keller in Scotland) ، گۆرانی دیوارە بەردینە(The Song of the Stone Wall)، ئایینی من(My Religion)، بۆ ژیان و بۆ بیرکردنەوەو بۆ ئومید: بەخششێك(To live,To Think,To Hope:Inspirational)، چۆن یارمەتی جیهان بدەم (How I Would Help the World)، چۆن سۆشیالیستێك بم(How I became a Socialist)، پاشای سەرهەلگرتوو(The Frost King)، دەرگای کراوە(The Open Door)، ژیانی یاخی بووەکان(Rebel lives)، ڕوناکیەك لە نێوتاریکیمدا(Light in My Darkness) دوای مردنیشی چەندین فیلمی بەڵگەنامەیی دەربارەی ژیان و تێکۆشانی بەرهەم هێنراون کە بە ناوبانگرینیان فیلمی خولقینەری موعجیزە (The Miracle Worker) و چەندین فیلمی کارتۆنی کە گوزارشتیان لە سەرتای ژیان وقۆناغی منداڵی ئەو کردووە (حفیضی، ٢٠١٧).

ساڵی ١٨٩٢ کیللەر(Keller) بە گزیکردن لە یەکێك لە بەرهەمەکانیدا تاوانبار دەکرێت ، کاتێك لە تەمەنی ١١ ساڵیدا چیرۆکی پاشای شێرەبەفرینە(The Frost King) دەنووسێت و بۆ مایکل ئانانۆس (Michael Anagnos)ی بەرپرسی سەنتەری پیرکنز (Perkins) بۆ فێرکردن و ڕاهێنانی منداڵانی خاوەن پێداویستی تایبەتی دەنێرێت بۆ ئەوەی لە ڕۆژی لە دایك بوونیدا وەك دیارییەکی بە نرخ پێشکەشی بکات، ئەویش بە چیرۆکەکە سەرسام دەبێت و لە ڕاپۆرتی سەنتەرەکە بلاوی دەکاتەوە. دوای ماوەیەك لە کاتی بەراوردکردنی چیرۆکەکە بە چیرۆکێکی مارگریت کانبی (Margaret Canby)بە ناونیشانی (The Frost Fairies) کە پێشتر لە کتێبی کۆمەڵە چیرۆکی (Birdie and His Friends) بلاو کرابووەوە دەرکەوت هاوشێوەیی و لێکچوونێکی لە ڕادەبەدەر لە نێوان هەردوو چیرۆکەکەدا هەیە، بۆیە ناوبراو کیللەر(Keller)ی بە گزیکردن لە چیرۆکەیدا تاوانبارکرد. ئەم ڕوداوە بووە هۆی ئەوەی لیژنەیەك لەسەنتەری پیرکنز (Perkins)بە سەرپەرشتی ئانانۆس(Anagnos)بۆ لێکۆڵینەوە لە کەیسەکە پێك بهێنرێت. کیللەر(Keller)لە سەرەتادا بە توندی نکوڵی لەوەکرد کە پێشتر چیرۆکەکەی کانبی(Canby) خوێندبێتەوەو ڕوداوەکەی بە دوو شتی هاوشێوەو نزیك لەیك چوواند، ئەم

لێکچوونەش تەنها ڕێکەوتێك بووەو هیچ زانیارییەکی پێشینەی دەربارەی ناوەڕۆکی چیرۆکەکەی کانبی(Canby) نەبووە، هاوتا لەگەڵ کیللەر(Keller) مادام سولیڤان (Miss Sullivan) ی مامۆستاکەشی سەرسەختانە داکۆکی لە کیللەر کرد و بە توندی وەلامی تۆمەتبارکردنەکەی دایەوە، ئەم شێوازە توندەشیان ئانانۆس(Anagnos)و لیژنەکەی زیاتر نیگەران کرد. لە کۆتاییدا لیژنەی لێکۆلینەوە ڕوونیان کردەوە کیللەر(Keller) پێشتر چیرۆکەکەی خوێندۆتەوە پێش ئەوەی کانبی(Canby) بلاوی بکاتەوە، ئەمەش لە کاتێکدا بووە کە منداڵ بووەو وێنەیەکی دەستنوسی چیرۆکەکەی لە ماڵی سۆفیا سی هەپکنیز(Sophia C. Hopkins) لە برۆستر (Brewster) بینیووە، بەلام سوود وەرگرتن لەناوەڕۆکی چیرۆکەکەو بەکراهێنانی لە لایەن کیللەر (Keller) مەبەستدار نەبووە، بەڵکو سەرچاوەی زانیاری چیرۆکەکەی بیرچۆتەوەو ڕووداوەکانی ناو چیرۆکەکە وەك زانیاری گشتی لە هزرو خەیاڵیدا ماون، بەمەش کیللەر لە لێکۆڵینەوەکەدا تا ڕادەیەك بە پاکی دەرچوو، بەلام ڕووداوەکە کاریگەری زۆری لەسەر داناوە، چونکە بووە هۆی لەکەداربوونی کەسێتی و لە دەستدانی ئانانۆس (Anagnos) کە نزیکترین وئازیترین کەسی بوو بە جۆرێك تا لە ژیاندا بوو کاریگەری ڕووداوەکەی لەسەر مابوو (Boles,٢٠١٤) & (Monceaux ,٢٠١٥).

خاڵی سەرنج ڕاکێش لە چیرۆکی گزیکردنی (Keller)لەوەدایە کە یەکەم منداڵی نابینا و نابیسابووە بە بەکارهێنانی ڕێگەی بریل (Braille)فێری خوێندنەوەو نووسین بێ و بە هەوڵ و کۆششی بێ وچانی ببێت بە یەکێك لە نوسەرە گەورەکانی جیهان، یەکەم ئافرەتی نوسەر بووە کە بە بێ بینین و بیستن چەندین شاکاری مەزن پێشکەش بە مرۆڤایەتی بکات کە بۆ هەتایە وەك سەرمایەیەکی ئەدەبی و فیکریی مرۆیی دەمێننەوە، بەلام هەر ئەو ئافرەتە بلیمەتە لە قۆناغێکدا لە یەکێك لە بەرهەمەکانیدا دووچاری گزیکردن بووە تا ئەو ئاستەی نەیتوانیبوە پەردەپۆشی بکات و دانی بە گزیکردنەکەدا ناوە. چیرۆکی کیللەر(Keller) و ژیانی بوێرانەو پڕ لە دەستکەوتی نوسەرێکی نابیناو نابیسای مەزن کە لە هەلوێستێکدا دووچاری گزیکردن بووە ئەو ڕاستیە ڕوون دەکاتەوە گزیکردن پەلەیەکی ڕەشە تەنانەت دوای مەرگیش بۆ هەمیشە بەسەر ناو ناوبانگی کەسی گزیکاردا دەمێنێتەوە.

٩. ٢-ستیفان ئەمبرۆز و گزیکردن لە نووسینی مێژوودا Stephen Ambrose and Plagiarism in Writing History

سیفان ئیدوارد ئەمبرۆز(Stephen Edward Ambrose) نوسەر و یادەوەری نووس و مێژوو نووسیکی ناوداری ئەمەریکیە، ساڵی ١٩٦٢ دکتۆرای لە زانکۆی ویسکونسن (University of Wisconsin) لە بواری مێژوو بەدەست هێناوە، نزیکەی ١٣ کتێبی دانسقەی دەربارەی مێژووی ئەمەریکا و ژیاننامەو یادەوەری چەندین کەسایەتی ناوداری وڵاتەکەی نوسیووەتەوە بە جۆرێك نووسینەکانی ڕەهەندێکی جەماوەریان هەبووە، بەڵام لە دوا ڕۆژانی ژیانیدا بە گزیکردن تۆمەتبارکرا (Stephen Edward Ambrose, www. britannica. com).

ساڵی ٢٠٠٢ لە کاتێکدا کتێبیەکانی ئەمبۆرز(Ambrose) پرفرۆشترین کتێب بوونە لە ئەمەریکا بە کۆپی کردنی چەند بەشێك لە کتێبەکە تازەکەی بەناونیشانی (The Wild Blue) تاوانبار کرا، چونکە ڕوداوەکانی ناو کتێبەکە لێکچوون و هاوشێوەیەکی زۆریان لەگەڵ ڕووداوەکانی ناو کتێبێکی تۆماس چایلدرز(Thomas Childers) هەبوو کە لە ساڵی ١٩٥٥ بە ناونیشانی (The Wings of Morning) بلاوی کردۆتەوە، هەردوو کتێبیەکە باسیان لە چیرۆکی دوو فرۆکەوان لە جەنگی جیهانی دووەمدا کردووە، ئەمبرۆز (Ambrose) لە کتێبە تازەکەیدا چەندین برگەو دەستەواژەی ناو کتێبەکەی چایلدرز (Childers)ی بە بێ ئاماژەکردن بە بە خۆی و کتێبەکەی وەك خۆی بەکارهێناوە.

سەبارەت بە لێکۆلینەوە لە بابەتەکە فرید بارنس (Fred Barnes) نوسەر و بەڕێوەبەری نووسینی گۆڤاری (The Weekly Standard)ئاماژەی بە چەندین دەستەواژەی وەك (glittering like mica) کردووە کە لە هەردوو کتێبەکەدا هەن بەڵام نوسەری دووەم ئاماژەی بە سەرچاوەی نوسەری یەکەم نەکردووە، بۆیە ڕەخنەی توندی لە ئەمبرۆز(Ambrose) گرت و دیاردەکەی بە گزیکردنێکی ئاشکرا ناوبرد، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی ئەمبۆرز(Ambrose) دووچاری ئابڕوچونێکی گەورە بێت وکەیسی ئابڕوچوونەکەی لە سەرجەم هەواڵنامەو دەزگاکانی ڕاگەیاندا دەنگ بداتەوە، بە تایبەت دوای ئەوەی مارك لویس(Mark Lewis) لە گۆڤاری (Forbes. com)چوار دیاردەی تری گزیکردنی لە کتێبەکانی دیکەی ئەمبرۆز (Ambrose) ئاشکرا کرد(Kirkpatrick ,٢٠٠٢).

٩. ٣–ڤیڤیان ویستوود و گزیکردن لە نووسینی یادەوەریدا Vivienne Westwood and Plagiarism in Biography

ڤیڤیان ئیزابیل سوایر(Vivienne Isabel Swire) کە بە ڤیڤیان ویستوود (Vivienne Westwood)ناسراوە ساڵی ١٩٤١ لە گلۆسۆپ، دیربیشایر(Glossop, Derbyshire) لە بەریتانیا دایك بووە، یەکێکە لە بەناوبانگترین دیزاینەری جل و بەرگ لە جیهاندا و تەنانەت ناوبانگەکەی لە بواری دیزایندا لە سەرەتاسەری جیهاندا بڵاوبۆتەوە، سەرەتای ئەو ناوبانگەشی دەگەڕێتەوە بۆ کۆتایی ساڵانی حەفتاکان کاتێك لە دەستپێکی کارەکانیدا لە سەر شێوەی پانك ڕۆك(punk rock)دیزایینی بۆ جل و بەرگەکانی کردووە، ساڵی ١٩٦٢ لەگەڵ دیریك ویستوود (Derek Westwood)دا هاوسەرگیری ئەنجام داوەو بە هۆیەوە بە نازناوی هاوسەرەکەی وەرگرتووە، بەڵام دوای سێ ساڵ لە یەکتر جیابوونەوەتەوەو.

ویستوود(Westwood) لە ئێستادا خاوەنی کۆمپانیایەکی گەورەی جل و بەرگە بە جۆرێك بەهای کۆمپانیاکەی بە ٥٥ ملیون دۆلار دەخەملێنرێت، لە ماوەی ژیانیدا چەندین جار خەڵات کراوەو چەندین نازناوی گەورەی لە بواری کارەکەیدا بەدەست هێناوە، بۆ دوو جار نازناوی باشترین دیزایینەری بەریتانیا بەدەست هێناوە، ساڵی ١٩٩٢ بە هۆی داهێنانەکانی لە بواری دیزایندا میدلیای ئیمپراتۆری بەریتانیای پێ بەخشراوە، لە ماوەی ٣٠ ساڵ کارکردن و داهێنان و لەگەڵ هەموو ئەو ناوبانگ و سامانەی کە بەدەستی هێناوە کەچی وەك مرۆڤێکی ئاسایی لە باشووری لەندەن لە هەمان ماڵە سادەکەی جارانی ژیاوە کە کرێی مانگانەکەی ٤٠٠ دۆلار بووە و بە پاسکیلیش هاتوچۆی کۆمپانیاو شوێنی کارکردنی کردووە.

ویستوود(Westwood) ئافرەتێکی سادەو زادەی پەروەدەو پێگەیاندنی ناو خێزانێکی ساکار بووە، لە کابانی ماڵەوە بۆتە بەناوبانگترین دیزایینەری جل و بەرگ، لە ئاستێکی بژێوی مامناوەندەوە بۆتە سەرمایەدارێکی گەروەی وڵاتەکەی، بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ناوبانگ و دەوڵەمەندیەکەی ژیانی سادەی جارانی لێ نەسەندۆتەوە، بۆیە شێوازی ژیانی ئەو ئافرەتە بۆتە جێی سەرنجی زۆرێك لە میدیاکاران و دامەزراوە ئەدەبی و هونەریەکان بووەو چەندین بابەتی ئەدەبی و هونەریان نمایش کردووە کە گوزراشتیان لە ژیانی ویستوود(Westwood) و ڕاز و نهێنیەکانی ئەو ئافرەتە کردووە، لە دواترین کاری هونەریشدا لە وڵاتە یەکگرتووەکانی

ئەمەریکا لە تەمووزی ۲۰۱۸ فیلمێکی بەڵگەنامەیی بەناو نیشانی(Westwood: Punk، Icon، Activist) لە دەرهێنانی لۆرنا تاکەر(Lorna Tucker) لەسەر ژیانی ویستوود بەرهەم هێنرا (Vivienne Westwood. Biography,www. biography. com).

گرنگترین کاری ویستوود(Westwood) لە بواری نووسیندا نووسینەوەی یادەوەریەکانیەتی ، بەڵام لە تۆکتۆبەری ساڵی ۲۰۱٤ ویستوود(Westwood) بە گزیکردن لە کتێبی یادەوەریەکانی تاوانبار کرا، ئەم تاوانبارکردنەش دوای ئەوە هات کاتێك پۆل گورمان(Paul Gorman)لە کتێبی (The Look: Adventures in Rock and Pop Fashion) ئاماژەی بە زیاتر لە ٤٠ لاپەڕەی کتیبی یادەوەریەکانی ویستوود(Westwood)کرد کە لە کتێبەکانی ئەو وەری گرتووە، ڕەخنەی توندی لە ویستوود ونوسەر بەشداربووی کتیبەکە ئیان کیلی(Ian Kelly)و دەزگای چاپ و وەشانی کتێبەکە گرت. بەمەش کتێبەکە بە هۆی لێڵی و نادیاری و مێژووی شێوێندرا و بوونی هەڵەی ڕێنوسی زۆر ڕووبەڕووی ڕەخنەی زۆر لایەن بووەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تا ئێستا بڕیاری کێشانەوەی کتێبەکە لە بازاڕ نەدراوەو پێداچوونەو ڕاستکردنەوەشی بۆ نەکراوە.

گرنگی چیرۆکی ویستوود(Westwood) لەوەدایە کە ئەو یەکێك بووە لە بەناوبانگترین دیزاینەرەکانی جل و بەرگ لە جیهاندا و بە هۆی ناوبانگ و پیشەکەیەوە کتێبەکەی پڕ فرۆشترین کتێب بووە لە ساڵی ۲۰۱٤، نووسینی یادەوەریش تەنانەت ئەگەر کەسێکی تریش بەشدار بووبێت لە نووسینیدا کارێکی کەسیەو گوزارشت لە ژیان و کارنامەی ڕابردووی کەسەکە خۆی دەکات و تیایدا کەسایەتی و خودی یادەوەری نووس ڕەنگ دەداتەوە، بۆیە ئەگەر کرداری گزیکردنەکە کاریگەریشی لەسەر ناو ناوبانگ و کارەکەی وەك دیزاینەرێکی بەناوبانگی جل و بەرگ نەبووبێت ، بێگومان کاریگەری زۆری بەسەر خودی کتێبەکە و بەهاو ڕاستگۆیی کتێبەکەی لەناو جەماوەردا هەبووە، چونکە نووسینی یادەوەری کارێکی کەسی و ڕەنگدانەوەی ئەزموونی کەسیە زۆر دوورە لە بابەتەکانی گزیکاری وناپاکی کردن لە نووسینیدا، لەوەشیاندا هەم ویستوود (Westwood)و هاوڕێی بەشداری وهەمیش شوێن و دەزگای چاپکەری کتێبەکە شکستیان هێناوە (Bailey , ۲۰۱٤).

٩. ٤–دیدریك ستاپل و گزیكردن له بواری لێكۆڵینەوە له دەروونزانی زانین Diederik Stapel and plagiarism in Cognitive psychology

دەروونزان و توێژەری بەناوبانگی هۆڵەندی دیدریك ستاپیل(Diederik Stapel) ساڵی ١٩٦٦ له ئەمستردام له دایك بووە، ساڵی ١٩٩١ بڕوانامەی لیسانسی بە پلەی نایاب له دەروونزانی و زانستەكانی گەیاندن له زانكۆی ئەمستردام(University of Amsterdam) وەرگرتووە، دوار چۆتە ولاتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا و چەندین خولی فێربوون و ڕاهێنانی له زانكۆكانی شیكاگۆ (Chicago) و مەشیگان (Michigan) بینیووە، ساڵی ١٩٩٧ له زانكۆی ئەمستردام دكتۆرای بە پلەی نایاب بەدەست هێناوەوتێزەكەی سەركەوتوو بووە لەوەی خەڵاتی كۆمەڵەی دەروونزانانی كۆمەڵایەتی هۆڵەندی (ASPO) بە دەست بهێنێت. ساڵی ٢٠٠٢ تا ٢٠٠٧ سەرۆكی ڕێكخراوی (ASPO)بووە، ساڵی ٢٠٠٠ مامۆستای زانكۆی گرۆنینگین (University of Groningen) بووە، یەكێك بوو له دامەزرێنەرانی پەیمانگای تیلبۆرگ بۆ توێژینەوەی ئابووری ڕەفتاری (Tilburg Institute for Behavioural Economics Research) و تا ساڵی ٢٠٠٧ بەڕێوەبەری ئەو پەیمانگایە بووە. ساڵی ٢٠٠٦ وەك مامۆستای دەروونزانی مەعریفی له زانكۆی تیلبۆرگ (Tillburg) دەست بەكار بووە، دواتر پۆستی ڕاگری فاكەڵتی ئادابی له هەمان زانكۆ وەرگرتووە تا ساڵی ٢٠١٠ بە تۆمەتی گزیكاری و ناپاكی ئەكادیمی له پۆستەكە لابراوەو گوێزراوەتەوە بۆ زانكۆی ئەمستردام (University of Amsterdam).

ستاپل(Stapel) دەروونزانێكی ناسراو ومامۆستاو توێژەرێكی چالاكی بواری دەروونزانی زانین بووە لەسەر ئاستی جیهاندا، بە هۆی ئامادەبوونی بەردەوامی له دەزگاكانی ڕاگەیاندن هەمیشە وەك كەسایەتیەكی دیار دەركەوتووە، چەندین توێژینەوەی گرنگی له بوارەكانی دەروونزانی زتنین و دەروونزانی كۆمەڵایەتی ئەنجام داوە كە جێگەی سەرنجی زۆرێك له دەروونزانەكان و دەزگاكانی ڕاگەیاندن بووە، خاوەنی ئەو بیرۆكەیە كە دەڵێت ژینگەی نارێكخراو مەیلی ڕەگەزپەرستانە لای خەڵك دروست دەكات.

ساڵی ٢٠١١ ستاپل (Stapel) بە گزیكردن و ساختەكردنی داتاكان له چەندین توێژینەوەدا تاوانباركرا كە پێشتر له گۆڤاری ئاست بەرز و ناوەندی وەشاندنی باڵادا بڵاوی كردبوونەوە (Carey,٢٠١١). بەپێی ڕاپۆرتی لیژنەكانی لێكۆڵینەوە لەو كەیسە كە له هەرسێ دامەزراوەی

ئەکادیمی هۆلەندی زانکۆی تیلبۆرگ(Tilburg University) و زانکۆی گرۆنگێن (University of Groningen) زانکۆی ئەمستردام (University of Amsterdam)پێك هاتبوو، ڕیشەی ڕەفتارە گزیکاری و ساختەکاریەکانی ستابل (Stapel) لە توێژینەوەکاریدا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ٢٠٠٤ کە تیایدا پشتی بەستووە بە یاریکردن بە داتاکان و هەڵبەستن و زانیاری نادروست لە سەرجەم کارە تاقیکاریەکانیدا، ئەم کارەشی لە نزیکەی ٣٠ توێژینەوەوەی بڵاوکراوەو پێداچونەوەو هەڵسەنگاندندا ئەنجامداوە(Carey,٢٠١١).

بە پێی ڕاپۆرتی کاتی زانکۆی تیلبۆرگ(Tilburg University) لە ٣١ی ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠١١ کە ئەنجامی لیژنەکانی لێکۆڵینەوەی هەرسێ زانکۆکەی لە خۆگرتووە ئاماژە بە نزمی ئاستی ڕۆشنبیری ئەکادیمی و ڕەفتاری گزیکاریانەی ناوبراو کراوە کە لە ماوەیەکی زۆردا بێ سڵکردنەوە لە هیچ شتێك خەریکی گزیکردن بووە، . لە ڕاپۆرتەکەدا هاتووە زۆربەی ئەو کەسانەی کەوتوونەتە ژێر کاریگەی ڕاستوخۆی ستاپل(Stapel) و لە توێژینەوەکانیادا پشتیان بە دەرەنجامە ساختەکانی ئەو بەستووە قوتابی ماستەر و دکتۆرا و ئەو کەسانە بوونە کە لەگەڵ خۆی کاریان کردووە، هەروەها لە چەندین توێژینەوە دا پشت بە دەرنجامەکانی ناوبراو بەستراوە، جگە لە هاوڕێ و هاوپیشەکانی کە بە بێ ئاگا لە زۆر توێژینەوەدا پشتیان بە دەرنجامە ساختەکانی ستاپل(Stapel)بەستووە. لە هەندێ کاردا سناپل (Stapcl)پەیوەندی بە هاوڕێکانیەوە کردووە کە کۆمەڵێك دەرنجامی لەبەر دەستە هێشتا شیکردەوەیانی بۆ نەکردووە، ئەگەر ئەوان ئامادەی نووسین وشیکردنەوەی دەرەنجامەکان بن بەپێی پرسیارەکانی توێژینەوەکانیان، لە بەرامبەردا وەك توێژەری بەشداربوو لە کارەکەدا ناویان تۆمار دەکات. لە هەردوو باردا بەڵگەی ڕوون و ئاشکر ا لەبەردەست نەبووە کە فێرخوازان و نوسەرانی بەشدار بوو لەگەڵ سناپل(Stapel) هیچ زانیاریەکیان دەربارەی ناپاکی و ساختەکاریەکانی ناوبراو هەبووبێت.

هەر سەبارەت بە بابەتی گزیکاریەکەی ستاپل(Stapcl)، جەنیفەر کرۆکەر(Jennifer Crocker) دەروونزازی کۆمەڵایەتی و سەرۆکی ئەنجومەنی وەشاندن و پەیوەندیەکانی کۆمەڵەی ئەمەریکی بۆ نەخۆشیە دەروونیەکان(American Psychiatric Association) لە یەکێك لە وتارەکانیدا لە گۆڤاری (Nature) ئاماژە بەوە دەکات کە تێگەیشتن لە ناپاکی

ئەكادیمی گزیكاری پێویستی بە بیركردنەوە لە چۆنیەتی ڕوودان و پەرەسەندنی هەیە نەك چۆنیەتی كۆتایی پیٚ هێنانی ، ئاشكرا بوونی ناپاكیەكی لەو شێوەیە كە ماوەیەكی زۆر ئەنجام دراوە ئینجا ئاشكرا بووە ئەتك كردنی زانست وكوشتنی پیشەو شورەییەكی گەورەیە بۆ دەروونزانی، بۆیە دەپرسێت ئایا جۆری ئەم ڕۆشنبیریە ئەكادیمیە چی بووە كە ڕێگەی بە ستاپل(Stapel)داوە بۆ ماوەیەكی دوور و درێژ ئەم ڕەفتارە نەشیاوە ئەنجام بدات؟!

ڕاپۆرتی كاتی لیژنەكانی لێكۆڵینەوەی هەرسیٚ زانكۆكە ئاماژە بە بوونی دوو هۆكاری گرنك دەكات كە لە پشت ڕوودانی ئەو ڕەفتارە نەشیاوەن و لە ماوەیەكی دوورو درێژدا كەس تێبینی نەكردوون، هۆكاری یەكەمیان پلەو پێگەی ستاپل (Stapel)و ئەو ڕێگا پێشكەوتووە بووە كە بەكارهێناوە، هۆكاری دووەمیشیان لاوازی ئامرازەكانی وردبینی و ڕەخنەی زانستین. بۆیە لە كۆتاییدا ڕاپۆرتەكە چەند ڕاپسپاردەیەك بۆ كاری داهاتوو دەخاتە ڕوو:

- پێویستە هەر قوتابیەكی دكتۆرا لە زانكۆی تیلبۆرگ(Tilburg) دوو سەرپەرشتیاری هەبێت.
- پێوستە لیژنەكانی خویندن لە زانكۆی تیلبۆرگ پێداچوونەوە بە شێوازی كۆكردنەوەی داتاكانی هەر فێرخوازێك بكەن و لە دەرنجامەكانیان دڵنیا ببنەوە.
- پێویستە لە هەر بەشێك لە بەشە زانستیەكاندا سەرپەرشتیارێك هەبێت بۆ دەستپاكی ئەكادیمی و چاودێر بێت بەسەر ڕەوشی توێژینەوەكاریدا.
- پێویستە داتاو زانیاریەكانی هەر توێژینەوەیەك بۆ ماوەی پێنج سال بەردەست بن.
- پێویستە لە هەر توێژینەوەیكدا شوێنی زانیاریەكان و چۆنیەتی كۆكردنەوەو دەستكەوتنیان دیاریكراوبێت.

لە كۆتاییدا دوای ئاشكرابوونی هەموو ئەو ناپاكیە ئەكادیمیانەی ستاپل(Stapel) ئەنجامی دابوون لە نامەیەكدا كە لە سایتی زانكۆی تیلبۆرگ(Tilburg) بلاوكرایەوە و داوای لیٚ بووردنی لە سەرجەم هاوڕێیانی وزانكۆی تیلبۆرگ (Tilburg)كردووە، دانی ناوە بەوەی ئەو نەیتوانیووە دەروونزانێكی باش بێت و وەك توێژەرێك شكستی هێناوە (McGwin&Veraellie,٢٠١١).

٩. ٥-ڕێنێ دیکسترا و گزیکردن لە بواری دەروونزانی کۆمەڵایەتی René Dieskstra and plagiarism in Social psychology

ڕێنێ دیکسترا (René Diekstra) دەروونزان وپزیشکی دەروونی هۆڵەندی کە بە هۆی گرنگیدان بە کێشەوگرفتەکانی خەڵك وەك دەروونزانێکی جەماوەری (Popular psychology) دەرکەوتووە. مامۆستاو ڕاگری بەشی دەروونزانی کۆمەڵایەتی و کلینیکی زانکۆی لیدن (University of Leiden) بووە، پێشکەشکاری چەندین پرۆگرامی دەروونی و پەروەدەیی و نوسەری دەیان و سەدان وتار لە گۆڤارە زانستیەکاندا بووە، ساڵی ١٩٨٧ تا ١٩٨٩ بەڕێوەبەری پرۆگرامی پەرەپێدانی لایەنە دەروونی و کۆمەڵایەتی و ڕەفتاریەکان بووە لە ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی لە ژنێڤ(World Health Organisation in Geneva). هەروەها دامەزرێنەری دامەزراوەی نێودەوڵەتی بۆ توێژینەوە لە دیاردەی خۆکوشتن و ڕۆژنامەی زانستی (Archives of Suicide Research) بووە، یەکێك بووە لە دیارترین توێژەرە بە تواناکانی بواری لێکۆڵینەوە لە خۆکوژی و نوسەری چەندین توێژینەوەی جۆراوجۆر بووە لەم بوارەدا، خەلاتی (Stengel) ی پێ بەخشراوە کە بەرزترین خەلاتی جیهانیە لە بواری لێکۆڵینەوەی خۆکوژیدا (www. en. René Diekstra. Wikipedia, the free encyclopedia, wikipedia . org).

دیکسترا(Diekstra)ماوەیەك مامۆستاو بەڕێوەبەری بەشی پەرەپێدان و لاوان بووە لە زانکۆی پەروەدەیی پیشەیی(University for Professional Education) لە لاهای، هەروەها لە ئەکادیمیای ڕۆزڤێلت(Roosevelt Academy) و زانکۆی ئوترخت(University of Utrecht) کاری کردووەو چەندین توێژینەوەی نایابی لە بواری لێکۆڵینەوە لە گەشەو پەرەسەندنی منداڵان و هەرزەکاران ئەنجام داوەو چەندین وتارو لێکۆڵینەوەی لەسەر گرفت و هۆکارەکانی خۆکوژی و چۆنیەتی وەستانەوە بە ڕووی دیاردەکە نوسیووە(René Diekstra,Centro Botin,www. centrobotin. org). یەکێك بووە لەو دەروونزانانەی کە پێشنیاری چەندین چەندین ڕێگاو شێوازی تازەی بۆ لێکۆڵینەوە لە کێشەو گرفتەکانی لاوان و هەرزەکاران و چۆنیەتی چارەسەرکردنیان کردووەو لەبوارەکانی دەروونزانی گشتی(General psychology) و کەسایەتی(Personality) و دەروونزانی کۆمەڵایەتی(Social psychology) و دەروونزانی

منداڵ و هەرزەکار(Childhood and adolescence psychology)و دەروونزانی تاوان (Criminal Psychology) و تاواناسی(Criminology) پسپۆری و شارەزاییەکی زۆری هەبووە(About René Diekstra, www. speakersacademy. com).

ساڵی ١٩٩٦ دیکسترا(Diekstra) ڕووبەرووی ڕەخنەیەکی توند بووەوە سەبارەت وەرگرتن و کۆپیکردنی چەند دوو نوسەری ئەمەریکی، ئەم ڕەخنەگرتنەش دوای ئەوە هات کتێبیکی بەناو نیشانی (Upside Down)چاپ و بڵاوکردەوە دەرکەوت لە نووسینیدا پەنای بردۆتە بەر کۆپی کردنی وشە بە وشەی ٨ لاپەڕەی کتێبێکی هەردوو نوسەری بەناوبانگی ئەمریکی هارولد بلومفیلد (Harold Bloomfield) و پیتر ماك ولیامز(Peter Mac Williams) بەناونیشانی چۆن مامەڵە لەگەڵ دڵەراوکیدا دەکەیت (How to deal with depression). بەڵام ئەمە تەنها سەرتای ئابوچونێکی گەورە بووە بچووك بووە بۆ چوونە ناو گزیکردنێکی گەورە، بۆیە بۆ جاری دووەم لە بەشێکی تری گزیکاریەکانی دەرکەوتەوە تیایدا لە کتێبێکدا پشتی بەستبوو بەکۆپی کردنی ٤٨ لاپەڕە لە کتێبی گەشەپێدانی عەقڵ(Mind Care) ی دوو مامۆستای بەشی پزیشکی دەروونی زانکۆی کلیفۆرنیا لە دێڤیس(UC Davis) دیان هالیس(Diane Hallis) ڕوبرت ئای هەلیس (Robert E Hollis). هەروەها لە جاری سێیەمدا پەنای بردبوو بە وەرگرتن و لێکدان و دوبارە داڕشتنەوەی ١٦ لاپەڕە لە کتێبی دڵەراوکێ و فۆبیا(The Anxiety and Phobia Workbook)ی دروونزانی ئەمەریکی و توێژەری بواری چارەسەرکردنی دڵەراوکێ ئێدمۆند جەی بۆرن(Edmund J. Bourne). لە قۆناغەکانی دواتری گزیکاریشیدا پشتی بە وەرگرتنی وشە بە وشە نەدەبەست ، بەڵکو تەنها جەختی لەسەر گۆڕینی ناوی نەخۆشە ئەمەریکیەکان دەکردەوە، وەك گۆڕینی ناوەکانی سوزان و سیندی و ستیڤ ومایك بۆ سوزان و مونیك و سیبستیان و ستیفان و ئەو ناوانەی زیاتر لە هۆڵەندا باون.

دیکسترا (Diekstra) بەردەوام بووە لەسەر کارە گزیکاریەکانی تا ساڵی ١٩٩٧ تاوانبارکرا بە ئەنجاندانی گزیکردن و کۆپیکردنی نووسین و بیرەوەری کەسانی تر و کەسانی تر، دوای ئاشکرابوون و سەلماندنی ناپاکیەکانیشی هەموو پلەو پۆستێکی لە زانکۆی لیدن(Leiden) لێ سەندرایەوەو لەو زانکۆیە دوورخرایەوە(Profiles in Plagiarism. Academia, www. is. muni. cz).

٦-شاهد عەزام و گزیکردن لە دینامیکای وزە Shahid Azam and Plagiarism in power Dynamics

شاهد عەزام(Shahid Azam) مامۆستای زانکۆی ریجینا(University of Regina) لە کەنەدا و و تویژەری بەشدار لە زانکۆی کۆلۆمبیای بەریتانی (University of British Columbia)و ئەندازیاری جیوتەکنیکی بووە لە کۆمپانیای (Crippen Berger Consultants Limited). لە زانکۆکانی بەترا(University of Alberta)و زانکۆی شا فەهد بۆ نەوت و کانزاکان(King Fahd University of Petroleum & Minerals) و زانکۆی ئەندازیاری و تەکنەلۆژی(University of Engineering & Technology) خوێندوویەتی و ئەزموونی ٢٥ ساڵ کارکردنی وەك توێژەر و ئەندازیارێکی جیوتەکنیکاڵ لە بواری جیۆتەکنیکدا لەکەنەدا و دەرەوەی کەنەدا هەبووە(Shahid Azam,Linkedin,www. linkedin. com).

لە نۆڤەمبەری ساڵی ٢٠١٤ چیرۆکی ئاشکرابوونی گزیکردنەکەی عەزام (Azam) کە لەو کاتەدا مامۆستای سیستمی ژینگەیی بوو لە فاکەڵتی ئەندازەو زانستە کرداریەکانی زانکۆی ریجینا لە کەنەدا ، بوو بە ناوەندی دەنگ و باسی نیشتیمانی و جیهانی. کاتێك ئارجۆن پاول(Arjun Paul) یەکێك لە فێرخوازەکانی عەزام کە پێشتر لە ژێر سەرپەرشتی ئەودا ماستەری خوێندبوو ناوبراوی بە دزینی نامەکەی تۆمەتبارکرد، ئەویش لە کاتێکدا بوو کە عەزام (Azam)توێژینەوەیەکی زانستی لە گۆڤاری (GEOTECHNICS) ژینگەیی بلاّو کردبووەوە . دوای لێکۆڵینەوە لە دۆخەکە گۆڤارەکە توێژینەوە زانستیەکەی عەزام (Azam)ی کێشایەوەو مافی بلاّوکردنەوەی توێژینەوەی تری لە ناوبراو نەسەندەوە. تا ئێرە قەبارەی گزیەکە تا رادەیەك بچووك بوو بەلاّم کاتێك عەزام(Azam) وەلاّمی پاوڵ(Paul)ی داوەتەوە بووە بە ئابڕوچوونێکی گەورەی نیشتیمانی، لە وەلاّمەکەیدا ڕاشکاوانە ڕوونی کردۆتەوە کە ئەو گزیکەر نەبووەو هیچ بەشێکی نامەی فێرخوازەکەشی لە توێژینەوە تازەکەدا بەکارنەهێناوە کە ئامازەی پێ نەکردبێت، هۆکاری هاوشێوەیی هەردوو دەقەکەش لە زۆر ڕووەوە بۆ گزیکردن ناگەڕێتەوە، بەڵکو لە بنەڕتدا ئەو خۆی بەشە گەورەکەی نامەی پاوڵ (Paul) نوسیووە، هەروەها زۆربەی نامەکەی پاوڵ(Paul) بە پشت بەستن بە کارێکی هاوبەشی هەردوولا ئەنجام دراوە کە بەشە گەورەکە ئەو نوسیویەتی، بەلاّم پاوڵ(Paul)لە وەلاّمدا وتوویەتی ئەو کاتێك

فێرخواز بووە هیچ کێشەیەکی لەو جۆرەی نەبووەوکاتێك فێرخواز بووە هیچ ترسی لە کارەکەی نەبووە.

ئەم ڕووداوە دەنگدانەوەیەکی زۆری لەسەر ئاستی زۆرێك لە ناوەندە ئەکادیمیەکان هەبوو، نەك تەنها لەبەر ئەوەی بابەتەکە پەیوەندی بە دینامیکیای وزەی ژینگەییەوە هەبووە، بەڵکو کۆمەڵێك پرسیاری گرنگی وروژاندووە کە پێویستیان بە وەڵامدانەوە هەبووە. لە لایەك باوەڕکردن بە قسەکانی عەزام(Azam) بەوەی خۆی بەشێکی گەورەی نامەکەی پاوڵ(Paul)ی نوسیوە، چ شتێك پاڵی پێوە ناوە ئەو کارە بکات؟یان چی وای لێ کردووە بابەتی ناپاکی ئەکادیمی فەرامۆش بکات و بڕوانامەی ماستەر بە فێرخوازێك ببەخشێت کە شایستەی بڕوانامەکە نەبێت؟ لە لایەکی تر باوەڕکردن بە قسەکانی پاوڵ(Paul)بەوەی مامۆستاکەی بەشێکی نامەی ماستەرەکەی دزیووە، بۆچی مامۆستایەك گزی لە کاری فێرخوازێك کردووە کە پێشتر خۆی سەرپەرشتی کارەکەی کردووە بی ئەوەی لەسەری سزا درابێت؟! (Bailcy , ٢٠١٤).

Arjun Paul: 'Statistical modelling for tailings consolidation using index properties' (U of R master's thesis, December 2011)	Shahid Azam: 'Study on large strain consolidation of mine waste tailings' (ICE Publishing, February 2014)
Overall, the variability in the index properties of the tailings was attributed to the variable solid-liquid interactions. Derived from the geological background (mineralogical composition of the solids) and the mining operation. (Pg. 48, par. 1)	Overall, the variability in the index properties of the tailings was attributed to the variable solid-liquid interactions. Derived from the geological background (mineralogical composition of the solids) and the mining operation. (Pg. 51, par. 3)
The above consistency limits depend on the type of water used during testing, but data on the water composition in the literature were not available for all of the materials. Generally, the consistency limits are highest for deionized water, followed by distilled water, and then by decant water. (Pg. 47, par. 1)	Although water composition data were not available for all of the materials, the above consistency limits depend on the type of water used during testing. Generally, the limits are highest for deionised water, followed by distilled water, and then by decant water. (Pg. 51, par. 1)
Consistency limits for sedimentary clays covered a wide range due to the presence of various clays. Sesquioxide coating of clays and dominance of non-clays resulted in lower liquid and plastic limits for residual soils. Higher consistency limits for oil sand tailings were due to residual bitumen that imparts thixotropy and lubrication. (Pg. 76, par. 1)	Consistency limits for sedimentary clays covered a wide range due to the presence of various clay minerals. Sesquioxide coating of clays and dominance of non-clays resulted in lower liquid and plastic limits for residual soils. The relatively high limits for oil sand tailings were due to residual bitumen that imparts thixotropy and lubrication. (Pg. 54, par. 2)

شێوە(٣. ١٩)بەراوردکردنی توێژینەوەکەی عەزام(Azam)لەگەڵ نامەی ماستەری پاوڵ(Paul) بە پێی (CBC's iTeam) کە بە ڕێژەی ٪٢٤ هاوتان(Leo,٢٠١٧).

٩. ٧-باراك ئۆباماو گزیکردن لە وتاربێژی Barack Obama and plagiarism in public speaking

لە مانگی شوباتی ساڵی ٢٠٠٨ لە میانی بانگەشە بۆ هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی باراك ئۆباما (Barack Obama) بە دزینی چەند ڕستەیەك لە وتارەکەی دیڤال پاتریك(Daveal Patrick)ی فەرمانداری ویلایەتی ماساچۆستس(Massachusetts) تاوانبار کرا کە لە تشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٦ دا پێشکەش کرابوو، جگە لەوە ناوەڕۆکی وتارەکەی ئۆباما(Obama) چەندین برگەی وەرگیراوی تری لە وتارەکانی مارتن لۆتەر کینگ (Martin Luther King) و جۆن کەنەدی (John Kennedy)و وتاری مێژووی ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی ئەمەریکای لەخۆگرتبوو، ئەمەش گزیکردنێکی ئاشکرابوو لە زنجیرەیەك وتار و بەڵگەنامە ناسراوەکانی مێژووی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا (Wallenfeldt & Mendell,٢٠١٨). .

ئەم بابەتە بووە هۆی ئەوەی ئۆباما(Obama) ڕاستەوخۆ بە گزیکردن تۆمەتبار بکرێت، لە بەرامبەریشدا ئۆباما وەڵامی تۆمەتبارکردنەکەی بەوە دایەوە کە پاتریك (Patrick) هاوڕێی نزیکیەتی و پەیوەندی بەردەوامیان بە یەکەوە هەبووەو هەمیشە ئاڵوگۆری بیروڕایان لەگەڵ یەکتردا کردووە، تەنانەت پاتریك (Patrick)یش هەمان ڕای هەبووەو بۆ بەرگری کردن لە ئۆباما(Obamaلەسەر شاشەی تەلەفزیۆن ئامادەیی دەربڕیووە، بەلام ئەمشیان ئۆباما (Obama) و کەسێتی ئۆبامایان بردە ژێر پرسیارێکی ترەوە، لەوەی چۆن دەبێت کەسێك خۆی بۆ سەرۆکایەتی ولاتێکی گەورەی وەك ئەمەریکا کاندیت بکات کەچی فەزڵی چەند وتەیەك بۆ هاوڕێکەی بگێڕێتەوەو بڵێت من خاوەنی ئەو وتانە نیم؟!بەڵکو بابەتەکە زۆر لەوە گەورەتر بووە کە تەنها پەیوەندی بە وەرگرتنی چەند برگە لە وتاری هاوڕێیەکەوە هەبێت، یاخود بە بەرگری هاوڕێکەی لەو چەند وتەیە گزیە گەورەکە پەردەپۆش بێت کە سەرتاپای وتارەکەی گرتبووەوە، چونکە وتارەکە لەسەرەتاوە تا کۆتایی وەرگیراوبوو. بە پێی سایتی گزیکاری ئەمڕۆ (PlagiarismToday. com) کە سایتێکە بۆ دەرخستن وئاشکراکردنی دیاردەی گزیکردن لە نێوان دوو بابەت دوای بەراوردکردن لە نێوان هەردوو وتارەکەی ئۆباما(Obama) و پاتریك (Patrick)دا دەرکەوتووە ناوبراو لە وتارەکەیدا چەندین وتەو برگەی نێو وتارەکەی پاتریك (Patrick)ی بەکارهێناوە بە بێ دانان نان بە مافی خاوەندارێتی خاوەنی ڕەسەنی وتارەکە، ئەمەش گزیکردنەو گزیکردنش هیچ بیانوو و پاساوێکی بۆنیە(Bailey,٢٠٠٨).

٩. ٨-میلانیا ترامپ و داننان بە گزیکردن Melania Trump and plagiarism admission

میلانیا ترامپ(Melania Trump) ی بە ڕەگەز سلۆڤینی وەك بەهرەو شارەزایی و پیشە ڕۆژێ لە ڕۆژان نە نوسەر و نە ڕۆژنامەنووس و نە وتارنووس بووە، بەڵكو دیزاینەرێكی بەناوبانگی جل وبەرگ بووە، بەلاّم ئێستا هاوسەری دۆنالد ترامپ (Donald Trump) سەرۆكی ولاّتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكایە. پێش هاتنی بۆ ئەمەریكا لە ژیانێكی سادەو بژێوییەكی مام ناوەند لە سلۆڤینیا لە گەڵ دایك و باوك و خێزانەی ژیاوە، باوكی بازرگانی ئۆتۆمبیل و دایكیشی دیزایینەری جل و بەرگ بووە، میلانیا(Melania)ش پیشەكە لە دایكیەوە فێر دەبێت و لە تەمەنی ١٦ ساڵیدا بەهرەو شارەزاییەكی باش پەیدا دەكات و هەوڵ دەدات لە دەرەوەی ولاّتەكەی كار بكات، بۆ ئەم مەبەستە پەیوەندی بە ئاژانسی مۆدێلی میلانۆ(Milano Model Agency)دەكات ، دواتر بۆ خوێندن دەچێتە زانكۆی لیوبلیانا(University of Ljubljana) بەلاّم بۆ ئەوەی لە پیشەكەی دانەبڕێت واز لە زانكۆ دەهێنێت و تەواوی ناكات،لە شارەكانی میلان(Milan) و پاریس(Paris) كار دەكات و ساڵی ١٩٩٦ یش بەرەو نیویۆرك (New York) ئەورووپا جێ دەهێڵێت و لەوێ كارێكی هەمیشەیی دەست دەكەوێت، لەگەڵ چەند فرتۆگرافەرێكی بەناوبانگ كار دەكات وەك پاتریك دیموسلیر(Patrick Demosler) و هیلموت نیوتن(Helmut Newton) بۆ نمایشكردنی وێنەی جل و بەرگی مەلەوانی و ژنان و پیاوان لە گۆڤارەكانی (Harper's Bazaar) بۆلگاری و ڤانتینی فێر (Vanity Fair)ی ئیتالی و جی كیو(GQ Magazine) كە تایبەت بوون بە نمایشكردنی مۆدێلی جل و بەرگی نیمچە ڕووت. لە ساڵی ١٩٩٨ دا لە یەكێك لە ئاهەنگێكیی نمایشكردنی جل و بەرگدا لە نیویۆرك دۆناڵد ترامپ دەناسێت و ئەم یەكترناسینە دەبێت بە سەرتایەك بۆ پێكهێنانی هاوسەرگیریەكەیان، ساڵی ٢٠٠٤ هاوسەرگیری ئەنجام دەدەن و لە ساڵی ٢٠٠٦دا كورەكەیان ویلیام ترامپ(William Trump) لە دایك دەبێت و بە هۆیەوە میلانیا دەبیت بە هاولاّتیەكی ئەمەریكی و دواجاریش خانمی یەكەمی ئەو ولاّتە (Melania Trump, Biography,www. biography. com).

ساڵی ٢٠١٦ لە لە میانی بانگەشەی سەرۆكایەتی بۆ هاوسەرەكەی لە یەكێك لە وتارەكانیدا تاوانباركرا بە گزیكردن، ئەویش لە كاتێكدا بوو میلانیا (Melania) وتارێكی لە كۆنگرەی نیشتیمانی كۆماریەكان لە ساڵی ٢٠١٦ پێشكەش كرد تیایدا پەنای بردبووە بەر بەكارهێنانی

چەند برگە لە وتارێکی میشیل ئۆباما(Michelle Obama) کە لە ساڵی ٢٠٠٨ دا لە کۆنگرەی نیشتیمانی دیموکراتەکان پێشکەشی کردبوو.

بۆ نموونە میلانیا (Melania) لە وتارەکەیدا دەڵێت:

From a young age, my parents impressed on me the values that you work hard for what you want in life, that your word is your bond and you do what you say and keep your promise, that you treat people with respect.

بەڵام هەشت ساڵ لەمەوبەر میشیل ئۆباما(Michelle Obama) لە وتارەکەیدا هەمان وتەی پێشکەش کردووەو دەڵێت:

Barack and I were raised with so many of the same values — like you work hard for what you want in life, that your word is your bond and you do what you say you're going to do, that you treat people with dignity and respect.

لێرەدا بە ڕوونی دەردەکەوێت کە میلانیا(Melania) هەمان وتەکانی میشێل(Michelle)ی بە دڕاشتنەوەو جیاوازیەکی کەم دووبارەکردۆتەوە، ئەمەش گزیکردنێکی ڕوون و ئاشکرا بووە بە جۆرێك لە تەواوی ڕۆژنامەو تەلەفزیۆن و دەزگا ڕاگەیاندنەکانی ئەمەریکاو جیهان دەنگی دایەوە (١٨ High Profile Cases of Plagiarism,Ranker- vote on everything, www. ranker. com).

گزیکردن دیاردەیەکە دەشێت لە هەر کات و سات و بۆنەو شوێنێکدا ڕووبدات، گزیکردنەکەی میلانیا(Melania)ش تەنها دووبارەکردنەوەی چەند وتەیەك بووە لە وتاری زارەکی کەسێکی تر کە پێشتر پێشکەش کراوە، بەڵام هەردوو وتارەکە دوو وتاری سیاسی وفەرمی و لە دوو بۆنەو شوێنی فەرمیەوە پێشەکەش کراون، هەردوو وتارەکە لە کاتی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی و لە لایەن هاوسەری دوو کاندیدی سەرۆکایەتی بۆ بانگەشە بۆ هاوسەرەکانیان پێشکەشی کراون، دەنگۆی گزیکردنەکەش لە سەرجەم دەزگا ڕاگەیاندنەکاندا بڵاوبۆتەوەو لایەنی ڕکابەریش هەوڵی پڕوپاگەندەو زەقکردنەوەی زیاتری دۆخەکەی داوە تا گەیشتۆتە ئەو ئاستەی مێریدیت میکایڤر (Meredith Mciver)ی نوسەری وتارەکانی میلانیا داوای لێ بوردن بکات و بڕیاری دەست لەکار کێشانەوە بدات، ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی گزیکردنەکە لە شێوەو قەبارەی خۆی گەورەتر نیشان بدرێت (Bailey, ٢٠١٧).

٩. ٩–مایکڵ بوڵتن و گزیکردنی هونەری Michael Bolton and artistic plagiarism

مایکڵ بۆڵتن(Michael Bolton) گۆرانیبێژی پۆپ و نوسەرو هۆنەری شیعری گۆرانی و چالاکوانێکی کۆمەڵایەتی ئەمەرکی ساڵی ١٩٥٣ لە شاری نیو هێڤن(New Haven)ی سەر بە ویلایەتی کونیتیکت(Connecticut)لە ولآتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە دایك بووە، سەرتای کاروانی هونەری وەك گۆرانیبێژ و دانەری شیعری گۆرانی لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا دەست پێ کردووە، لە سەرەتای کارکردنیشدا بە تەنها کاری کردووەو لە ژێر ناوی خۆیدا بەرهەمەکانی بلآوکردۆتەوە، دوای سەرکەوتنیشی وەك گۆرانبێژێك لە کاری تاکیدا بۆتە گۆرانبێژی سەرەکی گرووپی بلاك جاك (Blackjack) و لەگەڵ گرووپەکەدا دوو ئەلبوومی گۆرانی بلآوکردۆتەوە، دواتر لە گرووپ جیا بۆتەوەو دووبارە وەك مایکل بۆلتن(Michael Bolton) دەستی بە کاری تاکایەتی کردووە، بەمەش سەرتای قۆناغێکی نویٚ ی لە گۆرانی و مۆزیکی ڕۆك دەست پیٚ کردووە.

بۆڵتن(Bolton)لە ژیانی هونەریدا زیاتر ٥٣ ئەلبوومی گۆرانی بلآوکردۆتەوەو چەندین ئاواز و تێکستی شیعری بۆ گۆرانی داناوە و چەندین خەلاتی هونەری پیٚ بەخشراوە، ناوبراو بەردەوامە لە کاری هونەریدا و هەوادار و لایەنگرێکی زۆری لە ئەمەریکا و ئەوروپاو ئەفریقیادا هەیە (Michael Bolton. Biography, www. biography. com). بەلآم ڕووداوێك بۆتە پەڵەیەکی ڕەش بەسەر ژیان و کارنامەی هونەری پڕ لە دەستکەوت و داهێنایەوە، ئەویش گزیکردن بووە لە تێکستێکی گۆرانی برایانی ئاسلی (Isley Brothers) کە بەهۆیەوە دووچاری گەورەترین سزا بووەوە کە لە بەرامبەر پێشێلکاری هونەری لە بواری هونەری گۆرانی و مۆزیکدا بەسەر هونەرمەندان سەپینرابێت.

بابەتی گزیکردنی بۆڵتن(Bolton)یەکێکە لە دیارترین کەیسەکانی گزیکاری لە بواری هونەردا ، ساڵی ١٩٩١ بۆڵتن(Bolton) دوای تۆمارکردنی یەکێك لە گۆرانیەکانی بە ناو نیشانی(love is a wonderful thing) تاوانبار کرا بەوەی هەمان ناو و هەندیٚ وشەی گۆرانیەکی برایانی ئایسلی (Isley Brothers) کە لەساڵی ١٩٦٦ تۆماری کراوە لە گۆرانیەکەدا بەکارهێناوە. لە بەرامبەر تاوانبارکردنەکەیدا بۆڵتن(Bolton) ڕایگەیاند پێشتر گویٚ بیستی گۆرانیەکە نەبووە،

بەڵکو تەنها لێکچوون و هاوشێوەییەك هەیە لە نێوان هەردوو گۆرانیەکەدا ، بەڵام هەموو بەڵگەکان ئاماژەبوون بەوەی گزییەکی ڕوون و ئاشکرا لە گۆرانیەکە ئەنجام دراوە. بۆیە لە تەمووزی ٢٠٠٩ لە ئەنجامی نەبوونی بەڵگەی بارەڕپێکەر لە لایەن بۆڵتن(Bolton) بۆ پاکانەکردن لە گۆرانیەکەیی و سەلماندنی هاوشێوەیی لە نێوان هەردوو گۆرانیەکەدا، دەستەی لێکۆڵەرانی کەیسەکە بڕیاریان دا بە قەرەبووکردنەوەی برایانی ئایسلی (Isley Brothers) بە ٥.٤ ملیۆن دۆلار لە لایەن بۆڵتن(Bolton) و پێدانی ٦٦٪ ی قازانجی گۆرانیەکە و ٢٠٪ ی ئەلبوومی فرۆشراو بە برایانی ئایسلی(Isley Brothers)، ئەمەش بە گەورەترین سزادان و قەرەبووکردنەوە دادەنرێت لە بواری گزیکردنی هونەریدا.

گرنگی ئەم چیرۆکە لەوەدایە کە بۆڵتن(Bolton) دوای بیست و پێنج ٢٥ساڵ لە گزییە هونەریەکەیدا باجێکی گەورەی مادی و مەعەنەوی داوە، ئەویش تەنها لەبەر ئەوەی ناوی گۆرانی و هەندی وشە لە گۆرانیەکەی برایانی ئایسلی(Isley Brothers) بێ مۆڵەت و بە بێ گەڕانەوە بۆ ئەوان وەك خاوەنی ڕەسەنی گۆرانیەکە لە گۆرانیە تازەکەیدا بەکارهێناوە، دەکرا ئەو باجە نەدات ئەگەر ئەو کارەی نەکردایە، یان ئەگەر ناوێکی تازەی بۆ گۆرانیەکە هەڵبژاردایە، یان ئەو چەند وشەیەی لە گۆرانیەکەدا بەکار نەهێنایە، لە ئەگەری بەکارهێنانیشیان پەیوەندی ئەوانەوە بکرادایەو لەسەر مۆڵەتی ئەوان ناو و وشەی گۆرانیەکەی ئەوانی لە گۆرانیە تازەکەدا بەکار بهێنایە، یاخود لە کاتی بەکارهینانیاندا ناوی ئەوانی لەسەر تایتلی گۆرانیەکە بنوسیایەو وەك خاوەنی گۆرانیەکە ناویانی بهێنایە، بەڵام کاتێك بە پێویستی نەزانیووە ئەوە بکات و نەیتوانیووە ڕێز لە مافی خاوەندارێتی هونەری هونەرمەندان و هاوپیشەکانی تری بگرێت، دووچاری گزیکردن بووەو باجی گزیکردنەکەشی بە ئابڕوچوون و بژاردنی چەندین ملیۆن دۆلار داوە، باجدانەکەشی بوو بە وانەیەك بۆ خۆی و هەموو ئەو کەسانەی چیرۆکی گزیکردنەکەی دەخوێننەوە تاکو بزانن گزیکردن تاوانێکە هەرچەندە هەوڵی پەردەپۆشکردنی بدرێت ڕۆژێ لە ڕۆژان ئاشکرا دەبێت، باجی قورسی هەیەو بێ سزا تێ ناپەڕێت، کەسی گزیکاریش درەنگ یان زوو باجی گزیکردنەکەی دەدات (Costly Price of Plagiarism,Hammertimev, www. hammertimev. wordpress. com).

٩. ١٠-جيف كونز و گزيكردن له بوارى هونه‌رى فۆتۆگرافى Jeff Koons and in photography plagiarism

جيف كونز(Jeff Koons) يه‌كێكه له‌و هونه‌رمه‌نده ئه‌مريكيانه‌ى له هه‌شتاكانى سه‌ده‌ى رابردوودا له بوارى هونه‌رى جوانكارى و گرنگيدان به شتى ئه‌نتيكه ده‌ركه‌وتووه، سالّى ١٩٩٥ له شارى يۆرك(York)ى ويلايه‌تى په‌نسلفانا(Pennsylvania)له ولاّته يه‌كگرتووه‌كانى ئه‌مه‌ريكا له دايك بووه، له قوتابخانه‌ى ئامۆژگاى هونه‌ر له شيكاگۆ(School of the Art Institute in Chicago) خوێندوويه‌تى و له‌گه‌لّ هونه‌رمه‌ندى شيكاگۆيى ئيد باشكى(Ed Paschke) كارى كردووه، سالّى ١٩٧٦ په‌يمانگاى هونه‌رى ماريلاند(Maryland Institute of Art)ى ته‌واو كردووه، دواتر له‌شارى نيويۆرك(New York City) نيشته‌جىّ ده‌بێت و ده‌بێته ئه‌ندامى مۆزه‌خانه‌ى هونه‌رى مۆدێرن(Museum of Modern)، له ده‌ره‌وه‌ى كاتژمێرى كاركردنيشدا وه‌ك كارى زياده له وۆلّ ستريت(Wall Street)كارى كردووه‌و زۆربه‌ى كاتى خۆى بۆ هونه‌ر ته‌رخان كردووه.

كونز(Koons) له سه‌رتاى كاركردنى تا ئه‌م دواييانه زنجيره‌يه‌ك كارى هونه‌رى به شێوه‌يه‌كى رێكخراو پێشكه‌ش كردووه، وه‌ك زنجيره‌ى كارى ١٩٩٨٠ تا ١٩٨٣ له ژێر ناونيشانى كاره نوێيه‌كان(The New) كه كۆمه‌لێك كه‌سه‌ته‌ى كاره‌بايى له شووشه دروستكراو شت و مه‌كى ناو مالّى له‌خۆگرتبوو . هه‌روه‌ها زنجيره‌ى كارى ١٩٨٥ كه كۆمه‌لێك كه‌ره‌سته‌ى برۆنزى و و يارى باسكه‌ى سه‌ر ئاوكه‌وتووى له خۆ گرتووه، هه‌وروه‌ها زنجيره‌ى كارى ١٩٩٠ تا ١٩٩٩ له ژێر ناونيشانى له‌به‌هه‌شت دروست كراوه(Made in Heaven series) كه كۆمه‌لێك تابلۆ و په‌يكه‌رى ئيرۆتيك و سه‌رنج راكيشى له خۆ گرتبوو كه له ده‌ستكردى كۆنز(Koons) وئيلۆنا ئانا ستاله‌ر (Elena Anna Staller)ى هاوسه‌ره ئيتاليه‌كه‌ى پێشووى بوون. يه‌كێك بووه له‌و هونه‌رمه‌نده پێشه‌نگانه‌ى كاريان له‌سه‌ر دووباره دروست كردنه‌وه‌و دارشتنه‌وه‌ى كه‌ل و په‌لى بازرگانى كردووه ، چه‌ندين پيشاناگاى تايبه‌تى كردۆته‌وه، وه‌ك پيشانگاى مۆزه‌خانه‌ى سان فرانسيسكۆ بۆ هونه‌رى نوىّ(San Francisco Museum of Modern Art in) له سالّى ١٩٩٢-١٩٩٣ و پيشانگاى مۆزه‌خانه‌ى ويتنى بۆ هونه‌رى ئه‌مه‌ريكى(Whitney Museum of American Art) له سالّى ٢٠١٤. هه‌روه‌ها چه‌ندين خه‌لاّت و مه‌دالياى شه‌ره‌فى پىّ به‌خشراوه، وه‌ك مه‌دالياى (Skowhegan) بۆ په‌يكه‌ر له سالّى ٢٠٠٥ و دياريكردنى وه‌ك

بەرپرسی تیپی مۆزیکی شەرەفی فەرەنسی لە ساڵی ٢٠٠٧ و میدایای هونەر(Medal of Arts)ی وەرزارەتی دەرەوەی ئەمەریکا لە ساڵی ٢٠١٢ (Wainwright . Lisa S. Jeff Koons, American artist. Encyclopedia Britannica, www. britannica. com).

ساڵی ٢٠١٧ دادگایەکی فەرنسی کونز(Koons) ی بە کۆپی کردنی وێنەیەکی فۆتۆگرافەری کۆچکردووی بەناوبانگی فەرەنسی ژان فرانسوا بۆغیٚ[١٦] (Jean-François Bauret) تاوانبارکرد، ئەم تاوانبارکردنەش دوای ئەوە هات کە هاوسەری هونەرمەندە فەرەنسیەکە لە ساڵی ٢٠١٤ دواکاریەکی دژی کۆنز و ئەو مۆزەخانەیە تۆمارکرد کە پەیکەرەکەی تێدا وەك ئامرازێکی ریکلامی بەکارهێنراوە، لە داواکاریەکەدا هاتبوو ئەو پەیکەرە پۆرسلینەی وێنەی دوو منداڵی رووتەو یەکێکیان چەپکە گوڵێك دەدات بە ئەوی تریان و چەند گوڵێکیش بە پەرش و بڵاوی لەژێر پێکانیاندایە لە وێنەیەکی کۆنی بوغیٚ (Bauret) وەرگیراوە.

سەبارەت بە چۆنیەتی ئاشکاربوونی گزیەکە راپۆرتێکی رۆژنامەی گاردیان(Guardian) ئاماژەی بەوە کردووە کە کلود بوغیٚ ئالاغد(Claude Bauret-Allard)هاوسەری هونەرمەندە فەرنسیەکە لە دیمانەیەکیدا لەگەڵ گۆڤاری تێلێغما(Télérama) ی فەرەنسی وتوویەتی تووشی شۆك بووم کاتێك بینیم وێنەی هاوسەرەکەم لەسەر پەیکەرەکەی کونز(Koons) بینی، چونکە هەمان وێنەی منداڵەکان (Enfants) بوو کە لە ساڵی ١٩٧٥ لەسەر پولێکی پۆستە نەخشێنراوە.

بۆ ئەم مەبەستە ئالاغد(Allard) هەوڵی داوە سەردانی کتێبخانەی نیشتیمانی فەرەنسی بکاو مۆڵەتی سەیرکردنی سەرجەم وێنەکانی هاوسەرەکەی لە بەرێوەبەری وێنە فۆتۆگرافیەکانی

---

[١٦] ژان فرانسوا بوغیٚ(Jean-François Bauret) هونەرمەند و فۆتۆگرافەرێکی گەورەی فەرەنسی بوو،ساڵی ١٩٣٢ لە پاریس لە دایك بووە،ساڵی ١٩٥٥ لە کاتی خزمەتی سەربازیدا لە شامبێغی(Chambéry) کلود ئالاغد فۆتۆگرافەری ناسیووەو لە ساڵی دواتردا هاوسەرگیریان ئەنجام داوە،ساڵی ١٩٥٧ لە گەڵ هاوسەرەکەیدا لە ئاوایی فونتینای موڤوازان(Fontenay Mauvoisin) نیشەجیٚ بوون،دواتر لە ساڵی ١٩٦٢ بریاریان دا لە پاریس بژین و لەو شارەدا ستۆدیۆیەکی فۆتۆگرافی بکەنەوە،لە سەرەتای شەستەکان تا پێش کۆچی دوای کردنی سەدان پۆرترێت و وێنەی فۆتۆگرافی نایابی کێشاوە کە زۆربەیان لە بەشی فۆتۆگرافی مۆزەخانەی نیشتیمانی پاریس پارێزراون، لە ٢ی ژانڤیەی ساڵی ٢٠١٤ لە پاریس کۆچی دوایی کردووە.

سەردەم وەربگرێت ، دوای سەیرکردنیان دڵنیا دەبێت لەوەی وێنەکە هەمان وێنەی منداڵەکان (Enfants)ی هاوسەرەکەیەتی لە کۆمەڵەی وێنەکانی ساڵی ١٩٧١ ، بەڵام لەکاتی بەکارهێنانیدا لە لایەن کونز(Koons)بە مەبەستی جوانکاری و شاردنەوەی گزیکردنەکە چەپکە گوڵەکەیان بۆ زیادکراوە، دواتر پەیوەندی بە هەرەیەکە لە کۆنز(Koons) و سەنتەری پۆمپی دوو(The Centre Pompidou) کردووە بۆ ئەوەی پێش نمایشکردنی پەیکەرەکە قەسەیان لەگەڵدا بکات ، بەڵام نە کۆنز(Koons) و نە مۆزەخانەکە وەڵامیان نەداتەوە، ئەمەش ناچاری کردووە داواکاری یاساییان لەسەر تۆمار بکات و بەڵگەکانی تاوانبارکردنیشیان پێشکەش بە دادگا بکات. بۆیە دادگا دوای سەلماندنی گزیەکە بە بەڵگەی ڕوون و ئاشکرا بڕیاری دا بە قەرەبووکردنەوەی خێزانی ژان فرانسوا بوغێ (Jean-François Bauret) بە ٤٠، ٠٠٠ هەزار یۆرۆ کە هاوتا بوو بە ٥٠،٠٠٠ هەزار دۆلاری ئەمەریکی لە لایەن هەردوو لایەنی جیف کونز(Jeff Koons) و سەنتەری پۆمپی دوو(The Centre Pompidou) لە بەرامبەر بەکارهێنان وکۆپیکردنی وێنەکە بە بێ مۆڵەت و ڕێککەوتن لەگەڵ میراتگرانی خاوەنی وێنەکە(Abrams,٢٠١٧).

شێوە (٣. ٢٠)نموونەی گزیکردنی فۆتۆگرافی لە لایەن کونز(Koons) ڕوون دەکاتەوە

۹. ۱۱-دیپاك پێنتال و گزیكردن له بواری بۆماوه‌زانی Deepak Pental and plagiarism in Genetics

دیپاك پینتال(Deepak Pental) مامۆستای بۆماوه‌زانی وجێگری سه‌رۆكی زانكۆی ده‌لهی (University of Delhi) بووه، یه‌كێك بووه له توێژه‌ره به‌ناوبانگه‌كانی بواری لێكۆڵینه‌وه له میكانیزمی گواستنه‌وه‌ی خاسیه‌ت و تایبه‌تمه‌ندیه رووه‌كیه‌كان و گه‌شه‌پیدان و ڕاستكردنه‌وه‌ی بوهێڵه‌كان له ڕوه‌كدا. ساڵی ۱۹۹٥ له دایك بووه، له ساڵانی ۱۹۷۱ و ۱۹۷۳ به‌كالیۆریوس (B. Sc) و ماسته‌ر(M. Sc)ی له به‌شی ڕوه‌كناسی(Botany) زانكۆی په‌نجاب (Panjab University) وه‌رگتووه، ساڵی ۱۹۷۸ دكتۆرا(Ph. D)ی له زانكۆی ڕۆجه‌رز (Rutgers University)له ولاته یه‌ككرتووه‌كانی ئه‌مه‌ریكا به‌ده‌ست هێناوه، سالی ۱۹۷۸ بۆ ۱۹۸٤ پۆست دكتۆرا (Postdoctoral)ی له زانكۆی نوتنگهام(University of Nottingham) به‌ده‌ست هێناوه، ساڵی ۱۹۸٥ گه‌ڕاوه‌ته‌وه بۆ هیندستان و په‌یوه‌ندی كردووه به په‌یمانگای تاتا بۆ لێكۆڵینه‌وه‌ی وزه(TERI)، سالی ۱۹۹۳ وه‌ك مامۆستای بۆماوه‌زانی له زانكۆی ده‌لهی (University of Delhi)ده‌ست به‌كار بووه، له ساڵی ۲۰۰۰ تا ۲۰۰٥ پۆستی به‌ڕێوه‌به‌ری به‌شی له‌و زانكۆیه وه‌رگرتووه، له ساڵی ۲۰۰٥ تا ۲۰۱۰ جێگری سه‌رۆكی زانكۆ بووه، زیاتر له ٦۰ توێژینه‌وه‌ی زانستی بلاوكردۆته‌وه‌و تیایدا گرنگی به لێكۆڵینه‌وه له ڕوه‌كی خه‌رده‌ل و لۆكه داوه، یه‌كێك بووه له‌و مامۆستایانه‌ی گرنگی به سیاسه‌تی زانسته‌كۆمه‌لایه‌تیه‌كانی په‌یوه‌ست به بواری كشتوكاڵ داوه، به هۆی گرنگیدانی زۆری به زانسته كۆمه‌لایه‌تیه‌كان بیری گاندهیان (Gandhian) میدالیای دیپلۆمی فه‌لسه‌فه‌ی گاندهان (Gandhian Philosophy)ی له لایه‌ن زانكۆی په‌نجاب پیّ به‌خشراوه(Deepak Pental. Wikipedia, the free encyclopedia, www. en. wikipedia. org).

له نۆڤه‌مبه‌ری ساڵی ۲۰۱٤ دادگای شاری ده‌لهی له هیندستان به هۆی گزیكردن و دزینی بیرۆكه‌ی مامۆستایه‌كی تر فه‌رمانی به‌ندكردنی بۆ ماوه‌یه‌كی كورت بۆ پینتال(Pental) مامۆستاو یاردیده‌ری ڕاوێژكاری زانكۆی ده‌لهی ده‌ركرد. ڕیشه‌ی كێشكه‌ش ده‌گه‌ڕایه‌وه بۆ ساڵی ۱۹۹٥ كاتێك پرۆفیسۆر پاردها ساردامی (Pardha Saradhi) به هاوكاری چه‌ند فێرخوازێك ده‌ستی كربوو به پرۆژه‌یه‌كی تایبه‌ت به گه‌ڕان و پشكنینی بۆماوه له ڕوه‌كی خه‌رده‌لی هیندیدا. ساڵی ۲۰۰۰ یه‌كێك له‌و فێرخوازانه‌ی له‌ژێر سه‌رپه‌رشتی ساردامی(Saradhi)

لە پرۆژەکەدا کاری دەکرد وازی هێناو چوو بۆلای پینتال(Pental) بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەودا کار بکات. دوای ئەوەی پرۆفیسۆر سارداهی(Saradhi) ساڵی ٢٠٠٨ گواسترایەوە بۆ زانکۆی دەلهی(Delhi University) هەستی بەوە کرد فێرخوازەکۆنەکەی کە ئێستا لەگەڵ پینتال (Pental)دا کار دەکات کارەکەی دزیووەو ناوەڕۆکی توێژینەوەکەی لای پینتال(Pental) ئاشکرا کردووە، کاتێك سەیری هەڵس و کەوتی ساردوسڕی پینتالی(Pental)یشی کردووە گومانەکەی لا زیاتر بووە کە فێرخوازەکە هەموو پرۆژەکەی لای پینتال ئاشکرا کردبێت. بۆ لێکۆڵینەوە لەو بابەتە سارداهی (Saradhi)داوای لە زانکۆی دەلهی کرد لە دۆخەکە بکۆڵێتەوەو ڕاستی شتەکان ئاشکرا بکات، بەڵام بە هۆی ئەوەی زانکۆ نەیتوانی کێشەکە چارەسەربکات ساڵی ٢٠٠٩ کەیسەکە گواسترایەوە بۆ دادگای نیشتیمانی، دوای ئاشکرابوونی گزیکاریەکە بە بەڵگەی ڕوون و ئاشکرا، دادگا پینتال(Pental)ی بە ناپاکی ئەکادیمی و پێشێلکردنی مافی خاوەندارێتی فیکری و دەست بردن بۆ بەرهەمی توێژەرێکی تر تاوانبارکردو بڕیاری دا بەند بکرێت، بەڵام پارێزەرەکانی پینتال (Pental) زوو هەوڵیاندا لە بەرامبەر دانانی بڕێك پارە وەك بارمتە ئازادی بکەن و داوا لە دادگا بکەن پەلە بکات لە لێکۆڵینەوە لە کەیسەکە، ئەو فێرخوازەش کە کرۆکی کێشەکەبوو لەو کاتەدا لە دەرەوەی وڵات بوو، بەڵام چاوەڕوان دەکرا دوای گەڕانەوەی بۆ وڵات ڕووبەڕووی هەمان لێپێچینەوەی یاسایی ببێتەوە.

ڕووداوی گزیکردنەکەی پانتال(Pental) و شێوازی سزادانەکەی لەسەر ئاستی هەموو جیهان دەنگی دایەوە، چونکە بڕیاردان بە بەندکردنی مامۆستایەکی زانکۆ وەك تاوانبارێك لەسەر ناپاکی ئەکادیمی ئەگەر بۆ ماوەیەکی کەمیش بووبێت تا ئەو ساتە وەختە شتێکی نامۆبوو، پێشتر دەیان و سەدان ڕووداوی لەو چەشنە ڕووی دابوو بەڵام جۆری سزادان تاوانەکە نەگەیشتۆتە ئاستی بەندکردن، بۆ نموونە لە واتەیەکگرتووەکانی ئەمەریکا توێژەری وا هەبووە ملیۆنەها دۆلاری لە ڕێگەی پرۆژەیەك دەستکەوتوو کە لە ڕێگەی گزیکردنەوە ئەنجامی داوە، یان پرۆژەیەکی دووانە یان دووبارە بووە، لە زۆربەی کاتدا سزاکان ڕەتکردنەوەو پوچەڵکردنەوەی پرۆژەکان و ڕاگرتنیان بووە، یان پێ بژاردنی بڕێك پارە بووە، یاخود قەدەغەکردنی توێژینەوە کاری بووە لێیان، لە قورسترین جۆری سزاشدا کەسی گزیکەر پلەو پایەی زانستی لێ سەندراوەتەوە و لە زانکۆ و ناوەندە زانستیەکەی دوورخراوەتەوەو دەرکراوە، بەڵام وەك تاوانبارێك لە دادگادا سزا نەدراوە بە تایبەت سزای بەندکردن(Bailey , ٢٠١٤).

٩. ١٢–مستەفا مارۆشی Mustapha Marrouchi

مستەفا مارۆشی(Mustapha Marrouchi) بەرەچەڵەك بەرەبەر خەڵكی باكوری ئەفریقیایە، لە فەرەنسا خوێندویەتی و ماستەر و دكتۆرای لە ئەدەبی بەروردكاری وەرگرتووە، دواتر چۆتە ولاتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا بۆتە مامۆستای زمانی ئینگلیزی لە زانكۆی نیڤادا (Nevada University) لە لاس ڤیگاس(Las Vegas)، نوسەری چەندین توێژینەوە و بەرهەمی ئەدەبی و بەراوردكاری و رەخنەیی بووە، لەوانە منداڵێتی و ترس(Childhood and fear) ، ئیسلام و تیرۆر(Islam and terrorism)، ئیدوارد سەعید لە كۆتاییدا(Edward Said at the limit).

مارۆشی(Marrouchi) لە نووسیندا گرنگی بە بوارگەلیكی جۆراوجۆر داوەو بەرهەمەكانی پێك هاتوون لە كتێب و توێژینەوەو وتار و راپۆرت و وتاری ئەلكترۆنی، یەكێكە لەو نوسەرانەی لەسەر زۆرترین بابەت و بە زۆرترین شێواز شتی نوسیووە، بەلاَم بە سەرنجدان لە كۆی بەرهەمەكانی تەنانەت لە وتارێكی سادەیدا تێبینی پشت بەستن بەسەرچاوەگەلی جۆراوجۆر بە بێ گرنگی بە گەرانەوە بۆ سەرچاوەو ئامازەكردن بە سەرچاوەكان دەكرێت، لە زۆربەی بەرهەمەكانیدا راستەوخۆ پشتی بە لاسایی كردنەوەی شێوازی نووسینی نوسەرێك یان وەرگرتنی چەند برگە لە نووسینی نوسەرێكی تر بەستووە، بۆ ئەم مەبەستە سوودی لە بەرهەمەكانی چەندین نوسەر و وەك، ئیدوارد سەعید(Edward Said)و سەلمان روشدی(Salman Rushdie) وسلاڤۆی ژیژەك (Slavoj Zizek) و لویس میناند(Louis Menand)و تیری ئیگلتن (Terry Eagleton) و جۆن ئاپدایك(John Updike) بینیووە (Read, ٢٠١٤) .

ساڵی ٢٠١٤ مارۆشی(Marrouchi)بە گزیكردن تاوانباركراو دوای سەلماندنی تاوانەكانیشی مافی مامۆستایەتی بەشی زمانی ئینگلیزی زانكۆی نیڤادا (Nevada University) ی لێ سەندرایەوە لە زانكۆ دەركرا، ساڵی ١٩٩٢ بۆیەكەم جار مارۆشی(Marrouchi) بە وەرگرتنی چەند برگەیەك لە وتاری (W. J. T. Mitchell) تاوانبار كرا كە لە گۆڤاری (London Review of Books) بلاوی كردبووەوە، ساڵی ١٩٩٤ هەریەكە لە تێری ئیگلتن(Terry Eagleton) و گایاتری سپیڤاك(Gayatri Spivak)لە گۆڤاری(New Statesman)ناوبراویان بە گزیكردن لە بەرهەمەكانیان تۆمەتباركرد. ساڵی ١٩٩٩ لە گۆڤاری (London Review of Books) ستیفان هاو (Stephen Howe) لە وتارێكیدا لە میانی

پێداچوونەوەی بە کتێبێك مارۆشی بە گزیکردن تاوانبارکرد و بەڵگەی گزیکردنەکەشی خستەڕوو. ساڵی ٢٠٠٨ لە وتارێکدا کە مارۆشی لە گۆڤاری کالالو (Callaloo) بلاوی کردبووەوە بە وەرگرتنی چەندین برگە لە پێداچوونەوەی فیلمی ٣٠٠ تاوانبارکرا کە ساڵێك پێشتر لە لایەن دیڤید دینبی(David Denby)یەوە نوسرابوو. لە ئابی ٢٠١٤ وتارنوسێك لە لە وتارێکیدا لە گۆڤاری (Chronicle of Higher Education) مارۆشی بە گزیکردن لە زنجیرەك سەرچاوە تاوانبارکرد. هەموو ئەو بابەتانە بووە هۆی ئەوەی زانکۆی نیڤادا(Nevada University) لێکۆڵینەوە لە کەیسی مارۆشی بکات و لە نۆڤەمبەری ساڵی ٢٠١٤ بریاری دەرکردنی لە زانکۆکە بدات، ئەویش دوای ئەوەی بە بەڵگەی ڕوون و ئاشکار سەلماندیان مارۆشی لە کۆی ٢٦ توێژینەوەی زانستی لە ٢٢ توێژینەوەدا پەنای بۆ گزیکردن بردووە کە لە نێوان سالانی ٢٠١٨-٢٠١٣ بلاوی کردوونەتەوە. چوار لە ئەندامانی لیژنەی لێکۆڵینەوە لە کەیسەکە لە کۆی پینج ئەندام بریاری سزادانی ناوبراویان دا لە بەرامبەر یەك ئەندام کە لایەنگری سزادانێکی لەو شێوەیە نەبوو، بە پێی ڕۆژنامەی لاس ڤێکاس ڕیڤیو ژورناڵ (Las Vegas Review-Journal) لە ساڵی ٢٠١٣ موچەی مانگانەی مارۆشی لەو کاتەدا ١٢٥,٨٣٥ هەزار دۆلار بووە (UNLV English professor fired for plagiarizing Updike, Said, Zizek, and more, www. retractionwatch. com).

ئەوەی جێگەی سەرنجە لەم چیرۆکەدا گەورەیی قەبارەی گزیکردنەکەیە کە مارۆشی لە ماوەی ٢٠ ساڵ پیشە ئەکادیمیەکەی لەسەر بنیات ناوە، ماوەی بیست گزیکردن و وەرگرتن و دەست بردن بۆ بەرهەمی کەسانی تر بە بێ گەڕانەوەو ئاماژەکردن بە سەرچاوەکانیان کەچی لەم ماوە دوور و درێژەدا دووچاری هیچ جۆرە سزایەك نەبووە، تەنانەت دوای چەند جار ئاگادارکردنەوەشی کەچی لەسەر ڕەفتارە گزیکاریەکانی بەردەوام بووە، بەلام دواجار لە دوای ٢٠ ساڵ باجی هەموو گزیکاری و ناپاکیەکانی دەدات و پیشە ئەکادیمیەکەی لێ دەستێنرێتەوەو لە زانکۆ دەردەکرێت. ئەم چیرۆکە ئاماژەیەکە بەوەی ڕەنگە کەسانێك بتوانن لە بواری ئەکادیمیدا بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ بە بێ بەرەبەست و بە بێ هیچ جۆرە سزایەك پەنا بۆ گزیکردن و ناپاکی کردن لەپیشەکەیان ببەن، بەلام دۆخەکە تا سەر نابێت و لە کۆتاییدا سزای ناپاکیەکانیان وەردەگرن، لە هەمان کاتیشدا زەنگێکە بۆ زانکۆ و ناوەندە ئەکادیمیەکان بۆ چۆنیەتی وەستانەوە بەرامبەر بە دیاردەکەو هەوڵدان بۆ بنبڕکردنی(Bailey , ٢٠١٤).

٩. ١٣- ماری لویز گاموشیان و گزیکردن لەکاری هەواڵسازی Marie-louise Gumuchian and plagiarism in news editor work

ماری لویس گاکوشیان(Marie-louise Gumuchian) بەناوبانگترین نوسەرو رۆژنامەنوس و هەواڵنێری ئەمەریکی بوو کە بە شارەزایی و کارمەیی لە کارەکەیدا سەرنجی زۆربەی دەزگا راگەیاندنەکان و خەڵکی جیهانی بۆ لای خۆی راکێشابوو، تەنانەت تا پێش ئاشکرابوونی رووداوی گزیکردنەکەی زۆرێك لە دەزگا هەواڵیەکان گرەویان لەسەر بەدەست هێنانی کردووە، یەکێك بوو لە هەواڵسازانەی کە گرنگیەکی زۆری بە رووداوەکانی خۆرهەلاتی ناوەڕاست داوە.

لە مانگی ئاياری ساڵی ٢٠١٤ کەناڵی (CNN) بریاری دەرکردنی ماری گاموشیان (Mari Gumuchian)ی نوسەرو هەواڵنێری کەناڵەکە دا، ئەم بڕیارە دوای ئەوە هات کە ئاشکرا بوو گاموشیان (Gumuchian) لە ٥٠ هەواڵنامەدا ١٢٨ جار دوچاری گزیکردن بووە، هەواڵی دەرکردنەکەشی لە سایتی کەناڵەکە بلاوکرایەوە. هاوکات لەگەڵ بڕیاری دەرکردنەکە کەناڵەکە بریاری لابردن وڕاستکرنەوەی هەموو ئەو هەواڵنانانەی دا کە گزیکردنیان تێدا کراوە. هەوەرها بە پێی راگەیاندنی کەناڵەکە گاموشیان پێش کارکردنی لە (CNN) لە ئاژانسی هەواڵی رۆیتەرز(Reuters News)کاری کردووە، زۆربەی ئەو هەواڵنامانەش کە گزیان تێدا کراوە هی ئەو سەردەم کە لەو ئاژانسەدا کاری کردووە نەك ئەو هەوڵنامانەی کە لە کارکردن لەگەڵ کەناڵی (CNN) ئامادەی کردوون، ئەم ئاشکرابوونەش دوای پرۆسەی پێداچوونەوە و وردبینی ئاسایی (CNN) بۆ کارنامەی شەش مانگی رابردووی گاموشیان(Gumuchian) لە کەناڵەکە دەرکەوتووە (Bailey , ٢٠١٤).

ئەم کەیسە یەکێکە لە کەیسەگرنگەکانی ساڵی ٢٠١٤ لە بواری گزیکاریدا، گرنگیەکەی لەوە دایە کە ئاشکاربوون و دەرکەوتنی گزیەکە لە رێگەی پرۆسەی وردبینی ناوخۆیی بووە لە کەناڵی (CNN) نەك لایەنی دەرەکی، ئەمەش گوزراشت لە دوو ڕاستی گرنگ دەکات، یەکەمیان گوزراشت لە گرنگی پرۆسەی پێداچوونەوەو وردبینی ناوخۆیی و دووەمیشیان گوزراشت لە ئاستی کواڵیتی و کۆنترۆکاری و ئاستی رێزگرتنی کەناڵەکە لە جەماوەرەکەی دەکات بەوەی بڕیاری داوە سەرجەم راپۆرت و هەواڵنامەکانی ئەم هەوڵسازە لە کەناڵەکەدا لابەرێت (رجب، ٢٠١٦).

٩. ١٤–نیل هارمان و گزیکردن لە بواری هەواڵسازی وەرزشی Neil Harman and plagiarism in the sports news reporter

نیل هارمان(Neil Harman) یەکێك لە دیارترین و بەناوبانگترین نوسەر و راپۆرتنووسی بواری تێنس بووە، نوسەری چەندین کتێبی بوارەکەو بۆ چەندین ساڵ پەیامنێری رۆژنانەی تایمز (Times) و نوسەری کتێبی ساڵانەی ویمبلدون(Wimbledon)بووە. هەروەها پەیامنێری تۆپی پێ و تێنس لە رۆژنامەی دەیلی مەیل(Daily Mail) و پەیامنێری تێنس بووە لە رۆژنامەی سەندای تەلگراف(Sunday Telegraph)، بە هۆی چالاکی ولێهاتوویی لە بوارەکەیدا لە خوێنەر هەوادارو لایەنگریکی زۆری هەبووە، بەڵام بە شێوەیەکی کت و پر گۆرانکاریەکی گەورە لە ژیانی پیشەی و کەسی هارمان(Harman)روویدا، ئەمەش لە کاتێکدا بوو کە ناوبراو بە گزیکردن تاوانبار کراو دوای لێکۆڵینەوە لە کەیسەکە سزادراو لە پیشەکەی دوور خرایەوە.

لە بەهاری ساڵی ٢٠١٤ لە لایەن رێکخەرانی پاڵەوانێتی ویمبلدۆن بۆ یاری تێنس(Tennes) داوا لە هارمان(Harman)کرا وەك بەرێوەبەری کتێبی ساڵانەی ویمبلدون(Wimbledon) ئامادەی کۆبوونەوەیەکی فراوان بێت، لە کۆبوونەوەکەدا بە گزیکردن لە کتێبی ویمبلدون لە ساڵی ٢٠١٣ تاوانبار کرا، چونکە کتێبەکە ١٦٠ لاپەرەی پر زانیاری لەخۆ گرتبوو بێ ئەوەی هیچ جۆرە ئاماژەیەك بە سەرچاوەی زانیاریەکان کرابێت.

رووداوی گزیکردنی هارمان(Harman) چیرۆکی کەوتن و شکست خواردنی رۆژنامەنوسێکی ناودارو بەناوبانگی بواری تێنسە کە پێگەو رێزێکی بێ ئەندازەی لە نێو بوارەکەدا هەبووە، لە هەمان کاتدا رۆل و کاریگەری رووداوەکە بەسەر ناو ناوبانگی دەزگایەکی وەك ویمبلدون (Wimbledon) کە لە نێو زۆربەی رێکخراوە وەرزشیەکاندا رێز و بەهایەکی بێ وێنەی هەبووە، چونکە شکستی هارمان وەك نوسەرێك لە کارەکەیدا بۆتە هۆی شکستی ویمبلدون (Wimbledon) وەك دەزگاو لایەنی کار، شکستەکەشی لە ئاشکراکردنی گزیەکی گەورە نەبووە لە کتێبەکەی هارمان(Harman)دا، بەڵکو لەوەدا بووە کە نەیتوانیوە دوای ئاشکرابوونی گزیەکە کتێبەکە لە بازار بکێشیتەوە، چونکە دەزگا لە رووبەڕووبوونەوەی گزیکردندا ئەرك و بەر پرسیاریەتێکی گەورەی هەیە بە تایبەت کاتی ئاشکرارکردنی، بۆیە بە پلەی یەکەم لەو کەیسەدا ویمبلدون(Wimbledon)شکستی هێناوە (Bailey, ٢٠١٤).

٩. ١٥-مۆرین داود و گزیکردن له رۆژنامه‌گه‌ری Maureen Dowd and plagiarism in journalism

مۆرین داود(Maureen Dowd) یه‌کێك بووه له به‌ناوبانگترین راپۆرت نووس و ستوون نووسه‌کانی رۆژنامه‌ی نیویۆرك تایمز(New york times) که به شێوازێکی توندوتیژ و ورووژێنه‌ر ناسرابوو، په‌یامنێری گۆڤاری تایم(Time) و نیویۆرك تایمز(New York Times) و یه‌کێك بووه له باشترین راپۆرتنووس و ستوونوسه‌کانی نیویۆرك تایمز، ، سالی ١٩٩٩ خه‌لاتی پۆلیتزه‌ری (Pulitzer Prize) پیێ به‌خشراوه(Maureen Dowd, American reporter and columnist, Encyclopedia Britannica, www. britannica. com). له ئایاری سالی ٢٠٠٩ داود(Dowd) رووبه‌رووی ره‌خنه‌یه‌کی گه‌وره بۆوه به‌رامبه‌ر کۆتا ستوونه‌که‌ی که له رۆژنامه‌ی نیویۆرك تایمز(New york times) بلاوی کردبووه‌وه تیایدا پشتی به ستوونێکی جۆش مارشال(Josh Marshall) به‌ستبوو که پێشتر له رۆژنامه‌ی (TalkingPointsMemo) بلاوی کردبووه‌وه، به پێی سایتی (PlagiarismToday. com) له کاتی به‌راوردکردندا دوو برگه‌ی هاوشێوه له هه‌ردوو ستوونه‌که‌دا ده‌رکه‌وتووه که ٤٠ وشه‌یان له‌خۆگرتووه، ئه‌مه‌ش به‌لگه بووه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ستوونوسی دووه‌م زانیاریه‌کانی له ستوونوسی یه‌که‌م وه‌رگرتووه به بیێ گه‌رانه‌وه‌و ئاماژه‌کردن به ستوونه‌که‌ی که هه‌فته‌یك پێشتر له رۆژنامه‌یه‌کی تر بلاوبۆته‌وه. له به‌رامبه‌ر تاوانبارکردن و خستنه‌رووی به‌لگه‌ی گزیکاریه‌که‌ی داود (Dowd) داوای لیێ بووردنی کردووه‌و دانی به هه‌له‌که ناوه‌و که له نووسینی ستوونه‌که یه‌کێك هاورێکانی یارمه‌تی داوه که پێشتر ستوونه‌که‌ی جۆن مارشال(Josh Marshall)ی خوێندۆته‌وه (Bailcy , ٢٠١٤).

ره‌نگه رووداوی گزیکردنه‌که‌ی داود(Dowd)به مه‌به‌ست نه‌بووبێت و قه‌باره‌ی گزی کردنه‌که‌شی هێنده گه‌وره نه‌بووبێت، به تایبه‌ت ئه‌و ستوونوسێکی به توانتر بووه له مارشال (Marshall) و رۆژنامه‌که‌شی رۆژنامه‌یه‌کی به‌رزتر بووه، ره‌نگه رووداوه‌که دروست کراویش بووبێت چونکه هه‌ردوو ستوونوسه‌که سه‌ر به‌دوو به‌ره‌ی جیاوازی سیاسی بوونه، به‌لام له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌و ئه‌گه‌رانه‌شدا گزیکردن چ گه‌وره بیێ یان بچووك، چ مه‌به‌ستدار بێت یان بیێ مه‌به‌ست هیچ پاساوێکی بۆ نیه، دوا جار داود(Dowd) نه‌ك هه‌ر دانی ناوه به گزیکردنه‌که، به‌لکو ئه‌وه‌شی ئاشکرا کردووه که له نووسینی ستوونه‌که‌یدا که‌سێکی تر یارمه‌تی داوه، ئه‌مه‌ش قه‌باره‌ی گزیکردنه‌که‌ی گه‌وره‌تر کردووه.

٩. ١٦- گزیکردنی بە کۆمەڵ لە کۆریای باشوور South Korea's Massive Plagiarism

کۆریای باشوور(South Korea) یەکێکە لە وڵاتە هەرە پێشکەووەکانی کیشوەری ئاسیا کە ساڵانە سەدان توێژینەوەی زانستی لەسەر ئاستێکی بەرز تێدا ئەنجام دەدرێت، لە بواری توێژینەوەکاریدا زۆر جار پلەی یەکەم و هەندێ جاریش دوای ئیسرائیل بە پلەی دووەم دێت.

لە سەرتای ساڵی ٢٠١٦ هەواڵی ئاشکرابوونی گزیکردنێکی بە کۆمەڵ تەواوی وڵاتی کۆریای گرتەوە، گزیکردنێك کە زیاتر ڕەهەندێکی ئەفسانەیی بەخۆوەگرتبوو تیایدا ٢٠٠ مامۆستا لە ٥٠ زانکۆی ئەو وڵاتە بە هۆی گزیکردن و ناپاکی ئەکادیمیەوە ڕووبەرووی لێکۆڵینەوەو سزای یاسایی بوونەوە. دوای لێکۆڵینەوە لە ڕووداوەکان دەرکەوت زۆربەی ئەو مامۆستایانە هەوڵیان داوە بە ڕێککەوتن لەگەڵ کەسانی تر خۆیان بکەنە خاوەنی کۆمەڵێك کتێب و توێژینەوە کە بەرهەمی خۆیان نەبووەو هیچ جۆرە بەشداریەکیان لە نووسین و ئامادەکردنیاندا نەبووە.

بە پێی ڕاپۆرتی داواکارانی گشتی کەیسەکە، زۆربەی ئەومامۆستایانە لە کاتێکدا ناپاکیان کردووە کە پلەو پایەی بەرزیان پێ دراوەو پێگەی زانستی وئەکادیمی خۆیان بە خراپی بۆ ئەم مەبەستە بەکارهێناوە، یاخود هەوڵیان داوە لە ڕێگەی گزیکردنەوە پۆست و پلەی بەرز بەدەست بهێنن. بۆ نموونە داوایان لە توێژەرێك یان گرووپێکی توێژەر کردووە کە توێژینەوەیەکیان ئەنجام داوە ناوی ئەوان وەك بەشداربوویەکی توێژینەوەکە تۆمار بکەن. یان لە کاتی نووسینی کتێبێکدا داوایان لە نوسەری کتێبەکە کردووە لە پاڵ ناوی خۆی ناوی ئەوان وەك نوسەری دووەم بخەنە سەر کتێبەکە، هەندێ جار لە ڕێگەی بەرتیل و پارەو هەندێ جاری تر بە ڕێککەوتن لەگەڵ نوسەر و توێژەرە ڕاستەقینەکان ودەزگاکانی چاپ و وەشاندن کارەکەیان ئەنجام داوە، ئامانجی هەموو لایەکیشیان بە گشتی بەرژەوەندی تایبەت تابەت بووە وەك بە دەستهینانی پارەو گەشتن بە پلەو پۆستی بەرزبووە.

بە پێی ڕاپۆرتی داواکارانی گشتی ڕیشەی دیاردەکە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٨٠ بەلام درەنگ ئاشکار بووە، هەرچەندە لە دوای ساڵی ٢٠٠٠ ەوە هەوڵەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ناپاکی ئەکادیمی چڕوپڕتر کراون، بۆ نموونە ساڵی ٢٠٠٥ چیرۆکی سەرکەوتنی توێژینەوەکەی هوانگ ئو سووك(Hwang Woo-suk) دەبارەی کۆپیکردنی کۆرپەلە لە مرۆڤدا (Cloning

human embryos)سەرەنجی هەموو جیهانی ڕاکێشا، بەڵام دواتر دەرکەوت توێژینەوەکە دروستکراوەو هیچ بنەمایەکی زانستیان نیە، بۆیە لەسەر بابەتەکە نابراو سزا درا. هەوەرها ساڵی ٢٠١٣ بەڕێوەبەری دەستەی فەرمانبەرانی نووسینگەی سەرۆکی کۆریا بە گزیکردن لە نامەی دکتۆراکەی تاوانبارکراو دوای سەلماندنی ناپاکیەکە لەسەر کردارەکە سزا درا، ئەمانەو چەندین کەیسی دیکەی گزیکاری کە کەسانی دیار و بەناوبانگ تێوەی گلابوون لە ناویاندا وەزیری تەندروستی و بەڕێوەبەری تەلەفزیۆنی و ئەندامی لیژنەی ئۆلومپی نێودەوڵەتی، بەڵام لە ساڵی ٢٠١٦ دا گزیکردن لە شێوەو فۆرمێکی کۆمەڵکاریانەی ئابروو بەرانە ئاشکرابوو کە گەورەترین و ڕێکخراوترین پرۆسەی گزیکاری بووە لە جیهاندا.

لە کۆتایی ڕاپۆرتی داواکارانی گشتی کەیسەکەدا هاتووە زۆربەی مامۆستاکان و هاوکارەکانیان لە گزیکردندا لە کاتی لێکۆلینەوە دانیان بە هەڵەو تاوانەکانیان ناوەو سزا دراون. بە پێی یاساکانی وڵاتی کۆریاش ناپاکی ئەکادیمی تاوانێکی گەورەیەو گزیکار لە بەرامبەر کردەوەکەدا تا ٥٠ ساڵ زیندانی دەکرێت و بە بڕێك پارە تا دەگاتە ٥ ملیۆن یەن کە دەکاتە ٤٢٠٠٠ هەزار دۆلاری ئەمەریکی سزا دەدرێت. هەروەها بە پێی یاساو ڕێسای زانکۆکانی ئەو وڵاتە هەر مامۆستایەك لە بەرامبەر ناپاکی کردندا بە بڕی زیاتر لە ٣ ملیۆن یەن کە دەکاتە ٢٥٠٠ دولاری ئەمەریکی سزا درابیت مافی گەڕانەوەی بۆ زانکۆ و دووبارە دەست بەکاربوونەوە نیەو لە ئەنجامدا گزیکار پیشەکەی لە دەست دەدات(Bailey, ٢٠١٧).

سەرچاوەکان

References

سەرچاوە عەرەبییەکان

ابراهيم، محمد. (٢٠١٤). كيف تستخدم الخرائط الذهنية لإطلاق العنان لإبداعك؟!، اراجيك، تاريخ الاسترداد ٣ اذار، ٢٠١٧، من https://www.arageek.com/٢٠١٤/٠٦/٢٥/how-to-create-mind-map.html

إبن خلدون، عبالرحمن بن خلدون. (٢٠٠٨). مقدمة ابن خلدون، ط١، القاهرة، مؤسسة المختار.

اوباري، الحسين(٢٠١٥) ٦ من افضل ادوات اكتشاف الانتحال العلمي – البلاجياريزم، تعليم الجديد، تاريخ الاسترداد ١ كانون الاول، ٢٠١٨، من https://www.new-educ.com

الجابرى، محمد. (١٩٨٤). تكوين العقل العربي، بيروت ، مركز دراسات الوحدة العربية.

الجابرى، محمد. (١٩٨٦). بنية العقل العربي، بيروت ، مركز دراسات الوحدة العربية.

الجبوري، حيدر غضبان محسن(٢٠١١) اهمُ تعريفات اللّغة عندَ علماء اللّغةِ الغربيّينَ، جامعة بابل، كلية الاداب، تاريخ الاسترداد ٤شباط، ٢٠١٧، من http://www.uobabylon.edu.iq/uob Coleges/lecture.aspx?fid=٨&lcid=١٨٦٦٨

الرفاعي، نجيب عبدالله . (٢٠١٣). الخريطة الذهنية–خطوة. . . خطوة، ط٣، الكويت، معهدمهارات للاستشارات والتدريب.

الرشيدي ، فهيمة سعد خلف (٢٠١٧) فن المقالة وانواعها، موقع الدكتورة عائشة الحكمي، ٢٥ يونيو، ٢٠١٧، تاريخ الاسترداد ١ تشرين لاول، ٢٠١٧، من http://www.dr-aysha.com/inf/articles.php?action=show&id=٤٤٤٧

السماك، محمد ازهر سعيد واخرون(١٩٨٦) اصول البحث العلمي، ط١، جامعة الوصل، دار الكتب للطباعة والنشر.

الشهراني، سعد بن علي. (٢٠١١). الكتابة الأكاديمية – خصائصها ومتطلباتها ، الرياض، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية.

الفضلي، عبدالهادي (١٩٩٢) اصول البحث، ط١، بيروت، دار المؤرخ العربي.

الكتابةالاكاديمية، مفهوم الكتابة الأكاديمية وخصائصها، تاريخ الاسترداد، ٢ كانون الثاني، ٢٠١٧ ، من www.sites.google.com

الكتابة الأكاديمية، مهارات الكتابة الأكاديمية، تاريخ الاسترداد، ٢ كانون الثاني، ٢٠١٧، من www.sites.google.com

العزاوي، عبدالرحمن حسين (٢٠٠٨) اصول البحث العلمي، ط١، عمان، دار الخليج للنشر والتوزيع.

الموسى، سمر . (٢٠١٤)٥ . خطوات لتعلم أساسيات الكتابة الأكاديمية، موقع سمر الموسى، تاريخ الاسترداد، ٤ شباط، ٢٠١٧، من http://www.samar-almossa.com/blog/p/٤٠٦١

المقال وانواعه، منتديات غيوم الثقافية، تاريخ الاسترداد، ٣١ مارس، ١٠١٧ ، من http://www. ghyoom. net/ib/index. php?showtopic=١٥٩٣

النابلسي، اديب . (٢٠٠١). فن المقالة : عناصرها و انواعها، موقع المقالات اسلام ويب، تاريخ الاسترداد، ١ تشرين الاول، ٢٠١٧، من http://articles. islamweb. net/media/index. php? Page =article&lang=A&id=٤٩٣٢

بدر، احمد (١٩٨٢) اصول البحث العلمي و مناهجه، ط٦، الكويت، وكالة المطبوعات.

حريري، عبدالرحمن . (٢٠١١). اهم الخصائص و المزايا (Literature Review) من الالف إلى الياء، موقع الاكاديمية، تاريخ الاسترداد، ١٠ كانون الثاني، ٢٠١٧، من /http://educad. me /١٠٣١/ literature-review

حفيضي، عبد الحق. (٢٠١٧). الحياة بلا بصر او سمع: قصة هيلين كيلر، دخلك بتعرف، تاريخ الاسترداد ٢٨ كانون الاول، ٢٠١٨ ، من /https://dkhlak. com/life-of-helen-keller

خضر، مجد. (٢٠١٧). كيف تعمل مجلة، خصائص المجلات، الموضوع، تاريخ الاسترداد ١٢ كانون الاول/٢٠١٧، من www. mawdoo٣. com

خليل، ابراهيم و امتنان الصمادى. (٢٠٠٩). فن الكتابة والتعبير، ط٢، عمان، دار المسيرة للنشر والتوزيع.

دورة حول نظام كشف الانتحال الأدبي (Turnitin) في جامعة البترا، جفرا نيوز، تاريخ الاسترداد ٨ كانون الثاني، ٢٠١٩، من http://www. jfranews. com. jo/. . . /more-٥٩٩٩٤-١٢-%D٨ %AF%D٩٪٨٨٪D٨٪B١٪D٨٪A٩

ربايعة، إبراهيم علي. (٢٠١٦). تعريف الكتابة ومفهومها، الالوكة الادبية واللغوية، تاريخ الاسترداد ١ شباط ، ٢٠١٧، من /http://www. alukah. net/literature_language/٠/١٠١٠٩٨

رجب، فوزى. (٢٠١٦). الانتحال العلمي. دوحة، منظمة المجتمع العلمي العربي، تاريخ السترداد ٤ تشرين الثاني، ٢٠١٨، من https://staffsites. sohag-univ. edu. eg

رمضان، رجب. (٢٠١٥). مبادرة قومية بجامعة الإسكندرية لمكافحة الانتحال العلمي في مصر، مصرس، تاريخ الاسترداد ٨ كانون الثاني، ٢٠١٩، من https://www. masress. com /almasr yalyoum/٣٧١٤٦٩٣

زكور، الأخضر . (٢٠٠٧). الأغاليط المنطقية المشهورة، تاريخ الاسترداد، ١٨ شباط، ٢٠١٧، من http://news. maktoob. com/forum/news٢٨٣٥

زهدي ، عبدالرؤوف و ابوزيد، سامي يوسف . (٢٠٠٩). فن المقالة ، ط٣، الكويت ، مكتبة الفلاح للنشر والتوزيع.

شبلي، احمد . (١٩٩٠) . كيف تكتب بحثا او رسالة، ط٢١، القاهرة، مكتبة النهضة العربية.

شكشك، انس . (٢٠٠٨). علم النفس العام والقوى النفسية المعرفية والقوى النفسية المحركة للسلوك، ط١، حلب، دار المنهج للدراسات والنشر والتوزيع.

صالح، عماد عيسى و السيد، اماني محمد . (٢٠١٣). دور المكتبات الاكاديمية في منع السرقات العلمية واكتشافها . تاريخ الاسترداد١ كانون الاول، ٢٠١٨، من www. kau. edu. sa/Files / ١٢٥١٠/ Researches/٦٣٥٧٢_٣٤٧١٩. pdf

صبيح، ابراهيم واخرون. (١٩٩٧). فن الكتابة والتعبير، دار الحامد للنشر والتوزيع، عمان-الاردن
عقوبات قاسية بحق أساتذة الجامعات المتهمين بالسرقة العلمية (٢٠١٥) صحيفة عاجل الالكترونية، الأربعاء ٦ مايو، ٢٠١٥، تاريخ الاسترداد ٩ كانون الثاني، ٢٠١٩، من https:// qa . ajel. sa/local/١٥٦٤٧٦٦
عناية، غازي . (٢٠٠٨). البحث العلمي-منهجية اعداد البحوث والرسائل الجامعية (بكالوريوس، ماجستير، دكتورا)، ط١، عمان ، دار المناهج للنشر والتوزيع.
عيساني، طه . (٢٠١٥). الممارسات الأكاديمية الصحيحة واساليب تجنب السرقة العلمية، مقال ضمن اعمال ملتقى ادبيات البحث العلمي الجزائر، ٢٩ ديسمبر ٢٠١٥.

فضل اللة، مهدي. (١٩٩٣). اصول كتابة البحث و قواعد التحقيق، ط١، بيروت، دار الطليعة .
فن إعداد التقارير وكتابتها، ستوب-منتدى البحوث الجامعية والمدرسية الشاملة، ٢٥، نوفمبر ٢٠١١، تاريخ الاسترداد، ٦ حزيران، ٢٠١٧، من http://www. stop٥٥. com/٣٤٥٤٧٢. html

فوائد الخرائط الذهنية، النجاح، تاريخ الاسترداد ٤ اذار، ٢٠١٧، من https://www. annajah. net /article-٩٧٥١

فودة، حلمي محمد و عبداللة، عبدالرحمن صالح (١٩٧٥) المرشد في كتابة الابحاث، عمان، دار الفكر ناشرون وموزعون.

قنبر، هدى عباس و عبداللة، يسرى محمد(٢٠١٧)الاستدلال العلمي في الرسائل والاطاريح الجامعية ، طرائق كشفها وسبل تجنبها، مجلة الاستاذ، العدد الخاص بالمؤتمر العلمي الخامس لسنة ٢٠١٧.

كيف تلخص؟رمسات عمانية، تاريخ الاسترداد، ٢ تشرين الثاني، ٢٠١٧، من http://forum. ramsat. net/showthread. php?t=٧٥١٥#. Wib١mtKnHIU

كيف تكتب ملخصا او خلاصة البحث، منتديات المنشاوي، تاريخ الاسترداد، ٦ تشرين الثاني، ٢٠١٧، من http://www. minshawi. com/vb/showthread. php?t=٢٠٢٢

كيف تكتب مراجعة لكتاب (Review) ؟ مدونة مؤرّخ، تاريخ الاسترداد، ١٢، تشرين الاول، ٢٠١٧، من http://www. sahistorian. com/٢٠١١/٠٤/review. html

كيف تجنب طلابك خطأ الوقوع في السرقة العلمية؟ جامعة الملك سعود، المكتبة الرقمية السعودية ، تاريخ الاسترداد ٨ كانون الثاني، ٢٠١٩، من https://www. sdl. edu. sa /SDLPortal/ ar/post. aspx ?p=٧٨٢٤
ماهر، احمد. (٢٠١٤). كيف ترفع مهاراتك في الاتصال، الاسكندرية، دار الجامعية.
نحو كتابة افضل، البوابة الهدى للثقافة والاعلام، تاريخ السترداد، ١ مارس، ٢٠١٧، من http:// www. siironline. org/alabwab/alhoda-culture/٠٩٢. html

سەرچاوە ئینگلیزیەکان

About iThenticate Plagiarism Detection Software. iThenticate,Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨,from http://www. ithenticate. com/about

Abrams. A. R (٢٠١٧) Jeff Koons and Centre Pompidou Lose Copyright Infringement Case. Arnet news. Retrived on Nov١٢, ٢٠١٨. from https://news. artnet. com/art-world /jeff-koons-pompidou-lose-copyright-infringement-case-٨٨٧٣٢٤

Academic Writing Definition" Reference, Retrived on ٤ Feb, ٢٠١٧, from https:// www. reference. com/education/academic-writing-d٠ed١٩٦a٤٧١٤٢c٨e

Academic Code of Conduct (٢٠١٥) Concordia University. Retrived on January ٦, ٢٠١٩ . from http://www. concordia. ca/students/academic-integrity/plagiarism. html

Academic Integrity,The University of British Columbia. Retrived on January٤, ٢٠١٩ . from https://learningcommons. ubc. ca/academic-integrity/

Academic integrity and plagiarism,Leeds University Library,Retrived on January ٤, ٢٠١٩. from https://library. leeds. ac. uk/info/١٤٠١/academic_skills/٤٦/academic _ integrity and_plagiarism

Academic integrity ,Types of plagiarism, University Of Bradford, Retrived on Nov ٩, ٢٠١٨. from https://www. brad. ac. uk/library/find-out-about/plagiarism/types-of-plagiarism/

All types of plagiarism including examples (٢٠١٨) scribbr,Retrieved November ١٣, ٢٠١٨,from https://www. scribbr. com/plagiarism/types-of-plagiarism/

Avoiding plagiarism. SFU Library. Retrived on January٨, ٢٠١٩. from https://www. lib. sfu. ca/help/academic-integrity/plagiarism

Avoiding Plagiarism. Duke University Libraries. Retrived on January٨, ٢٠١٩. from https://library. duke. edu/research/plagiarism

Avoid Plagiarism, University of Texas Libraries, Teaching & learning Services، Retrived on January١, ٢٠١٧ . from https://legacy. lib. utexas. edu/ services /instruction /avoidplagiarism. html

Benefits of using Mindview. Matchware,Retrived on January ١٢, ٢٠١٩. from http:// www. matchware. com/en/products/mindview/mindmapping. htm

Bailey,J. (٢٠١٤). Top Plagiarism Scandals of ٢٠١٤. iThenticate, Plagiarism Blog. Retrived on Nov ٩, ٢٠١٨. from http://www. ithenticate. com/plagiarism-detection-blog/top-plagiarism-scandals-٢٠١٤#. XA١ECB-NzIU

Bailey,J . (٢٠١٧). The Top ١٠ Plagiarism Stories of ٢٠١٦. iThenticate. Plagiarism Blog. Retrived on Nov ٩, ٢٠١٨. from http://www. ithenticate. com /plagiarism-detection-blog/the-top-١٠-plagiarism-stories-of-٢٠١٦#. XCj٦SCyNzIU

Bailey,J. (٢٠١٧). South Korea Faces Massive Plagiarism Scandal. iThenticate . Plagiarism Blog. Retrived on Nov ٩, ٢٠١٨. from http://www. Ithenticate. com /plagiarism-detection-blog/south-korea-faces-massive-plagiarism-scandal#. XCkK٢SyNzIU

Bailey,J. (٢٠٠٨)The Obama Plagiarism Scandal. Plagiarism Today. February ٢٠, ٢٠٠٨. Retrived on Nov٣٠, ٢٠١٨. from https://www. plagiarismtoday. com /٢٠٠٨/٠٢/٢٠/the-obama-plagiarism-scandal/

Bole, D. (٢٠١٤). The Frost King: Defending Helen Keller and Other Non-SuperHuman Deaf-Blind. David Boles, Blogs. January ٢٧,٢٠١٤. Retrived on Nov٢٨, ٢٠١٨, from https://bolesblogs. com/٢٠١٤/٠١/٢٧/the-frost-king-defending-helen-keller-and-other-non-superhuman-deaf-blind/

Campbell, R. (٢٠١٢). Academic and professional publishing. Oxford: Chandos Publishing

Carey, B. (٢٠١١). Fraud case seen as a red flag for psychology research. The New York Times, A٢.

Citation FAQ. Document provided by Turnitin. com, Retrived on January٨, ٢٠١٩. from https://website. aub. edu. lb/it/acps/Documents/PDF/faq. pdf

Checkforplagiarism. Why plagiarism checking? Retrived on Nov٣٠, ٢٠١٨. from https : //www. checkforplagiarism. net/

Costly Price of Plagiarism. Hammertime٧, Retrived on Nov١١, ٢٠١٨. from https://hammertime٧. wordpress. com/٢٠١٤/٠٣/١٦/costly-price-of-plagiarism/

Connelly Library,la salle University, Retrived on January ٦, ٢٠١٧ . from http://www . lasalle. edu/library/plagiarismandcopyright

Dartmoauth Writing Program"darmouth. edu, Retrived on Sep ٨, ٢٠١٩. from http:// www. darmouth. edu/writing/materials/student/ac-paper/what. htm

Deepak Pental. Wikipedia, the free encyclopedia,Retrived on January ٥, ٢٠١٩ ,from https://en. wikipedia. org/wiki/Deepak_Pental

Define Academic Writing"Tutor Vista. com, Retrived on ٤ Feb,٢٠١٧. from http:// www. tutorvista. com/english/define-academic-writing

Definition of Academic Writing, yourdictionary, Retrived on ٤ Feb, ٢٠١٧. from http://grammar. yourdictionary. com/word-definitions/ definition-of-academic-writing. html ؛

Definition of plagiarism. KU Leuven Education, Retrieved on Sep ٢٠,٢٠١٨. from https ://www. kuleuven. be/cnglish/education/plagiarism/definition

DupliChecker. Free online Software For Plagiarism Detection, Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from https://www. duplichecker. com/

Education with Integrity,Turnitin,Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from. https://www. turnitin . com/

Eighteen High Profile Cases of Plagiarism. Ranker- vote on everything. Retrived on Nov٢٠, ٢٠١٨,from https://www. ranker. com/list/high-profile-cases-of-plagiarism/janaegreen

Ernest Hemingway,What make Biblio different. Retrived on Nov ٢٣, ٢٠١٨,from https: //www. biblio. com/ernest-hemingway/author/١٤٠

Essential Elements of Academic Writing, Los Angeles Pacific University, Retrived on January٨, ٢٠١٩. from http://elearning. uc. apu. edu/helps/course_helps/writing-rcsources. html

Features of Academic Writing, ٢. elc. polyu. hk,Retrived on Sep ٨, ٢٠١٧. from http:/// www. ٢. elc. polyu. hk/CILL/comsud١/acadwrit. htm

Features of academic writing,Uefap. com. Retrived on Sep ٨, ٢٠١٧. from http:// www. uefap. com/writing/featurc/featfram. htm

Ferret - Copy-detection software. University of Hertfordshire. . Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨. from http://homepages. herts. ac. uk/~comqpcl/fcrret. html

Galvan, J. (٢٠٠٦). Writing literature reviews: a guide for students of the behavioral sciences (٣rd ed.). Glendalc, CA: Pyrczak Publishing.

Geoffrey P. Webb (٢٠١٧) Diederik Stapel – eminent "pop star" psychologist and blatant fraudster. Dr Geoff. March ٢١, ٢٠١٧. Retrived on January١, ٢٠١٩ . from https:// drgeoffnutrition. wordpress. com/٢٠١٧/٠٣/٢١/diederik-stapel-eminent-pop-star-psychologist-and-blatant-fraudster/

Hoffman, A. , Barbra, G. & Irina. ,B . (٢٠٠٦) . An Academic Writing Module: Paragraphs. Retrived on ٤ Feb, ٢٠١٧, from http://www. victoria. ac. nz /١١c/academic-writing

Horne,T &Wootton,S . (١٩٩٧) Strategic Planning:The Nine Step Programme. Kogan Page.

Kent, C. K. , & Salim, N. (٢٠١٠). Web based cross language plagiarism detection. In ٢٠١٠ Second International Conference on Computational Intelligence, Modelling and Simulation (pp. ١٩٩-٢٠٤). IEEE.

Kirkpatrick, D. D. (٢٠٠٢). Two Accuse Stephen Ambrose, Popular Historian, of Plagiarism. The New York Times.

Leo,G. (٢٠١٧). Shahid Azam reprimanded for professional misconduct by_engineering association,CBC Investigates, Retrieved on ١٣ Dec,٢٠٢٠,from https://www. cbc. ca/news/canada/saskatchewan/u-of-r-engineering-professor -found-guilty-of-plagiarizing-student-s-work-١. ٤٠٣٣٤٤٧

Literature Review: What is a Literature Review? "Camden-Carroll Library" research. moreheadstate. edu. Retrived on ١٩ Dec,٢٠١٧. from http:// research. morehead state. edu/litreview

Maureen Dowd,American reporter and columnist,Encyclopaedia Britannica. Retrived on January ٦, ٢٠١٩ ,from https://www. britannica. com/biography/ Maureen-Dowd

McCambridge, J. , McAlaney, J. , & Rowe, R. (٢٠١١). Adult consequences of late adolescent alcohol consumption: a systematic review of cohort studies. PLoS Med, ٨(٢), e١٠٠٠٤١٣.

McGwin,J & Verfaellie,M. (٢٠١١). The case of Diederik Stapel. American Psychological Association. Psychological Science Agenda | December ٢٠١١, Retrived on Nov١٢, ٢٠١٨. from https://www. apa. org/science/about/psa/٢٠١١ /١٢/diederik-stapel . aspx

Melania Trump, Biography, Retrived on Dec٣١, ٢٠١٨. from https://www. biography. com/people/melania-trump-٨١٢٠١٦

Michael,J. (٢٠١٧). How to Write an Objective Essay,Penandthepad, Retrived on Dec ١١, ٢٠٢٠. from https://penandthepad. com/write-objective-essay-٦٩٣٢١٦٣. html

Michael Bolton,Biography,Retrived on January ٥, ٢٠١٩ ,from https://www. biography. com/people/michael-bolton-٢٠٩٨٥٢٥١

Monceaux, A. (٢٠١٥). Ending Plagiarism: Using Technology to Scaffold Article Review and Effective Source Material Integration into Student's Work. American Journal of Educational Research, ٣(٦), ٧٣٦-٧٤١.

Organizing Your Social Sciences Research Paper: Writing a Book Review"University of Southern California" Libguides. usc. edu, Retrived on ٢ Dec, ٢٠١٧. from http:// libguides. usc. edu/writingguide/bookreview

Organizing Your Social Sciences Research Paper: The Literature Review" University of Southern California,libguides. usc. edu,Retrived on ٢٠ Dec, ٢٠١٧. from http://libguides. usc. edu/writingguide/literaturereview

Overview of Terms: The Common Types of Plagiarism,CBB. Plagiarism Resource Site. Retrived on Nov ٩, ٢٠١٨. from http://abacus. bates. edu/cbb /quiz/intro/types. html

Parker,K . (٢٠١٨) . Top ١٠ Free Plagiarism Detection Tools. Medium. com. Retrived on Nov ٢, ٢٠١٨. from https://medium. com/@kesiparker/top-١٠-free-plagiarism-detection-tools-٥bd٤٥١٢c٧aa٨

Plagiarism: information and advice. University of Bristol. Library, Retrived on January ٦, ٢٠١٧ . from http://www. bris. ac. uk/library/support/findinginfo /plagiarism/

Plagiarism Tutorial. Indiana State University, Retrived on January١, ٢٠١٧, from http:// panther. indstate. edu/tutorials/plagiarism/index. html

Plagiarism and Copyright,University of Missouri Libraries,Retrived on January ٤, ٢٠١٩. from http://libraryguides. missouri. edu/plagiarism

Plagiarism Across Europe and Beyond . (٢٠١٥). Mendel University, Conference Proceedings. June ١٠–١٢, ٢٠١٥. Brno, Czech Republic,from gs. elaba. lt/object/elaba: ٢٢٩٥٩٥١٧/٢٢٩٥٩٥١٧. pdf

Plagiarism and academic honesty,University of Sydney,Retrived on January ٨,٢٠١٩,from https://library. sydney. edu. au/help/online-training/plagiarism/

Plagiarism Detect,Retrived on Sep ٢٠,٢٠١٨,from http://plagiarismdetect. org/

Plagiarism Checker. Smallseotools,Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨. From https:// small seotools. com/plagiarism-checker

Plagiarisma, Free online plagiarism checker for teachers and students, Plagiarisma. Net, Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨. from http://plagiarisma. net

Plagiarism definition and meaning, Collins English Dictionary, Retrieved on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from https://www. collinsdictionary. com/dictionary/english /plagiarism

Plagiarism Tutorial. University of Maine. Farmington,Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from http://plagiarism. umf. maine. edu/

Plagiarism,Fine Dictoinary,Retrieved on Sep ٢٠,٢٠١٨ , from http:// www. finedictionary. com/plagiarism. html

Plagiarism,The Tech Terms Computer Dictionary, Retrieved on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from https://techterms. com/definition/plagiarism

Plagiarism,University of Oxford, Retrieved on Sep ٢٠,٢٠١٨,from https:// www. ox. ac. uk/students/academic/guidance/skills/plagiarism?wssl=١

Peterman,K. (٢٠١٧). How to Write a Summary. wikihow,Retrieved on ٤ Dec, ٢٠١٧,from https:// www. wikihow. com/Write-a-Summary

Plagiarism, Chambers, Retrieved on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from http://www. Chambers. co. uk/ dictionaries/the-chambers-dictionary. php#

Plagiarize, Merriam-Webster, Retrived on Sep ٢٠, ٢٠١٨, from http://www. merriam - ebster. com/dictionary/plagiarize

Profiles in Plagiarism. René Diekstra,Academia,Retrived on Nov ٢٠, ٢٠١٨, fromhttps://is. muni. cz/do/econ/soubory/oddeleni/svi/osnova/um/plagiarists /academia. htm

Rajagopalan. J (٢٠١٤) what are the types of peer review? Editage Insights" editage. Com,Retrived on ٢٠ Dec,٢٠١٧,from https://www. editage. com / insights/what-are-the-types-of-peer-review

Recognizing and Avoiding Plagiarism. Cornell University,College of Arts and Sciences,Retrieved on Sep ٢٠,٢٠١٨,from http://plagiarism. arts. cornell. edu /tutorial/ index. cfm

Read. B. (٢٠١٤) Anatomy of a Serial-Plagiarism Charge. The Chronicle of Higher Education, August ٢١, ٢٠١٤. Retrived on January ٥, ٢٠١٩ ,from https:// w ww. chronicle. com/article/Anatomy-of-a-Serial-Plagiarism/١٤٨٤٣٧

René Diekstra, Centro Botin, Retrieved on ١٣ Dec, ٢٠٢٠, from https://www. centrobotin. org/en/investigador/rene-diekstra/

René Diekstra,Wikipedia,the free encyclopedia,Retrived on Nov ٢٠, ٢٠١٨,from https://en. wikipedia. org/wiki/Ren%C٣%A٩_Diekstra

Robins, H & Crystal, D . (٢٠١٥) Language, Encyclopaedia Britanica. https:// www. britannica. com/topic/language

Sabnis,D. (٢٠١٨). How to Author a Review Article|Avoiding Plagiarism . enago academy. Retrieved Sep ٢٧, ٢٠١٨. from https://www. enago. com /academy/fraud-research-many-types-plagiarism/

Selecting A Format For Writing A Synthesis Essay: ٩ APA Tips"Vegas Valley Dance Academy. Retrived on ١٣ January,٢٠١٨. from http://www. vegasvalleydanceacademy . com/how-to-compose-a- synthesis-essay-in-the-apa-style-٩-rules/

SFU Library's Plagiarism Tutorial,Canvas course management system. Retrived on January٨, ٢٠١٩. from https://www. lib. sfu. ca/help/academic-integrity/plagiarism-tutorial

Shahid Azam. Linkedin. Retrived on Dec٣١, ٢٠١٨,from https://www. linkedin . com/pub /dir/Shahid/Azam

Stephen Edward Ambrose-American historian and author, Encyclopedia Britannica. Retrived on January ٣, ٢٠١٩ . from https://www. britannica. com/biography/Stephen-Edward-Ambrose

Student Guide to Plagiarism. Heriot-Watt University:Created October ٢٠٠٥, updated January ٢٠٠٦; July ٢٠٠٧; April ٢٠٠٨; Feb ٢٠١٧. from https://www. hw. ac. uk/students /doc/plagiarismguide. pdf

Swales, J &Christine, F . (٢٠٠٥) . Academic writing for Graduate students: Essential Tasks and Skills (٢nd Edition), Tesl-EJ, The Electronic Journal for English as a second language Volume ٨, November ٤.

Ten Types of Plagiarism Ordered From most To Least Severe. WHITE PAPER The Plagiarism Spectrum, Retrieved on Sep ١٥, ٢٠١٨. from https:// www. ed. ac. uk/files/ atoms/files/١٠-types-of-plagiarism. pdf

The little book of plagiarism,What it is and how to avoid it,Retrived on Nov ٨, ٢٠١٨. ,from hec. gov. pk/. . . /Plagiarism/Little%٢٠Book%٢٠of%٢٠ Plagiarism. pdf

The University of Chicago Press,Retrived on January ٦, ٢٠١٧ . from https://www. press. uchicago. edu/index. html

Thomas,D. (٢٠١٨). How to Write a Mini Research Paper Outline,students assignment help, Retrieved on Dec ١١, ٢٠٢٠,from https://www. students assignmenthelp. com/blogs/write-mini-research-paper-outline/

Top ٨ Plagiarism Detector Tools for Teachers, Educational Technology and Mobile Learning. Retrived on Nov ٢, ٢٠١٨. from https://www. educatorstechnology. com /٢٠١٣/٠٦/top-٨-plagiarism-detector-tools-for. html

Tucker,K. (٢٠١٧). Writing a Summary Paper in APA Style ,Classroom. Retrieved on ١٤ Dec, ٢٠١٧, from http:// classroom. synonym. com/writing-summary-paper-apa-style-٦٧٤٥ ١٣٨. html

Types of Essays: End the Confusion, Time٤writing, Retrieved on Dec ١١, ٢٠٢٠. from https://www. time٤writing. com/writing-resources/types-of-essays/

UNLV English professor fired for plagiarizing Updike, Said, Zizek, and more. Retraction Watch,Retrived on January ٥, ٢٠١٩ . from https:// retractionwatch. com /٢٠١٤/١٢/٠٤/unlv-english-professor-fired-plagiarizing-updike-said-zizek/

Vivienne Westwood,Biography, Retrived on January ٣, ٢٠١٩ ,from https:// www. biography. com/people/vivienne-westwood-٢٠٦٢٤٥٨٧

Wainwright . Lisa S. Jeff Koons, American artist. Encyclopedia Britannica. Retrived on January ٥, ٢٠١٩ . from https://www. britannica. com/biography/ Jeff-Koons

Wallenfeldt,J & Mendell, D. (٢٠١٨). Barack Obama-president of United States. Encyclopedia Britannica. Dec ٢٠, ٢٠١٨. Retrived on Dec٢١, ٢٠١٨. from https://www. britannica. com/biography/Barack-Obama

Wilk, A. I. , Jensen, N. M. , & Havighurst, T. C. (١٩٩٧). Meta-analysis of randomized control trials addressing brief interventions in heavy alcohol drinkers. Journal of general internal medicine, ١٢(٥), ٢٧٤-٢٨٣.

What is Research? Explorable. com,Retrived on ٤ Feb,٢٠١٧,from https:// explorable. com/what-is-research

What is Academic writing, waylink-english, Retrived on Sep ٨, ٢٠١٩, from http:/// ww w. waylink-english. co. uk/?page=٦١٢٠

What is peer review? Elsevier" elsevier. com,Retrived on ٢٦ Dec,٢٠١٧,from https:// www. elsevier. com/reviewers/what-is-peer-review

What is plagiarism? University Concordia. Student hub, Retrieved on Sep ٢٠,٢٠١٨,fromhttp://www. concordia. ca/students/academicintegrity/plagiarim. html

What is Plagiarism? English Language Institute. Research Guides,Retrived on Sep ٢٠,٢٠١٨,from https://guides. lib. umich. edu/c. php?g=٢٨٣٣٦٢&p= ١٨٨٧١٥٧

What is plagscan, Word finder? Retrived on Nov ٢, ٢٠١٨,from https:// findwords. info/term/plagscan

Zagros,N. (٢٠١٧). Academic writing,Soran university,Center of pedagogical training and academic development,course of academic capacity development,٢٠١٦-٢٠١٧.

Zimmerman. E (٢٠١٧) How to Write a Scientific Peer Review: A Guide for the New Reviewer" Canadian ,Scinece puplishing" cdnsciencepub. com. January ٣١, ٢٠١٧ http://www. cdnsciencepub. com/blog/how-to-write-a-scientific-peer-review-a-guide-for-the-new-reviewer. aspx

سەرچاوە فەرەنسییەکان

Binet, A. & Simon TH(١٩٠٥);Nouvelles Méthodes Pour Lc Diagnostic du niveau Intellectuel Dcs Anormaux. Annee Psychologique.

Commcnt écrire un cssai ? "Par Edilivre " LE ٢٠ JANVIER ٢٠١٥, Récupéré le ٢١ novembre, ٢٠١٩. De https://www. edilivre. com/communaute /٢٠١٥/ ٠١/٢٠/comment-ecrire-un-cssai/#. WJNQKNJEnlU

Dandrey. P (١٩٩٦). Dictionnaire des lettres françaises: Le XVIIe siècle. Collection: La Pochothèque. Paris: Fayard,١٩٩٦.

Éviter le plagiat. Université Paris Descartes. Bibliothèques Universitaires, Récupéré le ٢٠ novembre, ٢٠١٩. De http:// parisdescartes. libguides. com /droitauteur/plagiat

Jean-François Bauret. Contre jour. Récupéré le ٢٠ novembre, ٢٠١٩. De https ://www. editions-contrejour. com/project/jean-francois-bauret/

Le plagiat et la fraude, Cégep Saint-Jean-sur-Richelieu, Récupéré le ٢١ novembre, ٢٠١٩, De http://guidemethodologie. cstjean . qc. ca/index. php/ presentation-d-un-travail/le-plagiat-et-la-fraude

Plagiat,C'est quoi le plagiat? Université Angers. Récupéré le ٢١ novembre, ٢٠١٩. De http://www. univ-angers. fr/fr/formation/anti-plagiat/c-est-quoi-le-plagiat. html

Plagiat, Définition du plagiat. Qu'est-ce que le plagiat? Université de Namur, Récupéré le ٢١ novembre, ٢٠١٩. De https://www. unamur. be/ plagiat/definition

Plagiat,Dictionnaire de français Larousse, Récupéré le ٢١ novembre, ٢٠١٩. De https://www. larousse. fr/dictionnaires/francais/plagiat/٦١٣٠١